

OIKEUSPOLIITTISEN TUTKIMUSLAITOKSEN TUTKIMUKSIA
248
RIKOSSEURAAMUSVIRASTON JULKAISUJA 2/2009

Janne Kivivuori & Henrik Linderborg

LYHYTAIKAISVANKI
Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista,
elämäkulusta ja rikollisuudesta

ENGLISH SUMMARY:
SHORT-TERM PRISONERS IN FINLAND:
A Study of Their Living Conditions and Criminality

Helsinki 2009

ESIPUHE

Tässä tutkimuksessa kuvataan lyhytaikaista, korkeintaan kahdeksan kuukauden kokonaistuomiota suorittavia vankeja: heidän taustojaan, elinolojaan, elämäntilanteeseen, rikollisuuttaan ja mahdollisuuksia irtaantua rikosuralta.

Lyhytaikaisvankien rikollisuus on tiiviisti yhteydessä elämäntilanteen ongelmallisuuteen. Tämä koskee erityisesti niitä vankeja, jotka on tuomittu useaan kertaan lyhyisiin vankeusrangaistuksiin. Ongelmalliseksi tämän ryhmän tilanteen tekee myös se, että he saattavat jäädä vankeusaikana ilman erilaisia kuntouttavia ja muita integroivia toimenpiteitä tuomion lyhyiden vuoksi. Tämän takia useat lyhytaikaista vankeuttakin suorittavat kokevat vaikeuksia kiinnittyä normaaliin elämään ja ajautuvat takaisin rikolliseen elämäntapaan.

Myös Suomessa on ryhdytty pohtimaan lyhytaikaista tuomiota suorittavien vankien asemaa. Tämä liittyy viimeaikaiseen keskusteluun siitä, millä tavalla seuraamukset saataisiin parhaiten vastaamaan eri vankiryhmien tarpeisiin. Osan lyhytaikaisista vangeista on ajateltu olevan soveliaampia suorittamaan vankeusrangaistuksensa yhdyskuntaseuraamuksina, mikäli ne täytäntöönpanon muodoltaan ja sisällöltään sisältäisivät sekä kontrolliin että tukeen liittyviä elementtejä. Suunnitteilla oleva valvontarangaistus sekä päihdehuollollisten interventioiden lisääminen yhdyskuntapalveluun ovat esimerkkejä yrityksistä kehittää yhdyskuntaseuraamuksia edellä mainitulla tavalla.

Suomessa ei kuitenkaan ole riittävästi tutkimustietoa lyhytaikaisvangeista ja heidän ongelmistaan. Millä tavalla he ovat joutuneet rikolliseen elämäntapaan, miten pitkäaikaista se on ja millä tavalla rikollisuus on kytköksissä muihin elämäntapahtumiin? Käsillä olevassa tutkimuksessa etsitään vastauksia muun muassa tähän kysymykseen.

Aloite tutkimuksen toteuttamiseen tuli Rikosseuraamusvirastosta, ja se toteutettiin viraston ja Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen yhteishankkeena. Kiitämme pääjohtaja Esa Vesterbackaa, ylijohtaja Maija Kukkosta, sekä aluevankiloiden johtajia ja muuta henkilökuntaa tuesta. Tutkimuksen käytännön toteuttamisessa vankiloiden henkilökunnan keskuudestaan valitsemilla yhdyshenkilöillä oli keskeinen rooli. Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa Mikko Aaltonen, Ville Hinkkanen ja Elsa Saarikkomäki ovat osallistuneet tutkimusprosessiin sen eri vaiheissa. Rikosseuraamusvirastossa tutkimusprosessiin ovat osallistuneet Marja-Liisa Muiluvuori, Sasu Tyni, Irja Salo, Sirkku Kauppila, Taina Alakahri sekä Kaija Illikainen. Julkaisun on taittanut Eira Mykkänen. Kaksi arvioijaa antoi lausunnoissaan hyödyllistä palautetta anonyymien vertaisarvioinnin yhteydessä. Erityisen kiitoksen ansaitsevat ne lyhytaikaisvangit, jotka osallistuivat tutkimukseen, ja ne miehet, jotka vastasivat tutkimuksen vertailuryhmäkyselyyn.

Helsingissä 1. päivänä syyskuuta 2009

Henrik Linderborg
Rikosseuraamusvirasto

Janne Kivivuori
Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos

SISÄLLYS

I Johdanto: tutkimuksen tausta ja tavoitteet

<i>Henrik Linderborg ja Janne Kivivuori</i>	1
1.1 Suomalainen vanki- ja vankilatutkimus.....	2
<i>Suomalaisia rikollis- ja vankilaetnografioita</i>	2
<i>Ulkomaisesta tutkimuksesta</i>	3
1.2 Elämänkulun näkökulma	6
1.3 Sosiaalinen kontrolli elämänkulussa.....	8
<i>Yksilöalttius ja rakenteelliset käännekohdat</i>	9
<i>Laadullisen elämäntutkimuksen anti</i>	11
1.4 Tutkimuksen aineisto ja tutkimuskysymykset	14

II Lyhytaikaisvanki kyselyn valossa *Janne Kivivuori*

2.1 Rekisteritietoja lyhytaikaisvankipopulaatiosta	17
2.2 Lyhytaikaisvangin tausta ja elinolot verrattuina vapaudessa	
eläviin miehiin	20
<i>Itsekontrolli</i>	22
<i>Lapsuus ja nuoruus</i>	24
<i>Koulu</i>	25
<i>Mielenterveyshoito alle 18-vuotiaana</i>	27
<i>Siirtyminen aikuisuuteen</i>	27
<i>Asevelvollisuus</i>	30
<i>Parisuhteet</i>	32
<i>Lapset</i>	34
<i>Kielteiset elämäntutkimukset aikuisuudessa</i>	34
<i>Saavutettu sosiaalinen asema</i>	36
2.3 Rikollisuus ja päihteet.....	38
<i>Rikollisuus alle 18-vuotiaana</i>	38
<i>Rikollisuus aikuisuudessa</i>	41
<i>Rikollisuus nuorena ja aikuisena</i>	42
<i>Rikollisuus ja päärikos</i>	43
<i>Huumeet ja alkoholi</i>	44
<i>Tarkempia tietoja vankien huumeiden käytöstä</i>	47
<i>Rikollisuuden alkoholisidonnaisuus</i>	49
2.4 Vankeus.....	50
<i>Vastaanotto henkilökunnan taholta</i>	50
<i>Muiden vankien pelko</i>	51
<i>Päihdehoito vankilassa</i>	51
<i>Vierailijat</i>	52
<i>Elinolot tulevassa vapaudessa</i>	53
<i>Vankien arviot vankeuden seurauksista</i>	54
2.5 Yhteenveto	56

III Vankilaan johtavat kehityskulut *Henrik Linderborg*

3.1 Lapsuudessa ja nuoruudessa alkanut rikosura	61
<i>38-vuotiaan miesvangin elämäntutkimus</i>	61

<i>Heikot siteet lapsuudenkotiin</i>	67
<i>Hakeutuminen rikollisiin ryhmiin nuoruudessa</i>	69
<i>Koheltamisesta rikollisuuteen</i>	72
<i>Kohti päihdekeskeistä elämäntapaa</i>	74
<i>Peruskouluun</i>	75
<i>Tarkkailuluokalle ja koulukotiin</i>	77
<i>Ammattikoulu</i>	80
<i>Armeija</i>	81
<i>Rikosoikeudelliset toimenpiteet</i>	83
<i>Rikosura aikuisuudessa: ajoittainen rikollisuus</i>	87
<i>Ikääntyminen ja väsyminen</i>	92
<i>Työ</i>	94
<i>Perhe</i>	97
3.2 Aikuisuudessa alkanut kehitys	99
<i>46-vuotiaan naisvangin rikosura</i>	99
<i>Lapsuus ja perhe</i>	105
<i>Peruskoulu ja opinnot</i>	106
<i>Poikkeustapaukset</i>	106
<i>Aikuisuus urkenee: odotusten mukainen elämänura</i>	108
<i>Avioero käännekohtana</i>	109
<i>Työpaikka menee</i>	111
<i>Juominen alkaa hallita elämää</i>	112
<i>Juominen johtaa rattijuopumuksiin</i>	113
<i>Vastuun kiellosta katumukseen</i>	115

IV Vankien näkemyksiä seuraamusten toimeenpanosta

<i>Henrik Linderborg</i>	119
4.1 Yhdyskuntapalvelu	119
<i>Lapsuuden ja nuoruuden aikana alkaneet rikosurat</i>	120
<i>Aikuisuudessa alkaneet rikosurat</i>	123
4.2 Vankeus.....	125
<i>Lapsuudessa ja nuoruudessa rikosuran aloittaneet</i>	126
<i>Aikuisuudessa rikosuralle lähteneet</i>	127
4.3 Vankilaan sopeutuminen.....	128
<i>Lapsuuden ja nuoruuden aikana rikosuran aloittaneet</i>	129
<i>Aikuisuudessa alkanut rikosura</i>	129
4.4 Irtaantumista edistäviä ja haittaavia tekijöitä.....	130
<i>Irtaantumista edistäviä tekijöitä</i>	131
<i>Irtaantumista haittaavia tekijöitä</i>	135

V Viimeisin vankeusrangaistus *Henrik Linderborg*

5.1 Kuntouttavat toimenpiteet.....	144
<i>Myönteisiä kokemuksia</i>	145
<i>”Ei edes tulohaastattelua ollut, helvetti”</i>	146
5.2 Rangaistusajan suunnitelma.....	149
5.3 Irtaantumisen näkymät ja vapautteen valmistautuminen.....	152
<i>Tapausesimerkki</i>	153
<i>Irtaantuminen: optimismia ja esteitä</i>	155

VI Vankien arviot rikollisuutensa jatkumisesta vankeuden jälkeen <i>Janne Kivivuori</i>	163
6.1 Itse arvioitu rikollisuus vankeuden jälkeen.....	164
6.2 Itse arvioitua tulevaa rikollisuutta selittävä malli	165
<i>Keskeiset muuttujat</i>	165
<i>Bivariaattitason yhteydet</i>	166
<i>Vaikuttavat tekijät</i>	168
6.3 Tulosten tulkintaa.....	171
VII Yhteenvetoa <i>Janne Kivivuori ja Henrik Linderborg</i>	175
7.1 Määrällinen aineisto	175
7.2 Laadullinen aineisto	178
7.3 Asemointi suhteessa kriminologian teoriaan	182
7.4 Pohdintaa ja keskustelua	184
7.5 Rajauksia.....	185
Liite 1 Vankila osana seuraamusjärjestelmää <i>Henrik Linderborg</i>	187
<i>Vankeus seuraamuksena</i>	
<i>Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano</i>	
<i>Tavoitteena kuntoutus</i>	
Liite 2 Kyselyaineistot <i>Janne Kivivuori</i>	192
Liite 3 Laadulliset haastatteluaineistot <i>Henrik Linderborg</i>	195
Liite 4 Laadullisen aineiston taulukkoliitteitä.....	203
Kirjallisuus.....	209
Summary	221

I JOHDANTO: TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET

Henrik Linderborg ja Janne Kivivuori

Tässä tutkimuksessa kuvataan, millainen ihmisryhmä lyhytaikaisvangit ovat sosiodemografisesti, millaista heidän rikollisuutensa on, miten se on kehittynyt rikosuran kuluessa, ja millaiseksi he itse arvioivat rikollisuutensa kehittymisen vankeuden jälkeen. Tavoitteena on siten kuvailla lyhytaikaisvankipopulaation taustaa ja piirteitä konkreettisen sosiaalitutkimuksen hengessä. Lisäksi tutkimus kytkeytyy rikollisuudesta irtautumisen, desistanssin (engl. *desistance*) tutkimusperinteeseen. Halusimme selvittää sitä, miten vangit näkevät mahdollisuutensa irtautua rikosuralta sekä sitä, mitkä tekijät edistävät tai haittaavat rikosuralta irtautumista. Yhdistämme määrällisiä ja laadullisia aineistoja vankipopulaation kuvaamisessa ja irtautumisproblematiikan käsittelyssä.

Lyhytaikaisvangit ovat ryhmä, josta ei ole juuri lainkaan aiempaa kotimaista tutkimusta. Lyhytaikaisvankeudeksi on kansainvälisessä keskustelussa päädytty määrittelemään korkeintaan kuuden kuukauden mittaiset suljetussa laitoksessa suoritettut tuomiot. Tutkimuksesta ja maasta riippuen lyhytaikaisvankeudeksi on käytännössä määritelty kuitenkin 15 päivän ja 18 kuukauden välillä liikkuvat vankeusrangaistukset (Snacken 1986, 363). Lyhytaikaisvankeus rajattiin tässä tutkimuksessa korkeintaan kahdeksaan kuukauteen siksi, että tämän pituiset tai sen alittavat vankeusrangaistukset voidaan Suomessa muuttaa yhdyskuntapalveluksi. Yhdyskuntapalvelu on vaihtoehto lyhyille vankeusrangaistuksille, joten rajan asettaminen kahdeksaan kuukauteen oli perusteltua.

Tässä johdantoluvussa esittelemme tiiviisti aiempaa suomalaisen vanki- ja vankitutkimuksen linjoja – pyrkimättä täydelliseen kattavuuteen – sekä kuvaamme hankkeemme kosketuspintoja kriminologiseen elämäntilanteeseen ja irtautumisprosessien tutkimukseen. Varsinaiset analyysit ja tulokset on esitetty luvuissa II–VI. Viimeisessä luvussa (VII) on tehty yhteenveto tutkimuksen tuloksista.¹

¹ Maamme vankilajärjestelmää ja sen eräitä ajankohtaisia kehityssuuntia on esitelty liitteessä 1.

1.1 Suomalainen vanki- ja vankilatutkimus

Tutkimuksemme yhdistää määrällisen aineiston tarkastelun laadulliseen (kvalitatiiviseen) tutkimukseen. Laadullisen osansa vuoksi se asettuu ja suhteutuu laadullisen rikollis- ja vankilatutkimuksen traditioon, vaikka poikkeaa sen painotuksista kehityskriminologisen (*developmental criminology*) ja irtaantumistutkimukseen kytkeytyvän tematisointinsa vuoksi. Voikin sanoa, että vaikka ponnistamme laadullisen ja etnografisen tutkimuksen traditiosta, tutkimuksen viitekehys sijoittuu enemmän yleisen käytäytymis- ja erityisesti irtaantumistutkimuksen puolelle. Tutkimuksemme tulokulma ei ole metodologinen, vaan sisällöllinen.

On silti syytä kuvata lyhyesti tärkeimpiä aiempia tutkimuksia. Seuraava kuvaus ei ole tarkoitettu kattavaksi. Tarkoituksena on paikantaa käsillä oleva tutkimus osaksi tutkimustraditiota. Osa seuraavassa mainituista tutkimuksista on painottanut rikollis- ja rikollisuusetnografista otetta, ilman erityistä huomiota vankeuteen tai muuhun rikosseuraamusjärjestelmään. Kaikissa on kuitenkin kyse sellaisesta vakavasta rikollisuudesta, johon liittyvä kulttuuri, toiminta ja kehittyminen tapahtuvat ainakin Suomessa rikosseuraamusten ja niiden uhkan muodostamassa välittömässä kontekstissa. Siksi kaikki vakavan rikollisuuden etnografiat ovat tavalla tai toisella myös vankeutta ja sen uhkaa käsitteleviä tutkimuksia.

Suomalaisia rikollis- ja vankilaetnografioita

Aromaan (1981) tutkimusta *Varkaan ammatti ja sen tuki-instituutiot* voidaan pitää tämän tutkimustradition varsinaisena lähtölaukauksena maassamme. Tutkimuksen analyyttinen voima nousi siitä, että varkaan toimintaa tarkasteltiin tavallisena ammattina. Tämä normalisoiva rinnastus loi tuoreen, uutta tietoa tuottavan näkökulman rikolliseen alamaailmaan. Useat myöhemmät tutkimukset ovat tavallaan jatkaneet Aromaan aloittamaa tutkimussuuntausta. Esimerkiksi Kivivuori (1992) tarkasteli omaisuusrikollisten tapoja ymmärtää oma toimintansa. Tutkimus perustui vankilassa tehtyihin teemahaastatteluihin, mutta käsitteli laajasti varkaiden kulttuuria. Kinnunen (1996) tutki Helsingin huumemarkkinoihin kytkeytyvää alamaailmaa. Junnisen (2006) tutkimus käsitteli ammattimaista ja organisoitua rikollisuutta erityisestä rajat ylittävän toiminnan näkökulmasta. Junninen teki haastatteluja vankilassa, mutta jonkin verran myös vapaudessa olevien rikollisten kanssa.

Edellä mainittuja tutkimuksia yhdistää se, että analyyttinen rakenne ei erityisesti painottanut ajassa tapahtuvaa kehitystä. Kivivuoren (1992) tut-

kimuksessa *Varas varkaana* oli jonkin verran pyritty ottamaan haltuun aikaperspektiiviä haastatteleamalla ensin vapaudessa eläviä nuoria, jotka olivat tavallaan toisella jalallaan rikollisen elämänpiirin puolella. Näitä Kivivuori vertaili vankilasta tavoitettuihin, rikosuralla jo oleviin vankeihin. Ryhmien ikäero vaihteli viidestä kahteenkymmeneen vuoteen, mutta rikosuran kehittymisen näkökulmasta kyse oli kahden ”rikosurakohortin” vertailusta. Merkittävä poikkeus synkronis-funktionalistiseen painotukseen on Kääriäisen (1994) tutkimus *Seikkailijasta pummiksi*, jonka nimi tiivistää ytimekkäästi suomalaisen rikollisen moraalisen uran. Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa esiintyy tämä ”paradigmaattinen” rikosuratyyppe, lapsuuden ja nuoruuden seikkailuista rikosuran loukkuun päätyvä malli. Sen lisäksi kuvaamme toisen, aikuisuudessa alkaneen kehityksen.

Lehmikosken (1989) ja Järvisen (1992) tutkimuksissa tarkasteltiin useampikertaisten omaisuusrikollisten elämänpiiriä. Tutkitut vangit oli kohdattu vankiloissa, ja tutkimusten fokuksena olikin pitkälti vanki virallisen kontrollin kohteena. Tutkimuksissa tarkasteltiin myös vankien sopeutumista vankilaan. Kyngäksen (2000) tutkimuksessa tarkastellaan nuorena rikosentekijänä vankilaan tuomittujen miesten elämäntulkua lapsuudessa, vankeudessa ja muutama vuosi vankilasta vapautumisen jälkeen. Kyngäs haastatteli 23 pohjoissuomalaisesta miehestä kolmessa eri vaiheessa (vuosina 1992, 1996 ja 1997). Tutkimuksessa kohteena oli rikosuraan kiinnittymiseen ja siitä irtaantumiseen vaikuttavat tekijät ennen vankilaa, vankilan aikana ja sieltä vapauduttaessa. Tuore kontribuutio vankilatutkimukseen on myös Ruckensteinin ja Tepon tutkimus niin sanottuja pelkääjävankeja koskenut tutkimus (Ruckenstein & Teppo 2005).

Vankilaetnografoiden joukosta ei sovi unohtaa myöskään vankien itsensä kirjoittamia kuvauksia elämästään. Niissä on usein klassisen elämäkertaperinteen mukaisesti usein dynaaminen, elämää ajassa etenevänä kuluna tarkasteleva rakenne (esim. Mielonen 1993; Pitkäsilta 1991; Räsänen 1995; Turunen 1990).

Ulkomaisesta tutkimuksesta

Ulkomaisia esikuvia on luonnollisesti niin valtavasti, että niiden kattava kuvaaminen on tässä mahdotonta. Tutkimuksemme viitekehyksen kannalta keskeisintä, Robert Sampsonin ja John Laubin edustamaa näkökulmaa on esitelty tarkemmin jäljempänä. Yleisesti rikollis- ja vankilaetnografian traditiossa keskeisiä merkkipaaluja ovat ainakin Clemmerin *The Prison Community* (1958 [1940]). Pohjoismaisesta näkökulmasta on syytä mainita Mathiesenin *The Defenses of the Weak* (1965) ja Bondesonin *Fången i*

fängsamhället (1974). Koska tämäntyyppisen yleisen vankilatutkimuksen kenttä on valtava, seuraavassa on luotu lyhyt katsaus eräisiin tutkimuksiin, jotka ovat kohdentuneet nimenomaan lyhytaikaisvankeihin. Tällaisia tutkimuksia on tehty suhteellisen vähän huolimatta siitä, että lyhytaikaisvankeuden ongelmallisuus on tiedostettu jo 1800-luvun lopulta lähtien (Snacken 1986, 363).

Tanskalaisten Karen Bernstenin ja Carl Christiansenin (1954) tutkimusta voi pitää lyhytaikaisvankeutta koskien uraa uurtavana. Se kohdistui 126 alle kuuden kuukauden tuomiota Kööpenhaminassa vuosina 1952 ja 1953 suoritettavaan vankiin. He tutkivat sitä, mitkä tekijät elämänsä aikana olivat vaikuttaneet rikolliseen käyttäytymiseen ja miten siihen vaikutettiin vankeusaikana. Tiedot he keräsivät rikosoikeuden asiakirjoista, haastatteleamalla vankeja sekä heidän perheenjäseniään sekä tekemällä vangeille psykososiaalisia testejä. Tutkituilla vangeilla oli paljon aikaisempia rikostuomioita. Heidän perheolonsa lapsuudessa ja nuoruudessa olivat hyvin ongelmaisia. Heillä oli vaikeuksia koulussa sekä myöhemmin työ- ja perhe-elämässä. Heidän pääasiallinen rikollisuutensa olivat omaisuusrikokset, jotka olivat yhteydessä heidän voimakkaaseen alkoholiriippuvuuteensa. Bernsten ja Christiansen (1954, 34–35) luokittelivat vangit sen mukaan miten sosiaalistettavia he olivat. He totesivat, että valtaosa (124) tutkimukseen osallistuneista voitaisiin integroida yhteiskuntaan paremmin valvontarangaistuksilla, jossa on erilaisia psykososiaalisia sekä yhteiskuntaan kiinnittymistä tukevia toimenpiteitä. Heidän myöhemmin tekemänsä tutkimus vahvisti näitä tuloksia (Bernsten & Christiansen 1966).

Robert Andry (1963) teki lontoolaisessa vankilassa vastaavantyyppisen kyselytutkimuksen 129 vangille, jotka olivat vuosina 1957 ja 1958 suorittamassa korkeintaan kuuden kuukauden tuomiota. Kysely suoritettiin kuusi kuukautta vapautumisen jälkeen. Kyselyssä mitattiin psykologisten, juridisten sekä perhetekijöiden yhteyttä vankien rikollisuuteen sekä uusimisalttiuteen. Andry luokitteli vangit neljään kategoriaan sen mukaan, miten rikosalttiita he olivat. Rikosalttiimpaan (punitiiviset ja neuroottiset) ryhmään kuuluvat hyötyisivät hänen mukaansa pidemmistä rangaistuksista, joihin on yhdistetty psykoterapeuttisia toimenpiteitä. Lievempään kategoriaan kuuluvat infantiiliset sekä entiset nuorisorikolliset tarvitsisivat puolestaan vähintään vuoden mittaista intensiivivalvontaa, jonka yhteydessä omaa identiteettiä voitaisiin rakentaa uudestaan.

Andrew Arnoldin (1971) Pentonvillen vankilassa Yhdysvalloissa tekemä tutkimus kohdistui myös alle 12 kuukauden tuomiota suorittaviin vankeihin. Hän luonnehti näitä vankeja alkoholisteiksi ja maankiertäjiksi, joilla ei ole vakituista asuntoa, perhesuhteita eikä työtä. Arnoldin mukaan vankila ei näitä ongelmia myöskään pysty poistamaan.

Myöhemmät tutkimukset ovat painottaneet samoja kysymyksiä. Kevin Fitzgerald (1996) haastatteli englantilaisia lyhytaikaisvankeja ennen vapautumista ja sen jälkeen. Hän totesi lainsäädännön ja rikosseuraamusikäntöjen puutteellisuuden lyhytaikaisvankien suhteen. Lyhytaikaisvangit jäävät vaille monia tarvitsemiaan jälkihuollon palveluja. Heitä ei myöskään määrätä valvontaan. Tämä selittää osaltaan sitä, miksi niin monet ajautuvat uudestaan rikollisuuteen.

Martin Killias ym. (2000, 41–42) vertasivat Sveitsissä 123 vuonna 1993 yhdyskuntapalveluun tuomitun uusintarikollisuutta sekä sosiaalista selviytymistä. Vertailuryhmänä heillä oli vastaavansuuruinen ryhmä, joka oli tuomittu samaan aikaan korkeintaan 14 päivän ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Killiaksen ym. (mt., 53) mukaan yhdyskuntapalvelu vähentää uusintarikollisuutta lyhyitä vankeusrangaistuksia paremmin. Se ei kuitenkaan auta selvittämään rikoskäyttäytymisen taustalla olevia sosiaalisia selviytymisvaikeuksia.

Sam Levis ym. (2003) tutkivat Englannissa sitä, kuinka seitsemään Pathfinder-projektiin osallistuneiden lyhytaikaisvankiryhmien kiinnittäminen yhteisöön (resettlement) oli onnistunut ja kuinka se oli vaikuttanut rikolliseen käyttäytymiseen sekä erilaisiin sosiaalisiin ja yksilöllisiin selviytymisvaikeuksiin. Lyhytaikaisvangit olivat alle 12 kuukauden tuomiota suorittavia. Projektien lähtökohtana oli juuri lyhytaikaisvankien moniongelmaisuus sekä suuri uusimisriski, johon vankilassa ei puututtu tarkoituksenmukaisella tavalla (mt., iii). Projektit toteutettiin sekä vankeusaikana että sen jälkeisessä vapaudessa kolmen kuukauden ajan ammattimaisen kriminaalihuollon ja vapaaehtoisjärjestöjen toimijoiden vetäminä. Tutkimus osoitti tehostetun työn tarpeellisuuden lyhytaikaisvankien yhteisöön kiinnittymisessä. Tutkimuksessa suositeltiin, että yhteydenpitoa lyhytaikaisvankeihin tehostetaan ennen vapautumista sekä sen jälkeen. Tapaamisissa huomio tulee kiinnittää paitsi käytännön ongelmiin myös asenteisiin sekä motivaatiokysymyksiin. Vankeja tulee myös ohjata erilaisiin palveluihin entistä tehokkaammin ja suunnitelmallisemmin. Lyhytaikaisvankien ongelmat yhteisöön kiinnittymisessä heijastivat toisaalta rakenteellisia resurssivajeita, toisaalta vankien omia asenteita ja tottumuksia (Levis ym. 2003, 67–68).

Lol Burken ym. (2006, 111) samoin Englannissa tekemä tutkimus kohdistui alle 12 kuukauden tuomiota suorittavien huumeongelmaan. He haastattelivat tutkimustaan varten 29 mies- ja 14 naisvankia fokusryhmissä. Lisäksi he haastattelivat 11 rikosseuraamustyöntekijää. He totesivat lyhytaikaisvankien huumeongelman kytkeytyvän moniin muihin sosiaalisiin (asuminen, työ, ihmissuhteet) sekä yksilöllisiin ongelmiin. Huumeongelmaa ei heidän mukaansa kyettä käsittelemään tarpeeksi kokonaisvaltaisesti

lyhyiden vankeustuomioiden aikana. Vaikka vangit saattavatkin saada kuntoutusta vankeusaikana, jäävät he kokonaan vaille jälkihuollon toimenpiteitä vapauduttuaan. Tämä yhdessä heidän muiden ongelmiensa kanssa lisää riskiä rikosten uusiutumiseen heti vapaudessa (s. 120). Tutkijoiden mukaan (Burke 2006, 121) rikosseuraamustyössä olisivat suositeltavia sellaiset hallinnolliset mekanismit sekä käytännöt jotka edesauttavat huumeongelman sekä samalla muiden rikollisuuteen vaikuttavien tekijöiden aikaista löytämistä sekä hoitoa. Heidän tutkimuksessaan toistuvasti esiin nouseva teema olikin hoidon ja kuntoutuksen jatkuvuuden ongelma vankilasta yhteisöön siirryttäessä. Fragmentaarinen kriminaalipolitiikka näiden kysymysten osalta johtaa heidän mielestään fragmentaarisiin ja rangaistuksellisuutta korostaviin käytäntöihin, joiden seurauksena on huumeiden käytön ja rikollisuuden jatkuminen, huono terveys, asumis-, työ- ja ihmissuhdeongelmat jne. Burken ym. (mt.) mukaan vankilasta vapautuminen olisi nähtävä kokonaisvaltaisesti sekä tapahtumana (paluu yhteisöön) että prosessina (yhteisöön kiinnittyminen). Se vaatii monien eri toimijoiden pitkäjänteistä ja suunnitelmallisempaa yhteistyötä ennen vapautumista ja ennen kaikkea sen jälkeen.

Edellä esitetty kansainvälinen tutkimus painottuu rikollisen käyttäytymisen taustalla oleviin sosiaalisiin sekä yksilöllisiin ongelmiin sekä siihen, miten niihin vaikutetaan vankeudella ja muilla rikosseuraamuskäytännöillä. Eri maissa eri aikoina tehtyjen tutkimusten pääsanoma on ollut se, että toisiinsa kietoutuneet sosiaaliset ongelmat kuten työttömyys, asunnottomuus, ihmissuhdevaikeudet, päihteet sekä arkielämän hallitseminen yhdistyneinä yksilöllisiin ongelmiin ovat tyypillisiä lyhytaikaisvangeille samalla tavalla kuin pidempää tuomiota suorittavilla. Myös heidän uusimisriskinsä on tästä johtuen arvioitu samantapaiseksi kuin pidempää tuomiota suorittavilla. (Morris 1965; Priestley 1970; Arnold, 1971; Maguire & Raynor 1997.)

1.2 Elämänkulun näkökulma

Tarkastelemme rikollisen uran alkamista, jatkumista ja (mahdollista) päätymistä laajemmin yksilön elämänkulun (*life course*) puitteissa. Elämänkulkuteoreettisessa näkökulmassa tutkitaan sitä, millaisiksi yksilölliset elämänkulut kehittyvät historiallisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissaan (Giele & Elder 1998, 8). Elder (1998) on korostanut neljää periaatetta elämänkulunäkökulman taustalla. Ensinnäkin historiallinen aika ja paikka on esitettävä niin, että siitä tunnistaa elämänkulun kontekstin. Toiseksi tapahtumien vaikutus elämänkulkuun riippuu siitä, mihin elämänvaiheeseen ne osuvat. Kolmanneksi sukupolvien väliset elämänkulut

ovat osin päällekkäisiä ja linkittyviä. Neljänneksi elämänkulku perustuu yksilön toimijuuteen. Päähuomio teoriassa kohdistuu tärkeimpien sosiaalisten tapahtumien keston, ajankohtaan ja järjestykseen sekä niiden vaikutukseen yksilöiden sosiaaliseen kehitykseen. Erilaiset siirtymävaiheet (*transitions*) ja käännekohdat (*turning points*) vaikuttavat siihen, millaiseksi elämänkulun kehityskaari (*trajectory*) muotoutuu (Elder 1985).

Elämänkulkuteoria pyrkii integroimaan sekä yksilöllisten että yliyksilöllisten tekijöiden vaikutuksen rikollisen käyttäytymisen kehittymiseen ja muutokseen. Elämänkulkuteoria jakaantuu moneen eri teoriasuuntaukseen (Farrington 2005). Näkökulman piirissä voidaan erottaa esimerkiksi alttiusmalli, siirtymämalli sekä näiden aineksia yhdistelevä typologinen malli (Paternoster ym. 1997).

Alttiusmalleissa yksilöiden väliset erot epäsosiaalisissa elämänradoissa nähdään suhteellisen pysyvinä, yksilöllisiin luonteenpiirteisiin liittyvinä tekijöinä. (Farrington 2005.) Michael Gottfredsonin ja Travis Hirschin (1990) itsekontrolliteoriaa voidaan pitää esimerkkinä tästä suuntauksesta. Teoriassa yksilöiden välisiä eroja rikoskäyttäytymisessä selitetään itsekontrollin tasosta johtuviksi. Gottfredson ja Hirschi (1990, 109) katsovat heikon itsekontrollin olevan yhteydessä rikollisen käyttäytymismallin piirteisiin samalla tavalla siten, että alhainen itsekontrolli johtaa pidempikestoiseen, toistuvaan ja vakavampaan rikollisuuteen. Teoria ei edellytä, että yksilöiden rikosaktiivisuus pysyy koko elämänuran aikana samalla tasolla. Sen sijaan yksilöiden väliset erot rikosalttiudessa nähdään suhteellisen pysyvinä.

Yleisissä siirtymämalleissa rikollista käyttäytymistä selitetään aikaisempien kokemusten sekä nykyisten olosuhteiden välisestä vuorovaikutuksesta ja siitä, kuinka yksilö ne tulkitsee ja minkälaisia strategioita hän valitsee suhteessa tulevaisuuteen (Farrington 2005). Robert J. Sampsonin ja John H. Laubin (1993) ikäkausittainen elämänkulkuteoria on esimerkki tästä teoriasuuntauksesta. Teoriassa yksilön käyttäytymistä selitetään jatkuvasti kasaantuvana siinä mielessä, että nykyinen käyttäytyminen rakentuu menneiden kokemusten ja elämäntapahtumien pohjalle. Menneisyys ei kuitenkaan aina määrää tulevaisuutta. Nykyhetken tapahtumat ja elämänolosuhteiden muutokset saattavat vaikuttaa rikollisen käyttäytymisen muutokseen huolimatta siitä, millaiset elämänolosuhteet aikaisemmin olivat (Sampson & Laub 1997).

Typologiset suuntaukset selittävät ja luokittelevat rikollista käyttäytymistä sen mukaan, miten vakavaa ja pitkäaikaista se on. Suhteellisen tasaisena ja pitkäaikaisena pysyvää rikoskäyttäytymistä selitetään yksilöalttiuuteen liittyvillä tekijöillä. Jatkuvaan rikoskäyttäytymiseen syyllistyy vain pieni osa rikosentekijöistä, kun taas lyhytaikaista rikosaktiivisuutta selit-

tävät muut elinolosuhteisiin liittyvät tekijät (Blokland & Nieuwbeerta 2006, 16). Terry Moffittin (1993, 2006) kaksiosainen jaottelu on kriminologiassa tunnetuin tämän lähestymistavan edustaja. Moffit jakaa rikosten tekijät toisaalta ”elämäkulussa rikollisuuteen juuttuneiksi” (*life course persistent offenders*) eli pitkäaikaisrikollisiksi, toisaalta nuoruusiän rikollisiksi (*adolescence limited offenders*). Valtaosa rikoksiin syyllistyneistä on Moffittin (1993, 1994, 2006) mukaan sellaisia, joiden rikollinen käyttäytyminen on nuoruusikään rajoittunutta. Tämän ryhmän edustajat irtaantuvat rikollisuudesta joko varhaisteini-iässä tai vähän yli kaksikymmentävuotiaina heidän päästyään pikkuhiljaa aikuiselämän rooleihin.

Edellä kuvatut suuntaukset eivät ole toisiaan poissulkevia. Useimmat elämäkulkuteoriat sisältävät sekä staattisia että dynaamisia aineksia. Teorioiden ja niissä käytettyjen käsitteiden väliset rajat ovat siksi myös liukuvia. Useimmat elämäkulkuteoriat sekoittavatkin aineksia useista eri teorioista esimerkiksi siten, että pysyvien yksilöllisten piirteiden ja toisaalta ulkoisten tekijöiden vaikutusta korostetaan vaihtelevassa määrin (Blockland & Nieuwbeerta 2006, 17).

1.3 Sosiaalinen kontrolli elämäkulussa

Tässä tutkimuksessa rikollista käyttäytymistä ja siitä irtautumista tarkastellaan suhteessa niihin sosiaalisiin prosesseihin, joiden kautta yksilöt yleensä ja normaalisti kiinnittyvät tavanomaiseen elämäntapaan ja sen rutiinotoimintoihin. Rikollista käyttäytymistä tarkastellaan elämäkulkuun ja sen muutoksiin dynaamisesti ja vuorovaikutuksellisesti kytkeytyvänä, jossa ulkoiset ja rakenteelliset muutokset vaikuttavat vuorovaikutuksessa subjektiivisten tulkinnan kanssa.

Lähestymistapa muistuttaa amerikkalaisten kriminologien Robert J. Sampsonin ja John H. Laubin kehittämää elämäkulkuteoriaa, jota he kutsuvat ”ikäkausittaiseksi epämuodollisen sosiaalisen kontrollin teoriaksi”. Tämä teoria ja sen taustalla oleva empiirinen tutkimus (Sampson & Laub 1993; Laub & Sampson 2003) vaikutti käsillä olevan tutkimuksen aineiston hankintaan ja tulkintaan. Kuvaamme seuraavaksi ensin lyhyesti sosiaalisen kontrollin teorian pääpiirteet ja sen jälkeen hieman tarkemmin laadullisen tutkimuksen, jolla Laub ja Sampson tarkastelivat rikollisuuteen juuttumisen ja siitä irtautumisen syitä.

Yksilöalttiutus ja rakenteelliset käännekohtat

Sampsonin ja Laubin kontrolliteoria syntyi vastareaktiona sellaisille rikollisuuden selityksille, jotka viittaavat yksilöiden vakaisiin ominaisuuksiin rikosalttiuden syinä (Laub & Sampson 2003, 23–25). Tärkein ja keskustelluin näistä yksilöselityksistä on ollut Michael Gottfredsonin ja Travis Hirschin (1990) itsekontrolliteoria. Sen mukaan rikosalttiutus heijastaa varhaisessa lapsuudessa muotoutuvaa yksilön itsekontrollin tasoa. Huomattakoon, että itsekontrolliteoria ei edellytä, että yksilön rikollisuus säilyy samantasoisena läpi elämän. Teorian mukaan yksilöiden keskinäiset erot itsekontrollin tasossa ovat vakaita eli voidaan puhua *suhteellisesta vakaudesta*.² Jos A oli nuorena B:tä rikollisempi, näin oli *todennäköisesti* myös vanhuudessa, vaikka molempien rikostaso olisi selvästi vähentynyt ikääntymisen myötä.

Sampson ja Laub osoittivat seuranta-aineistoillaan, että yksilöiden rikosalttiutus muokkautuu myös myöhempien elämäntapahtumien seurauksena. Antisosiaalisen käyttäytymisen ilmenemistä lapsuudessa ja jatkumista rikollisuutena nuoruudessa ja varhaisaikuisuudessa voitiin selittää heikoilla siteillä kotiin ja kouluun. Aikuisiän rikollisen käyttäytymisen muutoksiin vaikuttavat myös aikuisuuden sosiaalisissa siteissä tapahtuneet muutokset ja niiden mukanaan tuomat erilaiset ja erisuuntaiset käännekohtavaikutukset. Ne selittävät rikoskäyttäytymisen muutoksia itsenäisesti, riippumatta varhemmista syytekijöistä. Irtaantumista rikollisuudesta saattoi selittää vaikkapa työn saaminen tai parisuhteen muodostaminen. Mitä voimakkaammat siteet työhön ja perheeseen ovat, sitä vähemmän rikollisuutta ja poikkeavuutta ilmenee. Sampsonin ja Laubin teoria rikollisuuden syistä oli siis samanaikaisesti rikollisuudesta irtautumista (desistance) selittävä teoria.

Miesten irtaantuminen rikosuralta johtui samanaikaisesti kahdesta seikasta: toisaalta rakenteellisten käännekohtien (esimerkiksi avioliitto tai asepalvelus) kokemisesta, mikä vahvisti heidän nauttimaansa sosiaalista tukea, ja toisaalta sisäisestä tahdosta muuttaa omaa elämää. Nämä miehet pääsivät tilanteeseen, jossa he saivat vastaanottaa läheistensä valvontaa, kontrollia ja sosiaalista tukea. Käännekohtat eivät ole deterministisiä. Toisin sanoen, miehet, joiden elämä muuttui, kokivat käännekohtia tietoisina niiden elämänuraa muuttavasta luonteesta. Miehet, jotka eivät muuttuneet, joko eivät kokeneet käännekohtia tai eivät kyenneet muuttamaan niitä edukseen. Käännekohtat ovat siten samanaikaisesti rakenteellisiä ja subjektiivisia. (Laub & Sampson 2003, 249.)

² Myös tässä tutkimuksessa tarkoitamme aina suhteellista, alttiuteen liittyvää vakautta, kun käytämme ilmaisua ”vakaa” käyttäytymispiirre.

Irtaantumista selittävät tekijät ovat pitkälti samoja ainakin kehittyneissä läntisissä yhteiskunnissa. Savolainen (2009) on hiljattain osoittanut suomalaisella pitkittäisaineistolla³, että työn saaminen, perheen muodostaminen ja isäksi tuleminen vähentävät uusintarikollisuutta, kun aiempi rikollisuus on vakioitu.

Laub ja Sampson tarkoittavat käännekohtien ”rakenteellisella” puolella objektiivisia kontrollimuutoksia kuten armeijaan pääsemistä, työsuhteen alkamista tai puolison saamista. Myös rikosseuraamusjärjestelmän toiminta muodostaa tällaisen rakenteellisen rikosuraan vaikuttavan tekijän. Varsinkin vankeuden keskimääräinen vaikutus on yleensä rikosuran jatkumista tukeva, koska vankeus vaikeuttaa yksilön siteitä normaalistaviin sosiaaliin instituutioihin kuten perheeseen ja työhön.

Subjektiivisilla tekijöillä viitataan tässä tapaan, jolla rikosuralla oleva henkilö ottaa muutokset vastaan kokemuksina. Irtaantuminen rikollisuudesta mahdollistuu, jos rakenteellisen muutoksen ja sen tulkinnan välille muodostuu suotuisa vuorovaikutus. Kumpikaan ei yksinään riitä. Pelkkä kontrollimuutos ilman sisäistä muutosta ei johda irtaantumiseen, ja pelkkä sisäinen muutos ilman ulkoista kontrollia on niin ikään ponneton ja tyhjä. Laubin ja Sampsonin tutkimista miehistä parhaassa asemassa olivat ne, jotka olivat tehneet sisäisen päätöksen muuttaa elämäntavuaan ja suhdetaan rikolliseen käyttäytymiseen. He kokivat esimerkiksi avioliiton ja armeijan niihin sisältyvillä rutiineillaan ja kontrollillaan tukevan heidän pyrkimyksiään irtaantua rikollisesta elämäntavasta. Miehet, jotka eivät muutaneet rikollista käytöstään eivät myöskään kokeneet vastaavanlaista käännekohtavaikutusta esimerkiksi armeijan tai avioliiton suhteen. Rikollisuudesta irtaantuminen on onnistuessaankin monimutkainen ja pitkä prosessi. Samoin kuin rikosuralle päätyminen nojaa yksilön aktiiviseen toimintaan annetuissa oloissa, niin myös rikosuran päätyminen edellyttää aktiivista yksilöllistä toimintaa annetuissa olosuhteissa. Muutos on nähtävä mahdolliseksi ja toimittava sen mukaisesti.

Voidaanko sanoa, että Sampsonin ja Laubin sosiaalinen kontrolliteoria kumosi aiemmat, yksilöiden suhteellisen vakaisiin alttiuseroihin viittaavat rikollisuuden selitykset? Ei voida. Kuten yleensä ihmis- ja käyttäytymistieteessä, lopputulos oli pikemminkin kompromissi tai sekamalli. Pitkittäistutkimus osoitti yksilön suhteellisen vakaiden käyttäytymispiirteiden vaikutuksen ja selitysosuuden yli vuosien ja jopa vuosikymmenten. Sosiaalis-rakenteellisten tekijöiden vaikutus tuli näiden vaikutusten päälle ja rinnalle, ei niiden tilalle. Sampsonin ja Laubin teoria oli ”kompromissinäkökulma, joka tunnustaa sekä ajassa vakaiden luonnepiirteiden että ajassa vaihtelevien

³ Oikeuspoliittisessa tutkimuslaitoksessa luotu rekisteripohjainen tietokanta.

tekijöiden tärkeän merkityksen, kun selitetään rikoskäyttäytymisen jatkuvuutta ja muuttumista ajassa” (Laub & Sampson 2003, 25).

Sittemmin tutkimuksessa on toistuvasti osoitettu, että yksilön alhainen itsekontrolli vaikeuttaa rikosuralta irtaantumista (Morizot & Le Blanc 2007, 65; Piquero ym. 2007, 83; Langton 2006). Suomalaista tutkimusta on vähemmän. Hiljattain tehdyssä tutkimuksessa itsekontrollin tason todettiin olevan yhteydessä nuorten rikoskäyttäytymiseen (Salmi & Kivivuori 2006). Kyseisessä tutkimuksessa tarkasteltiin samanaikaisesti myös sosiaalista pääomaa. Tällöin havaittiin, että itsekontrollin huomioiminen heikensi sosiaalisen pääoman vaikutusta nuorten rikollisuuteen, muttei poistanut sitä. Havainto on tyypillinen tutkimuksille, joissa sosiaaliset siteet ja itsekontrolli vakioidaan samanaikaisesti (Kazemian 2007, 13–14).⁴

Laadullisen elämänkulututkimuksen anti

Laub ja Sampson dokumentoivat edellä kuvatun rikollisuuden selityksen piirteet käyttämällä määrällistä pitkittäisaineistoa, jossa samoja henkilöitä oli seurattu lapsuudesta aina 70 vuoden ikään. Mutta sen lisäksi he katsoivat, että rikollisuuden alun ja siitä irtaantumisen selittämisessä tarvittiin laadullisia haastatteluja. He kuvasivat viisi perustetta pureutua ilmiöön elämäkerrallisin haastatteluin (Laub & Sampson 2003, 58–59):

Ensinnäkin elämänkulunäkökulman avulla on mahdollista ottaa haltuun ainutlaatuisella tavalla sekä rikosuran alku että siitä irtaantuminen. Haastattelujen avulla on mahdollista tutkia, mikä on ulkoisten käänteiden subjektiivinen merkitys haastateltaville. Näin ne pureutuvat inhimilliseen toimijuuteen.

Toiseksi elämänkulkuhaastatteluin voidaan kuvata monimutkaisia jatkuvuuden ja muutoksen polkuja yksilön elämässä.

Kolmanneksi laadulliset haastattelut paljastavat rikoskäyttäytymisen monivivahteisuuden ja kompleksisuuden.

Neljänneksi elämänkulkuhaastattelut on mahdollista sitoa sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin. Esimerkiksi teknologia ja suojaamismenetelmien kehitys on vaikeuttanut rikollisen toiminnan harjoittamista, mikä on merkityksellistä irtaantumispyrkimysten kannalta.

Viidenneksi elämänkulku metodi näyttää rikollisista myös heidän inhimilliset puolensa erityisesti suhteuttaessaan heidän elämänsä ns. normaaliin institutionaaliseen elämänkulku jatkumaan (lapsuus, kou-

⁴ Kun käytämme tässä tutkimuksessa itsekontrollin ja itsekontrolliteorian käsitteitä, viit- taamme Gottfredsonin ja Hirschin teoriaan ja siihen vastareaktiona ja täydennyksenä syntyneeseen tutkimustraditioon, jossa sekä yksilön itsekontrolli että sosiaaliset siteet on empiirisesti vakioitu. Teorian kritiikistä ks. esim. Wikström & Treiber (2007), joiden käsityksiä on lyhyesti kuvattu tämän tutkimuksen viimeisessä luvussa.

lu, koulutus, armeija, työ, perhe, lapset, ja niin edelleen). Näkökulma ei romantisoi rikollisia; päinvastoin, heidän elämismaailmansa tunteminen osoittaa sen raadollisuuden.

Laubin ja Sampsonin tutkimuksessa haastateltavat valittiin rikosrekisteritietojen avulla edustamaan erilaisia rikosprofiileja. Asetelmassa oli kolme pääryhmää (Laub & Sampson 2003, 115, 150–151, 197–198). Ensimmäisen muodostivat rikollisuudesta irtaantujat (*desisters*), joilla oli omaisuus- tai väkivaltarikoksia alle 18-vuotiaana mutta ei sen jälkeen. Toinen ryhmä muodostui rikolliselle uralle juuttuneista (*persisters*), joilla oli väkivalta- tuomioita lapsuudessa, varhaisaikuisuudessa ja sen jälkeen. Kolmannen ryhmän muodostivat ajoittaiseen rikollisuuteen (*intermittent offending*) syyllistyneet.

Rikosuralta irtaantujat. Rikollisuudesta irtaantuneet miehet olivat vaikeasta lapsuudestaan huolimatta yhdistäneet avioliittoon, työelämään, armeija-aikaan sekä koulukotiin sellaisia positiivisia käännekohtavaikutuksia, jotka olivat auttaneet heitä irtaantumaan rikollisesta käyttäytymismallista. Erityisesti koulukoti yhdistettynä armeijassa palvelemiseen oli koettu irtaantumista vahvistavana. (Laub & Sampson 2003, 129.) Laubin ja Sampsonin (mts. 145) mukaan rikollisuudesta irtaantuminen voitiin haastateltujen miesten kohdalta nähdä yhdistelmänä, jossa yksilölliseen toimintaan (ja siihen liittyvään valintaan) liittyivät tilannekonteksti- ja rakennetekijät sekä instituutiot, jotka auttoivat ylläpitämään irtaantumista. Irtantumisessa tärkeää onkin heidän mukaansa pohtia sitä, mikä on yksilöllisen motivaation merkitys siinä sosiaalisessa kontekstissa, jossa yksilöt kulloinkin ovat. Irtantumisen prosessi toimii tässä mielessä samanaikaisesti eri tasoilla (yksilöllisellä, tilannekohtaisella sekä yhteisöllisellä) ja erilaisissa kontekstuaalisissa ympäristöissä (perhe, työ, armeija).

Siirtymävaiheisiin liittyvät instituutiot olivat irtaantujien kohdilla ikään kuin leikanneet pois menneisyyden jatkuvuuden. Tätä on angloamerikkalaisessa desistanssitutkimuksessa kuvattu ilmauksella ”knifing off”, jota on vaikeaa kääntää suomen kielelle. Armeija, koulukoti ja jopa avioliitto voivat jopa aivan fyysisesti siirtää henkilön ympäristöstä toiseen tai eristää miehen hänen aiemmista ystävistään – melkein kuin veitsellä leikaten. Näiden instituutioiden tarjoamaa strukturoitua roolistabiliteettia pystyttiin myös hyödyntämään tavanomaiseen elämäntapaan siirryttäessä ja näkemään niiden merkitys sosiaalisen kontrollin kannalta. Esimerkiksi perheen ja työn kautta muotoutuvat roolit ja rutiinitoiminnot auttoivat irtaantujia sopeutumaan palkkatyön ja perhe-elämän ympärille rakentuvaan elämäntapaan. Prosessissa oli olennaista ulkoisen muutoksen yhdistyminen subjek-

tiiviseen tulkintaan, joka tuki irtaantumista rikosuralta. Irttaantajat tavallaan onnistuivat vaihtamaan tai muuttamaan identiteettiään toiminnallisen uudelleen suuntautumisen keinona ja tukena (Laub & Sampson 2003, 145–147).

Rikollisuuteen juuttuneet. Rikollisuuteen juuttuneiden miesten lapsuuden riskitekijät olivat samantapaiset kuin irtaantujienkin. He eivät olleet kuitenkaan kokeneet samanlaisia käännekohta- ja ”knifing off” -vaikutuksia normaalielämään kiinnittäviin instituutioihin (koulukoti, armeija, avioliitto, työ) liittyen. Rikollisuuteen juuttuneiden elämää leimasivat kaoottisuus ja tilapäisyys monilla elämänalueilla sekä tähän liittyen positiivisten käännekohtien puute. Heidän työ- sekä parisuhteensa olivat lyhyitä tai sitten niitä ei ollut lainkaan. He joutuivat ikävyöksiin esimiesten ja auktoriteettien kanssa erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä (koulukoti, armeija, työpaikat). He liikkuvat paikkakunnalta toiselle työpaikkaa ja parisuhdetta vaihtaen. He käyttivät runsaasti alkoholia ja muita päihteitä. Päihteet olivat heidän keskeisin ongelmansa rikollisen käyttäytymisen jatkumisessa sekä normaalielämään sopeutumisessa, joka ilmeni esimerkiksi edellä mainittuina työ- sekä avioelämän erityisongelmina. He eivät kyenneet hyödyntämään instituutioihin liittyviä mahdollisuuksia muutokseen. Tätä vaikeutti vielä se, että heillä oli runsaasti vankilatuomioita. Vankilatuomiot eivät heidän kohdallaan merkinneet positiivista käännekohtavaikutusta. Useimpien kohdalla se merkitsi vain negatiivisten elämäntapahtumien kasaantumista ja vaikeutti normaalielämän suunnittelua vapaudessa. (Laub & Sampson 2003, 172–195.)

Huolimatta rikollisuuden pysyvyydestä tiedostivat monet tämän käyttäytymismallin edustajista siihen liittyvät ongelmat. Monet olivatkin rikollisuussuhteessaan ristiriitaisia. Rikolliseen elämäntapaan liittyi edelleen paljon siihen kiinnittäviä tekijöitä kuten jännitys ja pako arkisista rutiineista. Samalla kuitenkin lisääntyivät rikollisuuteen liittyvät haitat sekä se, että iän myötä vankilatuomioiden uhka koettiin haitallisempänä kuin nuorena. Myös rikollisen toiminnan sekä sen rutiinotoimintojen koettiin muuttuneen vaativammiksi ja ”rikollisemmiksi” kuin aikaisemmin siinä mielessä, että oman osaamisen ei enää katsottu riittävän rikollisessa toiminnassa mukana pysymiseen (Laub & Sampson 2003, 190–191).

Ajoittaiset rikolliset. Rikollisen ja ei-rikollisen elämäntavan välillä liikkuvien käyttäytymisessä sekä elämänkulussa oli piirteitä sekä rikollisuudesta irtaantujien että siihen juuttuneiden kehityskulusta. Monet heistä olivat vaikeasta menneisyydestään huolimatta onnistuneet kiinnittymään vakituisen työhön ja parisuhteeseen. He olivat asuneet pitkiä aikoja samalla paikkakunnalla. Heillä oli kuitenkin samanaikaisesti vaikeuksia hillitä al-

koholin ja muiden päihteiden käyttöä. (Laub & Sampson 2003, 240–241.) Lisäksi he pitivät lainvastaisia tekoja tietyissä tilannekonteksteissa hyväksyttävänä käyttäytymismallina. Tämä koski erityisesti väkivaltarikoksia. Esimerkkinä näistä mainittiin puolisoon tai sisaruksiin kohdistuva väkivalta, jonka katsottiin tietyissä tilanteissa olevan oikeutettua. Myös tällä ryhmällä oli vaihtelevassa määrin vankilakokemuksia aikuisuudessa. Heidän elämässään oli kuitenkin voittopuolisesti enemmän normaaliin elämään vetäviä tekijöitä sekä niihin liittyviä positiivisia käännekohta- ja irtileikkausvaikutuksia kuin rikolliseen elämäntapaan juuttuneilla. Heillä oli myös halua irtaantua rikollisuudesta.

Laub ja Sampson (2003, 272–273) suhtautuvat tutkimuksessaan kriittisesti tekemiinsä tyyppittelyihin rikollisen käyttäytymisen kehittymisestä. Rikollisen käyttäytymisen tyyppittely keston ja intensiteetin mukaan pysyvästi rikolliseksi ei tuo tarpeeksi hyvin esiin kaikkia niitä muutoksia, jotka rikollisuuteen ja siitä irtaantumiseen liittyvät. Erilaiset luokittelut kuten liikkuminen rikollisuuden ja ei-rikollisuuden välillä tai rikollisuuden pysyvästi kiinnittyminen ovat heidän mukaansa osin tutkijatulkinnan empiirisen vaihtelun päälle asettamia. Esimerkiksi rikollisen ja ei-rikollisen elämäntavan välillä liikkuvilla on paljon samoja piirteitä kuin rikollisuuteen juuttuneillakin. Laub ja Sampson (mts. 286) totesivatkin aineistonsa olevan rikollisuuden keston ja muutosten suhteen hyvin heterogeenisen.

1.4 Tutkimuksen aineisto ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksessamme on yhdistetty määrällinen ja laadullinen menetelmä.⁵ Määrällisen kyselyaineiston tehtävänä oli kuvata lyhytaikaisvankipopulaatio: sen taustat, elinolot ja kokemukset vankeudessa. Jotta lyhytaikaisvangan elämän lähtökohdat ja puitteet voitiin suhteuttaa jonhonkin kiintopisteeseen, keräsimme vertailuaineiston vapaudessa olevista miehistä.

Kyselylomakkeen kehittämistä ohjasi yleisenä viitekehysenä elämänkulkukriminologinen ajattelutapa. Siksi kyselyn tuloksetkin on esitetty karkeasti elämänkulun mukaisessa järjestyksessä, alkaen lapsuudesta ja edeten kohti vangen nykyhetkeä vankilassa. Näin on haluttu hahmottaa tapaa, jolla vankien kiinnittyminen yhteiskuntaan on tapahtunut keskeisten sosiaalisuustutkimusinstituutioiden kautta. Näin laadulliselle aineistolle luotiin tilastollinen konteksti (Johnson & Turner 2003, 297–299).

⁵ Aineistojen muodostamista on kuvattu tarkemmin liitteissä 2 ja 3.

Toisen aineistokokonaisuuden muodostaa laadullinen haastatteluaineisto, joka perustuu 31 vangin haastatteluun. Laadulliselle aineistolle asetetut keskeiset tutkimuskysymykset ovat:

1. Missä iässä ja elämävaiheessa rikollinen käyttäytyminen alkoi? Mitkä olivat muodolliset ja epämuodolliset siteet erilaisiin yhteiskunnallisiin instituutioihin (perhe, opiskelu, työelämä)? Miten yhteiskunta reagoi rikolliseen käyttäytymiseen?
2. Millaiseksi rikollinen käyttäytyminen kehittyi elämänkulun puitteissa? Miten elämänkulun muut institutionaaliset tapahtumat ja muutokset (armeija, työelämään siirtyminen, opiskelu, avioliitto) olivat yhteydessä rikollisen käyttäytymisen muutoksiin? Onko rikollisesta käyttäytymisestä ja siihen liittyvästä elämäntavasta (päihteet, ystäväpiiri, rutiiniaktiviteetit) pyritty irtaantumaan?
3. Missä vaiheessa rikollinen käyttäytyminen on viimeisimmän tuomion aikana? Mikä on suhtautuminen rikolliseen käyttäytymiseen ja siihen liittyvään elämäntapaan? Millaisena nähdään mahdollisuudet irtaantua rikollisuudesta? Millä tavalla elämäntilanne ja sosiaaliset siteet tällä hetkellä edesauttavat tai estävät rikollisesta käyttäytymisestä irtaantumista?
4. Millä tavalla vangit kokevat rikosseuraamusten ja seuraamuskäytäntöjen vaikuttaneen rikosuraansa ja siitä irtautumisen mahdollisuuteen?
5. Millaisena tulevaisuus näyttäytyy vapautumisen jälkeen? Millaisina näyttäytyvät mahdollisuudet kiinnittyä normaaliin yhteiskuntaelämään? Millä tavalla muu elämäntilanne ja sosiaaliset sidokset edesauttavat käyttäytymisen muutospyrkimyksiä sekä kiinnittymistä normaaliin yhteiskuntaelämään?

Olemme halunneet esittää aineistolle vain sellaisia kysymyksiä, joihin kyseisellä aineistolla pystytään vastaamaan. Niinpä esimerkiksi laadullisella aineistolla ei voida tutkia rikosseuraamusten ja muiden kontrolli-interventioiden vaikutusta ja vaikuttavuutta kausaalisessa mielessä. Haastatellut vangit saattoivat esimerkiksi kokea, että jokin institutionaalinen reaktio heidän rikollisuuteensa lähinnä vaikeutti heidän elämänsä ja lukitsi heidät rikosuralle. Tällainen kokemus on tärkeä havainto ja ilmiö, mutta se ei osoita, että kyseisellä käytännöllä olisi objektiivisesti kyseinen vaikutus.

Vangin rikosura olisi voinut kehittyä samalla tavalla tai kiihtyä myös ilman yhteiskunnallista reaktiota. Toimijoiden omat kokemukset eivät siten muodosta pohjaa käytäntöjen objektiiviselle arvioinnille. Määrälliseen aineistoon liittyy samankaltaisia rajoitteita, koska poikkileikkauskyselyllä ei voida tehdä yksiselitteisiä kausaalisuhteita koskevia päätelmiä. Määrällisen aineiston osalta tavoitteet ovatkin kuvaavia. Aineistot antavat yleiskäsityksen vankien elinoloista ja rikollisuuden luonteesta.⁶ Määrällistä aineistoa on kuvattu tarkemmin liitteessä 2 ja laadullista aineistoa liitteessä 3.

⁶ Tutkimuksessa sekä laadullinen että määrällinen aineisto ovat luonteeltaan poikkileikkausaineistoja, jotka perustuvat retrospektiiviseen oman elämän tarkasteluun. Tällaisen aineiston muodostumiseen voivat vaikuttaa myös muistivirheet.

II LYHYTAIKAISVANKI KYSELYN VALOSSA

Janne Kivivuori

Tässä luvussa esitetään tietoja lyhytaikaisvankien sosiodemografisista taustoista, heidän elämän olosuhteistaan, rikoskäyttäytymisestään ja vankeusajan kokemuksistaan. Tiedot perustuvat vuonna 2008 tehtyyn kyselyyn, joka kohdistettiin kaikille lyhytaikaisvangeille.

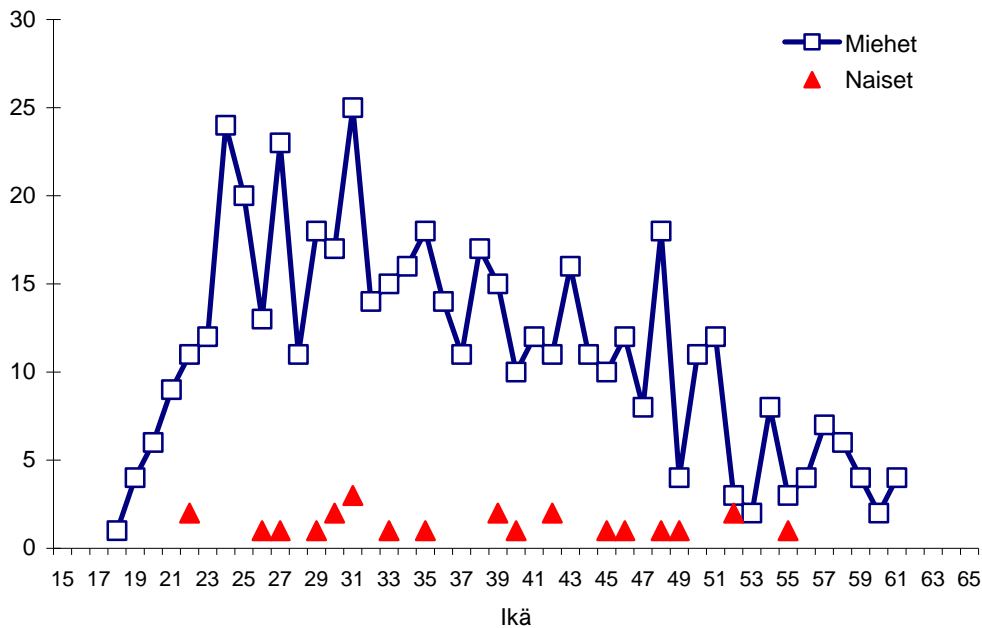
Vankikysely kohdistui lyhytaikaisiin vankeihin, joiden vankeus oli korkeintaan kahdeksan kuukauden mittainen. Tutkimushetkellä 516 vankia täytti tämän kriteerin. Heistä 371 eli 72 prosenttia vastasi kyselyyn. Tämän luvun tarkastelut perustuvat vain miesvankeihin kohtaa 2.1 lukuun ottamatta, jossa esitetään eräitä rekisteritietoja lyhytaikaisvankipopulaation koostumuksesta.

Vankien taustojen, elinolojen ja rikollisuuden kuvaukset jäävät irralliseksi, jos niitä ei voida verrata mihinkään. Siksi vankiaineistolle kerättiin vertailuaineisto vapaudessa elävistä miehistä. Vertailuaineisto luotiin tammiukuussa 2009 toteuttamalla pääosin samalla lomakkeella postikysely vapaudessa eläville miehille. Vertailukyselyn perusjoukkona olivat 20–59-vuotiaat, suomenkieliset ja manner-suomessa asuvat miehet. Väestörekisteristä otettiin 1 200 hengen otos, josta 445 miestä eli 37 prosenttia vastasi kyselyyn. Kyselyjen toteutuksesta on esitetty tarkempia tietoja liitteessä 2.

2.1 Rekisteritietoja lyhytaikaisvankipopulaatiosta

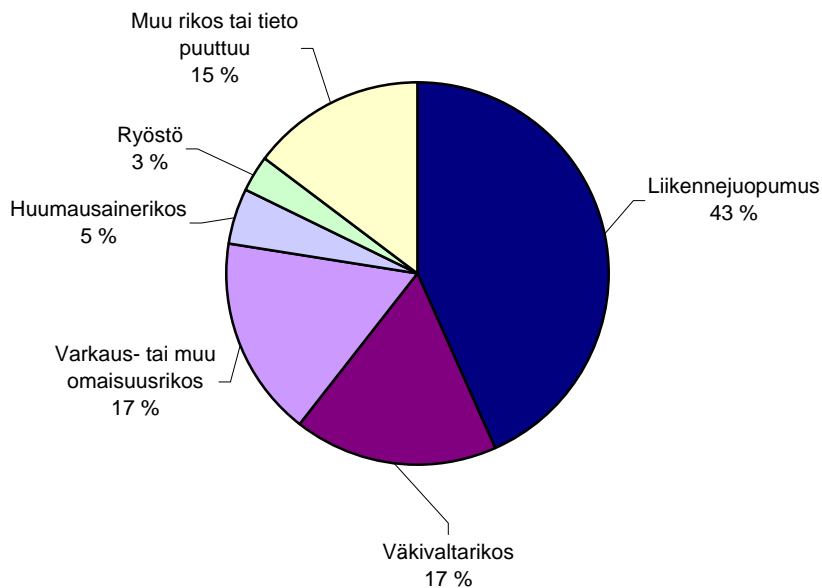
Seuraavassa on kuvattu rekisteritietojen avulla lyhytaikaisvankeja populaationa. 516 vangista 492 (95,3 %) oli miehiä ja 24 (4,7 %) naisia.

Ikä. Lyhytaikaisvankien ikäjakauma on esitetty kuviossa 1. Miesten ikäkaumassa moodi oli 31, mediaani 35 ja keskiarvo 35. Naisilla vastaavat tunnusluvut olivat lähes samat: 31, 37 ja 37. Silmämääräisesti tarkastellen lyhytaikaisten miesvankien populaation ikäjakauma huipentuu ikäryhmässä 24–31-vuotiaat. Tämän ikäisiä miesvankeja oli 151 eli 31 prosenttia kaikista miesvangeista.

Kuvio 1 Lyhytaikaisvankien ikäjakauma 2008 (N=516). Lähde: vankitietokanta.

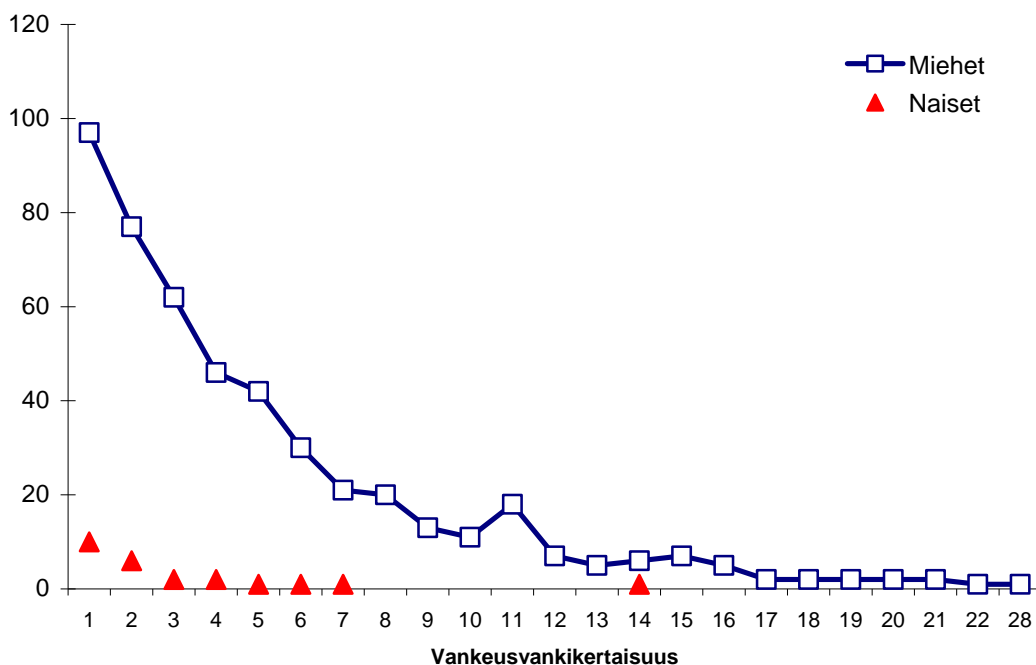
Päärikos. Lyhytaikaisvankien päärikosjakauma on esitetty kuviossa 2. Yleisin päärikostyyppi oli liikennejuopumus, seuraavaksi yleisimmät olivat omaisuus- ja väkivaltarikokset. Huumausainerikos ja ryöstö olivat harvinaisempia. Loput koostuivat kirjavasta joukosta muita rikoslajeja. Kuviota tarkasteltaessa on syytä huomioida, että käytännössä vankien rikoskäyttäytyminen on laaja-alaista eikä yleensä rajaudu vain yhteen rikoslajiin (ks. kohta 2.3).

Kuvio 2 Korkeintaan kahdeksan kuukauden vankeuteen tuomittujen lyhytaikaisvankien päärikosjakauma 2008 (N=516).

Päärikosjakauma oli mies- ja naisvangeilla varsin samankaltainen. Ratti-juopumus oli molemmilla selkeästi yleisin päarikos (naisista 50 %).

Vankeuskertaisuus. Rekisteritietojen avulla on mahdollista tarkastella myös lyhytaikaisvankien sanktiokertaisuutta. Kuviossa 3 on esitetty vankien vankeusvankikertaisuuden jakauma. Sekä miehillä (20 %) että naisilla (42 %) suurimman ryhmän muodostavat ensi kertaa vankilassa olleet. Toisaalta on huomion arvoista, että enemmistö lyhytaikaisvangeista on ollut vankilassa aikaisemminkin. Miehistä 80 % omaa tällaista kokemusta. Miehillä oli keskimäärin viisi ja naisilla keskimäärin 2,8 vankeusjaksoa, kun nykyinen vankeus lasketaan mukaan.

Kuvio 3 Lyhytaikaisvankien vankeusvankikertaisuuden jakauma 2008 (N=503)

Lähde: vankitietokanta (2,5 % puuttuvia tietoja).

Vankeuskertaisuutta koskevat tiedot ovat tärkeitä siinä mielessä, että ne täsmentävät tutkimuksen kohdetta. Lyhytaikaisvankien parissa on runsaasti vakavilla rikosurilla olevia henkilöitä.

2.2 Lyhytaikaisvangin tausta ja elinolot verrattuina vapaudessa eläviin miehiin

Seuraavissa tarkasteluissa luodaan yleiskuva lyhytaikaisen vangin sosiaaliin taustaan ja elämän olosuhteisiin. Jaksossa tarkastellaan vankien sosio-demografisia piirteitä. Esitys seuraa pääpiirteissään vangin elämänsä eri vaiheita, alkaen lapsuuden perheestä ja koulusta ja päätyen elämänpuitteisiin aikuisuudessa.

Vankien osalta kaikki seuraavat tarkastelut perustuvat kyselyyn vastanneisiin miesvankeihin (N=351). Miesvankien osalta vastausprosentti oli 71. Ensisijaisena tavoitteena on kuvata, miten lyhytaikaisvangit ryhmänä eroavat samanikäisestä miespopulaatiosta. Lisäksi tehdään rikosuraryhmien vertailuja vankiaineistossa.

Vertailu normaalipopulaatioon. Vankipopulaation erityispiirteiden tunnistamisen ja kuvaamisen mahdollistaa vertailuaineisto, joka kerättiin satunnaisotoksella vapaudessa elävistä 20–59-vuotiaista miehistä. Ikärajaus perustui vankiaineiston ikäjakaumaan. Vertailukyselyyn vastasi 445 miestä eli vastausprosentti oli 37.

Vanki- ja vertailuaineistojen erilaiset ikäjakaumat korjattiin painokerroksella. Vertailuaineiston ikäjakauma kaltaistettiin suhteessa vankiaineistoon (ei siis 20–59-vuotiaiden miesten kokonaispopulaatioon). Muilta osin vertailuaineistoa ei painotettu. On todennäköistä, että korkeasti koulutetut ja ylempien ammattiasemien edustajat ovat vastanneet keskimääräistä aktiivisemmin vertailukyselyyn.

Raportoinnissa on omaksuttu Nilssonin (2002, 57–58) ratkaisu, että merkitsevyytasoja ei pääsääntöisesti esitetä. Analyysissa erojen merkitsevyyttä arvioitiin käyttämällä ristiintaulukoinneissa χ^2 -testiä ja keskiarvojen vertailussa F-testiä. Näin on menetelty, vaikka vankiaineisto on luonteeltaan kokonaistutkimus eikä otos. Pääsääntöisesti kaikki tuloksina kommentoidut erot ovat merkitseviä, ellei toisin mainita. Prosenttiluvut on laskettu kysymykseen vastanneista, ellei toisin mainita. Taulukoissa on vastaajamäärätietona esitetty kummankin kyselyn osalta kaikki vastanneet, ellei tarkastelua ole erityisesti rajattu johonkin osapopulaatioon. Prosenttiluvut esitetään kokonaislukuina.

Rikosuraryhmät. Joidenkin tarkastelujen osalta vangit on jaettu neljään rikosuraryhmään: nuorena rikosuran aloittaneisiin nuoriin vankeihin, nuorena rikosuran aloittaneisiin varttuneisiin vankeihin, aikuisena rikosuran aloittaneisiin nuoriin vankeihin ja aikuisena rikosuran aloittaneisiin varttuneisiin vankeihin (taulukko 1). Tämä *rikosuraryhmää* osoittava muuttuja

perustuu siis kahden muuttujan, biologisen iän ja rikosuran aloitusiän kombinaatioihin.⁷ Sekä rikosuran aloitusikä että biologinen ikä perustuvat vangin kyselylomakkeessa ilmoittamiin tietoihin.

Taulukko 1 Rikosuraryhmää osoittavan muuttujan muodostaminen

		Biologinen ikä vastaushetkellä	
		18–34-vuotta	35 vuotta täyttänyt
Rikosuran itse ilmoitettu alkamisikä	Ilmoittaa aloittaneensa rikollisen toiminnan alle 18-vuotiaana	<i>Nuorena rikosuran aloittaneet nuoret vangit (N=124)</i>	<i>Nuorena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit (N=82)</i>
	Ilmoittaa aloittaneensa rikollisen toiminnan 18 vuotta täyttäneenä	<i>Aikuisena rikosuran aloittaneet nuoret vangit (N=49)</i>	<i>Aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit (N=96)</i>

Kaikkiin rikosuraryhmiin sisältyi eri päärikoksista tuomittuja, joten ryhmitely ei ole identtinen minkään päärikosjaottelun kanssa. Ryhmien päärikosjakaumat kuitenkin erosivat toisistaan. Esimerkiksi nuorena rikosuran aloittaneiden ryhmästä 25 prosenttia oli tuomittu väkivaltarikoksesta, kun vastaava osuus aikuisena rikosuran aloittaneista varttuneista vangeista oli 14 prosenttia. Vastaavasti aikuisena aloittaneista varttuneista vangeista verraten suuri osa (61 %) oli tuomittu liikennejuopumuksesta.⁸

Eräissä tarkasteluissa vankiaineisto on jaettu kahteen osaan: niihin, jotka ilmoittivat aloittaneensa rikoskäyttäytymisen alle 18-vuotiaana, ja muihin⁹. Vastaavasti on voitu käyttää muuttujaa, joka jakaa vangit nuorena ja aikuisena rikosuran aloittaneisiin.

Ruotsalainen tutkimus vankien elinoloista. Lähin ulkomainen vertailukohta tämän jakson tarkasteluille on Ruotsista, Nilssonin tutkimus *Fånge i marginalen* (2002). Sen asetelmaa on syytä tarkastella lyhyesti, koska käsillä olevan tutkimuksen keskeisiä ratkaisuja tehtiin tietoisina Nilssonin osin erilaisista ratkaisuista.

Nilssonin vankiaineisto oli otos kaikista vangeista, ei vain lyhyitä tuomioita kärsivistä. Vertailuaineistona hän käytti laajoihin väestötutkimuksiin perustuvia elinolotutkimuksia. Asetelma perustui siihen, että pääosa vankikyselyn kysymyksistä – siis kerättävästä tietosisällöstä – otettiin laajoista väestötutkimuksista. Ratkaisun huomattavana etuna on se, että vertailuai-

⁷ Aloitusiän leikkauskohdaksi valittiin 18 täysi-ikäisyyden saavuttamisen johdosta. Biologisen iän leikkauskohta 35 jakoi vankiaineiston kahteen yhtä suureen osaan.

⁸ Huomattakoon myös, että vankitietokannan päärikostieto ei ole kovin hyvä yksilön rikoskäyttäytymisen mittari. Kaikista päärikoksista tuomitut olivat osallistuneet laajalajaisesti rikoskäyttäytymiseen.

⁹ Tämä kategoria sisältää ne, jotka ilmoittivat aloittaneensa 18-vuotiaana tai vanhempaan, sekä ne, jotka jättivät vastaamatta kysymykseen.

neisto on suuri ja edustavuudeltaan erittäin hyvin kokonaisväestöä vastaava. Ratkaisun haittapuolena on, että vertailut on rajattu seikkoihin, joita väestön elinolotutkimuksissa on kysytty. Niiden kysymyksiä ei ole suunniteltu kriminologian näkökulmasta.

Tässä valittiin käänteinen asetelmaratkaisu. Vankikyselyn sisältö suunniteltiin kriminologisen teorian, erityisesti riskitekijä- ja elämäntulkunäkökulman mukaisesti, ja normaaliväestöä kuvaava vertailuaineisto kerättiin erikseen pääosin samalla lomakkeella. Ratkaisun *etuna* on, että tietosisältö on huomattavasti vivahteikkaampi ja teoriarelevantimpi. Tässä tutkimuksessa on esimerkiksi mitattu vankien ja vertailuryhmän miesten itsekontrollin tasoa identtisin kysymyksin – seikka, joka antaa paremmat edellytykset tutkia myös sosiaalisten siteiden vaikutusta niin että itsekontrolli on vakioitu. Nilssonin tutkimuksessa ei ollut tietoa vankien tai vertailuryhmän persoonallisuudesta.

Toisaalta valitun asetelmaratkaisun *haittana* tai ”hintana” oli, että vertailuaineiston edustavuus suhteessa samanikäiseen kokonaispopulaatioon ei ole niin hyvä kuin Nilssonin tutkimuksessa. Seuraavissa vertailuissa vertailuryhmää kuvaava tieto perustuu aineistoon, jonka ikäjakauma on kaltaistettu suhteessa vankiaineiston ikäjakaumaan. Ratkaisu, että vain ikäjakauma kaltaistettiin painokertoimin, on analoginen suhteessa Nilssonin (2002, 56–57) menettelyyn.

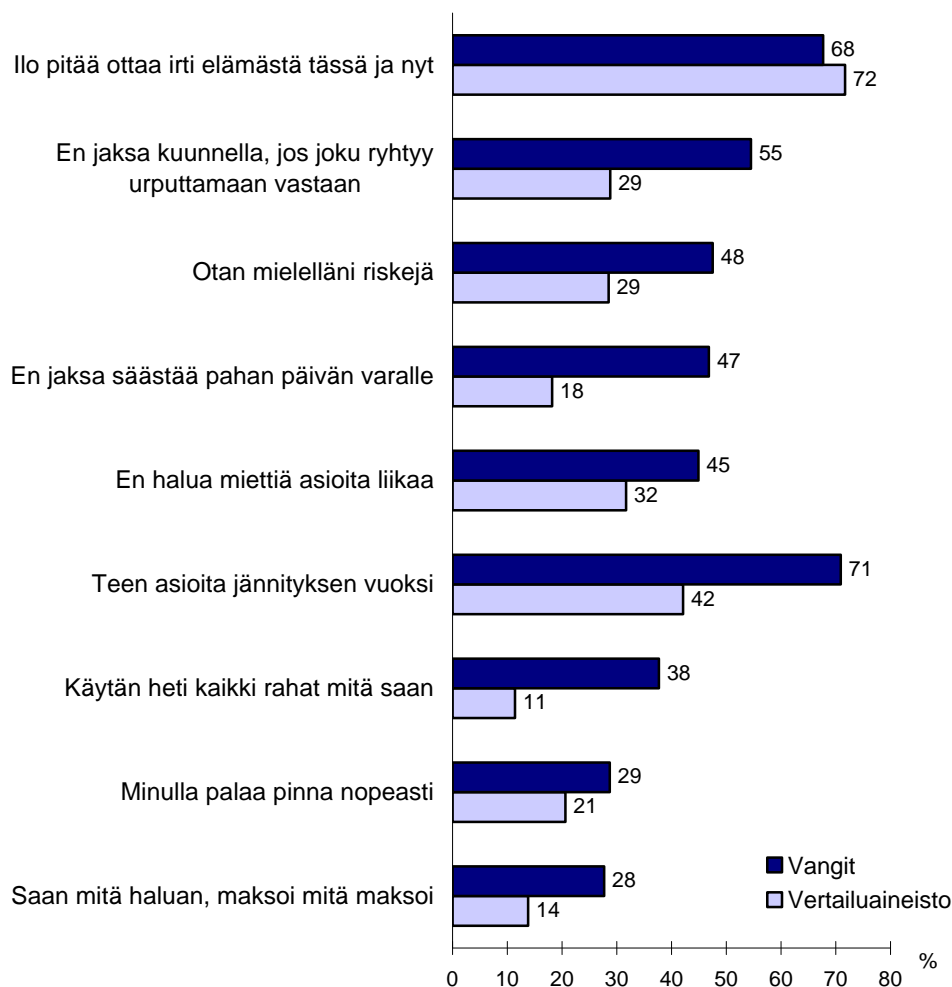
Itsekontrolli

Yksilöiden suhteellisen vakaat ominaisuudet selittävät rikosalttiuden yksilötasoista vaihtelua. Kriminologiassa näitä ominaisuuksia on tutkittu paljolti¹⁰ yksilön itsekontrollin näkökulmasta (Gottfredsson & Hirschi 1990; Turner & Piquero 2002; Kivivuori 2008, 98–104). Vähäinen itsekontrolli ilmenee impulsiivisuutena, lyhytjännitteisyytenä ja riskinottohalukkuutena.

Vanki- ja vertailukyselyissä vastaajien itsekontrollin tasoa mitattiin yhdeksän asenneväittämän muodostamalla kysymyspatterilla. Asteikko muodostettiin soveltaen Yhdysvalloissa kehitetystä kriminologisesta itsekontrollimittarista (Tittle & Grasmick 2003). Samasta lähteestä on soveltaen kehitetty suomalaisia mittareita myös nuorisorikollisuustutkimuksen käyttöön (Salmi & Kivivuori 2006).

Asteikon osiot on esitetty kuviossa 4, jossa on myös vertailtu vankien ja vertailuryhmän vastauksia. Ensimmäistä osiota lukuun ottamatta vangit olivat vertailuryhmää selvästi useammin samaa mieltä väitteiden kanssa.

¹⁰ Ei kuitenkaan yksinomaan, ks. esim. Agnew ym. (2002), jossa tarkastellaan itsekontrollin ohella negatiivista emotionaalisuutta.

Kuvio 4 Itsekontrollia mittaava asteikko: täysin tai jokseenkin samaa mieltä olevia, % (N=351/445)

Asteikon osioista muodostettiin itsekontrollia mittaava summamuuttuja (alfa=.79). Vankien itsekontrollin taso oli keskimäärin selvästi alhaisempi kuin vertailuaineiston miesten. Keskiarvojen taustalla on kuitenkin molemmissa ryhmissä huomattavaa vaihtelua. Vertailuryhmästä löytyy suuri määrä miehiä, joiden itsekontrolli on alhaisempi kuin monien vankien.

Itsekontrolli rikosuraryhmissä. Vankipopulaation sisällä oli itsekontrollin tasossa eroja. Keskimäärin alhaisin itsekontrollin taso oli nuorena rikollisuuden aloittaneilla nuorilla vangeilla, keskimäärin korkein aikuisena rikollisuuden aloittaneilla varttuneilla vangeilla. Molempien ”väliryhmien” – aikuisena aloittaneiden nuorten ja nuorina aloittaneiden varttuneiden vankien – keskiarvot olivat lähellä toisiaan.

Lapsuus ja nuoruus

Lapsuuden elinoloja koskevissa kysymyksissä viitattiin aikaan, jolloin vastaaja oli alle 18-vuotias. Poikkeuksena oli kuritusväkivaltaa koskeva kysymys, joka rajattiin aikaan alle 16-vuotiaana.

Lapsuuden perhe. Noin puolet (52 %) vangeista ilmoitti asuneensa alle 18-vuotiaana *koko ajan* omassa kodissa isänsä ja äitinsä kanssa. Vastaava osuus vapaudessa elävistä miehistä oli 86 prosenttia. Lyhytaikaisvankien populaatiota luonnehtii siis kasvaminen muissa kuin ydinperheen oloissa lapsuuden aikana.

Sisarusten määrässä ei ollut eroa, sekä vangeilla että vertailuryhmän miehillä oli keskimäärin 2,4 sisarta.

Vastaajilta kysyttiin, oliko lapsuuden perheessä ollut talousvaikeuksia. Vangeista 35 prosenttia ilmoitti, että lapsuuden perheessä oli ollut jonkin verran tai paljon talousvaikeuksia. Vertailuryhmässä osuus oli 26 prosenttia. Vankipopulaatiossa oli hivenen enemmän niitä, jotka kuvasivat lapsuuden talousoloja erittäin hyviksi. Vankien keskuudessa siis taloudellisen tilanteen ”ääripää” olivat yleisempiä. Vaikka jakaumat erosivat merkittävästi, erot eivät vaikuttaneet yhtä merkittävältä kuin eräiden muiden elinolosuhteiden kohdalla.

Vangeista 55 prosenttia ilmoitti kokeneensa vanhempiensa taholta ruumiillista kuritusta alle 18-vuotiaana, kun vastaava luku vapaudessa elävien miesten keskuudessa oli 67 prosenttia eli selvästi korkeampi. Kysymyksessä oli huomioitu isä- ja äitipuolten harjoittama kuritus, joten ero ei selittyne ainakaan kokonaan sillä, että vangit ovat useammin kasvaneet erossa biologisista vanhemmistaan. Ero pysyi myös samana, kun tarkastelu rajattiin koko lapsuutensa vanhempiensa kanssa asuneisiin. Jonkinlainen läsnäolon vaikutus voi taustalla silti olla: täysin poissaoleva tai välinpitämätön vanhempi ei harjoita kuritusväkivaltaa. Lisäksi on varsin mahdollista, että vangit ja vertailuryhmän miehet käsittävät kurittamisen eri tavalla, niin että vangit eivät ilmoita lievempiä tapahtumia, jotka normaalipopulaatiossa hahmotetaan kuritusväkivallaksi.

Vastaajille esitettiin joukko lapsuutta ja nuoruutta kuvailevia väitteitä, joihin heidän pyydettiin ottamaan kantaa (taulukko 2).

Taulukko 2 Lapsuuden ja nuoruuden kokemukset lyhytaikaisvangeilla ja vertailuryhmässä. ”Usein tai aina” vastanneita, % (N=351/445)

	Vangit	Vertailuryhmä
Lapsuuteni ja nuoruuteni olivat onnellista aikaa	66	85
Minua rohkaistiin ja tuettiin kotona	52	64
Vanhempani halusivat tietää, kenen kanssa vietin vapaa-aikaa	50	71

Kaksi kolmasosaa vangeista koki lapsuutensa olleen useimmiten onnellista aikaa, kun vastaava osuus vertailuaineistossa oli 85 prosenttia. Erot olivat samansuuntaisia myös kotona saadussa sosiaalisessa tuessa ja vanhempien harjoittamassa sosiaalisessa kontrollissa.

Vangeista 32 prosenttia ilmoitti käyttäneensä ”usein tai aina” runsaasti päihteitä lapsuuden aikana, kun vastaava osuus vertailuryhmässä oli kuusi prosenttia.

Rikosuraryhmät vankiaineistossa. Eri rikosuraryhmien perhetaustoissa oli selkeitä eroja. Nuorena rikollisuuden aloittaneista nuorista vangeista 64 prosenttia ja varttuneista vangeista 52 ei ollut elänyt vanhempiensa kanssa nuoruudessaan. Vasta aikuisena rikosuransa aloittaneista nuorista vangeista 43 prosenttia ja varttuneista 26 prosenttia ei ollut kasvanut vanhempiensa kanssa alle 18-vuotiaana. Nuorina aloittaneiden nuorten vankien perhetausta oli selkeästi rikkonaisin.

Perheen taloustilanteen ja kuritusväkivallan kokemisen osalta ei ollut johdonmukaisia eroja. Jälkimmäisen osalta tulosten tulkittavuutta luultavasti heikentää kuritusväkivallan voimakas väheneminen viimeisen 20–30 vuoden aikana (Ellonen ym. 2008).

Taulukon 2 osioissa ei rikosuraryhmien välille tullut suurta eroa vankien sisäisessä vertailussa. Huomion arvoista saattaa olla, että aikuisena rikollisuuden aloittaneet, mutta vielä nuoret (18–34-vuotiaat) vangit hahmottivat lapsuutensa muita vankiryhmiä onnellisempaan aikana.

Koulu

Suhde kouluun. Suhdetta kouluun mitattiin neljällä väittämällä, joihin vastaajat ottivat kantaa. Kaksi väittämää oli luonteeltaan positiivisia ja kaksi negatiivisia. Taulukossa 3 on esitetty niiden vastaajien osuudet, joilla näyttäisi olleen ongelmia koulussa. Vankipopulaatiossa oli enemmän niitä, joita ei tuettu koulussa, jotka eivät viihtyneet koulussa, ja jotka kokivat opettajien ”simputtavan” juuri heitä. Kiusaamista kokeneita oli yhtä paljon vangeissa ja vertailuryhmän miehissä.

Taulukko 3 Koulukokemukset lyhytaikaisvangeilla ja vertailuryhmässä, % (N=351/445)

	Vangit	Vertailuryhmä
	<i>Ei koskaan tai harvoin:</i>	
Opettajani kannustivat ja tukivat minua	30	17
Viihdyin koulussa hyvin	35	12
	<i>Aina tai usein:</i>	
Muut oppilaat kiusasivat minua	6	6
Opettajan simputtivat juuri minua	10	3

Koulumenestystä mitattiin kysymällä matematiikan, äidinkielen ja vieraiden kielten arvosanoja koulunkäynnin päättymisvaiheessa, siis peruskoulun yhdeksännellä luokalla tai vastaavalla päätösluokkatasolla aiemmissa koulumuodoissa. Myös liikunnan arvosanaa kysyttiin. Vastaukset annettiin kouluarvosanoina neljästä kymmeneen. Vankien lukuaineiden keskiarvo oli 6,7 ja vertailuaineiston miehillä 7,7 eli vankien koulumenestys oli keskimäärin heikompaa. Ero oli samaa mittaluokkaa kaikissa kolmessa kysytyssä lukuaineessa. Urheilussa vankien keskiarvo oli 8,2 ja vertailuryhmän 8,5. Kaikissa kouluarvosanoissa vankiryhmän keskiarvojen hajonta oli suurempaa kuin vertailuryhmässä.

Koulumenestystä koskevat tiedot ovat linjassa sen kanssa, että vankipopulaatiossa kognitiiviset kyvyt ovat heikompia kuin samanikäisessä miesväestössä keskimäärin. Erilaisten lukihäiriöiden (kuten dysleksian) tiedetään esiintyvän vankipopulaatioissa yleisemmin kuin väestössä keskimäärin (Lindgren ym. 2002). Kyselyssä vastaajilta kysyttiin, ”onko sinulla kouluaihana ollut vaikeuksia ymmärtää kirjoitettua tekstiä?”. Vangeista 17 prosenttia ja vertailuryhmän miehistä seitsemän prosenttia ilmoitti kärsineensä tällaisesta ongelmasta vähintään ”jonkin verran”. Myös erilaiset oppimis- ja käyttäytymishäiriöistä kertovat erityissijoitukset olivat yleisempiä vankipopulaatiossa (taulukko 4).

Taulukko 4 Kouluaikaiset erityistukitoimet lyhytaikaisvangeilla ja vertailuryhmässä, % (N=351/445)

	Vangit	Vertailuryhmä
Jäänyt luokalle	23	5
Ollut erityis- tai tarkkailuluokalla	31	2
Ollut erityis- tai apukoulussa	7	<0,5

Rikosuraryhmät vankiaineistossa. Arvioitaessa vankien koulusuhdetta rikosuraryhmissä käsillä on tulkintaongelma: koulumaailma on muuttunut hyvin paljon, joten erot nuorten ja vanhojen välillä voivat johtua yhtä hyvin koulun muuttumisesta kuin näiden ryhmien välisistä eroista. Esimerkiksi erityisopetuksen saatavuus on vuosien varrella koko ajan lisääntynyt. Se, että nuoremmat vangit ovat pääsääntöisesti saaneet näitä palveluja enemmän, heijastaa erityisopetuksen saatavuuden lisääntymistä vähintään yhtä paljon kuin nuorten kognitiivisia vaikeuksia.

Koulun lukuaineiden keskiarvo oli alhaisin varhain rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla (6,5) ja korkein aikuisena aloittaneilla varttuneilla vangeilla (7,0) kahden muun ryhmän asettuessa niiden välimaastoon.

Mielenterveyshoito alle 18-vuotiaana

Seuraavia tietoja tarkasteltaessa on syytä korostaa, että ne perustuvat vastaajien omiin ilmoituksiin. Tuloksia ei voi verrata sellaisiin mielenterveyshäiriöiden esiintyvyyttä koskeviin tietoihin, jotka perustuvat lääkärin diagnoosiin.

Hoitokontaktit nuoruudessa. Nuoruuden aikaista terveyttä kysyttiin tiedustelemalla erilaisten terveyspalvelujen käytöstä. Vangeista 16 prosenttia oli ollut alle 18-vuotiaana perhe- tai kasvatusneuvolan asiakkaana, kun vastaava osuus vertailuryhmästä oli kolme prosenttia. Ero oli vielä suurempi nuorisopsykiatrisella poliklinikalla käyneiden osuuksissa: 16 ja yksi prosenttia. Vangeista kahdeksan prosenttia oli ollut sijoitettuna psykiatriseen sairaalaan alle 18-vuotiaana, kun vertailuryhmässä oli vain yksi tällainen vastaaja (<0,5 %).

Vastaajilta kysyttiin myös suoraan, oliko heillä todettu jokin mielenterveyden häiriö. Vangeista 18 prosenttia ja vertailuryhmästä kaksi prosenttia vastasi myöntävästi. Yleisin todettu häiriö oli ADHD, josta kärsi lähes joka kymmenes vanki (9 %) ja noin joka sadas vertailuryhmän mies (1 %).

Nuoruuden terveysongelmat rikosuraryhmissä. Kuten koulun tukipalvelujen kohdalla, tässäkin eri vankiryhmien vertailua vaikeuttavat todennäköisesti voimakkaat aikakausiefektit. Mielenterveyden ongelmien tunnistaminen ja palvelujen saaminen on pitkällä tähtäimellä parantunut.

Perhe- ja kasvatusneuvolakontakteja oli eniten ollut nuoruudessa rikosuran aloittaneilla iästä riippumatta. Tulosta voi tuskin pitää yllättävänä, kun rikoskäyttäytyminen nuoruudessa on mahdollinen osasy kontaktiin.

Nuorisopsykiatrisella poliklinikalla käyneiden osuus oli korkein (27 %) nuorena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla ja toiseksi korkein aikuisena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla (18 %). Varhain rikosuran aloittaneista varttuneista vangeista osuus oli lähes yhtä korkea (15 %), mutta aikuisena rikosuran aloittaneista varttuneista vangeista vain kolme prosenttia oli ollut tällaisessa hoitokontaktissa – sekin tosin korkeampi osuus kuin vertailuryhmässä.

Siirtyminen aikuisuuteen

Aikuisuuteen siirtyminen lapsuuden kodista ja koulun maailmasta on yksilön elämässä tärkeä nivelkohta, jonka menestyksellinen suorittaminen luo edellytyksiä myöhemmälle elämäkululle. Erilaiset valikoitumisvaikutukset,

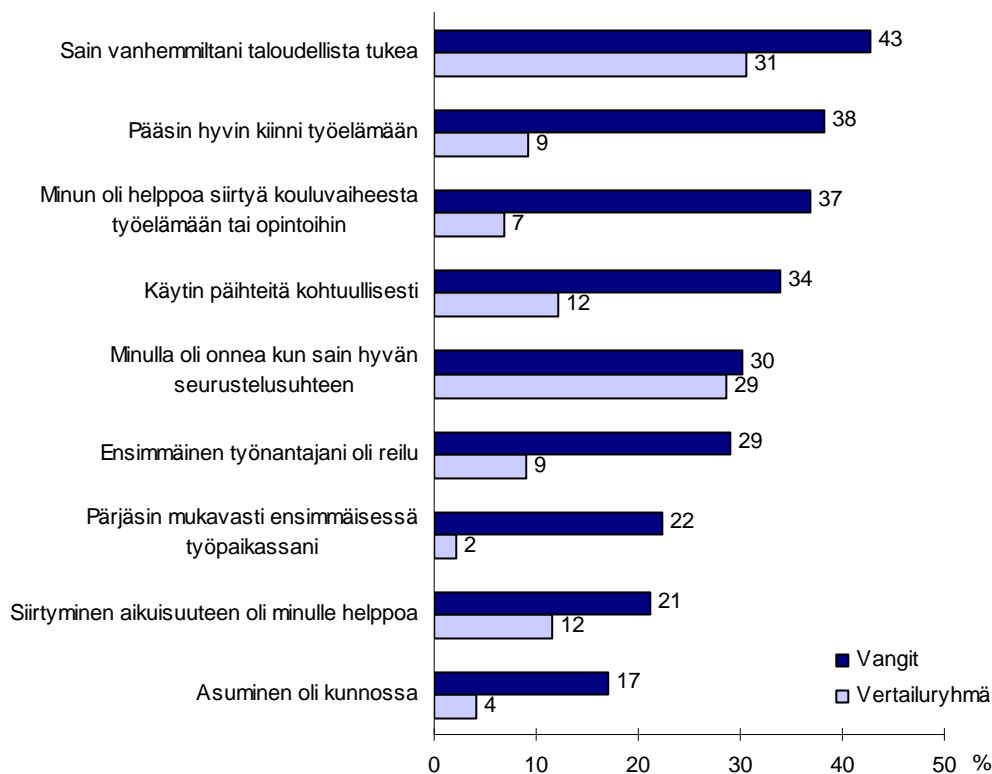
mikäli niitä on, aktualisoituvat vaiheessa, jossa yksilö jättää vanhempiensa perheen sosiaaliset määreet ja etsiytyy kohtia omia sosiaalisia ja ammatillisia uriaan (Power ym. 2002, 1989).

Koulun jälkeinen siirtymävaihe. Vankien ja vertailuryhmän elämänurat olivat keskimäärin hyvin erilaiset oppivelvollisuuskoulun päättyessä. Vangeista 39 prosenttia siirtyi tavalla tai toisella¹¹ suoraan työelämään oppivelvollisuuskoulun päättyessä, kun vastaava osuus vertailuryhmän miehistä oli 17 prosenttia. Ammattikouluun menneiden osuudet olivat hyvin lähellä toisiaan: 34 ja 31 prosenttia. Vangeista vain viisi prosenttia meni lukioon, kun vastaava osuus vertailuryhmässä oli 48 prosenttia. Erilaiset ”mieltimisajan” ottamiset – kymppiluokalle meno ja ”välivuoden” pitäminen – olivat vangeille yleisempiä (8 %) kuin vertailuryhmässä (2 %). Myös kategoria ”tein muuta” oli vangeille yleisempi (14 %) kuin vertailuryhmän miehille (2 %)¹².

Aikuisuuteen siirtymisen helppous. Aikuisuuteen siirtymisvaiheen sujumista mitattiin yhdeksällä väittämällä. Vastausten vertailu osoittaa, että vankiryhmässä siirtymä aikuisuuteen oli selvästi ongelmallisempi kuin vertailuryhmässä (kuvio 5). Kuviota tarkastellessa on syytä huomioida, että pylvääät kuvaavat niiden osuutta, joilla *ei ollut* kuvauksen mukaisia myönteisiä kokemuksia aikuisuuteen siirtymisen vaiheessa. Ainoa osio, johon vangit ja vertailuryhmän miehet vastasivat osapuilleen samalla tavalla, viittasi hyvän tyttöystävän saamiseen.

¹¹ Työhön, työnhakijaksi tai oppisopimuskoulutukseen.

¹² Vankikyselyssä olleen avovastauksen tarkastelu kertoo, että tästä kategoriasta suurehko osa ilmoitti aloittaneensa suoraan rikollisen toiminnan tai joutuneensa vankilaan.

Kuvio 5 Aikuisuuteen siirtymisen sujumista mittaava asteikko. Jokseenkin tai täysin eri mieltä olevien osuus, % (N=351/445)

Näistä osioista muodostetun summamuuttujan (alfa=.80) avulla voidaan eri ryhmiä verrata tiiviisti. Osiot oli pisteytetty siten, että eri mieltä väitteen kanssa olemisen sai korkean arvon kuvaten vaikeuksia siirtymisessä nuoruudesta aikuisuuteen. Kuten osiokohtaisesta tarkastelusta voi jo päätellä, vangeilla kaikenlaisia siirtymävaikeuksia oli selvästi enemmän kuin vertailuryhmässä.

Aikuisuuteen siirtyminen rikosuraryhmissä. Tätä vertailua vaikeuttaa se, että eri-ikäisillä vangeilla oli oppivelvollisuuskoulun päättyessä hyvin erilainen rakenteellinen ”valikoima” elämänuria. Suomalainen yhteiskunta ja sen koulutustarjonta on muuttunut huomattavasti nyt tutkitun vankipopulaation elämän aikana. Otoksen vanhin vanki on syntynyt 1946, nuorin 1990. On selvää, että eri aikoina oppivelvollisuuden täyttäneiden mahdollisuudet ja valinnanvara on ollut erilainen.

Töihin tai työnhakuun heti koulun jälkeen lähteneitä oli varttuneiden vankien parissa suurehko osuus riippumatta siitä, olivatko he aloittaneet rikollisen toiminnan nuorena (48 %) vai vasta aikuisuudessa (52 %). Nuorten vankien parissa työelämään suoraan menneiden osuudet olivat varhain aloittaneilla 23 % ja aikuisena aloittaneilla 25 %. Ammattikouluun menneiden osuuksien suuruusjärjestys oli karkeasti käännteinen. Tätä eroa selit-

tänee opiskelutarjonnan lisääntyminen, mutta myös työelämän muuttuminen. Ikämuuttujan leikkauskohdasta johtuen nuoret vangit päättivät oppivelvollisuuskoulun 1990-luvun alun taloudellisen laman alkaessa tai myöhemmin. Tuolloin työelämästä karsiutui ammattitaidottomille sopivia tehtäviä.

Kun aikuisuuteen siirtymisen helppoutta verrattiin eri rikosuryhmissä, keskimääräiset erot olivat selkeitä. Eniten siirtymävaikeuksia oli ollut nuorena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla, toiseksi eniten nuorena rikosuran aloittaneilla varttuneilla vangeilla. Toiseksi vähiten siirtymävaikeuksia oli ollut aikuisena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla. Selvästi näistä ryhmistä erosivat aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit, joilla siirtymävaikeuksia oli keskimäärin lähes yhtä vähän kuin vertailuryhmässä. Ei ole yllätys, että eniten vaikeuksia aikuisuuteen siirtymisessä oli niillä vangeilla, jotka olivat aloittaneet rikollisuuden jo ennen aikuisuutta. Rikollisuus itse on laillisiin instituutioihin integroitumista haittaava käyttäytymismalli, joka vaikuttaa yksilön elämänkulussaan saavuttamaan sosiaaliseen asemaan (esim. Kivivuori 2008, 121–123).

Asevelvollisuus

Asevelvollisuuden menestyksellinen suorittaminen on tekijä, joka helpottaa yksilön sopeutumista myös muihin instituutioihin myöhemmän elämän aikana. Myös kriminologisessa tutkimuksessa on havaittu, että myönteiset armeijakokemukset voivat edesauttaa rikosuralta irtautumista (Sampson & Laub 1996).

Vankien ja vertailuryhmän miesten välillä oli huomattava ero suhteessa armeijan käymiseen. Vangeista 45 prosenttia oli suorittanut asevelvollisuuden kokonaan armeijassa, kun vastaava osuus vertailuryhmän miehistä oli 91 prosenttia. Siviilipalveluksen kokonaan suorittaneiden osuus oli hieman korkeampi, seitsemän prosenttia, vankien parissa kuin vertailuryhmässä (2 %). Niiden osuus, jotka eivät olleet käyneet armeijaa eivätkä suorittaneet siviilipalvelusta, oli vankien parissa 48 prosenttia ja vertailuryhmässä seitsemän prosenttia. Tarkasteluissa ryhmien ikäjakaumat kaltaistettiin painokertoimin, joten armeijaa käymättömien osuutta ei selitä vankivastaajien erilainen ikärakenne.

Vangeista 23 prosenttia oli joskus keskeyttänyt varusmiespalveluksen tai siviilipalveluksen, kun vastaava osuus oli vertailuryhmässä viisi prosenttia. Tämä kysymys ei ole suoraan vertailukelpoinen edeltävän kysymyksen kanssa, koska on mahdollista, että joku on keskeyttänyt palveluksen mutta suorittanut sen myöhemmin kokonaan.

Varusmiespalveluksen kokonaan suorittaneilta kysyttiin myös palveluksen kestoa. Vangeilla kesto oli keskimäärin lyhyempi (8,6 kuukautta) kuin vertailuaineistossa (9,6 kuukautta).

Armeijan kokemusta ja sinne sopeutumista mitattiin samoin väittämin kuin kouluun sopeutumista, ”opettajat” oli korvattu ilmauksella ”kouluttajat” (taulukko 5). Kouluttajien täsmennettiin tarkoittavan sekä varusmieskouluttajia että kantahenkilökuntaa. Näiden kysymysten osalta tuloksia voidaan pitää yllättävinä. Vankien ja vertailuaineiston välille ei syntynyt eroja armeijan kokemisessa. Tärkein selittävä tekijä lienee se, että kysymys esitettiin vain armeijan kokonaan käyneille; ”raakatut” ja keskeyttäneet ovat jo valikoituneet tarkastelun ulkopuolelle. Mutta sen lisäksi tulos voi kertoa puolustusvoimien onnistumisesta: varusmiespalvelus on saatu tasa-laatuiseksi kaikille miehille, myös niille, joilla on ollut aiempia ongelmia. Kriminologisessa kirjallisuudessa armeijan myönteiset vaikutukset onkin liitetty siihen, että armeijassa ”kaikki lähtevät samalta viivalta”, vaikka koulutusurat sen jälkeen saattavat uusintaa siviilissä vallitsevia kerrostusmaeroja (Kivivuori 2008, 201). Alokkaana jokainen on samassa asemassa; tällainen voi kokemuksena olla harvinainen, tai jopa ensimmäinen kerta, esimerkiksi nuorisorikolliselle.

Taulukko 5 Varusmiespalvelun kokeminen lyhytaikaisvangeilla ja vertailuryhmässä, % armeijan kokonaan käyneistä vastanneista (N=156/402)

	Vangit	Vertailuryhmä
	<i>Ei koskaan tai harvoin:</i>	
Kouluttajat kannustivat ja tukivat minua	27	27
Viihdyin armeijassa hyvin	15	18
	<i>Aina tai usein:</i>	
Muut varusmiehet kiusasivat minua	0	0
Kouluttajat simputtivat juuri minua	1	1

Huomattakoon, että asteikot on luokiteltu tässä samalla tavalla kuin koulua ja opettajia koskeneissa vastaavissa kysymyksissä. Jos huomioitaisiin vastaus ”joskus”, osuudet olisivat korkeampia. Tulos ei siis tarkoita, ettei varusmiespalveluksessa koettaisi kiusaamista ja simputusta.

Asevelvollisuus rikosuraryhmissä. Vähiten asevelvollisuuden varusmiespalveluksena kokonaan suorittaneita oli varhain rikosuran aloittaneissa nuorissa vangeissa (28 %), eniten aikuisena rikosuran aloittaneissa varttuneissa vangeissa (66 %). Kun tarkastellaan pelkästään nuoria vankeja, havaitaan, että aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneissa on selvästi enemmän armeijan käyneitä (42 %) kuin nuorena aloittaneissa. Vastaavasti, jos tarkastellaan pelkästään varttuneita (yli 35-vuotiaita) vankeja, nuorena ri-

kollisen toiminnan aloittaneissa on vähemmän armeijan käyneitä (48 %) kuin aikuisena aloittaneissa. Osin näissä eroissa lienee kysymys siitä, että nuorena rikollisuuden aloittaneet eivät ole menneet tai päässeet suorittamaan varusmiespalvelusta, tai ovat keskeyttäneet sen sopeutumisvaikeuksien johdosta. Varhain alkanut rikosura lisää armeijan keskeyttämisen tai käymättä jättämisen riskiä.

Parisuhteet

Parisuhteilla on kriminologiassa keskeinen selittävän muuttujan asema. Parisuhteessa olemisen yhteisvaihtelu rikosalttiuden kanssa riippuu keskeisesti tarkasteltavan ryhmän iästä. Teini-ikäisillä seurustelu- ja seksuaalikäyttäytyminen korreloi positiivisesti rikosalttiuden kanssa: mitä aktiivisempi on seksuaalisesti ja mitä varhemmin aloittaa seurustelun, sitä enemmän tekee rikoksia (Kivivuori 2008, 101–102). Aikuisiällä vakiintuneen parisuhteen solmiminen liittyy yleensä rikoskäyttäytymisen vähenemiseen (mts. 194–196).

Seurustelu. Tutkimuksessa kysyttiin, minkä ikäisenä vastaaja oli alkanut ensimmäisen kerran seurustella vakituisesti. Vangit olivat aloittaneet seurustelun keskimäärin noin vuotta aikaisemmin (17,1) kuin vertailuryhmän miehet (18,2).

Avio- tai avoliitot. Avio- tai avoliitossa olemista kuvaavat tulokset erosiivat jyrkästi sen mukaan, mihin aikaan kysymys viittasi. Koko elämän aikaista avio- tai avoliitossa olemista koskenut kysymys ei tuottanut eroa ryhmien välille. Molemmissa ryhmissä 83 prosenttia oli, tai oli aiemmin ollut, avio- tai avoliitossa.

Sen sijaan vastaushetkellä vangeista vain 46 prosenttia ja vertailuryhmästä 75 prosenttia oli avio- tai avoliitossa. Merkittävä osaselitys tälle on se, että vankien eronneisuus on huomattavasti suurempaa kuin vertailuryhmän miehillä (ks. jäljempänä kohta ”kielteiset elämäkokemukset aikuisuudessa”).

Vangeilla oli ollut elämänsä aikana keskimäärin 2,7 avio- tai avopuolisoa, kun vastaava luku oli vertailuaineiston miehillä 1,5.

Kaiken kaikkiaan avio- ja avosuhteiden tarkastelu tukee havaintoa, että aktiivinen rikoskäyttäytyminen liittyy parisuhteiden useuteen, epävakaisuuteen ja puuttumiseen.

Tuorein avio- tai avosuhte. Avio- tai avoliitossa olevilta tai joskus olleilta kysyttiin myös eräistä nykyisen tai viimeisimmän liiton piirteistä. Ryhmien väliset erot poikkesivat toisistaan sen mukaan, kysyttiinkö myönteisistä vai kielteisistä parisuhteen piirteistä. Vangit ja vertailuryhmän miehet ilmoittivat lähes yhtä paljon parisuhteen myönteisiä puolia: vangeista 70 prosenttia ja vertailumiehistä 79 prosenttia ilmoitti, että puoliso oli kannustanut ja tukenut heitä ”usein tai aina”. Vangeista 87 prosenttia ja vertailumiehistä 92 prosenttia ilmoitti usein tai aina viihtyneensä kyseisessä parisuhteessa hyvin.

Hieman yllättäen myös osio ”hän halusi tietää, missä ja kenen kanssa liikkun” tuotti samanlaisen tuloksen. Vankien puolisoista 71 prosenttia ja vertailumiesten puolisoista 74 prosenttia oli halunnut usein tai aina tietää puolisonsa liikkeistä. Tulos on siinä mielessä yllättävä, että tällaista ”sosiaalista kontrollia” pidetään joskus kielteisenä ilmiönä. Vankien ja vertailumiesten vastaukset tuntuisivat viittaavan siihen, että miehet kokevat puolison ”kontrollin” parisuhteen myönteisenä piirteenä, kenties huolenpitona.

On vaikea arvioida, missä määrin näissä vastauksissa on kyse ”onnellisuusmuurin” esittämisestä tai yleisestä ”mitä kuuluu, kiitos hyvää” -vastaamisesta. Kun tarkastellaan miesten vastauksia parisuhteen kielteisiä puolia koskeneisiin osioihin, tulokset ovat erilaisia ja erot suurenevat. Vangeista 17 prosenttia ilmoitti nykyisen tai viimeisimmän puolison ”nalkuttaneen ja soimanneen” häntä usein tai aina, kun vastaava osuus oli vertailuryhmässä kahdeksan prosenttia. Vieläkin suurempi ero syntyi osiossa ”hän töni, läimäytti tai löi minua niin että sattui”. Vangeista 41 prosenttia oli nykyisessä tai viimeisessä parisuhteessa kokenut kipua kumppanin väkivaltaisuuden vuoksi, kun vastaava osuus vapaudessa elävistä miehistä oli 15 prosenttia. Parisuhdeväkivallan kokeminen on tutkimuksen valossa usein molemminpuolista ja osapuolten vuorovaikutukseen kytkeytyvää (Salmi ym. 2009). Lisäksi tiedetään, että parisuhteiden muodostuminen on luonteeltaan assortatiivista eli parinmuodostuksessa syntyy pareja, joissa samankaltaiset yksilöominaisuudet ”löytävät toisensa” (Moffitt ym. 2002, 184–197). Vankien ja vertailuryhmän erot kielteisissä parisuhdekokemuksissa ovat linjassa tämän tutkimustiedon kanssa.

Parisuhteet rikosuraryhmissä. Keskimääräinen seurustelun aloitusikä oli alhaisin varhain rikollisen toiminnan aloittaneilla nuorilla vangeilla (16,0) ja korkein aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneilla varttuneilla vangeilla (19,2) kahden muun ryhmän asettuessa niiden väliin. Tulokset ovat linjassa sen kanssa, että seurustelun varhaisen aloittamisen tiedetään korreloivan rikosaktiivisuuden kanssa (Salmi 2009, 135–136).

Avio- tai avoliittokokemuksen erot eri rikosuratyypin välillä heijastavat ensi sijassa ikävaikutusta, eli vanhemmilla on ollut enemmän aikaa muodostaa liittoja. Vastaushetkellä avio- tai avoliitossa olemisen suhteen ei ollut eroja. Myöskään tuoreimman parisuhteen laatu ei eronnut rikosuraryhmissä ainakaan käytettävissä olleilla mittareilla.¹³

Lapset

Samoin kuin parisuhteilla, lasten saamisella voi olla erisuuntaisia yhteyksiä yksilön rikosalttiuteen. Erityisesti lapsen saaminen varhain korreloi rikosaktiivisuuden kanssa (Unruh ym. 2004), mutta myöhemmällä iällä lapsen saamisella saattaa olla vakiinnuttava vaikutus.

Vangeista 61 prosentilla oli lapsia, kun vastaava osuus vertailuryhmässä oli 55 prosenttia. Keskimääräinen lapsiluku oli sama (2,0 ja 2,1).

Sen sijaan vangit olivat saaneet ensimmäisen lapsensa selvästi nuorempina (23,8) kuin vertailuryhmän miehet (28,1). Ero johtunee keskeisesti vankien keskimäärin vähäisemmästä koulutuksesta. Vertailuryhmässä on runsaasti miehiä, jotka opintojensa takia lienevät lykänneet ensimmäisen lapsen tekemistä. Toisaalta myös halu/kyky perhesuunnitteluun on varsin todennäköisesti erilainen vanki- ja vertailuryhmässä.

Lasten saaminen rikosuraryhmissä. Tämän muuttujan kohdalla ilmeisimmät erot heijastivat nuorten ja varttuneiden vankien eroa, rikosuran alkamisajasta riippumatta. Ikä ensimmäisen lapsen saamisen aikana kuitenkin erosi myös nuorten vankien sisäisessä tarkastelussa. Varhain rikosuran aloittaneilla se oli alhaisempi kuin aikuisena rikosuran aloittaneilla.

Kielteiset elämäkokemukset aikuisuudessa

Vastaajilta kysyttiin, ovatko he kokeneet 18 vuotta täyttämisen jälkeen eräitä kielteisiä kokemuksia. Kysytyjen tapahtumien yleisyys on esitetty taulukossa 6.

Vangit ovat kokeneet kaikkia kysytyjä kielteisiä tapahtumia useammin kuin vertailuryhmän miehet. He ovat sosiaalisesti hyvin huono-osainen ryhmä. Melkein yhdeksän kymmenestä on saanut rahaa sosiaalitoimistosta, siis esimerkiksi toimeentulotukea. Kahdeksan kymmenestä on joutunut lainaamaan rahaa välttämättömiin ruoka- ja asumiskuluihin. Kuusi kym-

¹³ Rajattaessa parisuhteissa joskus olleisiin solufrekvenssit pienenevät rikosuratyypin vertailussa.

menestä on joutunut luopumaan asunnostaan vastoin tahtoaan. Yli puolet on irtisanottu ("saanut potkut") työpaikasta. 42 prosenttia on käyttänyt mielialalääkkeitä lääkärin määräyksellä.

Vangeilla on kielteisiä elämäntapahtumia tyypillisesti toistuvasti. On poikkeuksellista, että vanki olisi joutunut lainaamaan tai hakemaan rahaa sosiaalitoimistosta vain kerran; selvästi tyypillisin tilanne on, että näin on ollut pakko tehdä monta kertaa.

Taulukko 6 Kielteisten käännekohtien kokeminen aikuisuudessa, % (N=351/445)^a

Vangit		Aikuisuuden käännekohta	Vertailuaineisto	
Useasti	Kerran		Kerran	Useasti
21	30	Potkujen saaminen työpaikasta	16	6
8	26	Avioero	11	1
36	36	Ero avopuolisosta	22	9
29	31	Joutui luopumaan asunnostaan vastoin tahtoaan	8	1
81	7	On saanut rahaa sosiaalitoimistosta (esim. toimeentulotukea)	15	9
74	5	Joutui lainaamaan rahaa välttämättömiin ruoka- tai asumiskuluihin ^b	9	18
33	9	Joutui käymään lääkärin luona mielenterveysongelman takia	6	5
33	9	Joutui käyttämään psyykenlääkkeitä lääkärin määräyksellä	4	4

a) Kaikki erot vankien ja vertailuryhmän välillä $p < .01$. b) Osa vastaajista on voinut ajatella normaalia asuntolainaa "välttämättömänä asumiskuluna".

Käännekohtakysymyksistä muodostettiin summamuuttuja¹⁴ (alfa=.81), jonka avulla eri ryhmiä voidaan vertailla. Ei ole yllättävää, että vankien keskimääräinen lukema kyseisellä summa-asteikolla oli korkeampi kuin vertailuryhmässä.

Rikosuraryhmien vertailua. Eniten kielteisiä aikuisuuden kokemuksia oli ollut nuorena rikosuran aloittaneilla varttuneilla vangeilla ja toiseksi eniten nuorena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla; näiden välinen ero voidaan johtua siitä, että ensin mainitulla ryhmällä on ollut enemmän aikaa kokea kielteisiä kokemuksia. Joka tapauksessa rikosuran aloittaminen nuorena näyttäisi lisäävän kielteisten elämäkokemusten riskiä verrattuna rikosuran aloittamiseen aikuisena.

¹⁴ Osoiden pisteytys: ei koskaan = 0, kerran = 1, useasti = 2, vaihteluväli 0–16.

Saavutettu sosiaalinen asema

Edellä on tarkasteltu vankien taustoja karkeasti elämänkulun mukaisessa järjestyksessä lapsuuden perheestä koulun kautta aikuisuussiirtymään, parisuhteisiin, omiin lapsiin ja kielteisiin elämäkokemuksiin aikuisuudessa. Seuraavaksi tarkastellaan, millaisessa sosiaalisessa asemassa vangit olivat olleet juuri ennen nykyistä vankeusrangaistusta. Tarkastelun kohteena ovat koulutustaso, ammattiasema, työtilanne ja asuntotilanne.

Varsinkin koulutuksen ja ammatin tarkastelun yhteydessä on syytä huomioida, että korkeasti koulutetut ja ylemmät ammattiryhmät ovat todennäköisesti vastanneet aktiivisemmin vertailukyselyyn kuin alemmat sosiaaliryhmät. Siksi nämä vertailut jossain määrin liioittelevat vankien poikkeavuutta samanikäisestä miesväestöstä.

Saavutettu koulutustaso. Vankien saavuttama koulutustaso oli keskimäärin huomattavasti alhaisempi kuin vertailuryhmällä. 63 prosentilla vangeista ylin koulutus oli peruskoulu tai sitä vastaava taso, kun vastaava osuus oli vertailuryhmässä 11 prosenttia. Ammattikoulututkinnon suorittaneiden osuus oli ryhmissä sama (29 %). Kolmelle ylimmälle koulutustasolle oli yltänyt kahdeksan prosenttia vangeista ja 60 prosenttia vertailuryhmästä.

Ammattiasema. Vastaajia pyydettiin ilmoittamaan oma nykyinen ammattiasemansa. Vastaukset luokiteltiin Tilastokeskuksen vuoden 2001 ammatiluokituksen mukaisilla numeerisilla arvoilla (ISCO-88).¹⁵ Vangit ovat taustaltaan erittäin työntekijävaltainen ryhmä: 80 prosenttia ilmoitti työntekijäammatin, kun vastaava osuus vertailuryhmässä oli 35 prosenttia. Vastaavasti vankien parissa on hyvin vähän (5 %) asiantuntija-ammattien edustajia, kun vertailuryhmän miehistä kaksi viidesosaa oli asiantuntijoita.

Asuntotilanne. Kysymys koski vankien osalta asumistilannetta juuri ennen nykyistä vankeusrangaistusta, vertailuryhmän osalta tilannetta kyselyyn vastattaessa. Vangeista yhdeksän prosenttia asui omassa omistusasunnossaan, kun vertailuryhmässä osuus oli 67 prosenttia. Vankien yleisin asunimuoto oli oma vuokra-asunto (41 %), joka oli myös vertailuryhmässä melko yleinen (24 %). Vaihtoehdon ”asun elämäkumppanini luona” valitsi joka viides vanki (20 %), mutta vain kaksi prosenttia vertailumiehistä. Myös ystävien tai vanhempiansa luona asuminen oli vangeille yleisempää kuin vertailumiehille, samoin erilaiset tukiasunto-, asuntola- tai laitosolot.

¹⁵ Vastaajat ilmoittivat ammattinsa avovastauksena. Koska osalle vastauksista ei voitu antaa yksiselitteistä ISCO-koodia, puuttuvia tietoja on melko paljon sekä vangeilla (12,5 %) että vertailuryhmässä (11,5 %). Puuttuvia tietoja ei ole korvattu.

Työtilanne. Pääasiallista toimintaa kuvaava kysymys viittasi vangeilla nykyistä vankeutta edeltävään aikaan, vertailuryhmällä kyselyhetken tilanteeseen. Vangeista reilusti yli puolet oli työttömiä, kun vastaava osuus oli vertailuryhmässä seitsemän prosenttia (taulukko 7). Osa-aikainen työ ja eläke olivat niin ikään vangeille yleisempiä kuin vapaudessa eläville miehille.

Taulukko 7 Lyhytaikaisvangit ja vertailuryhmä ammattiaseman mukaan, %
(N=351/445)^a

	Vangit	Vertailuryhmä
Päätoiminen palkkatyö	13	68
Osa-aikainen palkkatyö	7	3
Yrittäjä	5	8
Työtön	57	7
Eläkkeellä	9	2
Opiskelija	3	11
Muu	5	2

a) $p < .01$

Taloudellinen tilanne. Vangeista 72 prosenttia ilmoitti, että heillä oli ollut jonkin verran tai paljon talousvaikeuksia ennen nykyisen vankeuden alkua. Vertailuryhmässä vastaava osuus oli 16 prosenttia.

Sekä vangeilta että vertailuryhmän miehiltä kysyttiin, oliko heillä maksamattomia sakkoja tai maksamattomia oikeuden määräämiä rikosperusteisia korvauksia. Maksamattomia sakkoja oli vangeista 62 prosentilla ja vertailuryhmästä kahdella prosentilla. Maksamattomia oikeuden määräämiä rikosperusteisia korvauksia oli vangeista 68 prosentilla ja vertailuryhmästä yhdellä prosentilla.

Sosiaalisen aseman erot rikosuraryhmissä. Saavutetun koulutustason osalta rikosuraryhmien erot eivät olleet suuria. Kuten monissa muissakin tarkasteluissa, varhain rikosuran aloittaneet nuoret vangit näyttävät olevan ongelmallisina, siis vähiten koulutettu ryhmä.

Myös saavutetun ammattiaseman osalta rikosuran varhainen aloittaminen näyttää olevan riskitekijä. Aikuisena rikosuran aloittaneet nuoret vangit edustavat muita useammin keskiluokkaisia ammatteja ja muita harvemmin koulutettuja työntekijäammatteja.

Työttömyys oli varhain rikosuran aloittaneilla vangeilla yleisempää kuin aikuisena rikosuran aloittaneilla, iästä riippumatta. Taloudellinen tilanne oli eri rikosuraryhmissä yhtä huono. Maksamattomia rikosperusteisia korvauksia oli eniten varhain rikollisen toiminnan aloittaneilla nuorilla vangeilla (83 %) ja vähiten aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneilla varttuneilla vangeilla (46 %).

2.3 Rikollisuus ja päihteet

Tässä jaksossa esitetään tietoja vankien rikoskäyttäytymisestä ja päihteiden käytöstä vertaamalla heitä vapaudessa oleviin miehiin. Tiedot perustuvat kyselylomakkeessa olleisiin, vastaajan omaa rikollisuutta koskeviin kysymyksiin. Menetelmänä on siis itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimus (*self-report method*). Menetelmä on kriminologisessa metodologisessa tutkimuksessa todettu luotettavaksi tavaksi mitata yksilöiden rikosalttiutta, erityisesti kun vastaamisen nimettömyys on taattu (Kivivuori 2007a, 17–34).

Itse ilmoitetun rikollisuuden menetelmää ei Suomessa tietävästi ole käytetty aikuisväestössä, joten kyse on myös metodologian laajennuksesta uuteen väestöryhmään.¹⁶ Tietoja arvioitaessa on kuitenkin syytä huomioda, että vertailuryhmä on tässä painotettu vastaamaan vankiotoksen vastaajien ikäjakaumaa. Mikäli vertailuaineistoa haluttaisiin käyttää kuvaamaan suomalaisten miesten rikollisuutta, se pitäisi painottaa suhteessa samanikäiseen kokonaisväestöön.

Kriminologiassa käytetään rikollisuutta mitattaessa kahta keskeistä suurta: rikollisuuden prevalenssia ja insidenssiä. Prevalenssi tarkoittaa niiden henkilöiden osuutta tutkimuksessa ryhmässä, jotka ovat tehneet jonkin teon. Insidenssi viittaa siihen, kuinka monta tekoa on tehty. Prevalenssissa laskeetaan siis henkilöitä, insidenssissä tekoja. Seuraavasta prevalenssista on käytetty suomenkielistä vastinetta ”osallistuminen” ja insidenssistä vastinetta ”useus”. Näiden lisäksi seuraavassa käytetään ilmausta ”laajuus”, joka kuvaa sitä, kuinka moneen erilaiseen rikoslajiin vastaaja on syyllistynyt tarkasteltuna ajanjaksona (engl. *variety, versatility*).

Rikollisuus alle 18-vuotiaana

Rikollisuuteen osallistuminen. Vangit osallistuivat nuoruudessaan selvästi vertailuryhmän miehiä useammin rikoskäyttäytymisen eri muotoihin (kuvio 6). Auton varastaminen, murto ja luvattoman ampuma-aseen omistaminen olivat tekoja, joissa ero ryhmien välillä oli erittäin suuri. Autovarkauden esiintyvyys oli vangeilla 20-kertainen suhteessa vertailuryhmään ja luvattoman ampuma-aseen omaaminen 15-kertainen. Liikennejuopumuksen ja murron esiintyvyys oli vangeilla viisinkertainen suhteessa vertailuryhmään.

¹⁶ Kutsuntaikäisten (18-vuotiaiden) miesten parissa menetelmää on käytetty (Salmi 2008).

Kuvio 6 Teon alle 18-vuotiaana ainakin kerran tehneitä, % lyhytaikaisvangeista ja vertailuryhmän miehistä (N=351/445)¹⁷

Huomio kiinnittyy myös siihen, että vertailuryhmässäkin tekoihin syyllistyneitä on suhteellisen paljon. Esimerkiksi vahingontekoa, myymälävarkautta, väkivallalla uhkaamista ja väkivaltaa kuvaavat luvut ovat melko korkeita ja myös tavallaan uskottavia suhteessa tuloksiin, joita on saatu nuorten rikollisuuskyselyissä (Kivivuori 2007a; Salmi 2008). Itse ilmoitetun rikollisuuden menetelmä näyttää toimivan myös aikuisväestössä¹⁸.

Rikollisuuden laajuus. Tätä kuvaava osoitin vaihtelee nollan ja yhdeksän välillä, koska vastaajilta kysyttiin syyllistymisestä yhdeksään rikoslajiin. Tarkastelu onkin vahvasti sidottu käytettyyn kysymyspatteriin ja toimii nimenomaan ryhmien vertailun välineenä. Tarkastelu on rajattu ainakin jonkin teon tehneisiin eli kysymys kuuluu, kuinka moneen erilaiseen rikoslajiin ainakin

¹⁷ Summamuuuttuja laskettu osioista, joissa puuttuvat tiedot ensin muunnettu arvoksi nolla (ei tehnyt tekoa).

¹⁸ Vastausprosentin alhaisuus on tässä suhteessa kuitenkin selkeä ongelma (ks. liite 1).

jonkin rikoksen tehneet vangit ja vertailuryhmän miehet keskimäärin syyllistivät nuoruudessaan. Vangit olivat alle 18-vuotiaana osallistuneet keskimäärin 5,8 rikoslajiin ja vertailuryhmän miehet keskimäärin 2,6 rikoslajiin.

Rikosten useus. Nuorena tehtyjä rikoksia koskevissa kysymyksissä vastaajia pyydettiin ilmoittamaan, kuinka monta kertaa he olivat tehneet teon alle 18-vuotiaana. Vaihtoehdot olivat: ei koskaan, kerran, 2–4 kertaa, 5–10 kertaa ja yli 10 kertaa. Tekojen useutta kuvaavat tarkastelut nojaavat muuttujiin, joissa näille vastauksille annettiin numeeriset arvot 0, 1, 2, 5 ja 11. Kukin arvo on siis lomakkeessa annetun vastausvaihtoehdon alaraja, mikä johtaa tekojen määrän aliarviointiin. Tässä tavoitteena ei kuitenkaan ole kuvata tekojen määrää sinänsä, vaan vertailla keskimääräistä tekojen useutta vanki- ja vertailuryhmissä. Tekokeskiarvot on laskettu vähintään yhden teon tehneistä.

Vangit olivat alle 18-vuotiaana tehneet keskimäärin 30,7 tekoa, kun vastaava määrä vertailuryhmässä oli 8,4. Vangeilla siis tekojen esiintyvyys ja useus ovat selvästi suurempia kuin vertailuryhmässä.

Nuorisorikollisuus rikosuraryhmissä. Alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten tarkastelu rikosuraryhmissä tuottaa hyvin johdonmukaisen tuloksen. Kaikissa rikoslajeissa korkein osallistumisaste oli varhain aloittaneilla nuorilla vangeilla. Toiseksi korkein oli varhain aloittaneilla varttuneilla vangeilla. Kolmanneksi korkein esiintyvyys oli aikuisena aloittaneilla nuorilla vangeilla.

Alhaisin osallistumisaste oli aikuisena aloittaneilla varttuneilla vangeilla. Heidän ryhmässään osallistuminen rikollisuuteen nuoruuden aikana oli lähimpänä vertailuryhmän tasoja, vahingonteossa jopa alhaisempi kuin vertailuryhmässä.

Nämä tulokset ovat pääosin samoja tarkasteltaessa rikollisuuden laajuutta ja rikosten useutta.

Mainitut tulokset ovat *osin* tautologisia eli käytettyjen muuttujien määrittelyyn perustuvia¹⁹. Rikosuraryhmittely perustui vastaajan käsitykseen siitä, milloin hänen rikollisuutensa alkoi. Ei siten ole yllättävää, että varhain aloittaneiden ryhmässä nuorisorikollisuus on yleistä. Toisaalta vastaukset rikosuran alkua koskeneeseen kysymykseen ovat osin riippumattomia yksittäisten tekojen tekemisestä, koska myös aikuisena aloittaneilla oli tekoja nuoruudessa (kuten vertailuryhmällä, jotka eivät ole rikosuralla samalla tavalla kuin vangit). Siten nuorena tehtyjen rikosten tarkastelu vahvistaa, että käytetty rikosuraryhmittely kuvaa todellisia eroja rikosuran alkamisajassa. Erot ovat oikean suuntaisia suhteessa käytettyyn rikosuramuuttujaan.

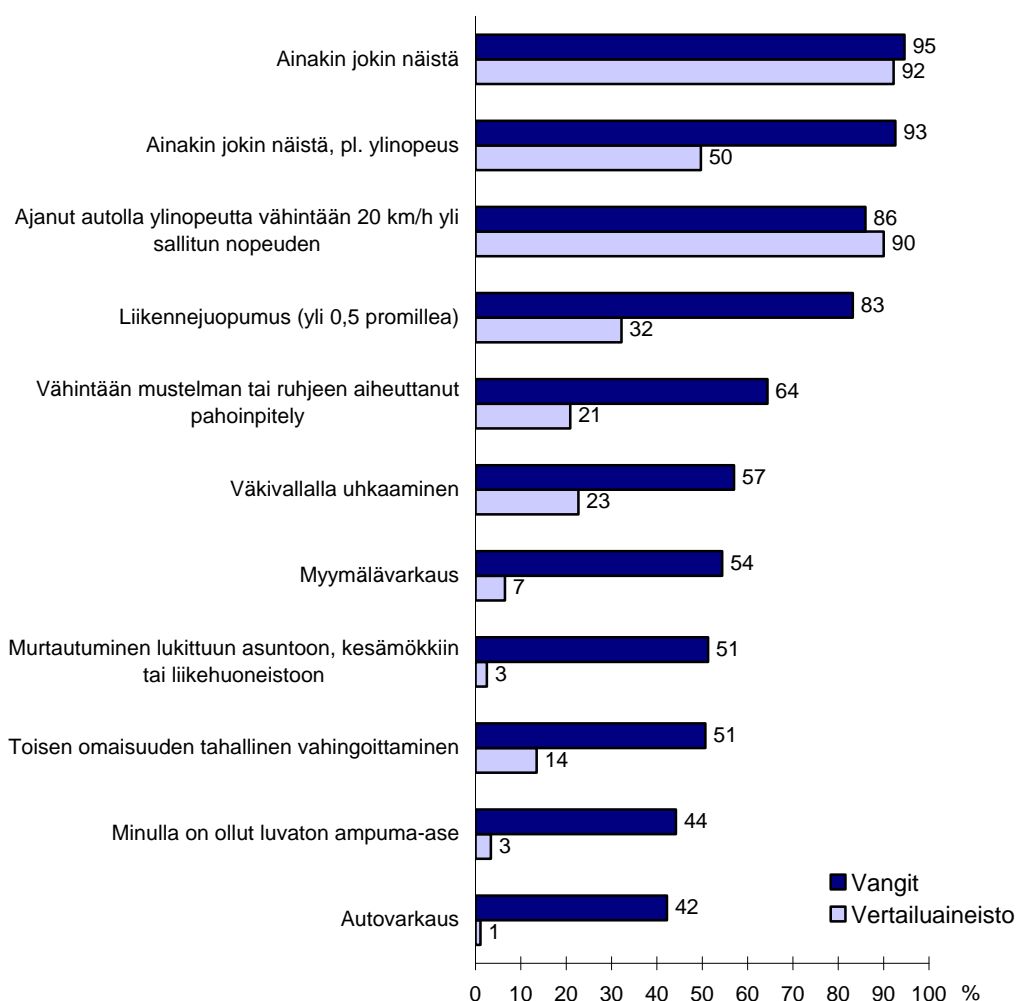
¹⁹ Varhain ja aikuisena aloittaneiden ryhmien sisällä nuorten ja vanhojen vankien väliset erot voivat osin johtua myös tekojen muistamiseroista.

Rikollisuus aikuisuudessa

Aikuisena tehdyillä teoilla tarkoitettiin rikoksia, jotka oli tehty 18 vuotta täyttäneinä. Vertailuasetelmassa tarve tiivistää postikyselylomaketta johti siihen, että vertailuja voidaan tehdä vain prevalenssin osalta²⁰.

Tekojen esiintyvyys. Vangit olivat aikuisena syylistyneet kaikkiin muihin tekoihin paitsi ylinopeuteen vertailuryhmää useammin (kuvio 7).

Ylinopeus oli vertailuryhmässä hieman yleisemmin tehty teko. Tämä saattaa johtua tilaisuusrakenteen eroista ryhmissä. Vertailuryhmässä on selvästi parempi taloudellinen tilanne ja luultavasti vähemmän autottomia.

Kuvio 7 Teon aikuisena (18 vuotta täyttäneenä) ainakin kerran tehneitä, % lyhytaikaisvangeista ja vertailuryhmän miehistä²¹

²⁰ Lisäksi aikuisrikollisuuden osalta kaikki vertailut perustuvat muuttujiin, joissa puuttuvaa tietoa on kohdeltu ”ei tehnyt tekoa” -tietona.

²¹ Summamuuuttajat laskettu osioista, joissa puuttuvat tiedot ensin muunnettu arvoksi nolla (ei tehnyt tekoa).

Kuvion 7 teoista voidaan muodostaa summamuuttuja, joka kuvaa, kuinka moneen erilaiseen rikoslajiin vastaaja on syyllistynyt aikuisena. Muuttujan vaihteluväli on nolasta yhdeksään, koska kysytyjä tekoja on yhdeksän. Tarkastelut on tässä rajattu niihin, jotka ovat syyllistyneet ainakin johonkin kysytyyn tekoon eli huomion kohteena on rikollisuuteen osallistuneiden rikoskäyttäytymisen laaja-alaisuuden aste.

Vangit olivat syyllistyneet keskimäärin 5,6 erilaiseen tekoon, kun vastaava luku oli vertailuryhmässä 2,1. Jos lähes kaikkien tekemä teko ylinopeus poistetaan, luvut ovat 4,8 ja 2,0.

Aikuisrikollisuus rikosuraryhmissä. Erot aikuisena tehdyissä rikoksissa olivat uraryhmien vertailussa samanlaiset kuin erot nuorena tehdyissä rikoksissa. Varhain rikosuran aloittaneet nuoret vangit olivat rikollisin ryhmä, varhain rikosuran aloittaneet varttuneet vangit toiseksi rikollisin ryhmä. Vähiten rikollisia aikuisuudessa olivat olleet aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Tekokohtaisessa tarkastelussa ainoa ilmeinen poikkeus tähän järjestykseen oli liikennejuopumus, johon osallistuminen oli tasaisempaa eri rikosuraryhmissä.

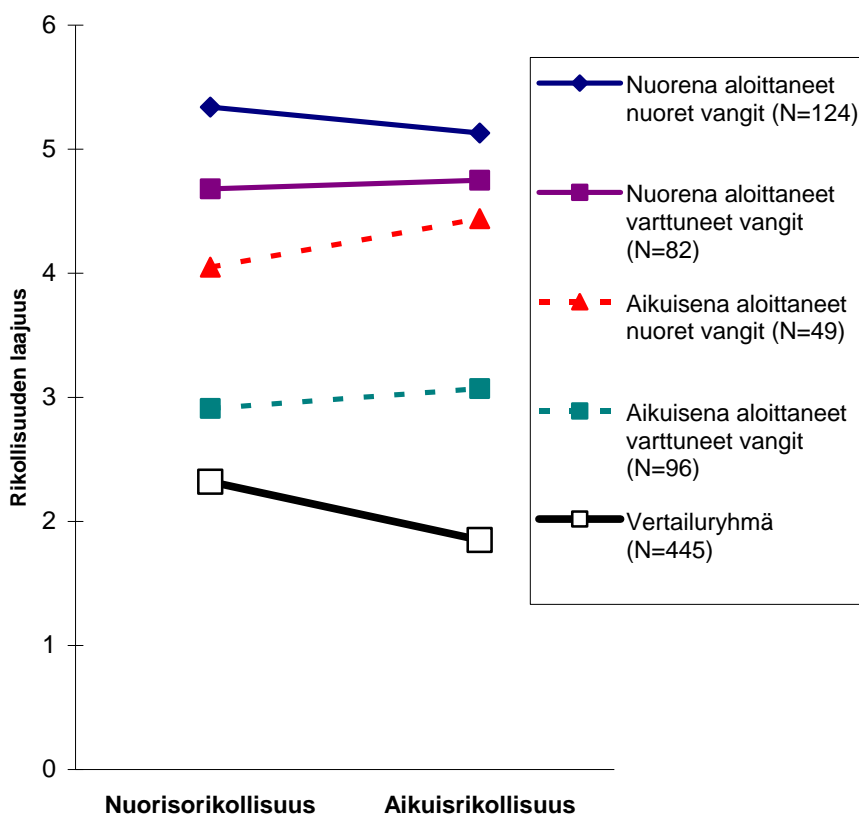
Myös rikoksiin osallistumisen laajuutta tarkasteltaessa erot olivat samat.

Rikollisuus nuorena ja aikuisena

Tutkimuksen aineisto mahdollistaa erittäin karkean ja viitteellisen ”rikosuran” tarkastelun vertaamalla nuoruuden ja aikuisuuden aikaista itse ilmoitettua rikollisuutta. Kyse on siis sen kuvaamisesta, onko rikollisuuteen osallistuminen ollut erilaista alle 18-vuotiaana ja sen jälkeen. Molempia ajanjaksoja kuvaava tieto perustuu poikkileikkaukskyselyihin ja on luonteeltaan retrospektiivistä. Erityisesti aikuisrikollisuutta koskeva tieto on erittäin summaarinen eikä erittele eri ikäjaksoja käytännössä lainkaan.

Tarkastelussa käytettiin rikollisuuden laajuutta kuvaavaa summaasteikkaa, johon sisältyi seitsemän tekoa. Ne ovat samat kuin edeltävissä kuvioissa 6 ja 7, kuitenkin niin, että ylinopeus ja päihtyneenä ajaminen jätettiin pois. Ne jätettiin pois, koska niiden tilaisuusrakenne – mahdollisuus ajaa autoa – muuttuu 18-vuotiaana. Nämä teot myös yleistyivät erittäin voimakkaasti vertailtaessa nuoruutta ja aikuisuutta.

Kuten kuvioista 8 havaitaan, rikosuraryhmät asettuvat tarkastelussa odotettuun järjestykseen: nuorena rikosuran aloittaneet nuoret vangit ovat laaja-alaisimmin rikollinen ryhmä niin nuoruudessa kuin aikuisuudessakin. Aikuisena rikoksenteon aloittaneet varttuneet vangit ovat vähiten rikollinen rikosuraryhmä. He ovat myös lähimpänä vapaudessa elävää vertailuryhmää.

Kuvio 8 Rikoskäyttäytymisen laaja-alaisuus nuoruudessa ja aikuisuudessa vankien rikosuraryhmissä ja vertailuaineistossa. Seitsemän teon laajuusasteikko (ei sisällä ylinopeutta ja liikennejuopumusta)

Rikoskäyttäytymisen laajuuden karkea muutos on odotusten mukainen: nuoruudessa aloittaneiden rikollisuus on verraten vakaata, mutta aikuisena aloittaneiden rikollisuus laaja-alastuu. Samalla tämä tarkastelu kuitenkin viittaa siihen, että ”aikuisuudessa aloittaneet” ovat olleet myös nuorina laaja-alaisemmin rikollisuuteen osallistuvia kuin vertailuryhmän miehet. Tulos on linjassa sen kanssa, että varhain syntyneet suhteelliset erot itsekontrollin ja rikosalttiuden tasossa pysyvät verraten vakaina läpi elämänkaaren (Gottfreson & Hirschi 1990). Siis: rikosten määrä voi muuttua, mutta yksilöiden väliset suhteelliset erot pysyvät samanlaisina.

Vertailuryhmässä havaitaan selkeää laskua rikollisuuden laajuudessa. Tämä vastaa tyypillistä ikä-rikosjakaumaa normaalipopulaatioissa. Rikosalttius huipentuu teini-iässä ja kääntyy sen jälkeen laskuun.

Rikollisuus ja päärikos

Kyselyn pohjalta voidaan tarkastella myös sitä, millaista eri päärikosista tuomittujen vankien rikoskäyttäytyminen on kokonaisuudessaan ollut. Seu-

raavassa huomio on kiinnitetty rikoskäyttäytymisen laaja-alaisuuteen alle 18-vuotiaana, koska aikuisrikollisuuden laaja-alaisuus voi heijastaa itse vankeustuomion marginalisoivia vaikutuksia.

Nuoruuden aikainen rikoskäyttäytyminen oli ollut laaja-alaisinta niillä vangeilla, joiden päärikokseksi oli rekisteröity omaisuusrikos (5,2). Seuraavaksi laaja-alaisinta nuoruuden rikoskäyttäytyminen oli ollut väkivalta-rikoksesta (4,7) ja huumausainerikoksesta (4,6) tuomituilla. Myös liikennejuopumuksesta tuomitut olivat nuoruudessaan osallistuneet laaja-alaisesti rikoskäyttäytymiseen (4,1). Vertailuryhmässä vastaava lukema oli 2,3.

Tulokset viittaavat siihen, että rekisteritieto päärikoksesta ei kuvaa erityisen hyvin tosiasiallisen rikoskäyttäytymisen laaja-alaisuutta. Tietystä päärikoksesta tuomitut eivät näytä olevan erikoistuneita kyseiseen rikoslajiin, vaan tosiasiallinen rikoskäyttäytyminen ilmentää geneerisempää rikosalttiutta²². Tämä koskee myös liikennejuopumuksesta tuomittuja. Hekin ovat osallistuneet verraten laaja-alaisesti eri rikoksiin nuoruutensa aikana²³. Esimerkiksi murren oli nuorena tehnyt 40 prosenttia liikennejuopumuksesta tuomituista, kun vastaava osuus oli väkivalta- ja omaisuusrikoksesta tuomituilla 56 prosenttia ja vertailuryhmässä yhdeksän prosenttia.

Huumeet ja alkoholi

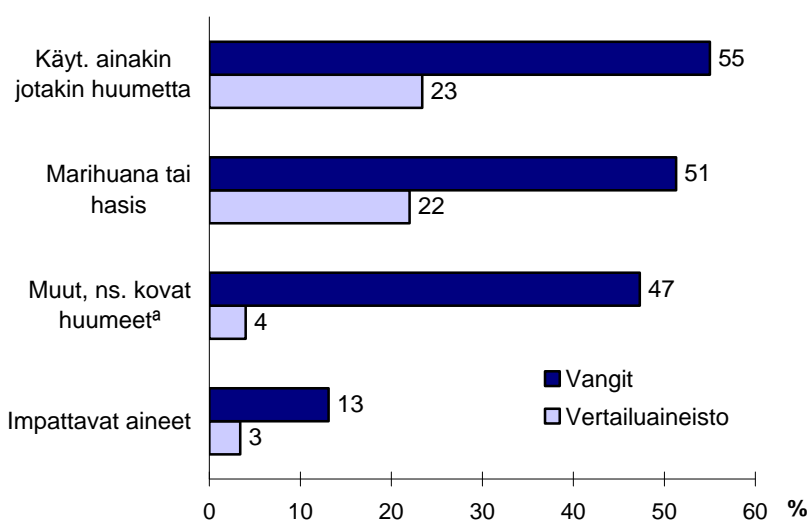
Vanki- ja vertailukyselyissä oli kysymyksiä päihteiden käytöstä. Vastaajilta kysyttiin, olivatko he käyttäneet alkoholia, hasista tai marihuanaa, impattavia aineita tai muita huumeita. Muita huumeita koskevassa kysymyksessä lueteltiin seuraavat mahdollisina muina huumeina: amfetamiini tai metamfetamiini, ekstaasi, heroiini, kokaiini, crack, LSD, gamma ja lakka.²⁴

Alkoholin käyttö oli lähes sataprosenttista, joten sitä ei tässä käsitellä. Huumeita käyttäneiden osuudet on esitetty kuviossa 9.

²² Kriminologiassa käydystä keskustelusta ks. Kivivuori 2008, 100–101.

²³ Tässä esitetyt, päärikosryhmien rikollisuuden laaja-alaisuuden tarkastelut perustuvat edeltävissä tarkasteluissa käytettyyn seitsemän rikoksen summamuuttajaan, josta ylinopeus ja liikennejuopumus on poistettu. Luvut kuvaavat siten muuhun kuin liikennerikollisuuden osallistumisen laaja-alaisuutta alle 18-vuotiaana.

²⁴ Kysymysten esitystavasta johtuen muuttujat on koodattu siten, että puuttuvat tieto = ei tehnyt tekoa.

Kuvio 9 Huumetta elämänsä aikana käyttäneitä tai kokeilleita, % lyhytaikaisvangeista ja vertailuryhmän miehistä (N=351/445)²⁵

Yli puolet vangeista oli käyttänyt marihuanaa tai hasista, ja melkein puolet kovia huumeita. Impattavien aineiden käyttö oli harvinaisempaa. Kaikkien huumeiden osalta käyttö oli selvästi suurempaa vankien keskuudessa. Suurin, yli kymmenkertainen, esiintyvyysero oli kovien huumeiden käytössä. Marihuanaa tai hasista oli käyttänyt tai kokeillut varsin suuri osa myös vertailuryhmän miehistä.

Päihteiden käytön keskimääräinen aloitusikä oli vangeilla selkeästi alhaisempi kuin vertailuryhmässä. Alkoholin käytön keskimääräinen aloitusikä oli vangeilla 14,1 ja vertailuryhmässä 15,2. Impattavien aineiden käytössä vastaavat keskiarvot olivat 13,4 ja 15,8. Marihuanan tai hasiksen käyttö alkoi vangeilla keskimäärin 17,2-vuotiaana ja vertailuryhmässä 19,9-vuotiaana. Kovien huumeiden käytössä vastaavat keskimääräiset aloitusiät olivat 19,4 ja 22,7. Huomattakoon, että luvut ovat laskettu aineita käyttäneistä tai kokeilleista ja perustuvat siten varsinkin vertailuryhmässä hyvin pieniin vastaajamääriin.

Päihdeongelman kokeminen ongelmana. Vastaajilta kysyttiin eräitä kysymyksiä päihteiden käytön kokemisesta ongelmana ja halusta lopettaa päihdekäyttö. Kysymykset ovat osin epäonnistuneita, koska niissä ei ole mahdollisuutta eritellä alkoholi- ja huumeongelmaa. Tulokset ovat kuitenkin odotettuja: vangeista yli 80 prosenttia koki päihteiden käytön ainakin joskus ongelmakseen, kun vastaavat osuudet vertailuryhmässä olivat selvästi pienempiä.

²⁵ Sisällytetyt huumeet, ks. teksti.

Taulukko 8 Suhtautuminen omaan päihdekäyttöön, % lyhytaikaisvangeista ja vertailuryhmästä, % (N=351/445)^a

Vangit		Päihdeongelman kokeminen	Vertailuaineisto	
Usein tai aina	Joskus		Joskus	Usein tai aina
36	45	On tuntenut, ettei pysty hallitsemaan päihteiden käyttöä	23	4
43	43	On ollut huolestunut päihteiden käytöstä	38	4
55	29	On toivonut voivansa lopettaa päihteiden käytön	26	5

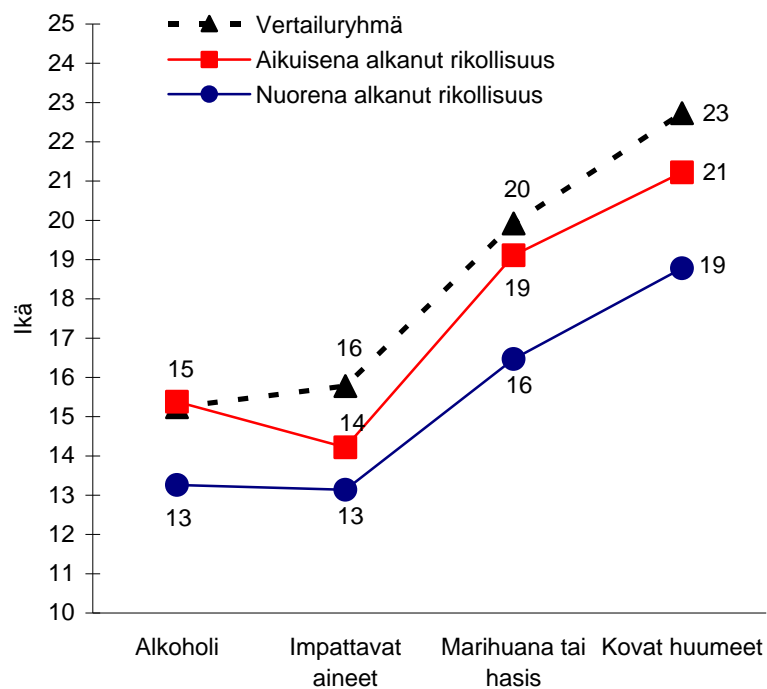
a) Kaikissa ristiintaulukoinneissa $p < .01$.

Päihdehoito. Vangeista yli kolmannes (37 %) oli joskus elämässään ollut päihdehuollon laitoksessa, neljännes (25 %) A-klinikalla ja noin viidennes (22 %) päihdehuollon vertaistukiryhmässä (kuten AA tai NA). Vertailuryhmässä näitä hoitomuotoja kokeneiden osuus vaihteli nollasta prosentista 0,7 prosenttiin.

Huumeet ja päihdeongelma rikosuraryhmissä. Valtaosa nuorena rikollisen toiminnan aloittaneista nuorista vangeista oli käyttänyt huumeita (82 %). Ero muihin ryhmiin oli huomattava. Aikuisena rikosuran aloittaneilla nuorilla vangeilla 55 prosenttia oli käyttänyt huumeita ja varhain rikosuran aloittaneista varttuneista vangeista 52 prosenttia. Harvinaisinta huumeiden käyttö oli aikuisena rikosuran aloittaneiden varttuneiden vankien keskuudessa (23 %) eli heillä taso oli sama kuin vertailuryhmässä (ks. taulukko 9).

Nuorena rikollisuuden aloittaneiden nuorten vankien keskuudessa kovien huumeiden käytöstä oli kokemusta 73 prosentilla.

Päihteiden käytön keskimääräinen aloitusikä vaihteli niin ikään rikosuraryhmissä. Selkein ero ilmeni sen mukaan, minkä ikäisenä vastaaja oli aloittanut rikollisen toiminnan. Kuviossa 10 on kuvattu neljän eri päihteen käytön aloittamisikä nuorena rikollisen toiminnan aloittaneilla, aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneilla ja vertailuryhmässä. Kuviossa samaa ryhmää kuvaavat havaintopisteet on yhdistetty viivoilla. Kuvio perustuu vain käytön aloittaneisiin eikä huomioi sitä, että huumeiden aloittaminen on suhteellisesti paljon yleisempää rikosuraryhmässä kuin vertailuryhmässä.

Kuvio 10 Keskimääräinen päihteen käytön aloittamisikä rikollisen toiminnan aloituksen mukaan sekä vertailuryhmässä

Nuorena rikosuran aloittaneet aloittivat ”päihdeuran” keskimäärin aikaisemmin kaikkien neljän päihteen kohdalla (kuvio 10). Sen sijaan aikuisena rikosuran aloittaneiden päihdeura on lähempänä vertailuryhmän keskimääräisiä aloitusaikoja.

Päihteen käytön kokeminen ongelmaksi oli niin yleistä kaikissa rikosuryhmissä, että eroja ei tässä suhteessa juuri syntynyt. Samaa koskee päihdehoidon saamista elämän aikana. Sekä päihdeongelman subjektiivinen kokeminen että päihdehuollon saaminen olivat hivenen koholla nuorena rikosuran aloittaneiden varttuneiden vankien keskuudessa.

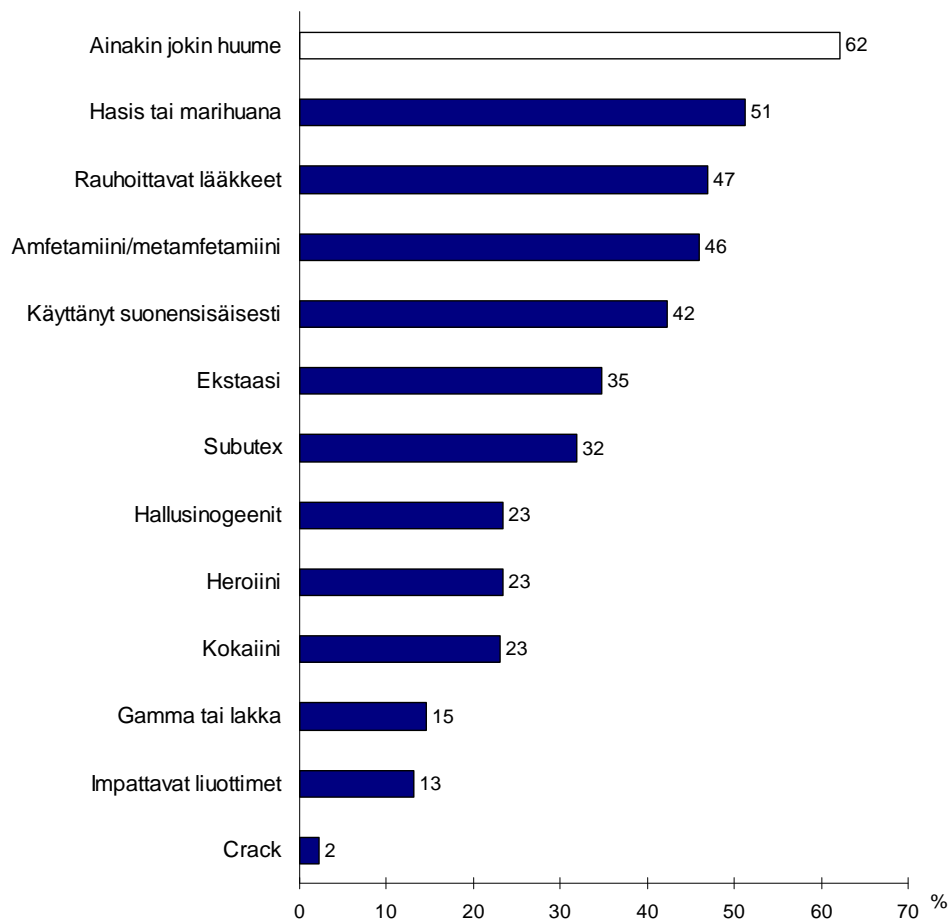
Tarkempia tietoja vankien huumeiden käytöstä

Vankilomakkeessa käytetty huumeekysymyspatteri oli selvästi yksityiskohtaisempi kuin vertailuaineiston lomakkeessa. Siksi vankien huumeiden käyttöä voidaan kuvata yksityiskohtaisemmin, mutta ilman vertailumahdollisuutta.

Huumeet. Vangeilta kysyttiin, mitä huumeita he ovat käyttäneet tai kokeilleet elämänsä aikana. Kuviossa 11 eri huumeet on esitetty yleisyysjärjestyksessä. Yleisin huume oli marihuana tai hasis, jota oli käyttänyt noin

puolet vangeista. Ainakin jotakin kysytyistä huumeista oli käyttänyt 62 prosenttia vangeista.

Vangeista 42 prosenttia ilmoitti joskus käyttäneensä huumeita suonensisäisesti.

Kuvio 11 Eri huumeita käyttäneitä tai kokeilleita, % lyhytaikaisvangeista (N=351)²⁶

Huumeiden käyttö rikosuraryhmissä. Kuvion 11 huumeista muodostettiin summamuuttuja kuvaamaan sitä, kuinka monta erilaista huumetta vanki oli käyttänyt tai kokeillut. Muuttujan vaihteluväli oli siten nolosta yhteentoista ($\alpha=.91$). Kun tämän muuttujan keskiarvo lasketaan kaikista vangeista, huumeita käyttämättömien osuus vaikuttaa keskiarvoon. Jos keskiarvo lasketaan vain huumetta käyttäneistä, saatava luku kertoo huumeita käyttävien vankien huumeidenkäytön laaja-alaisuudesta. Jos vertailut tehdään ensin mainitulla tavalla, rikosuraryhmien välille tulee hyvin suuret erot. Jos vertailut tehdään jälkimmäisellä tavalla, rikosuraryhmät eivät eroa

²⁶ Lomakkeen rakenteesta johtuen puuttuvia tietoja on käsitelty ”ei”-vastauksina. Tarkastelu eroaa osin edellä esitetystä vertailutaulukosta, koska vankilomakkeen patterissa oli aineita, joita vertailulomakkeessa ei mainittu.

toisistaan. Tämä tarkoittaa sitä, että nuorena rikollisuuden aloittaneiden vankien parissa on selvästi eniten huumeiden käyttäjiä ja aikuisena aloittaneiden varttuneiden vankien parissa selvästi vähiten, mutta ne, jotka näissä ryhmissä huumetta käyttävät, ovat huumeidenkäytön suhteen yhtä laaja-alaisia.

Nuoren rikollisen uran aloittaneista nuorista vangeista 61 prosenttia oli käyttänyt huumeita suonensisäisesti. Aikuisena rikosuran aloittaneista nuorista vangeista vastaava osuus oli 42 prosenttia ja nuorena rikosuran aloittaneista varttuneista vangeista 47 prosenttia. Alhaisin osuus oli aikuisena rikosuran aloittaneiden varttuneiden vankien keskuudessa (12 %).

Rikollisuuden alkoholisdonnaisuus

Rikollisuuden alkoholisdonnaisuutta ja -ehtoisuutta koskevat kysymykset esitettiin vain vangeille. Seuraavat tarkastelut perustuvat siten vain vankeihin ilman vertailumahdollisuutta normaalipopulaatioon.

Päihteiden yhteys rikoksiin. Vangeilta kysyttiin, onko päihteiden käytöllä ollut yhteyttä heidän rikollisuuteensa. Yhdeksän kymmenestä vangista ilmoitti, että päihteiden käytöllä on ollut vaikutusta heidän rikollisiin tekoihinsa (taulukko 9). Yli puolet oli tehnyt rikoksia saadakseen päihteitä ja niin ikään yli puolet oli ottanut alkoholia, jotta ei hermoilisi rikoksen aikana. Lähes puolet oli ottanut huumetta tai rauhoittavia aineita, jotta ei hermoilisi rikoksen aikana.

Taulukko 9 Rikollisuuden alkoholisdonnaisuus lyhytaikaisvangeilla, %

	Joskus	Usein tai aina
Päihteiden käyttö on vaikuttanut rikollisiin tekoihin	21	69
On tehnyt rikoksia saadakseen alkoholia tai huumeita	26	31
Ottanut alkoholia, jotta ei hermoilisi rikoksen aikana	31	25
Ottanut huumetta tai rauhoittavia aineita, jotta ei hermoilisi rikoksen aikana	22	22

Rikollisuuden alkoholiehtoisuus rikosuraryhmissä. Rikoskäyttäytymisen alkoholiehtoisuudesta muodostettiin summamuuttuja, jonka keskiarvoja tarkasteltiin rikosuraryhmissä. Kaikkein alkoholiehtoisinta rikollisuus oli nuorena rikosuran aloittaneiden nuorten vankien parissa ja vähiten alkoholiehtoista aikuisena rikosuran aloittaneiden varttuneiden vankien keskuudessa, kahden muun ryhmän asettuessa näiden välille.

2.4 Vankeus

Tästä eteenpäin kaikki esiteltävät tiedot perustuvat kysymyksiin, joita esitettiin vain vangeille.

Vastaanotto henkilökunnan taholta

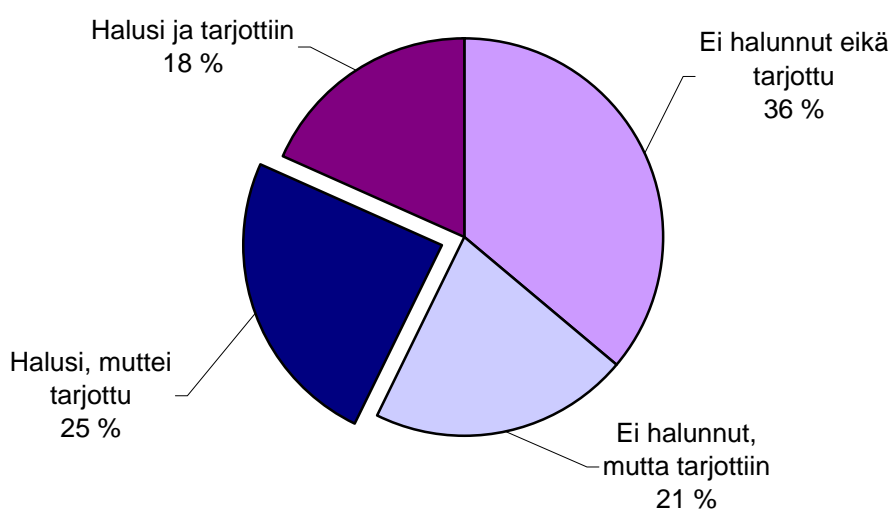
Vangeilta tiedusteltiin vankeuden alkuun kuuluvien viranomaistoimien toteutumisesta. Alle puolet vangeista ilmoitti havainneensa kysytyjä toimia (taulukko 10). Vastauksia tulkittaessa on syytä korostaa, että osa vangeista oli kyselyhetkellä ollut vankilassa vain vähän aikaa.

Taulukko 10 Henkilökunnan toiminta nykyisen vankeuden alkaessa, % (N=351)

Henkilökunta tarjosi mahdollisuutta keskustella elämäntilanteesta	40
Henkilökunta kertoi vangin oikeuksista ja velvollisuuksista	41
Henkilökunta kertoi, mihin toimintoihin pitää osallistua	44
Tehtiin kirjallinen suunnitelma rangaistuksen suorittamisesta	37
Oli itse mukana tekemässä suunnitelmaa	30

Taulukon 10 viidestä osiosta muodostettiin summamuuttuja, joka mittasi henkilökunnan toimintaa vangin kokemana. Rikosuraryhmien välillä ei ollut tässä suhteessa eroja, eli kyse ei ole ainakaan tässä suhteessa jonkin ryhmän ”syrjinnästä”.

Noin joka neljäs vanki olisi halunnut keskustella elämäntilanteestaan henkilökunnan kanssa, mutta tällaista mahdollisuutta ei tarjottu (kuvio 12).

Kuvio 12 Keskustelutuen tahtominen ja saaminen, % (N=351)

Keskusteluavun tarve ja saaminen eivät vaihdelleet rikosuraryhmissä. Sen sijaan kyse näyttää olevan päihdeongelmaan liittyvästä resurssi- ja palveluvajeesta. Vangit, jotka kokivat päihteet ongelmakseen, ilmoittivat keskimääräistä selvästi useammin halunneensa mutta jääneensä vaille keskusteluapua.

Muiden vankien pelko

Vajaa kolmannes vangeista ilmoitti pelänneensä jonkin verran muita vankeja vankilaan tullessaan, ja viisi prosenttia oli pelännyt paljon tai erittäin paljon. Alle kolme prosenttia kertoi vankilaan tullessaan liioitelleensa omaa rikollisuuttaan muille vangeille. Eri rikosuraryhmien välillä ei ollut pelon tai liioittelun suhteen merkittäviä eroja.

Päihdehoito vankilassa

Vangeilta kysyttiin, halusivatko he saada muutosta päihdeongelmiinsa. Lisäksi kysyttiin, ovatko he saamassa nykyisen vankeuden aikana hoitoa näihin ongelmiin. Taulukossa 11 on esitetty näihin kysymyksiin perustuvia tietoja. Muutoshalukkaiden osuudet on laskettu kaikista vangeista, ja hoitoa saamassa olevien osuus muutoshalukkaista vangeista.

Taulukko 11 Muutostahto päihdeongelmaan (% kaikista vangeista, N=351) ja hoidon saaminen nykyisen vankeuden aikana (% ongelmaan muutosta haluavista^a)

	Haluaa muutosta ongelmaan	On saamassa hoitoa
Alkoholiongelma	42	23
Huumeongelma	19	36
Lääkeriippuvuus	9	27

a) Alkoholi: N=146; huumeet: N=67; päihdeongelma: N=30.

Alkoholiongelmaan muutosta haluavista vangeista 23 prosenttia oli saamassa siihen hoitoa, kun vastaava osuus lääkeriippuvuuden kohdalla oli 27 prosenttia ja huumeriippuvuuden osalta 36 prosenttia. Voidaankin todeta, että huumehoidon saatavuus näyttää paremmalta kuin alkoholiriippuvuuden hoidon saatavuus, lääkeriippuvuuden asettuessa näiden väliin.

Huomattakoon, että ongelmaan muutosta haluava ei välttämättä ole aktiivisesti ilmaissut haluaan saada hoitoa, joten luvut eivät kuvaa (ainakaan yksinomaan) hoidon saatavuutta ja tarjoamista vankilassa.

Hoidon saaminen rikosuraryhmittäin. Rikosuraryhmittäin tarkasteltuna ilmeni joitakin eroja siinä, haluttiinko päihdeongelmaan muutosta. Nuorena rikollisuuden aloittaneista keskimääräistä harvempi halusi muutosta alko-

holiongelmaan ja keskimääräistä useampi huume- ja lääkeriippuvuuson- gelmaan. Hoidon saamisessa ei juuri ollut havaittavissa eroja.

Vierailijat

Vankien mahdollisuus tavata vankilassa vierailijoita on potentiaalisesti tärkeä sosiaalisen tuen muoto, joka voi helpottaa pärjäämistä vankilan ulkopuolella vapauden koittaessa. Toisaalta tapaamiset voivat pitää yllä yhteyksiä ystäviin ja kavereihin, mikä voi pitää vankia kiinni rikosuralla.

Vajaa puolet vangeista ilmoitti, että joku kysytyistä tahoista oli käynyt vierailemassa vankilassa. Neljännes (26 %) oli tavannut vankilassa puolison tai avopuolison, noin kymmenesosa (9 %) tyttöystävän. Äiti (17 %) oli yleisempi vieras kuin isä (9 %). Ystäviä ja kavereita oli tavannut yli viidesosa (22 %), sisaruksia 14 prosenttia. 13 prosenttia oli tavannut vankilassa lapsiaan.

Vierailut olivat vierailijatyypistä riippumatta yleisempiä nuorilla kuin varttuneilla vangeilla; rikosuran alkuajankohdalla ei näyttäisi olevan yhtä suurta merkitystä.

Elinolot tulevassa vapaudessa

Vangeilta kysyttiin joukko kysymyksiä, joissa heitä pyydettiin ennakoimaan omaa tilannettaan nykyisen vankeuden päättymisen jälkeen. Tulevaisuutta koskevat arviot perustunevat kahteen komponenttiin: tarjolla olevaan todelliseen sosiaaliseen tukeen ja vangin optimismiin asteeseen. Molemmilla on todennäköisesti merkitystä rikosuralta irtaantumisen kannalta.

Asumistilanne vapaudessa. Puolet vangeista (51 %) ilmoitti muuttavansa vapautumisen koittaessa omaan omistus- tai vuokra-asuntoon. Joka kuudes (16 %) ilmoitti muuttavansa puolison tai avopuolison asuntoon. Yhtä suuri osa (16 %) aikoi muuttaa sukulaisten, tuttavien tai tyttöystävän asuntoon. Joka kymmenes (11 %) ilmoitti, ettei tiennyt, missä asuisi vapautumisen jälkeen. Kolme prosenttia ilmoitti pääsevänsä tuettuun asumiseen. Yksi prosentti ilmoitti siirtyvänsä hoitolaitokseen tai sairaalaan, yhtä pieni osa kertoi siirtyvänsä asuntolaan.

Rikosuryhmien erot tulevan asumistilanteen suhteen heijastavat pääasiassa ikäryhmien välisiä eroja. Omaan asuntoon muutto on nuorille vangeille harvinaisempaa (38 %) kuin varttuneille (59 %). Vastaavasti nuorissa vangeissa oli paljon enemmän (44 %) niitä, jotka olivat riippuvaisia mui-

den – sukulaisten, tyttöystävien ja ystävien – tarjoamasta asunnosta kuin varttuneiden vankien keskuudessa (23 %).

Tulolähteet vapaudessa. Vangeilta kysyttiin, mistä lähteistä he odottivat saavansa tuloja vapauduttuaan vankilasta (taulukko 13). Yleisimmät tulonlähteet olivat toimeentulotuki ja työttömyyspäiväraha, mutta joka kolmas vanki arveli saavansa tuloja myös palkkatyöstä.

Vankien vapaudessa odottamat tulot voidaan jakaa karkeammin kolmeen päälähteeseen: omaan työhön perustuvaan tuloon (palkkatyö, yrittäjätulo ja säästöt), julkisiin tulonsiirtoihin (työttömyyspäiväraha, toimeentulotuki, eläke, sairauspäiväraha ja opintotuki) sekä yksityisiin tulonsiirtoihin (puolison tuki, muiden omaisten tuki sekä lainat ja vipit²⁷). Näistä julkiset tulonsiirrot ovat vangeille selvästi tärkein odotettu tulonlähde: 74 prosenttia odotti saavansa näitä tulonsiirtoja. Omaan työhön viittasi 41 prosenttia vangeista, yksityisiin tulonsiirtoihin joka viides vanki (19 %). Näiden lisäksi vajaa kymmenesosa (8 %) odotti saavansa tuloja rikoksista ja neljä prosenttia pelivoitoista.

Taulukko 13 Odotetut tulonlähteet vapaudessa, % (N=351)^a

Toimeentulotuki	41
Työttömyyspäiväraha	38
Palkkatulo	34
Eläketulo	11
Lainat ja vipit	9
Rikokset	8
Yrittäjätulo	7
Muiden omaisten tuki	7
Puolison tuki	6
Säästöt	5
Sairauspäiväraha	5
Pelivoitot	4
Opintotuki	3

a) Kukin vastaaja sai valita useita kohtia, joten osuudet eivät summaudu sataan.

Eri rikosuraryhmien odotukset tulevasta tuloista olivat varsin samankaltaisia. Vähiten luottamusta omaan ansaintakykyyn oli nuoruudessa rikosuran aloittaneilla varttuneilla vangeilla, ja vastaavasti sama ryhmä painotti odotuksissaan eniten julkisia tulonsiirtoja. Niitä, jotka arvelivat saavansa tuloja rikoksista, oli eniten nuorena rikosuran aloittaneiden nuorten vankien keskuudessa (13 %).

²⁷ Tässä on oletettu, että lainat ja vipit viittaavat yksityishenkilöiden antamiin rahalainoihin.

Taloudellinen tilanne vapautumisen jälkeen. Vangeilla ei ollut erityisen optimistista kuvaa tulevasta taloudellisesta tilanteestaan. Kaksi kolmasosaa arveli, että heillä tulee olemaan jonkin verran tai paljon talousvaikeuksia. Eniten näitä pessimistejä oli nuorena rikosuran aloittaneiden varttuneiden vankien keskuudessa (82 %).

Ulosotto. Vangeista 28 prosenttia ilmoitti joutuvansa vapaudessa varmasti ulosottoimien kohteeksi; yhtä moni arveli joutuvansa ehkä ulosoton kohteeksi. Yhteensä siis reilusti yli puolella tulevaa vapautta varjosti ulosotto. Rikosuraryhmien välillä ei ollut merkittäviä eroja ulosoton uhkassa.

Väkivaltainen velkojen perintä. Joka kymmenes (10 %) vanki ilmoitti, että vapautumisen jälkeen joku velkoja kohdistaa häneen tai hänen läheisiinsä väkivallan uhkaa periäkseen velkoja. Tämä osuus oli hieman korkeampi nuorena rikosuran aloittaneissa rikosuraryhmissä kuin aikuisena rikosuran aloittaneissa ryhmissä.

Uudestaan vaikeuksiin joutuminen. Vangeilta kysyttiin neljä kysymystä koskien vapautumisen jälkeisiä pelkoja. Vastaukset on esitetty rikosuraryhmittäin taulukossa 14.

Taulukko 14 Vapautumisen jälkeiset pelot, % vangeista. Korkein lukema lihavoitu.

	Nuorena aloittaneet		Aikuisena aloittaneet		Yhteensä
	18–34 v	35 – v	18–34 v	35 – v	
Pelkää repsahtavansa uudestaan päihteisiin	46	62	47	35	47
Pelkää syyllistyvänsä uudestaan rikoksiin	34	31	22	7	24
Pelkää palaavansa vanhaan, rikolliseen elämäntilanteeseen	22	18	20	2	15
Pelkää, että kaverit painostavat uudestaan rikollisuuteen	4	1	2	0	2
(N)	(124)	(82)	(49)	(96)	(351)

Pessimismi tulevaisuuden suhteen oli yleisintä nuorena rikosuran aloittaneiden nuorten vankien keskuudessa.

Vankien arviot vankeuden seurauksista

Vankeja pyydettiin arvioimaan nykyisen vankeutensa vaikutuksia. Kysymys kuului: ”kun ajattelet tulevaa vapauttasi, onko vankeutesi auttanut sinua [vaikutus]”. Kysymyksessä haettiin vankien subjektiivisia käsityksiä

siitä, onko vankeudella ollut kuntouttavaa tai erityisestävää vaikutusta. On syytä korostaa, että tällaiset subjektiiviset arviot eivät osoita, että kyseinen vaikutus todella olisi olemassa.

Näissä kysymyksissä oli keskimääräistä enemmän puuttuvia vastauksia. Osin kyse lienee siitä, että vastaaja on katsonut, ettei hänellä ole esimerkiksi huume- tai velkaongelmaa, ja jättänyt siksi vastaamatta. Tässä osuudet on laskettu kaikista aineiston vangeista.

Yli puolet (57 %) vangeista arvioi, että nykyinen vankeusrangaistus on auttanut häntä pääsemään eroon alkoholista (kuvio 13). Lähes yhtä suuri osa katsoi, että nykyinen vankeus on auttanut välttämään uusien rikosten tekemistä. Melkein puolet ilmoitti, että vankeus on auttanut tutustumaan vankeihin, joiden kanssa voi olla myös vapaudessa.

Kielteiset vaikutusarviot olivat harvinaisempia, mutteivät silti olemattomia. Noin joka kuudes (16 %) vanki ilmoitti, että oli oppinut vankeuden aikana uusia rikoksia ja joka kymmenes oli tutustunut uusiin huumeisiin.

Kuvio 13 Vankien käsitykset nykyisen vankeuden eräistä seurauksista, % (N=351). Suluissa oleva luku kuvaa niiden osuutta, jotka katsovat vankeudella olevan ainakin vähän kuvatus suuntainen vaikutus

Rikosuraryhmien vertailua. Kysytyt subjektiiviset vaikutukset voidaan karkeasti jakaa myönteisiin ja kielteisiin. Kielteisiksi vaikutuksiksi laskettiin se, että vankeus loi vapaudessa jatkuvia suhteita muihin vankeihin (molemmat osiot), uusien rikosten oppiminen ja uusiin huumeisiin tutustuminen. Muiden osioiden katsottiin mittaavan myönteisiä vaikutuksia.

Myönteisissä subjektiivisissa vaikutuksissa ei ollut eroa rikosuraryhmien välillä. Sen sijaan kielteisiä vaikutuksia kokivat keskimäärin eniten nuorena rikosuran aloittaneet nuoret vangit, vähiten aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Tämä heijastanee sitä, että nuorena aloittaneiden nuorten vankien rikollisuus on sosiaalisemmin orientoitunutta, mikä helpottaa tutustumista muihin vankeihin, ja huumehakuisempaa kuin muissa ryhmissä.

2.5 Yhteenvetoa

Tässä luvussa on esitetty lyhytaikaisvankien taustoja, elinoloja sekä rikollisuuteen ja vankeuteen liittyviä tietoja kyselyn valossa. Analyyseissa hyödynnettiin ns. normaalipopulaatiosta arvottua vertailuryhmää. Sen avulla oli mahdollista kuvata, miten vangit poikkeavat vapaudessa elävistä miehistä myös monien sellaisten taustatekijöiden osalta, joista ei ole olemassa rekisteritietoja.

Päätuloksena oli, että vangit ovat useimmilla tarkastelluilla mittareilla mitattuna marginalisoitunut ja sosiaalisesti huono-osainen ryhmä. Heidän keskuudessaan on huomattavasti enemmän työttömiä, asunnottomia, matalan koulutustason omaavia ja talousvaikeuksista kärsiviä kuin samanikäisessä miesväestössä keskimäärin.

Vankien koulumenestys oli heikompaa ja heillä oli muita enemmän erityisjoiituksia koulussa. Seurustelu aloitettiin keskimääräistä varhemmin ja ensimmäinen lapsi saatiin niin ikään selvästi keskimääräistä varhemmin. Parisuhteissa oli enemmän kielteisiä puolia ja muutenkin elämäntapaa värjättivät myös aikuisuudessa kielteiset tapahtumat.

Vankien rikollisuutta tarkasteltiin itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimusmenetelmän avulla, siis tavalla, joka ei ole riippuvainen viranomaisten rekisteritiedoista tai tekojen ilmitulosta. Vangit olivat osallistuneet rikollisuuteen sekä nuoruuden aikana että aikuisina huomattavasti taajemmin ja laaja-alaisemmin kuin vertailuryhmän miehet; vankiryhmistä nuorena rikosuran aloittaneet olivat osallistuneet laajimmin rikollisuuteen. Eri päärikkoksista tuomittujen vankien rikollisuus oli laaja-alaista eli tosiasiallisessa rikoskäyttäytymisessä oli luonteeltaan yleistä, ei rikoslajin mukaan eriytyntä.

Vankiaineiston rikosuraryhmien vertailussa yleinen tulos oli, että kaikkein huono-osaisimman ryhmän sekä lähtökohdiltaan että lopputulemiltaan muodostivat varhain rikosuransa aloittaneet nuoret vangit. He ovat selvästi ryhmä, jossa erilaiset ongelmat ovat kasaantuneet. Vähiten normaaliväestöstä poikkesivat aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneet varttuneet vangit.

Koska tulokset perustuvat poikkileikkauskyselyyn, niistä ei voi suoraan tehdä yksinkertaisia syysuhteita kuvaavia johtopäätöksiä. Taloudellissosiaalinen huono-osaisuus voi olla myös rikollisuuden seurausta, ei pelkästään sen syy. Todennäköisesti kyse on molemmista: rakenteellinen huono-osaisuus lisää rikoskäyttäytymisen riskiä, mikä edelleen heikentää yksilön taloudellissosiaalista asemaa. Tällöin puhutaan kasaantuvasta huono-osaisuudesta (*cumulative disadvantage*).²⁸

²⁸ Yhteenvetoa ja tulosten tulkintaa ks. myös luku VII.

III VANKILAAN JOHTAVAT KEHITYSKULUT

Henrik Linderborg

Tässä luvussa kuvataan, kuinka haastateltavien lainvastainen ja epäsosiaalinen toiminta kehittyi elämänsä aikana. Kuvaus kattaa eri ikävaiheet lapsuudesta nuoruuteen, varhaisaikuisuuteen ja aikuisuuteen. Toiminnan muutoksia tarkastellaan pysyvyyden ja irtaantumisen jatkumolla.

Haastateltavista on koottu taulukot saman periaatteen mukaan kuin Laubin ja Sampsonin (2003) tutkimuksessa (liite 4). Taulukoissa esitetään kustakin haastateltavasta tutkimuksen kannalta keskeisiä taustatietoja. Haastateltavat voidaan identifioida taulukosta heille annetun kooditunnuksen avulla. Lapsuudessa ja nuoruudessa rikosuransa alkaneiden kooditunnus on n ja numero. Aikuisuudessa rikollisen toiminnan alkaneiden kooditunnus on a ja numero. Kooditunnusta käytetään haastattelukatkelmien jäljessä sulussa viittaamaan siihen, kenestä haastateltavasta on kysymys.

Molemmista rikostyypeistä on tehty kaksi taulukkoa. Ensimmäisessä taulukossa on keskeisiä rikollisuuden kehittymistä ja päihdekäyttäytymistä kuvaavia tietoja (pääasialliset rikokset sekä päihteet ja rikosseuraamukset). Toiseen taulukkoon on koottu elämänsä kulkua kuvaavia sosiaalisia taustatietoja (ikä, sukupuoli, koulunkäynti, asevelvollisuus, perhesuhteet).

Haastatteluaineistoa valittaessa oli alun perin kiinnitetty huomiota siihen, missä iässä haastateltavien rikosura oli alkanut ja minkä luonteinen se oli (liite 3). Valikointi perustui määrällisen kyselyn hyvin karkeisiin luokitteluihin. Aineiston laadullinen analyysi kuitenkin tuki rikosuran alkamisiän merkitystä sen muotoutumiselle. Laadullisissa analyysissä haastatteluaineistosta erottui kaksi rikosuran kehittymisen perustyyppiä: lapsuudessa alkanut kehitys ja aikuisuudessa alkanut kehitys. Ensimmäiseksi esitetään lapsuudessa ja nuoruudessa alkanut kehityskulku (3.1). Tämän jälkeen esitetään aikuisuudessa alkanut kehitys (3.2). Aikuisuuteen sijoittuvat vankeusrangaistukset (sekä aikaisemmat että viimeisin) ja muut rikosseuraamukset (yhdyskuntapalvelu) esitetään jäljempänä niin, että kummankin rikosuratyypin edustajien kuvauksia käsitellään yhdessä (luvut 4 ja 5).

Kehitystyyppien kuvaus aloitetaan esittämällä yhden vangin rikoskehitys kokonaisuudessaan, vankilaan päätyvän rikosuran kuvauksena. Nämä alkukuvaukset ovat samantyyppisiä kehyskuvauksia, joita Laub ja Sampson (2003) käyttivät tutkimuksessaan pyrkiessään havainnollistamaan, mit-

kä ovat keskeisiä irtaantumista estäviä tai sitä edistäviä tekijöitä tutkimuksen haastateltujen elämänselämissä.

Kehyskuvauksen tavoitteena on antaa kuva lainvastaisen toiminnan kehittymisestä pysyvämmäksi toiminnaksi yhden ihmisen elämässä samoin kuin siitä, millä tavalla tästä toiminnasta pyrittiin irtaantumaan. Alkukuvausten esiin nostamia teemoja käsitellään tämän jälkeen elämänseläkuteoreettisen käsitteistön valossa ja tavanomaiseen laadulliseen temaattiseen esitykseen nojaten.

Laadullisiin haastatteluihin perustuva kuvaus lyhytaikaisvankien elämänurasta pyrkii koostamaan todellisuuden loputtomasta vivahteikkudesta yleisiä piirteitä ja säännönmukaisuuksia, mutta säilyttämään vaihtelun ja satunnaisuuden tuoman rikkauden. Vankien elämää jäsentää yhteiskuntamme normatiivinen institutionaalinen jatkumo lapsuuden perheestä kouluun, koulutukseen, armeijaan, työelämään ja perheeseen. Vankien poikkeava ura peilautuu tätä odotettua, normaalia kehitysjakumoa vasten. Eräänä vireenä kaikkien vankikohtaloiden taustalla kulkee jännitteinen suhde sosiaalista kontrollia hohkaaviin tahoihin. Kontrolli on samanaikaisesti jotakin, joka tulee ulkopuolelta, ja jotakin, johon aktiivisesti joko haetaan yhteyttä tai paetaan. Yksilötasolla tämä jännite heijastaa yksilön impulsiivista luonnetta, joka *osittain* selittää vaikeuksia integroitumisessa konventionaalisiin instituutioihin (ks. luku VI). Mutta tässä esitettävä laadullinen kuvaus ottaa haltuun subjektiivisen tason, sen painiskelun, jota vanki käy luonteensa ja sosiaalisen kontrollin välisessä loputtomalta tuntuvassa köydenvedossa.

Kuvaus nojaa runsaaseen haastattelukatkelmien käyttöön. Vankien oma ääni ja tulkinta pyritään saamaan esiin niin autenttisena kuin mahdollista. Samalla noudatetaan kuitenkin tutkimuksen yleisiä periaatteita, joilla halutaan taata informanttien anonymiteetti samoin kuin se, että haastattelukatkelmista tulee luettavia ja informatiivisia. Haastatteluista jätettiin pois turhat täytesanat ja liian helposti identifioitavissa oleva puhetapa. Myös ammatti- ja koulutustiedot samoin asuinpaikkaa ja perhesuhteita koskevat tiedot pyrittiin esittämään mahdollisimman yleisellä tasolla. Haastatteluista kerrotaan siksi vain tutkimuksen kannalta välttämätön. Sama koskee myös armeijan suorittamista ja muita elämänselun ja rikollisen käyttäytymisen yhteyden kannalta välttämättömiä tietoja. Suorissa haastatteluotteissa on merkitty haastattelukoodi. Jos koodia ei ole, ote jatkaa edeltävässä sitaatisa lainatun vangin puhetta.

3.1 Lapsuudessa ja nuoruudessa alkanut rikosura

38-vuotiaan miesvangin elämäkulku

Niin paljon on mennyt jo aikaa hukkaan. Se on ihan hukattu elämää. Sillon nuorempana sitä ajatteli vaan, että tää yhteiskunta on niin paska, että täällä ei voi elää. Sitten kun on vähän ehkä järkeä tullut vanhemmiten, niin on ajatellut, että elämä voi olla ihan hyvinkin juttu. Voi elää pikkasen sivus ja järjestää itelleen mukavat puitteet niin, ettei tarvi istua vankiloissa. Sekin alkaa tympimään tosi paljon varsinkin nykyään, kun siellä on nuorta porukkaa. Sitä hällinää ei jaksa enää. Kun nuorempana oli, niin piti koko ajan järjestää jotain huumeita. Siellä (vankilassa) kului aika hyvin, kun oli koko aika sellaista äksönii päällä, hämmentämistä ja säätämistä (nauuraa), mutta nykyään ei enää jaksa eikä pärjäiskään enää niissä porukoissa millaista se on nykyään.

Yllä puhuneen vangin haastattelu suoritettiin vankilan ulkopuolisessa kuntoutuslaitoksessa, jonne hän pääsi 10. vankeustuomionsa aikana. Haastattelukatkelmassa hän kuvailee tekijöitä, jotka saivat hänet yrittämään irtiottoa pitkään kestäneestä rikos- ja päihdeurasta.

Hänen lainvastainen toimintansa ja päihteiden käyttönsä alkoi tietoisien toiminnan ja valinnan tuloksena jo hyvin varhaisessa vaiheessa. *Ei ollut oikeestaan mitään parempaa vaihtoehtoo*, kuvaa hän valintaansa lainvastaisen ja tavanomaisen elämäntavan välillä ollessaan alle 15-vuotias 1980-luvun alkupuolella. *Mä halusin niiku olla silleen vapaa tekemään ja menemään ja tulemaan, et mua ei kiinnostanut tämmönen ura*, kuvaa hän perustelujaan lainvastaisen toiminnan kiehtovuudelle.

Hän toimi myös määrätietoisesti ja selkeästi tämän valinnan mukaisesti kiinnittymällä rikoksia tekevien ja päihteitä käyttävien vanhempien nuorten verkostoihin jo ala-asteella. *Ei oikeen alle 14-vuotiaita saa sellaseen joka-päiväseen juopotteluun, ainakaan ikästään seuraa. Mutta kyllä sitä nopeesti tuolla kaupungilla tutustu vanhempaan porukkaan*, kuvailee hän viiteryhmään hakeutumistaan.

Vanhempien rikoksentekeijöiden seuraan häntä ajoivat myös heikot ja tulehtuneet siteet kotiin, jossa hän tunsii olevansa ei-toivottu äidin ja tämän uuden miehen taholta. Ystäväpiiristä tuli hänelle perheen vastine.

Ne oli enemmän tai vähemmän samalla lailla ajattelevii ihmisii. Ne oli sellanen perhe. Ne ei vaatinut mitään. Ei mitään sääntöjä ja rajoituksia, että sellanen auktoriteettien vastaisuus mus on aina ollut erittäin voimakas.

Ystäväpiiri oli lainvastaiseen toimintaan jo hyvin perehtynyttä ja pystyi tukemaan vankia toiminnan alussa. *Ihan rosvojahan ne oli se porukka, et ne oli jo kokeneempii*, kuvaa hän verkostonsa luonnetta. Hän kertoo kuitenkin myös itse olleensa aktiivinen toimija alusta lähtien: *Kyl mä ihan oma-alotteisesti varastin, mutta sitten sain tietysti vinkkejä et miten kannattaa toimia, ettei jää kiinni*.

Lainvastaisen elämäntavan rutiinitoimintoihin kuuluvassa päihteiden käytössä alkoholi oli vangin elämässä aluksi pääosassa. Alkoholia kulutettiin jo ala-asteella koulupäivien aikana. *Mulla oli viinipullo semmonessa piilopaikassa, nii mä pääsin joka välitunit huitasee puol pullo viiniin. Sit sitä puoleen päivään mennessä oli jo aika kumarassa*.

Vangin alkoholinkäyttö sekä runsaat poissaolot johtivat tarkkailuluokalle sijoittamiseen. Koulunkäyntiään tarkkailuluokalla hän kuvaa seuraavasti: *Tarkkailuluokan opettaja haki mut aamulla kouluun ja sit se joutu jo puolenpäivän aikaan ajaa pois, ku mä aloin oleen niin jurrissa*. Hän sai kuitenkin peruskoulun suoritettua ja hakeutui merimiesammattikouluun. Toiminta ammattikoulussa oli seuraavanlaista: *Mä ryyppäsin niin rankasti siihen aikaan, et ne potki mut sieltä pellolle parin kuukauden jälkeen. Ammattikoulusta erottamisen jälkeen hän suuntaa toimintaansa seuraavasti: *Mä rupesin ryyppäämään sillein aika lahjakkaasti ja tekeen pahojani*.*

Vanki oli jo ennen ammattikoulusta erottamistaan muuttanut kotoaan, ollessaan 16-vuotias. Asumistaan tämän jälkeen hän kuvaa seuraavasti: *Mä asustelin sitten rappukäytävissä ja pankkiautomaateissa ja noissa Kriminaalihuollon kämpissä. Niissä just mulla oli paljon kavereita, jotka asui sellaisissa mihin laitettiin vapautuvia vankeja. Niissä oli jatkuvat bileet ja niissä mä asustelin usein*.

Vanki kertoo lainvastaisen toimintansa muuttuneen jo erittäin intensiiviseksi siinä vaiheessa, kun hän oli täyttänyt 17 vuotta. Hän oli saanut muutaman kerran ehdollisia tuomioita, kunnes hänet tuomittiin vuonna 1987 nuorena henkilönä vankilaan. *Niitähän alko sitten tuleen, ku ne alko käyttää koventamisperustetta ja sitten varkaudetkin muuttu vähän niiku törkeemmiksi. Asuntomurroista tuli kovempia tuomioita, et sillain nää sitten alko kasaantua*, kuvaa hän rikosseuraamustensa kerääntymistä elämänsä kulussaan.

Vankilasta vapauduttuaan vanki kertoi menneensä suoraan kutsuntoihin. Hän oli tällöin 18-vuotias. Kutsuntatilaisuutta ja samalla asevelvollisuutensa suorittamista hän kuvaa seuraavasti: *Mä olin sellaisessa hirveässä humalassa siellä kutsuntatilanteessa. Mä olin just päässyt Keravalta pois. Sit se lääkäri ku katto mun papereita niin se sano et ei tarvii tulla. Ei mulla sinne mitään hinkuu ollut*.

Tämän jälkeen vangin elämä jatkui yhä päihde- ja rikoskeskeisempänä. Vuonna 1991 hän tutustui amfetamiiniin, joka merkitsee hänen lainvastaiselle toiminnalleen käännekohtavaikutusta, kuten hän sitä kuvaa: *No sit mä tutustuin tähän amfetamiiniin, niin se muutti jokisikin aikaa mun elämäni aika silleen radikaalisti.*

Käännekohtavaikutus ilmeni ennen kaikkea riippuvuutena, jota vanki kuvaa alussa rakastumiseen rinnastettavana kokemuksena. *Mä aloin kirjoittaa kirjettä, mullle tuli sellanen olo, että maailma on hieno paikka. Sellanen, että aukes joku portti. Sitä syleili koko maailmaa, maalailee vanki amfetamiinin alkuvaiheeseen liittyviä tunnelmiaan.*

Amfetamiinin käännekohtavaikutus näkyi myös lainvastaisen toiminnan muuttumisessa, jota kuvattiin seuraavasti: *Se meni sit siihen, että ne alko ne rikokset olla semmoisia, että niitä suunnitteli. Sitä oli kuitenkin sen verran skarppi. Se oli ihan erilaista kun kännissä mennä laseista läpitte. Sitä opeteltiin hälytyslaitteiden hiljentämistä ja kohteiden valintaa, että pääasiassa rahaa pyrittiin viemään ja kassakaappeja.*

Vangin elämänsä jatkui lainvastaisen elämäntavan rutiinitoimintojen varassa 1990-luvun loppupuolelle asti. Hän siteensä tavanomaiseen elämäntapaan jäivät tämän takia heikoiksi. Työelämän kokemusta hänellä ei ollut lainkaan. Naimisissa hän oli kahdesti saman päihdeongelmasta kärsivän naisen kanssa. *Hän oli vaan alkoholisti, että ei koskaan käyttänyt mitään muuta, mitä nyt pilvee poltteli joskus,* kuvaa vanki vaimonsa päihdesuhdetta.

Vuonna 1999 elämässä tapahtuu käännekohta vangin vaimon alkaessa odottaa lasta. Raskaus saa vaimon yrittämään raitistumista. Myös vanki ryhtyy tässä vaiheessa harkitsemaan irtaantumista lainvastaisesta elämäntavasta. Toimintaa irtaantumisen eteen kuvataan seuraavasti: *Me muutettiin tuonne maaseudulle sieltä kaupungista sen takia just, että pääsi eroon siitä porukasta, ku alko lapsii tulee.*

Irtaantumisyritystä vangin kohdalla vauhdittivat myös amfetamiinin haittavaikutukset. *Sit ei oikein enää pää kestänyt. Alko tulee sellasii psyykooseja. Mä oikeestaan pelästyin silloin jo ensimmäisen kerran, ku mulla alko heittää. Mä pelästyin oikeesti. Mä olin aina kuvitellut, että mä olen niin vahva psyykkisesti, että mulla ei koskaa levii pää.*

Vanhasta kotikaupungista muuton avulla vanki kuvitteli välttävänsä rikolliseen toimintaan yllyttäviin tilanteisiin joutumisen. Muutto pienemmälle paikkakunnalle avasi kuitenkin uudet mahdollisuudet lainvastaiselle toiminnalle sekä huumeiden käytölle. Rikosaktiivisten henkilöiden kyky tunnistaa toinen toisensa, mahdollisesti yleisen habituksen ja päihdekäyttäytymisen perusteella, veti hänet takaisin rikolliseen toimintaan.

Siellä aukes ihan uudet näkymät. Mä tutustuin siellä semmoseen kyläkonnaan.

Kyläkonnaan?

Niin. Se vaan yks aamu tuli mejän oven taa ja tarjos pilven polttoo ja sit se kysy, että lähetääkö varkaisiin, että mä olen kuullut, että sä olet sellanen. Mä sitten, että mikäs siinä lähetään vaan. Me mentiin sit paikalliseen Valintaan. Tehtiin murto heti siin niiku lämmitelyksi. Kyllä varmaan käytiin ne kaikki kaupat ja liikkeet siellä. Se ties paikat ja poliisit tiesi hyvin, et ketkä niitä tekee, mutta ei ne saanut meitä kiinni

Vangin elämä ohjautui tämän jälkeen taas lainvastaisen elämäntavan rutiinotoimintojen varassa. Elämänkulkua rytmittivät vankeusrangaistukset sekä niiden väliin jäivät vapausjaksot. Vakavampi päätös pyrkiä irtaantumaan oli kuitenkin samalla koko ajan kypsymässä tietoisuudessa, kuten vanki seuraavassa toteaa: *Kyllä mulla samalla oli ollut jo jonkun aikaa sillein, vaikka sitä ei ääneen sanonut kenellekään, eikä mitään lupauksia tehnyt, niin tavoite oli ollut jo jonkun aikaa, ettei enää vankilaan*

Tähän päätökseen oli vaikuttamassa ikääntyminen sekä se, että lainvastainen elämäntapa ja päihteiden käyttö olivat menettäneet merkityksensä eksistentiaalistisena ja omaehtoisena elämän valintana: *Ku tuli kolmekymppii täyteen nii huomas sen, että se oli ihan pakonomasta se, että pitää jotain saada koko ajan. Se ei ollut enää kivaa se juopottelu ja aineitten ottaminen. Se oli pakko ja sitä vastaan mä oon ain kapinoinu koko elämäni. Mä halusin olla vapaa ja sit mä tajusin, että nyt mä oon niiku oikeen kunnolla talutushihnassa*

Vanki kertoi ennen viimeistä vankeusrangaistustaan hakeutuneensa A-klinikalle hoitoon ja tämän jälkeen tuettuun asumiseen. Hän pystyi näiden tukitoimenpiteiden avulla olemaan useita kuukausia ilman päihteitä. Retkahtaminen päihteisiin ja tätä kautta omaisuusrikoksiin tapahtui vuonna 2006. Vuonna 2007 hän ryhtyy suorittamaan näistä rikoksista määrättyä viimeisintä vankeustuomiotaan.

Vangin suhde vankeuteen oli kahtalainen: tuomio saattoi olla myönteinen käännekohta ja päihdehoito hyödyllistä, mutta rangaistuksellisen puolen hän koki kielteisenä. Hän kuvaa vankilan henkilökunnan toimintaa irtaantumisen tukemiseksi seuraavasti:

Joo kyllä siellä aika nopeasti tuli tää päihdetyöntekijä. Mä menin sinne marraskuun 19. päivä ja sitten joulukuun alkupuoliskolla tuli päihdetyöntekijä ja ehdotti tällaista antiriippuvuuskurssia. Mä sanoin, että selvä mä lähen mukaan. Sitten siinä oli niitä henkilökohtaisia keskusteluita. Näissä henkilökohtaisissa keskusteluissa hän otti esiin tällaisen mahdollisuuden rangaistusaikaiseen kuntoutukseen [sijoittaminen vankilan ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen]. Mä sa-

noin, että kyllä mua kiinnostaa ja olen valmis lähtemään, et jos hän vaan hoitaa. Hän hoiti koko homman ja täällä mä nyt olen.

Vanki oli ollut päihde- ja muissa kuntoutustoiminnoissa aikaisempienkin vankeusrangaistusten aikana. Todellista kiinnostusta ja motivaatiota näihin toimenpiteisiin ei tuolloin ollut, kuten hän seuraavassa kuvaa:

Ammattivalehtelijoitahan me ollaan kaikki, jotka on paljon lusittu ja osataan manipuloida ja saadaan ihmiset uskomaan. Osataan sanoa psykologeille ja päihdetyöntekijöille sellaisia asioita, mitä ne haluaa kuulla ja vedättää. Mitä mä olen ollut vankiloissa ja tuolla avotaloissakin, missä oli niit päihdeohjelmii niin mä olin joskus niissä. Niitä pysty sillein vähän niiku käyttään hyväkseen, että sai jotain etuja tuolla vankiloissa.

Viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana saamaansa kuntoutusta vanki pitää oikein ajoittuneena siksi, että se osuu yhteen hänen todellisen irtaantumismotivaationsa kanssa.

Vankeuden rangaistusluonne ei vangin kokemuksessa auttanut irtaantumista rikosurasta. Hän sanoi: *Vankila ei mua pysty mitenkää rankaisemaan tai toimis jonkinnäkösenä pelotteena, ettei se oo ollu semmonen enää vuosikausiin.*

Vankila on rangaistuskäytännöillään aikaisemmin vahvistanut vangin kiinnittymistä lainvastaiseen elämäntapaan. *Just sitä niiku, et tänään oot kongilla ja huomenna ulkona kadulla ja ei mitään asuntoo. Ei oo mitään paikkaa mihin mennä, että valvojakäynti, viinakauppa ja sossuun. Sehän on ihan järjetöntä*

Saamaansa kuntoutusta hän pitää hyvänä viimeisimmän irtaantumisvaiheensa aikana juuri siksi, että lasku yhteiskuntaan vankilasta tapahtuu porrastetusti – ei yhtäkkiä – kuten yllä olleessa katkelmassa. *Tää vie pois sen tunteen, et ku pääsee siviiliin niin siirrytään tällain pikkuhiljaa,* kuvaa vanki vankeusaikaisen kuntoutuksen etuja.

Vanki suhtautuu kuntoutukseen positiivisesti ja näkee siinä monia mahdollisuuksia oman elämänsä järjestämiseksi. Hän on haastatteluhetkellä ollut kuntoutuksessa vasta kaksi viikkoa. Hän on suunnitellut vapauduttuaan siirtävänsä työelämään, vaikka hänellä ei ole mitään koulutusta eikä työkokemusta. Hän uskoo silti saavansa työtä kiinteistöhuollosta perustamalla oman yrityksen. Hän kuvaa tulevaisuuden näkymiään ja uskoaan seuraavasti:

Mä luotan aika paljon siihen, että kun on rehellinen ja tosissaan eikä mokaa nii saa mahdollisuuksia. Kun jaksaa yrittää vaan, niin varmasti löytyy sellaisia ihmisiä, jotka on valmis antamaan mahdollisuuden.

Elektroniseen valvontarangaistukseen hänellä on myönteinen asenne. Hän pitää kuntoutusta ja vuorovaikutusta niiden yhteydessä välttämättömänä.

Vangin toiminta rakentui lapsuudesta ja nuoruudesta aikuisuuteen lainvastaisen elämäntavan ja päihteiden varassa. Sosiaaliset verkostot haettiin tämän elämäntavan ympäriltä. Onnistumisen kokemuksia ei edes pyritty hakemaan tavanomaiseen elämään kiinnittävistä sosiaalisista verkostoista ja instituutioista, kuten koulusta, armeijasta tai työelämästä. Institutionaaliset siteet luotiin normaalistamisjärjestelmien (esim. tarkkailuluokka, vankilat) kautta hyvin varhain. Myönteiset käännekohtat koettiin lainvastaiseen elämäntapaan liittyviksi. Tällaisia olivat esimerkiksi uusiin huumeisiin kuten amfetamiiniin tutustuminen.

Myönteisten käännekohtien puute tavanomaisen elämän suhteen muodostui ongelmaksi siinä vaiheessa, kun vanki ryhtyi kyseenalaistamaan omaa toimintaansa pyrkiessä irtaantumaan siitä. Kyseenalaistaminen tapahtui 30 vuoden iässä, jota kriminologisen tutkimuksen mukaan pidetään melko yleisenä irtaantumisenä rikoskäyttäytymiseen juuttuneiden kohdalla (Mulvey ym. 2004, 223–224; Piquero 2004, 103).

Pitkäaikainen lainvastainen toiminta, päihteiden käyttö sekä vankeustuomiot olivat lukinneet vangin rakenteellisesti sellaiseen asemaan, josta oli vaikea löytää ulospääsyä tavanomaisen elämän näyttämöille. Vangin elämä oli monella tapaa kaoottinen ja jäsentymätön. Hänen työelämän siteensä olivat olemattomat. Perhesiteet olivat hauraat ja haavoittuvat eivätkä pystyneet toimimaan sellaisena sosiaalisen kontrollin lähteenä, joka olisi ravinnut irtaantumispyrkimyksiä. Jäljellä olivat vain lainvastaisen elämäntavan sosiaaliset verkostot sekä rutiinitoiminnot, jotka mahdollistivat rikoksiin ja päihteiden käyttöön houkuttelevien tilannekontekstien ilmaantumisen. (Vrt. Laub & Sampson 2003, 160–161.)

Vanki koki viimeisen vankeustuomionsa myös omia irtaantumispyrkimyksiään tukevana myönteisenä käännekohtana. Aikaisemmat vankeustuomiot hän oli kokenut rakenteiden taholta tulevana esteenä, jotka omalta osaltaan vahvistivat hänen lainvastaista toimintaansa. Hän suhtautuu myös optimistisesti todellisiin irtaantumismahdollisuuksiinsa haaveillen oman yrityksen perustamisesta. Hänen irtaantumispäätöksensä ovat vaikuttaneet iän myötä väsymys lainvastaisen toiminnan rasittavuuteen sekä päihteiden käytön aiheuttamat terveyshaitat.

Mahdollisuudet kiinnittyä työmarkkinoille ovat pitkän vankilassaolon ja päihteiden käytön jälkeen kuitenkin heikot. Vanki tietää tämän itsekin, mutta jaksaa silti uskoa mahdollisuuksiinsa selviytyä siksi, että hänen irtaantumismotivaationsa on niin suuri. Vankilan kuntouttavat toimenpiteet ovat tällä kertaa myös osuneet yhteen hänen todellisen muutoshalukkuu-

tensa kanssa. Aikaisemmilla kerroilla hän on käyttänyt kuntouttavia toimenpiteitä edistääkseen lähinnä lainvastaisessa toiminnassa pysymistään.²⁹

Millä tavalla kehyskuvauksessa havainnollistuva, lapsuudesta asti juontuva rikosura ilmeni muiden tähän uratyypin kuuluvien haastateltujen osalta? Seuraavat tarkastelut perustuvat laadullisen aineiston temaattiseen koodaukseen ja esittävät rikosuratyypin keskeiset piirteet. Tarkastelu etenee karkeasti normatiivisen institutionaalisen elämäntavan mukaisesti, lapsuudesta kohti aikuisuutta ja työelämää.³⁰

Heikot siteet lapsuudenkotiin

Rodger (2008, 102) on koonnut yhteen tekijöitä, jotka tutkimuksen mukaan vaikuttavat nuorten epäsosiaalisen toiminnan kehittymiseen rikollisuudeksi. Hän käyttää näistä nimitystä sosiaaliset ja yksilölliset perhetekijät. Sosiaalisilla tarkoitetaan perherakennetta ja perheenjäsenten suhteita toisiinsa sekä yhteiskuntaan sääteleviä tekijöitä. Tällaisia ovat esimerkiksi monilapsisuus, asuminen ongelmaisella asuinalueella, avioero tai ero biologisista vanhemmista sekä yksinhuoltajuus. Yksilöllisillä tekijöillä viitataan perheen emotionaaliseen ja kasvatukselliseen ilmapiiriin. Tärkeäksi tässä nousee nimenomaan lasten ja huoltajien välinen kasvatuksellinen ja vuorovaikutuksellinen suhde, josta Darling ja Stenberg (1993, 488) käyttävät nimitystä vanhemmuustyylit. Vanhemmuustyylit on se konteksti, jossa spesifimmät vanhemmuuskäytännöt ilmenevät.

Vanhemmuuskäytännöillä vastataan lasten erilaisiin kasvatuksellisiin ja kehityksellisiin tarpeisiin. Vanhemmuuskäytännöt ovat ongelmaita, jos näihin tarpeisiin ei osata vastata asianmukaisesti. Käytännöt voivat tässä mielessä vaihdella mielivaltaisen ankaran tai täysin välinpitämättömän välillä. (Reitz 2006, 147.)

Kaikilla tämän rikosuratyypin edustajilla oli eri tavoin painottuneita ongelmia sosiaalisten ja yksilöllisten perhetekijöiden suhteen. Vähemmistö oli asunut ydinperheessä samojen vanhempien kanssa. Yleistä oli yksinhuoltajaperheessä asuminen. Yleensä kyseessä oli yksinhuoltajaäiti. Isää ei yleensä tällaisissa tapauksissa tavattu ollenkaan tai tapaaminen oli rajoittunut yhteen tai kahteen kertaan, kuten seuraavassa kuvataan:

²⁹ Tässä esitettyyn kehyskuvaukseen sisältyy paljon samoja piirteitä kuin Laubin ja Sampsonin tutkimuksen ”Billyn” elämään (2003, 151–172).

³⁰ Tarkastelu perustuu vankeihin (N=25), jotka viimeisimmän vankeustuomion aikana olivat yli 25-vuotiaita.

Mie oon vahinkolaaki. Kaks kertaa mie oon nähnyt sen [isän] vanhempana. Tuolla K:n kaupungissa se asuu. En mie oo sen enempää sitä nähnyt. (n18)

Biologiset isät kuvattiin useissa vankien puheissa hyvin ongelmallisiksi, mikäli muistikuvia isästä oli esimerkiksi äidin kertomana. Isät kuvattiin tällöin päihteiden, vuorovaikutusongelmien, väkivallan sekä joissakin tapauksissa myös vankilataustan kautta. Viimeksi mainitusta esimerkkinä on seuraavan haastateltavan kuvaus isästään, jonka hän tapasi vasta aikuisena:

Hän on alkoholisti ja narkomaani niiku poikansakin. Hän on lusunut täällä ensimmäisen kerran jo seitsemänkytluvulla, että mä oon vähän niiku isän jalanjäljillä. (n9)

Vanhemmuustyylit vaihtelivat. Yleisesti kuvattu tilanne erityisesti yksinhuoltajaperheissä oli kuitenkin seuraavanlainen:

Isä ja äiti eros silloin, ku mä olin iha pieni sälli. Olin ekalla luokalla koulussa. Sen jälkeen mä oon asunu äitin ja siskon kanssa. Sen jälkeen on vielä yks sisko ja veli tullu lisää ja sit on yks velipuolikin vielä. Mutsi teki kolmivuorotyötä ja tollein noin, nii ei siin paljo kerenny käyttämään perään eikä tollein eikä siskot eikä veljet sen enempää. Jokainen meni vähän niiku omalla tyylillään...mutsi katto sen verran mitä se pysty. (n5)

Samantyyppisiä kuvauksia oli myös muiden vankien haastatteluissa. Haastateltavien normaalista poikkeavat rutiinitoiminnot eli ”meneminen vähän niiku omalla tyylillään” vahvistuivat lapsuuden ja nuoruuden kodin puutteellisessa sosiaalisessa kontrollissa. Tähän yhdistyivät joissain kuvaksissa myös toimeentulo-ongelmat:

Ei mull ollut koskaan mitään sääntöjä eikä mitään kotiintuloaikoja. Mutta sitten mä en saanut mitään rahaa enkä mitään kotoa, että mulle ei myöskään ostettu ikinä mitää. Sit mä aika pienenä siinä kymmenvuotiaana rupesin varastelemaan ittelleni kaikkee, röökkit piti varastaa ja juomiset. Siinä menin ittekseni eteenpäin ja sit rupesin kolmetoistavuotiaana varttuun lasta. (n10)

Tämäkin kuvaus osoittaa kodin merkityksen lapsuuden ja nuoruuden primaarisosialisaatiossa (ks. esim. Unnever ym. 2006, 19–22). Reitz (2006, 148–149) kutsuu yllä esitetyn kaltaista tilannetta emotionaaliseksi ja kasvatukselliseksi vajeeksi. Tällä hän tarkoittaa sitä, että lapsen ja nuoren annetaan kehittyä liian autonomisesti sekä tunne-elämän että ulkoisen käyttäytymisen suhteen. Useiden muidenkin haastateltavien kehittymistä voidaan

kuvata yllä mainitulla tavalla vajavaiseksi. Se vahvisti näiden haastateltavien toiminnan suuntautumista lainvastaiseen elämäntapaan.

Kodin vajavaiseksi jäänyttä sosiaalistumista vahvisti myös varhainen muutto kotoa. Kehyskuvauksessa muuton syyksi ilmaistiin erimielisyydet isäpuolen kanssa. Tämä oli myös muissa haastatteluissa esiin nouseva teema. Syinä muuttoon olivat yleensä tulehtuneet ja joskus myös väkivaltaisiksi muuttuneet suhteet. Kotoa muuttoon johtaneita tilanteita saatettiin kuvata seuraavasti:

Hän ei pitänyt mua omana lapsenaan. Sit meillä oli käsikärhämää enemmän ja vähemmän ja siihenhän se sit päätty, ku mä tempasin häntä kuonoon. Ne päätti sitten, että se on parempi että mä lähen pois mut itse asiassa mä lähdin jo omasta tahdostani lähin jo aikaisemmin mutta sitten ne oli päättänyt että mä saan palauttaa avaimet ja siitä alko sitten tää mun rikos- ja päihdekierre. (n13)

Yleistä oli myös äidin jaksamattomuus. *Mä olin sen verran villi, ettei mutsi pärjännyt mun kanssa,* kuten miesvanki (n4) kuvaa kotoa muuttoaan tästä syystä.

Muutto kotoa tapahtui eri tavoin. Se tapahtui joko lastensuojeluviranomaisten toimesta tai oma-aloitteisesti kehyskuvauksessa esiin tulleella tavalla. Sijoitus- ja asumispaikat saattoivat muuttua usein ja jäädä lyhyiksi. Muutto kotoa merkitsi yleensä käännekohtaa lainvastaisessa ja epäsosiaalisessa toiminnassa. Toiminta muuttui tällöin yhä kokonaisvaltaisemmaksi. Muuton yhteydessä saatettiin tutustua uusiin rikoksia tekeviin ystäviin tai päihteisiin. *Mä muutin kaverin luokse ja siitä tää mun amfetamiininkäyttö,* kuten miesvanki (n9) kuvasi muuton käännekohtavaikutusta.

Haastateltuja yhdistävä piirre oli, että lapsuuden ja nuoruuden koti ei eriyistä onnistunut täyttämään sosiaalisen kontrollin tehtävänsä. Koti vahvisti lainvastaiseen elämäntapaan sopivien rutiinitoimintojen kehittymistä yllä kuvatulla tavalla. Tähän kuului piittaamattomuus säännöistä ja aikatauluista sekä muista tavanomaisen elämäntavan kannalta tärkeistä rutiinitoiminnoista. Kodin kontrollityhjiö vapautti nuoret etsimään itseään miellyttävää seuraa vertaisryhmistä.

Hakeutuminen rikollisiin ryhmiin nuoruudessa

Lainvastaisesta ja epäsosiaalisesta elämäntavasta muodostui useimmille varhain varteenotettava vaihtoehto. *Sanotaan, että mä aloin siinä 13-vuotiaana aika täysipainoisesti miettii kaiken maailman varastamista, ku-*

vaa miesvangin (n9) lausumana sitä, kuinka tietoista tämä valinta useimman kohdalla oli.

Toimintaa suunnattiin myös yhtä tietoisesti ja aktiivisesti tämän valinnan mukaisesti. Haastatellut vangit eivät olleet sosiaalisten vaikutteiden passiivisia ajopuita tai uhreja, vaan aktiivisia toimijoita, jotka valinnoillaan ilmaisivat omaa tahtoaan ja omia alttiuksiaan. Kaikkien toiminta lapsuudessa ja nuoruudessa ei ollut yhtä intensiivistä ja määrätietoista kuin kehyskuvauksen vangin. Yhteistä oli kuitenkin se, että lainvastainen ja epäsosiaalinen toiminta hallitsi melko pian koko elämäntulkua.

Toiminta aloitettiin yleensä varasteluna. Se käy hyvin ilmi yllä puhuneen vangin kuvauksesta. Hänen muistikuvansa kolmentoista vuoden iässä alkaneesta toiminnastaan ovat seuraavanlaisia: *Kaupoista mä varastelin ja mä olin aika paljon vanhempien kanssa. Tyypit oli mua ehkä neljä viis vuotta vanhempia*, kuvaa hän varkausrikosten alkamista vanhempien rikoksentekijöiden kanssa.

Myös muilla vangeilla oli kuvauksia näin varhain alkaneesta rikollisesta toiminnasta. *Lapsena me oltiin tossa kuuden ikäisenä tupakkaa ja sellaista varastamassa*, kuvaa toinen miesvanki (n13) toimintaansa ostoskeskuksessa, jossa hän jo tuolloin vietti aikaa. Myöhemmin tämä vanki kertoi toimintansa muuttuneen ja laajentuneen. Päihteet kytkeytyivät tässä vaiheessa selkeämmin toimintaan, kuten seuraavassa kuvataan:

Mä olin kaksitoistavuotias vai kolmetoistavuotias, niin mä olin tuolla kaupungilla ja myin noille alkoholisteille viinaa mitä pöllin meidän talon kylmäkellarista. Sitä kautta mä tutustuin näihin päihteiden käyttäjiin. Sit ku mä lensin kotoa niin se oli helpompaa, et mä lähin pyörimää noitten vanhempien ihmisten kaa ja sitä kautta tuli se kaman käyttö kuvioihin. (n9)

Perusprosessi toiminnan suuntautumisessa oli yleispiirteiltään samantapainen kaikilla tämän rikosuratyypin vangeilla. Toiminta kehittyi vapaa-ajalla. Vapaa-ajasta muotoutui haastateltaville valvomattoman ja sääntöjä vailla olevan sosiaalistumisen alue, jonka vaikutus ulottui jännitteisenä muille elämänalueille (esim. koulu) (Caldwell ja Smith 2007).

Omalle toiminnalle haettiin tukea samanikäisten tai vähän vanhempien nuorten yhteisöistä. Klassisessa kriminologiassa saatettiin puhua kadunkulman yhteisöstä (*street corner society*, Whyte 1993). Kadunkulman yhteisön jäsenille yhteistä on se, että heidän siteensä kotiin ovat huonot tai katkenneet kokonaan. He viettävät aikaansa enimmäkseen kaduilla ja erilaisissa julkisissa tiloissa (Baron ja Hartnagel 1998, 166–167). Nämä paikat muodostavat heidän lainvastaisen toimintansa tilannekontekstin (McDonald 2007, 115).

Kiinnittyminen rikosaktiivisiin vertaisryhmiin on eräs keskeinen syy, joka selittää nuorten juuttumista lainvastaiseen elämäntapaan (Warr 2002; Snijders & Baerveldt 2006, 262–263). Yhteisön valinta osoittaa sen, minikälaisten henkilöiden kanssa halutaan samaistua ja mihin suuntaan omaa toimintaa halutaan suunnata (Hirschi 1969, 159). Näin ”tietyllä tavalla ajattelevat ja toimivat henkilöt” löytävät toisensa ja muodostavat ”tietyllä tavalla ajattelevien ja toimivien” normatiivisen yhteisön (Thornberry ym. 1993, 55–56). Kriminologiassa onkin pitkälti hylätty näkemys, että rikosaktiiviset vertaisryhmät tekevät ikään kuin keskivertonuorista rikollisia erilaisten oppimisprosessien kautta. Pikemminkin kyse on siitä, että valmiiksi rikosalttiit nuoret hakeutuvat rikosaktiivisiin ryhmiin, joissa käynnistyy rikosalttiutta lisääviä oppimisprosesseja (Kivivuori 2008, 253–254). Myös haastateltujen lyhytaikaisvankien muistikuvissa eli kirkkaana ajatus, että he itse hakeutuivat kaltaistensa seuraan:

Se oli semmonen kaupungin betonilähiö. Ne oli sellaisia vähän värikkäämpiä ystäviä. Mä hakeuduin sitten niiden seuraan. Keksittiin yhdessä kaikkea mukavaa. Se oli sellasta oleskelua, maleksittiin joka paikassa, vähän olutta maisteltiin. (n8)

Tässä kannattaa muistaa myös kehyskuvauksen vangin kokemus vetäytymisestä toiselle paikkakunnalle: paikallinen rikollinen tunnisti hänet ja hakeutui hänen seuraansa, maanitellen takaisin rikollisuuteen. Rikosaktiiviset hakeutuvat kaltaistensa seuraan ja heidän kaltaisensa hakeutuvat heidän seuraansa. Lainvastainen toiminta kehittyy pidempiaikaisessa kanssakäymisessä yhteisön jäsenten kanssa (Sullivan 2006, 295).

Rikosuratyypin vangeille rikosaktiivisen viiteryhmän merkitys oli tärkeä: ryhmässä saatu hyväksyntä palkitsi ja vahvisti omaa rikoskäyttäytymistä. Alun kehyskuvauksen vanki selitti yhdeksi syyksi tällaiseen ryhmään hakeutumiselle sen, että samanikäisistä koulukavereista ei saanut seuraa ”kokopäiväiseen ryyppäämiseen”. Keskeinen syy yhteisöihin liittymisessä muillakin vangeilla oli tietoisuus oman toiminnan poikkeavuudesta suhteessa normaaleiksi koettuihin nuoriin. Yhteisössä oma poikkeava toiminta vahvistui, kuten seuraavassa kuvataan:

Tää kaikki mikä nyt voi vaan vähänkin olla lainvastaista alko sillon, ku sekaantui niihin porukoihin siellä mitä siellä asuinalueella oli. Ehkä se on ku ei koulus pärjänny niin hyvin ku sit taas osa porukasta ja sitä haki vähä ittensä kaltasii tyyppejä, mitkä pärjää koulussa vähän samalla lailla. (n5)

Yhteisöt vahvistivat omaa toiminnallista suuntautumista monella tasolla. Yksi niistä oli yhteisön pakottomuus vastakohtana esimerkiksi koulun ja muiden sopeuttamisinstituutioiden pakonomaisuudelle. Auktoriteettivastaisuudessaan kaikki haastateltavat olivat samantapaisia kuin Laubin ja Sampsonin (2003) rikolliseen käyttäytymiseen kiinnittyneet. He eivät halunneet tuntea olevansa ”pakotettuja tekemään jotain”. Tämä piirre ilmeni hyvin varhain erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä vaikeuttaen heidän suhdettaan sosiaaliseen kontrolliin.

Pyrkimys päästä kontrollin ulkopuolelle oli yksi niistä tekijöistä, jotka työnsivät heitä tavallisen elämän alueilta lainvastaiseen elämäntapaan. Rikosaktiivinen viiteryhmä toimi tässä vetävänä sekä toimintaan juurruttavana tekijänä. Yhteisö saatettiin kokea tasa-arvoisten jäsenten veljeskunnaksi, jossa toimintaa rajoittavia sääntöjä ei ollut.

Koheltamisesta rikollisuuteen

Vapaa-ajan toiminta rikosaktiivisissa viiteryhmissä liikkui aluksi epäsosiaalisen ja rikollisen toiminnan välisellä harmaalla alueella (ks. Laub & Sampson 2003, 18). Toimintaa saatettiin alkuvaiheissaan kuvata seuraavasti, eräänlaisena koheltamisena, tai – kuten Kääriäinen (1994, 104–105) on tutkimuksessaan todennut – seikkailuna:

Mentiin sinne sun tänne ja tehtiin kaiken näköistä, mitä mieleen vaan juolahti. Rakennuksilla käytiin hyppimässä ja pomppimassa ja tehtiin tihutöitä. Heiteltiin jossain kerrostalotyömaalla tyroksipaaleja alas ja tämmöstä. Ihan älytöntä, mut oli silloin olevinansa kauheen jännää. Joskus varastettiin työkaluja. (n5).

Me ajeltii kännispäite mopolla ja heiteltii kaikkii ikkunoita rikki ja tehtiin kaikkia tuhotöitä. Rikottiin koulun ikkunoita kaljapulloilla, juotiin ekaks tyhjäksi ne ja heiteltii vaa paskaks ne ikkunat. Kyl se sillon oli hauskaa olevinansa. (n11)

Rikokset eivät olleet haastateltaville pääasia. Tärkeintä oli hauskan pito ja oman toimintatavan vahvistaminen samanmielisen ystäväpiirin kanssa. Tämä toiminta sai haastateltujen vapaa-ajassa kuitenkin yhä suuremman merkityksen. Samalla se muuttui pysyvämmäksi käyttäytymismalliksi. Toimintaan kuului myös alkuaikojen jäsentymätön ja spontaani oleskelu ja liikkuminen eri paikoissa. Lainvastaiset teot olivat osa tätä epäsosiaalista toimintaa. *Sit me aina välillä kadottiin ja tultiin takaisin. Sit me kadottiin taas. Noita samoja keikkoja, noita kauppaheikkoja et sai vähän rahaa, tupakkaa ja kaljaa,* kuvaa miesvanki (n1) peruskoulun aikaisia rutiinitoimin-

tojaan. Rikoslain vastaiset teot sisältyivät nyt kuitenkin keskeisemmin muuhun epäsosiaaliseen toimintaan.

Osa haastatelluista kiinnittyi vanhempien rikoksenteekijöiden yhteisöihin. Näissä ryhmissä oli *sellaisia kokeneempia kavereita, sit alettiin noita kilikalikauppakeikkoja tekeen, kaljaa ja tollain noin* (n13). Näissä tilanteissa toiminta suuntautui määrätietoemmin rikoslain vastaisten tekojen varassa. Tästä on esimerkkinä yllä puhuneen vangin kuvaus alkuvaiheen toiminnastaan:

Kaupoista mä varastelin ja mä olin aika paljon vanhempien kanssa. Nää tyypit oli mua ehkä neljä viis vuotta vanhempia. Pyyskö ne sua sinne mukaan...sinne varastamaan? Joo. Mä tunsin aina kaikki paikat. Esimerkiksi sen jos jonkun kaupan takaoven sai venytettyä auki, niin mä painuin sit sinne. En mä semmosesta jäänyt kiinni ikinä. Mitä kaikkee sä varastelit sitten? Mä varastelin kaupasta mitä nyt voi varastaa...melkein mitä vaan ja sitten käytiin keikkaamassa toi ylä-aste ja lukio. Mitä sä veit sieltä? Mä vein sieltä tommosii musiikkivehkeitä...tietokoneita...videoita ja rahaa.

Kuvauksesta paljastuu hyvin oman toiminnan osuus. Vaikka vanhemmat rikoksenteekijät muodostavat toiminnan taustatuen, haastateltava on aktiivisesti mukana vaikuttamassa tapahtumien kulkuun.

Raha selitti toiminnan muuttumista pysyvämmäksi (vrt. Laub ja Sampson 2003, 179). Rahan merkitystä toiminnan suuntautumisessa kuvattiin seuraavasti:

Rahaahan aina haettii pääasiassa, mutta kyllä sit tavaraakii otettiin, jos oli semmosta tavaraa mitä oli helppo myydä ja mistä sai äkkiä rahaa. Tupakasta sai helposti rahaa ja noista työkaluista ja tämmösisistä. (n5)

Tämä voidaan yleistää koskemaan suurinta osaa vangeista, joiden ura oli alkanut lapsuudessa. Aluksi pääosassa olivat omaisuusrikokset, joiden määrää edellisen haastattelun vanki kuvasi seuraavasti: *Mul oli tossa ennenku mä vankilaan menin autovarakuksii oli varmaa joku kolmisensataa ja tota noin sit oli noit niinsanottui kilikaliei eli ikkuna paskaks kauppaan sisään.*

Lainvastaiset teot eivät näyttele kaikilla vangeilla yhtä suurta osaa eikä niistä myöskään jouduttu kaikissa tapauksissa vankilaan nuoruudessa. Yhteistä oli kuitenkin se, että valmius lainvastaiseen toimintaan oli kehittynyt ja vahvistunut. Se vaikutti kaikkeen muuhun toimintaan ja valintoihin jo

lapsuudessa ja nuoruudessa ja loi tietä myös aikuisuuden kehitykselle. Ha-
keutuminen omien mieltymysten mukaisiin ryhmiin liittyi läheisesti myös
päihdekäyttöön.

Kohti päihdekeskeistä elämäntapaa

Tavallisin aloituspäihde oli kaikkien kohdalla alkoholi eri muodoissaan.
Vapaa-aikaa vietettiin jo varhain alkoholia runsaasti kuluttaen. *Se oli jos-
kus vähän yli kymmenen vuotiaana. Juotiin välillä vähän kaljaa ja kosken-
korvaa* (n14). Alkoholin käytön varhaista alkamista ja sen aiheuttamia on-
gelmia kuvaa hyvin seuraava naisvangin kuvaus:

*Aloinkoha mä joskus kymmenenvuotiaana? Kymmenen yksitoista-
vuotiaana. Mä muistan että mä olin aika penska, ku meidän äiti lait-
to mut hoitoon. Mä olinkin jonkun ihme jakson niiku terveysesemal-
la sellasessa vanhusten osastolla. Muistan sen kyllä ikäni, niin sano-
tusti päihdehuollossa. Mä karkasin sieltä sitten.* (n10)

Alkoholin runsas kulutus aloitettiin varhaismurrosiässä, jota kriminologi-
sen tutkimuksen mukaan pidetään pysyvämpää rikoskäyttäytymistä ennus-
tavana tekijänä (Graham & West 2001; Dingwall 2005). Alkoholista muo-
dostui pian keskeinen elämän sisältö, sitä kului myös arkipäivinä ja siitä
tuli osa päivittäistä rutiinia. Useimpia haastateltuja voi pitää alkoholin on-
gelmakäyttäjinä:

*Kyllähän mä olin sillain aika taitava juoppo, että mä osasin jo hyvin
nuorena varautua aamuihin. Mulla esimerkiksi aamulla Sorbus-
pullo sängyn alla, kun mä heräsin. Jos halus olla koko ajan sillein
pienessä kännissä, niin Sorbus oli jotenkin hyvä. Siit tuli hyvä lähtö-
humala. Ei kai se ollut vielä sillein pakonomaista. En mä ollut vielä
tietoinen siitä, olinko mä fyysisesti riippuvainen, kun mä join koko
aika.* (n14)

Päihteiden käyttö vapaa-ajalla oli kaikilla tämän tyyppin vangeilla yhteydes-
sä lainvastaisen toiminnan alkamiseen. Lainvastainen toiminta ja päihteiden
käyttö olivat toisiinsa kietoutuneita ja toisiaan ruokkivia. Päihteiden
käytön lisääntyessä lainvastainen toiminta kehittyi ja sai uusia muotoja.
Seuraavassa kuvataan tällaista kehityskulkua:

*Se oli tavallaan se ensimmäinen porras. Se alko jo, olinkohan mä
yhdeksän vai kymmenen vanha, kun mä nuoruuden innossa kokeilin
imppaamista. Sit yhdentoista vanhana me varasteltiin jotain mopoja*

ihan sen takia vaan, että saatiin impattua bensaa niistä. Et mä oon ollut tällainen erilainen nuori jo ihan lapsesta lähtien. (n9)

Päihteiden käytössä tapahtui eriytymistä. Jotkut pysyttäytyivät pelkästään alkoholissa. Tämä leimasi heidän päihdekäyttäytymistään myös aikuisiällä. Yleisempää oli kuitenkin se, että alkoholista siirryttiin mietoihin huumeisiin, joista hasis oli suosituin. Seuraava vaihe olivat kovat huumeet, joista amfetamiini (”piri”) oli yleisin.

Suurin osa siirtyi amfetamiiniin ja muihin koviin huumeisiin vasta aikuisiällä. Kaksi vankia kertoi kuitenkin ryhtyneensä käyttämään amfetamiinia varhain nuoruudessa. Tutkimuksissa on todettu kovien huumeiden käytön aloittamisen 16–20-vuoden iässä vaikuttavan siihen, että rikoskäyttäytyminen ja muut sosiaaliset ongelmat muuttuvat pysyvämmiksi ja koko elämää hallitseviksi (Buchanan 2004, 392; kts. myös Seddon 2006). Näin voi todeta tapahtuneen myös näiden haastateltavien kohdalla. *Sitten oli jo pakko tehdä enemmän keikkaa. Asuntomurtoja ja autoista mankkoja (n19)*, kuvaa toinen näistä amfetamiinin käytön varhain aloittaneista toimintansa muuttumista. Amfetamiinin käytön hän aloitti 16-vuotiaana.

Myös pelkästään alkoholissa alle 18-vuotiaana pitäytyneet kuvasivat toimintansa muuttuneen sellaiseksi, että he tarvitsivat entistä enemmän rahaa. Syynä tähän oli alkoholin käytön muuttuminen yhä runsaammaksi. Käytön rahoittamiseksi toimintaa jouduttiin tehostamaan yhä intensiivisemmäksi koska *”mikkää ei tuntunu ikänä riittävän, että aina vaan piti saada rahaa ja rahaa vaan”*, kuten rikosuratyypin miesvanki (n5) toimintansa motiiveja luonnehti. Vanhempien rikollisten ohella päihteiden ongelmakäyttö toimi siis tekijänä, joka osaltaan lisäsi rikosaktiivisuutta.³¹

Peruskouluun

Nuorten rikosentekijöiden institutionaalisia siteitä on kuvattu useissa kriminologisissa tutkimuksissa sekä ulkomailla että Suomessa.³² Niiden keskeisen sanoman voi Chad Trulsonin ym. (2005, 356–357) sanoin tiivistää niin, että pidempiaikaiseen rikolliseen toimintaan syyllistyvät nuoret institutionalisoituvat jo varhaisessa vaiheessa erilaisten normaalistamiskäytäntöihin tavalla, joka tukee ja vahvistaa heidän rikollista toimintaansa. He

³¹ Laub ja Sampson (2003, 167) toteavat alkoholiriippuvuuden olleen huomattava rikoskäyttäytymisen juuttuneiden keskuudessa. Alkoholin runsas käyttö selitti myös rikoskäyttäytymisen pysyvyyttä. Alkoholi oli myös tämän kertomustyypin alkuvaiheen päihde ja selitti heidän nopeaa juuttumistaan toimintaan.

³² Ks. esim. Bondeson 1974; Kääriäinen 1994; Pösö 1993, 2004; Jauhiainen 2004; Greve 2003; Trulson et al 2005; Kuula & Pitts & Marttunen 2006.

joutuvat erilaisten normaalistamistoimenpiteiden (sosiaalityö, terapia, rikosoikeus) kohteiksi ilman, että heidän ongelmiinsa pystytään vaikuttamaan. Vankila on näiden institutionaalisten normaalistamiskäytäntöjen pääteipiste, joka yleensä vahvistaa epäsuotuisan kehityksen muun muassa vaikeuttamalla vangin integroitumista epävirallista kontrollia hohkaaviin instituutioihin kuten työhön ja parisuhteeseen (Kivivuori 2008, 285–293).

Lapsuuden ja nuoruuden aikana alkaneen rikosuratyypin institutionaalista elämäntapaa voi pääpiirteissään luonnehtia näin. Monen kohdalla turvauduttiin vaihtelevasti tarkkailuluokka- ja koulukotisijoituksiin sekä vankilaan. Näihin yhteen kietoutuneina mainittiin lisäksi erilaisia lastensuojelullisia, lastenpsykiatrisia sekä ehdollisia tuomioita valvontoihin. Normaalikouluun sopeutumattomuus ja viihtymättömyys olivat yhteydessä haastateltavien lainvastaisen toiminnan vahvistumiseen.

Tosta yhestätoista tonne viiteentoista nii tossa koulukodissa ja sit sinne linnaan (n4). – Tämäntapainen kehitys alkoi yleensä peruskoulun alasteella ja jatkui samanlaisena ammattikoulun alkuun asti. Travis Hirschin (1969) sosiaalisen kontrollin teoriassa siteitä kouluun tarkastellaan sen kautta, miten kiinnittyneitä ja sitoutuneita koulun edustamiin arvoihin ja tavoitteisiin ollaan ja kuinka tämä näkyy koulutyöhön osallistumisessa sekä koulun sääntöjen ja opettajien arvovallan hyväksymisessä. Kriminologisessa tutkimuksessa on osoitettu, että rikoksiin varhain syyllistyneillä on erittäin paljon tällaisia kouluongelmia (Sprott ym. 2005, 60–61).

Haastatellut vangit kuvasivat monin tavoin heikkoja siteitään koulun maailmaan. *Menin kouluun ja viihdyin huonosti (n15); peruskoulu meni nipin napin läpi ja koitin käydä tota ammattikoulua vähän aikaa, mutta ei koulu ollut mun juttu ikinä (n21); tuli lintsattuu koulusta ja pyörittii tuol kavereitten kanssa missä millonkin (n6).* ”Pyöräminen kavereitten kanssa missä milloinkin” johti yhä jännitteisempään suhteeseen normaalin koulutyön kanssa. Tunneille osallistuttiin lähinnä häiritsemällä opetusta. Opettajien puuttumisesta asiaan pidettiin pomotteluna, jota kukaan haastateltavista ei sietänyt. ”Pomottelevan” tyylin sijaan haluttiin kunnioittavampaa suhtautumista, joka ilmaistiin seuraavasti:

Mä kapinoin sitä vastaan, jos mulle sanottiin, että sä teet niin. Silloin mä en tee sitä. Kun mulle sanottiin, että viittit sä tehdä sen, niin mä tein mielellään. Sen takia mä en tullut oikein toimeen opettajien kanssa. Mä lähin sitten menemään, että mulle riittää ja mä lähin vittuun sieltä. (n19)

No vaikeeta se oli että monessa koulussa olin. Varmaan kuudessa, seitsemässä eri koulussa tai luokassa peruskouluaikana. Mua ei

saatu oikein opetettua, koska mä olen aina ollut sellainen yliaktiivinen. Mä sit häiritsin muita. (n7)

Kapinointi ”lähtemällä menemään” oli haastateltavien myöhemmin muissa institutionaalisissa yhteyksissä toistuva reagoititapa. Näin toimimalla osoitettiin halveksuntaa erilaisia kontrollitahoja kohtaan. Tämä oli samalla tapa kyseenalaistaa viranomaisten arvovalta, jonka ajateltiin olevan uhka omalle itsemääräämisoikeudelle.

Määrällisen kyselyn perusteella tiedetään, että lyhytaikaisvankien koulussa saamat arvosanat olivat keskimääräistä alhaisempia. Sitä, mistä eri tekijöistä tämä johtuu, ei tämän tutkimuksen perusteella voida sanoa. Taus-talla lienee kotitaustaan liittyviä tekijöitä, mutta myös kognitiivisiin kykyihin – ja näiden kahden vuorovaikutukseen – liittyviä seikkoja.

Tarkkailuluokalle ja koulukotiin

Sitoutumattomuus koulun sosiaaliseen kontrolliin johti usean kohdalla siir-toihin muihin kouluihin ennen tarkkailuluokalle ja koulukotiin sijoittamis-ta. Tarkkailuluokka merkitsi joillekin opillisessa mielessä pientä myönteis-tä käännekohtaa, jos sitä vertaa normaalikoulussa selviämiseen. Opetus tapahtui osallistuvan toiminnan eikä kateederiopetuksen kautta, kuten seuraavassa kuvataan:

Eihän sitä voi sanoa koulunkäynniksi, koska meillä oli luokalla omat mikroautot ja me remontoitiin meidän luokkahuone. (n9)

Tarkkailuluokka ei kuitenkaan merkinnyt käännekohtaa lainvastaiselle toiminnalle. Se loi lainvastaiselle toiminnalle normaalikoulua paremman institutionaalisen kontekstin. Tarkkailuluokkaan koottujen samanmielisten ystävien kanssa päästiin paremmin suunnittelemaan ja toteuttamaan erilaisia rikoksia, kuten seuraavassa kuvataan:

Siellä tarkkailuluokallakin me varastettiin mopoja ja oltiin pitkään poissa ja tehtiin siellä matkalla kaikkea pientä. (n2)

Suurin osa joutuikin siirtymään tarkkailuluokasta edelleen koulukotiin. Siirrot ajoittuivat 11–15-vuoden ikään. Tätä ennen monen kohdalla oli ke-keiltu lyhyitä sijoituksia lastenkodissa, perhekodissa tai sairaalan psykiatri-sella osastolla. Lastensuojelullinen sijoitus oli 15 vuotta täyttäneille haasta-teltaville joissain tapauksissa vaihtoehto vankeustuomiolle:

16-vuotiaana oli sillein, että joko meen perhekotiin vapaaehtoisesti tai sitten linnaan. Silloin menin perhekotiin ”vapaaehtoisesti”. (n13)

Koulukodilla oli samantapainen vaikutus kuin muilla normaalistamistoi-
menpiteillä. Haastateltavat kuuluivat siihen ryhmään koulukotinuoria, jotka
Jahnukainen (2004) on tutkimuksessaan määritellyt riskikäyttäytyjiksi.
Koulukodissa toistui jo normaalikoulussa ja tarkkailuluokilla alkanut sään-
töjä kunnioittamaton meneminen ja tuleminen oman mielen mukaan.

Koulukodissa se ilmeni kapinointina ohjaajien auktoriteettia sekä lai-
toksen tiukkaa päivärutiinia kohtaan. Ongelmiin koulukodissa vastattiin
kuitenkin tiukemmilla menetelmillä. Seuraavassa on esimerkki tällaisista
menetelmistä:

*Sitten ne heitti mut koulukotiin ja mä aattelin että, vittu nyt mä en
ainakaan pysy. Enkä mä sit pysyny sielläkään. Siellä mä olin sulje-
tul osastol koko ajan.*

Miten pitkään sä olit siellä?

*Sen verran mä täytin kuustoista, sit ne heitti mut pois sieltä. Mul oli
suihkuhuonees pulpetti. Muuten mä häiritsin kuulemma opetusta. (n19)*

Tämäntapaisilla menetelmillä ei ollut kuitenkaan myönteistä vaikutusta. Lau-
bin ja Sampsonin (2003, 129) tutkimuksessa todetaan, kuinka koulukodin kuri
ja rutiinit toivat joidenkin miesten elämään siitä puuttunutta struktuuria. Toi-
sille koulukodin tiukka kuri näyttäytyi pelkästään kielteisessä valossa. Koulu-
koti ei merkinnyt heille myönteistä käännekohtaa. He pitivät koulukotia pel-
kästään vankilan esiasteena, jota vastaan piti kapinoida kaikin tavoin.

Haastateltavillekaan koulukoti ei kokonaisuudessa merkinnyt myönteis-
tä käännekohtaa. Koulukoti vahvisti heidän auktoriteettivihamielistä asen-
nettaan. Laubin ja Sampsonin (2003, 130–131) haastatteleminen rikollisuu-
teen juuttuneiden miesten tavoin vangit pitivät koulukotia käytännöltään
vankilamaisena ja rangaistuksellisena. Koulukoteja pidettiin jopa vankiloit-
ta pahempina rangaistuslaitoksina, joissa yksilön integriteetti murrettiin
täysin. Tällaisissa tapauksissa koulukoteja saatettiin kuvata seuraavasti:

*Se poikakoti oli pahempi paikka ku nuorisovankila. Samalla lailla
siellä duunataan jotkut ihmiset henkisesti niin romuiksi. Ne työnteki-
jätki on sellaisii, että ne haistattaa vittuu siellä ja tulee vessaan, jos
sä oot vaikka viis minuuttia vessassa. (n13)*

Myönteiset kokemukset liitettiin koulukodissa vapaa-ajan puitteissa tapahtu-
vaan toimintaa, jossa korostui vähemmän pakonomainen ja rutiineihin sidot-
tu yhdessäolo. Toimintaa tässä kontekstissa saatettiin kuvata seuraavasti:

Eihän se kokoaikaa sitä rötöstelyä ollut, että olihan siellä niitäkin aikoja, kun lähettiin ja pelattiin kaukalopalloa ja hiihrettiin ja noita pelireissuja ja tollain noin. (n4)

Tämänkin myönteisenä kuvatun toiminnan käänköpuolena oli, että ystäväpiiri tarjosi koulukodissa mahdollisuuden lainvastaiseen toimintaan samalla tavalla kuin tarkkailuluokassa. Ilmaisuu ”*eihän se kokoaikaa sitä rötöstelyä ollut*” kuvaa hyvin koulukodin myönteisten ristiriitaista luonnetta. Sääntöjen rikkominen sisältyi aina tähänkin toimintaan mahdollisuutena. Sitä käytettiin myös hyväksi kaikissa vapaa-ajan tilanteissa esimerkiksi lähtemällä pakomatulle.

Rutiinitoimintona koulukodissakin oli *meneminen ja tuleminen silloin kun itseä huvittaa*. Koulukodissa tätä kutsuttiin hatkaksi. Tyypillinen ”hatka” oli seuraavan kaltainen:

Sit me aina välillä kadottiin sieltä ja jäätiin kiinni ja kadottiin taas. Sitten noita samoja keikkoja, noita kauppakeikkoja, että vähän sai rahaa ja tupakkaa ja kaljaa. Se oli sitä touhua kaheksanteen, yheksänteen luokaan asti. (n13)

Karkumatkat noudattivat samaa kaavaa kuin toiminta ennen sijoitustakin. Tällöin saatettiin kadota useiksi viikoiksi karkumatulle varastetuilla autoilla. Matkalla varastettiin lisää autoja sekä tehtiin murtoja erilaisiin matkan varrella osuneisiin liikkeisiin.

Yhteenvetona voidaan todeta tarkkailuluokan ja koulukodin vahvistaneen haastateltavien lainvastaista toimintaa. Näin he kokivat ja kuvasivat. Tästä ei luonnollisesti voi tehdä kausaalisia johtopäätöksiä näiden instituutioiden kielteisistä vaikutuksista, koska analyysissa ei ole kontrolliryhmää. Toisin sanoen: jos samat nuoret olisivat olleet jossakin muussa instituutioissa, tai eivät missään instituutioissa, heidän käyttäytymisensä olisi saattanut kehittyä samalla tavalla tai jopa vielä pahemmin. Silti on tärkeä havainto, että vangit subjektiivisesti kokivat koulun, tarkkailuluokan ja koulukodin niin kuin kokivat. Lisäksi on todettava, että monet kvantitatiiviset pitkittäistutkimukset, joiden pohjalta voidaan puhua kausaalisesta, tukevat vankien subjektiivisia kokemuksia ainakin eristävien instituutioiden – ei siis välttämättä koulun ja tarkkailuluokan – osalta (Laub & Sampson 2003).

Myönteistä tarkkailuluokassa ja koulukodissa oli se, että peruskoulu saatiin näiden institutionaalisten poikkeustoimenpiteiden avulla suoritettua. Vaikka peruskoulu saatiinkin näin suoritettua, jatkui lainvastainen ja epäsosiaalinen toiminta näiden vankien kohdalla entistä intensiivisempänä. Tämä näkyi siinä, kuinka he menestyivät ammattikoulussa.

Ammattikoulu

Varsin harva lyhytaikaisvangeista oli mennyt lukioon (luku 2). Tämä koski myös lapsuuden ja nuoruuden aikana rikosuransa aloittaneita haastateltuja; he aloittivat yleensä ammatilliset opinnot peruskoulun jälkeen.

Kiinnostus kouluun oli vähäistä. Kaikki muu paitsi koulunkäynti kiinnosti enemmän.

Koulu ei kiinnostanut, vaikka metallialalle meninkin. Se oli vissiin semmonen mihin pääsin. Keskiarvo oli jotain kuutta puolta. Läksyjä en lukenut ikinä enkä mitään muutakaan. (n3)

Mä olin niin välinpitämätön, että hällä väliä, mitä täällä tehdään, että mä tuun sillon kun mä tuun ja mä teen mitä mä teen, että en mä noteerannut. (n9)

Opinnot keskeytettiin yleensä noin kuuden kuukauden kuluttua niiden alkamisesta. Keskeyttäminen tapahtui joko omasta aloitteesta tai erottamalla. Erottamisen syynä oli yleensä samantapainen elämäntapaan liittyvä päihdeongelma kuin kehyskuvauksessa nähtiin. Kolmessa tapauksessa keskeyttäminen johtui vankeustuomion täytäntöönpanosta. Täytäntöönpano saattoi keskeyttää opinnot kertaheitolla, kuten seuraavassa kuvataan:

Olin ammattikoulussa vielä kirjoissa, kun jouduin sinne linnaan. Multa jäi koululaukku yhteen baariin, kun olin menossa kouluun. Lähin sitten niin yhtäkkiä, että koululaukku oli siellä baarissa, kun mentiin. (n13)

Ammattikoulun keskeyttäneet ja vankilan vielä tässä vaiheessa välttäneet kuvasivat toimintaansa ammattikoulun jälkeen samankaltaiseksi kuin luvun alussa esitetystä kehyskuvauksessa. Toiminta ohjautui yhä selkeämmin päihteiden käytön ja lainvastaisten tekojen varassa.

Armeija

Armeija oli muutamalle haastateltavalle muista instituutioista poiketen paikka, johon liitettiin odotuksia. Tämä oli yhteydessä siihen, että aikuisuuteen siirtyessään jotkut rikosuratyypin vangeista ryhtyivät ensimmäistä kertaa pohtimaan suhdetta tavanomaiseen ja lainvastaiseen elämäntapaan tehden enemmän tai vähemmän tietoisin päätöksen jälkimmäisen puolesta. Asevelvollisuuden suorittaminen osui näihin ensimmäisiin irtaantumis- ja kyseenalaistamisvaiheisiin.

Yksi tällä tavalla toimintaansa kyseenalaistavista on yllä olleessa haastatelukatkelmassa puhunut vanki. Hän ajatteli asevelvollisuuden suorittamalla leikkaavansa siteet aikaisempaan elämäntapaan (Sampson & Laub 1996, 364). Sampson ja Laub (mt.) toteavat, kuinka armeijapalvelu tarjoaa juuri tällaisen leikkausvaikutuksen menneestä nykyisyyteen tarjoamalla uusia tilanteita, mahdollisuuksia henkilökohtaiseen kasvuun ja edistymiseen samalla kun se asettaa rajoja ja harjoittaa valvontaa. Onnistuessaan armeijan leikkausvaikutus voi helpottaa irtaantumista rikollisuudesta tarjoamalla uuden käsikirjoituksen tulevaisuudelle (Bouffard & Laub 2004, 131).

Haastateltava näki asevelvollisuuden yllä kuvatussa valossa mahdollisuutena myös tulevaisuutta ajatellen. Hänen suunnitelmissaan oli siksi myös pyrkiminen aliupseerikouluun. Hän arveli aliupseerikoulutuksen hyödyntävän häntä tulevassa työnhaussa.

Asevelvollisuus ei hänen kohdallaan leikannut siteitä menneeseen. Haastateltava kuvaa seuraavassa sitä, kuinka lainvastainen toiminta oli jo tässä vaiheessa kuolettanut mahdollisuuksia kiinnittyä tavanomaiseen elämäntapaan (vrt. Sampson & Laub 1993):

Mä ammuin niin hyvin ett mä sain kuntolomat ja kaikki. Palikkatesteissä (soveltuvuustestit) sain toisiks parhaat arvosanat kompaniasta. Sitten kysyttiin, että mihinkä haluttais sijoituspaikaks tai palvelupaikaks. Mä ajattelin käydä armeijaa niin kauan, et pääsis aliupseerikouluun ja sais aliupseerin paperit. Ne sano mulle, että ei oo mahdollista, kun sulla on niin rikollinen tausta. Mä sanoin, että et asia harvinaisen selvä. Ei mua sitten kiinnostakaan koko paska. Niin mä sitten löin lössiksi sen armeijan. Mä lähdin puntikselle ja noin pois-päin. Ne kyllästyi sitten mun pelleilyyn. Ne sanoi, että sotilasvala kun on vannottu, niin saat junatiketin ja pääset kotiin. (n5)

Myös kolme muuta haastateltavaa kertoivat suhtautuneensa asevelvollisuuden suorittamiseen tosissaan. Heidän tavoitteenaan ei kuitenkaan ollut päällystökoulutukseen hakeutuminen. Asevelvollisuus haluttiin suorittaa lain säätämällä vähimmäismäärällä. Kaksi heistä onnistuikin suorittamaan miehistölle tarkoitettun ajan (joko kuusi tai kahdeksan kuukautta). Toinen

heistä (n16) suoriutui palveluksesta niin hyvin, että kotiutui korpraalina. Hänen myöhempään lainvastaiseen toimintaansa tällä ei kuitenkaan ollut vaikutusta.

Kolmas vanki joutui keskeyttämään terveydellisten syiden takia. Suhautumistaan asevelvollisuuteen sekä keskeyttämistään hän kuvaa seuraavasti:

Mä kävin just sen alokasajan, mut ku mulla oli nää polvet rikki, nii mä en päässy sit taistelijan perustutkintoa läpi. Mä pyysin sit siltä meijän komppanian päälliköltä, että mä saisin jäädä sinne vaikka siivoamaan. Tykkäsin olla siellä tosi paljon. Siihen aikaan mä en käyttäny niin hirveesti päihteitä. Pilvee ainoostaan poltin ja viinaa otin. Mä oisin halunnu jäädä sinne tosi paljon, mut ei ne sitte pystyny mua pitämään siellä, ku mä en päässy taistelijan tutkintoa läpi ja sit mä sain vapautuksen loppujen lopuksi. (n21)

Vanki kertoo asevelvollisuuden keskeytymisen olleen hänelle paha takaisku hänen lainvastaista toimintaansa ajatellen. Hän kuvaa seuraavassa, miten asevelvollisuus olisi hänen kohdallaan voinut tukea pyrkimystä irtaantua päihteitä käyttävistä sosiaalisista verkostoista:

Se tuntu totta kai pahalta. Mä oisin halunnut käydä tosissaan sen armeijan, enkä mä sitä ois muitten takia tehny, et kyl mä oman itteni takia sinne menin. Se oli tosi mukava paikka. Siellä tutustui hyviin ihmisiin ja raittiisiin ihmisiin nimenomaan, ku niit ei kuitenkaa ollu siihen aikaa hirveesti tuttuja eikä oo tänä päivänäkää, että ne raittiit ihmiset mahtuu yhteen tai kahteen käteen, et kaikki kaverit melkein käytti jotenki niitä päihteitä. Viinaa, hasista kuka mitenkin käyttää ja sit on näitä korvaushoitopotilaita.

Vanki näki asevelvollisuuden nimenomaan mahdollisuutena luoda sosiaalisia suhteita, jotka auttaisivat päihteistä ja rikollisuudesta irtaantumisessa. Armeijan sosiaalisia suhteita irtaantumisen tukena korostettiin myös Laubin ja Sampsonin (2003, 131–134) tutkimuksessa (ks. myös Sampson 1996 ja Elder 1986).

Suuremmalle osalle asevelvollisuus ei näyttäytynyt rikosuralta poistumisen mahdollisuutena. He toimivat asevelvollisuuden suhteen samalla tavalla kuin kehyskuvauksen vanki. Asevelvollisuutta ei lähdetty suorittamaan ollenkaan tai se lopetettiin melko pian sen jälkeen, kun palvelukseen oli astuttu. Tapahtumien kulku saattoi tässä tapauksessa olla seuraavanlainen:

*Ne otti mut sit tullissa kiinni ja vei mut sinne armeijaan. Mul oli tar-
koitus oikein, et käyn sen, mut sit ku mä katoin, että jätkät on pakka-
sessa kalsarit jalassa, nii mä aattelin ett ei saatana. En mä tätä käy.
Eli miten pitkään sä olit kaiken kaikkiaan?
Kaheksan päivää. Mä olin siellä putkassa. Sain vapautuksen.
Eli sä et oikein tuommoista komentelua rajoittamista siedä?
Ei oikein. (n19)*

Mikael Salon (2008) tutkimuksessa todetaan, että rikoksiin syyllistyneet nuoret keskeyttävät muita useammin asevelvollisuuden Suomessa. Heidän sopeutumisvaikeutensa korostuvat armeijan kaltaisessa hierarkkisessa ja esimiesvaltaisessa komentojärjestelmässä.

Tämä oli myös useimmalla yksi keskeisistä syistä palveluksen keskeyttämiselle. Heidän auktoriteettivastaisuutensa oli näkynyt aikaisemmissa institutionaalisissa yhteyksissä, joissa se oli johtanut luokasta poistumisiin, koulujen vaihtoihin sekä ammattikoulujen keskeyttämisiin. Armeijassa tämä näkyi seuraavanlaisena toimintana:

*Olet sä käynyt armeijan?
Mä olin siellä yksitoista päivää ja ne pisti mut siviiliin sitten, et ka-
hen vuojen päästä tuu uudestaan. Tuli sitten se tuomio. Ne kirjoitti
mulle lausunnon sitten sinne vankilasta armeijaan ja tuli vapauttava
päätös sieltä. Nostettu toiseen luokkaan.
Mitä sä siitä aattelit sitten? Oliko se susta hyvä juttu?
Tavallaan se oli hyvä juttu, kun mä en oo tottunu siihen, että mua
käsketään ja komennetaan. Sitten sattuu olemaan siellä viestikomp-
paniassa samaan aikaan samat kaverit, jotka oli ammattikoulussa.
Ne oli alikessuja mulle. Kyllähän ne tunti mut ja komenteli sit sitä-
kin enemmän. (n18)*

Rikosoikeudelliset toimenpiteet

Lapsuuden ja nuoruuden aikana alkanutta rikosuratyyppeä edustaneiden haastateltavien toimintaan oli viimeistään ammattikoulun alkuvaiheessa puututtu erilaisin rikosoikeudellisin toimenpitein. Niiden yhteydessä mainittiin myös sosiaalityön toimenpiteitä. Sosiaalityö muistettiin kuitenkin hämärästi. Sen tarkoitusta eri yhteyksissä ei pystytty selittämään sen kummemmin.

*Kyl mä muutaman kerran kävin juttelemassa jossain. Lastensuojelu-
viranomainen vai onko se sosiaalivirasto, virkailija vai mikä se oli?
Pari kertaa kävin juttelemassa, mutta se oli ihan niiku sanotaa yh-
den käden sormissa laskettavissa. (n5)*

Haastattelu kuvaa hyvin kaikkien asennetta sosiaalityöntekijöihin, joita tavattiin rikosoikeudellisten seuraamusten yhteydessä. Sosiaalityöntekijät kuvattiin asioita juridis-hallinnollisesta viitekehyksestä lähestyvänä (ks. myös Honkatukia & Suurpää 2007, 150–154). Heidät rinnastettiin osaksi seuraamusjärjestelmää, ei asioita nuorten näkökulmasta lähestyvänä ”toisen tiedon tuottajana” tai nuorten kanssa vuorovaikutukseen pyrkivinä sosiaalistumistyön tekijöinä (ks. Rex 2002 ja Levinas 1974).

Tätä kuvaa hyvin myös seuraava haastattelukatkelma, jossa naisvanki kuvaa kokemuksiaan sosiaalityöntekijöistä ensimmäisen oikeudenkäyntinsä yhteydessä:

Olit sä oikeudessa?

Olin ja siellä oli meidän äiti ja sosiaalityöntekijä silloin vielä ku mä olin alaikänen. En mä tiedä mitä ne puhui. Ihan niiku mua ei ois ollut olemassakaan. En mä vaa ollut. Mua ei ollut.

Mitä rangaistuksia sä sait näistä teoista?

Mä en muista. Mulla oli kai jotain ehdonalaisia [ehdollinen vankeus].
(n10)

Myös ehdolliset tuomiot miellettiin samanlaisina abstrakteina ja vaikeasti hahmotuvina muodollisen sosiaalisen kontrollin toimenpiteinä kuin sosiaalityö. Ehdollisten tuomioiden vaikutusta nuorten lainvastaiseen toimintaan on arvioitu useissa suomalaisissa tutkimuksissa. Niissä on todettu, että suu-
relle osalle nuoria ehdollinen jää ainoaksi seuraamukseksi. Pidempiaikaiseen lainvastaiseen toimintaan juuttuneita ehdollisten tuomioiden kontrollikäytännöt eivät välttämättä kuitenkaan tavoita (Marttunen 2008, 263–264). Ehdollisten tuomioiden vähäiseksi koettu³³ vaikutus ilmeni haastattelussa, joissa niitä kuvattiin väheksyvään tyyliin seuraavasti: *Kai se joku ehdollinen oli en mä niin tarkkaan muista, mikä se oli* (n11).

Ehdollisten tuomioiden lisäksi yksi haastateltava oli tuomittu nuorisorangaistukseen. Kuusitoista haastateltavaa oli saanut myös yhden tai kaksi ehdotonta vankeustuomiota nuorena henkilönä (alle 21-vuotiaana). Viisi heistä oli saanut ensimmäisen vankeusrangaistuksen ollessaan alle 18-vuotias. Vankeusrangaistukset muistettiin jo paremmin. Kokemus oli samantapainen kuin Juha Kääriäisen (1994, 109) tutkimuksessa kuvattu. Siinä vankilakokemus kuvataan pelottavana ennen vankilaan tuloa. Pelko haihtuu pian kun huomataan, että mielikuvat vankilasta ovat olleet ehkä liiankin synkkiä. Suunnilleen tällä tavalla kuvasivat myös vankeustuomion nuorena henkilönä saaneet ensimmäisiä vankeuskokemuksiaan:

³³ Kausaalivaikutusta ei voi laadullisella aineistolla todentaa, mutta havainto on silti merkityksellinen subjektiivisena kokemuksena.

Kyllä siinä meni vähän aikaa, ku siinä sillein ihmetteli, mutta jotenkin se tuntui kuitenkin aika helpolta. Helppoo se oli. Ei se tuntunut oikein miltään. (n4)

Kääriäisen (1994, 110) tutkimuksessa kuvattiin myös, kuinka vankilaan mukautuminen edisti laitostumiskehitystä ja samalla juuttumista rikosuralle. Näin ajattelivat pitkälti myös tämän tutkimuksen vangit. Vankilaan totuttaminen ja vankilan kokeminen jopa myönteisenä, kuten yllä olleessa haastattelussa kuvattiin, helpotti kotiutumista. Haastattelun vanki kuvaakin omaa kotoutumistaan vankilaolosuhteisiin seuraavasti:

*Mie tuln niin hyvin toimeen siellä, kotiuduin niin hyvin, että se oli helppoa. Ei siinä ollut mitään. Mulla oli oikeestaan ihan kivaa. Sä viihdyit siis siellä?
Tavallaan. Ei mulla tullut hinkua pois sieltä päästä. Että ei koko ajan ajatellut sitä siviilielämää ja sillein, että aika nopeasti meni se sellainen. Muutamia viikkoja meni siinä ja olin ihan täysin kiinni siinä.*

”Olin ihan täysin kiinni siinä” kertoo myös siitä, miten nopeaa ja kokonaisvaltaista institutionalisoitumiskehitys saattoi olla (vrt. Laub & Sampson 2003, 169).

Vankilaan laitostumisessa ja samalla poikkeavan moraalisen uran kehitymisessä tärkeä osuus oli koulukotikokemuksilla (ks. Goffman 1961). Koulukoti edisti vankilan kaltaiseen totaaliseen laitokseen sopeutumisessa, kuten seuraavassa kuvataan:

*Miltä se vankilatuomio tuntui, kun sä mietit sitä näin jälkeenpäin?
No en mä nyt tiedä. Kuitenkin kun olin ollut koulukodissa aikaisemmin. Mä pidin sitä koulukotia pahempana paikkana kuin vankilaa. Onhan se ainakin kuitenkin ollut tuommoinen suljettu talo ja tottunut liikkumaan ja niin pois päin. (n18)*

Vankeustuomiot vahvistivat edelleen moraalista uraa. Kuten Goffman (1961, 127–128) toteaa, poikkeavan moraalisen uran kehitymisessä on kaksi puolta. Toinen puoli liittyy henkilön omaan käsitykseen itsestään. Toinen puoli liittyy siihen, millaiseksi henkilön julkinen asema määrittyy institutionaalisissa ja juridis-hallinnollisissa yhteyksissään.

Vankilaan nuorena joutuneet kertoivat vankilakäytäntöjen vahvistaneen heidän käsitystään itsestään poikkeavina yksilöinä. Vankilakäytännöissä korostuivat samanlaiset rangaistukselliset ja kontrolloivat toimenpiteet kuin koulukodissakin. Rikoskäyttäytymisestä kuntouttavassa mielessä ei haastattelujen perusteella juuri keskusteltu vankilan näistä toimenpiteistä vas-

taavan henkilöstön kanssa. Vankilakokemukset sijoittuivat historiallisesti aikaan, jolloin Suomessa ei osaksi täällä vallinneen uusklassiseksi nimetyn ajattelutavan mukaan suosittu erilaisia kuntouttavia ja sosiaalistavia toimenpiteitä (Koskinen 2008, 85). Perinteiset työ- ja opiskelutoiminnot olivat pääasiallisimmat toimintamuodot (vrt. Kääriäinen 1994, 125–126).

Poikkeuksen tästä teki kuitenkin yksi haastattelu, jossa vankeusrangaistus kuvattiin suunnitelmallisena ja lainvastaiseen toimintaan vaikuttamaan pyrkivänä. Haastateltu joutui vankilaan ensimmäisen kerran vuonna 1986 pitkän rikoskierteen päätteeksi, jota hän kuvaa seuraavasti:

Mulla oli ennen kuin mä vankilaan menin autovarkauksia varmaan joku kolmisensataa ja sitten noita niinsanottuja kilikaleja eli ikkunat paskaks ja kauppaan sisään. (n5)

Haastatellun kuten muidenkin vankilaan joutuneiden lainvastainen toiminta oli tuossa vaiheessa yhtä intensiivistä. Sitä voi kutsua kokopäivätyöksi. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano keskeytti juuri aloitetut ammattikouluopinnot automaalarilinjalla, joita ei lainvastaisen toiminnan takia muutenkaan hoidettu. Toimintaan yritettiin vaikuttaa suunnittelemalla vankeusrangaistus yhteiskuntaan kiinnittymistä edistäväksi seuraavasti:

Sen aikainen VAHO [oikeusministeriön vankeinhoito-osasto] kokeili, että nuorisovanki voisi suorittaa siviiliopiskelun. Mun mutsi ja noi sossut taisteli kenen kanssa taistelikaan, et se lupa tulee. Sitten loppujen lopuksi VAHO:lta tuli se myöntymys siihen, että otetaan kokeiluun. Ensimmäistä kertaa vankilan historiassa kuulemma nuorisovanki on tullut lääninvankilasta suorittamaan siviiliopiskelua. Mulle määrättiin tarkka reitti, mitä pitkin mä kuljin sinne ja tarkka reitti, mitä mä kuljin takaisin ja mä hoidin sen ihan kunnialla.

Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut toivotulla tavalla. Vankeusrangaistus ei näyttäytynyt tällekin vangille todellisena mahdollisuutena irtaantua lainvastaisesta elämäntavasta. Tämä ilmeni vapautumisen jälkeen tehdyissä valinnoissa työn ja koulutuksen suhteen. Vankilan ja sosiaalitoimen yhteistyönä tekemään vapauttamissuunnitelmaan suhtautumista kuvataan seuraavasti:

Mä jatkoin kouluun sitten. Mä menin tosiaan automaalaamoon hommiin. Se ei sit kauheesti kiinnostanut pitemmän päälle. Mä kylästyin siihen. Olla samassa hallissa päivästä toiseen se kaheksan tuntia ja noin pois päin. Homma rupes käymään aika yksitoikkoiseksi. Sitä vaan kaipas jotenkin semmosta irtaantumista, jännitystä vähän.

Lainvastaisen toiminnan jännittävyys kiehtoi tässä vaiheessa enemmän kuin arkinen työ, jonka joka päivä toistuva rutiinimaisuutta haastateltava vieroksui. Juuttumista lainvastaiseen elämäntapaan helpotti se, että sosiaali-toimi oli hankkinut hänelle asunnon vanhalta asuinalueelta. *Samat sällit samat kujeet ja sama touhu jatku. Varkaissa käytiin ja touhuttiin kaiken näköstä, mitä nyt milloinkin päähän pälkähti.* ”Samojen kujeiden” jatkaminen johti toiseen vankeustuomioon alle 18-vuotiaana. *Neljä kuukautta. Saunareissu tuolla avovankilassa,* kuvaa haastateltava toista vankeustuomiotaan. Ilmaisuu osoittaa, kuinka tottuneeksi ja samalla laitostuneeksi tämänkin haastateltava oli muuttunut.

Toisesta vankeustuomiosta vapauduttuaan hänen elämässä tapahtui kuitenkin käännekohtavaikutuksen saavia myönteisiä muutoksia, jotka saivat hänet ensimmäisen kerran yrittämään irtaantumista. Muutos ajoittuu aikaan, jolloin hän lähti suorittamaan asevelvollisuuttaan. Hän kuvaa elämänmuutostaan ja irtaantumispöyrkimystään seuraavasti:

Mä poistuvin siitä porukasta kahdeksankymmentkahdeksan. Mä tutustusi semmoseen kaveriin ja rupesin liikkumaan sen kanssa. Se ei ollut ikinä sekaantunut mihinkään rikolliseen eikä tämmöseen. Se vaikutti sillain, että vois pärjätä sit niin sanotusti normaalissa elämässä. Sen kautta mä tutustusin tähän mun kahden vanhimman pojan äitiin ja muutettiin sen kanssa yhteen.

Rikosura aikuisuudessa: ajoittainen rikollisuus

Kun tarkastellaan rikosuran lapsuuden ja nuoruuden aloittaneita, heidän aikuisuudessaan ilmeni kahdenlaisia rikosuria. Ensinnäkin oli niitä, joiden rikosuraa voisi luonnehtia ajoittaiseksi rikollisuudeksi. Toiseksi oli niitä, jotka olivat jämähtäneet kokonaisvaltaisemmin rikosuralle. Tarkastelemme tässä ensin ajoittaista rikollisuutta ja sitten jämähtänyttä rikollisuutta aineistosta nousevana erotteluna.

Ajoittainen rikollisuus. Olemme lainanneet käsitteen ”ajoittainen rikollisuus” Laubin ja Sampsonin työstä (Laub & Sampson 2003, 196–249). Heidän amerikkalaisia rikollisia kuvanneessa etnografiassaan tämä rikosuran tyyppi sijoittui rikosuralta poistuvien (*desisters*) ja rikosuralle juuttuneiden (*persisters*) välimaastoon. Laub ja Sampson käyttivät tästä uratyypistä ilmaisua *intermittent*, joka viittaa eksplisiittisesti aikaulottuvuuteen: ajoittaiset rikolliset ovat välillä kaidalla polulla, välillä rikollisuudessa. Muita adjektiiveja, joita he käyttävät tässä yhteydessä, ovat mutkikas (*zig zag*), arvaamaton (*erratic*), monimutkainen (*complex*) ja epäjohdonmukainen (*in-*

consistent; Laub & Sampson 2003, 240–241). Heidän aineistossaan tämä rikosuratyypin liittyi vahvasti alkoholisoituneisiin yksilöihin.

Löysimme myös suomalaisten lyhytaikaisvankien joukosta samanlaisen pienen ryhmän: vahvasti pääasiassa alkoholiehtoiseen elämäntapaan ajautuneet ajoittain rikolliset miehet. Havainnon samanlaisuus heijastaa todennäköisesti itse ilmiön samanlaisuutta, mutta osin on kyse myös havainnon teoriapitoisuudesta: rikosuratuksen käsitteet tavallaan sisäsyntyisesti kutsuvat esiin tällaisen kolmijaon: luopujat, jatkajat ja näiden välimaastossa horjujat.

Ajoittaisille rikollisille oli tyypillistä elämän ohjautuminen monin tavoin lainvastaiseen uomaan, mutta saattavat olla pitkään erossa rikollisesta elämäntavasta, esimerkiksi saadessaan työpaikan tai perustaessaan parisuhteen. Ajoittaisia rikollisia luonnehtiikin eräänlainen Jaakobin paini lyhytjännitteisyyden ja itsekontrollin välillä. He ikään kuin ponnistelevat pitkäkeeseen oman luonteensa vaikutteet hallinnassa. Heillä näyttää olevan myös verraten pitkälle kehittynyt itseymmärrys elämänsä keskeisongelmasta, kontrollin kaihtamisesta ja sen hakemisesta.

Tämmönen ex tempore on tiädäksä mun ongelma. Mä lähden helposti, jos joku sanoo et lähe hei messiin niin okei joo mä lähden eikä sitä sit ajatele mitä siit voi seurata. Yhtäkkiä istutaan jossain kuppilassa, otetaan siinä vähän kaljaa ja sit jollain tulee joku idiootti ajatus. Sitten sitä lähetää säheltämää. (n5)

Haastattelun vanki oli selkeästi ajoittainen rikollinen, hän pyrki tasapainoilemaan lainvastaisen ja tavanomaisen elämän välillä. Valmius lähteä ystävien kanssa juomaan ja varkaksiin oli kuitenkin samalla aina olemassa ja siihen myös tartuttiin, kuten vanki seuraavassa 1990-luvun alkuun ajoittavassa kertomuksessaan kuvaa: *Törmättiin vaan baarissa sillain. Sit se lähti siitä. Kuljettii taas vähän kimpassa ja touhuttii kaikennäköistä.*

Haastateltavan pääasiallinen päihde oli alkoholi kirkkaan viinan ja oluen muodossa. Alkoholista hän kulutti mielellään ravintoloissa, joissa tapasi samantapaista elämää viettäviä vanhoja ystäviään. Toiminnan uudelleen alkaminen liittyi tällaisiin ravintolassa istumisiin. Se johti haastateltavan kolmannen vankeustuomioon vuonna 1991. Haastattelukatkelma voidaan yleistää koskemaan enemmän tai vähemmän kaikkia haastateltavia. Tämän tyyppinen impulsiivisuus suhteessa rikoksiin sekä päihteiden käyttöön oli tyypillistä ajoittaisille rikollisille. Se selittää myös sen, miksi lainvastaiset teot ja päihteiden käyttö esiintyivät intensiivisyydeltään vaihtelevasti heidän elämänsä aikana.

Haastattelun vanki kertoi tottuneensa lainvastaiseen elämäntapaan kuuluvaan juomiseen ja juhlimiseen. Elämäntapa oli kiehtovaa mutta kallista,

kuten hän seuraavassa kuvaa: *Siin palaa perkele äkkiä vanhaa markkaa viikonloppusin yli neljää viitta tonnia menee rahaa hauskanpitämiseen. Ei se mitään ilmaista ole ja jostain se raha on tultava. Ei sitä rehellisellä työllä koskaan sellaisia summia saa*, kuvaa hän toimintansa taustamotiiveja.

Rahan ja päihteiden saaminen oli tärkeä toimintaa ohjaava tekijä kaikille tämän rikosuratyypin vangeille myös aikuisuudessa. Ajatus lainvastaisiin tekoihin ryhtymisestä saattaa tältä perustalta syntyä hetken mielijohteesta, kuten seuraavassa kuvataan:

Pakko oli jostain rahaa keksiä. Satuain kävelemään tuolla yhden paikan ohitte, missä oli rekka ja kärry. Mä katoin, että siin oli kärry. Kattelin sit sisään, että mitä se mahtaa olla ja oisko siellä jotain, mitä vois myydä. Katoin sitten, että telkkarilaatikoita oli siellä saatana rekka täynnä ja rahtikirjat siinä perseessä [rekkavaunun peräpäässä]. Kattelin rahtikirjasta sitä sisällysluetteloo, mitä siellä on ja sit mä kävin hakemassa nupin [rekan vetoauto] toisesta paikkaa. Varastitko sen nupin?

Joo. Sit mä kytkin sen siihen kärryyn ja lähdin vetämään sitä sieltä pois. Vein sen vähän syrjäisemmälle seudulle, mistä purettiin kaverin kanssa pakettiautoon niitä telkkareita pois siitä rekasta. Sitten myytiin niitä pois ja hauskanpito jatkui taas. (n5)

Toimintaansa yllä kuvatun rekkaryöstön jälkeen vanki kuvaa seuraavasti:

Ruotsin risteilyä ja vähän ryypättii ja rällättii. Tämmöstä huppeeta meininkii. Rahaa tehtiin mist millonkin. Myytiin vaan mist vähänki oli ideaa et saisi rahaa. Varkaudet jatku taas. Varastettiin perämootoreita ja veneitä ja tämmösiä näin.

Haastattelussa lainvastaista elämäntapaa kuvataan ”hulppeena meininkinä”, jonka rutiinitoimintoja ovat ”ryypääminen” ja ”rällääminen”. Nämä olivat myös niitä tekijöitä, jotka kiehtoivat ja vetivät puoleensa vastakohtana tavanomaiselle arjelle. Vangin toiminta ohjautui tämän jälkeen pidemmäksi aikaa tämän mukaisesti. Rekkaryöstön jälkeen vanki syyllistyi isompaan omaisuusrikossarjaan saaden siitä yli viiden vuoden vankeustuomion. Siitä hän vapautui vuonna 2003.

Rikosuralle jämähtäneet. Rikosuralle jämähtäneet muodostivat suurimman ryhmän nuorena rikollisuuden aloittaneista. Kenties selkein piirre, joka erotti rikosuralle jämähtäneet lyhytaikaisvangit ajoittaisista rikollisista, oli siirtyminen koviin huumeisiin. Se on tekijä, joka ratauttaa yksilön vankasti rikosuralle.

Koviin huumeisiin siirryttiin yleensä rankemmasta alkoholin käytöstä. *Yheksäänkymmeneen viiteen asti mä join viinaa joka päivä ja sitten se vii-*

na muuttui amfetamiiniksi (n15).³⁴ Useimmalla oli tässä kehityksessä kuitenkin välivaiheena hasis eli pilvi. Pilven käytön aloittamista historiallisessa ja sosiaalisessa tilanneyhteydessään kuvaa seuraava haastattelukatkelma: Sillon en ollut töissä ollenkaan. Pyöriskelin ja hengailin kavereitten kanssa ja siit se pikkuhiljaa lähti pilven poltolla (n21).

Tapahtumat ajoittuivat 1990-luvun alkupuolelle. Hän oli tällöin 18-vuotias. Tämä oli myös useimpien muiden koviin huumeisiin siirtyneiden keskimääräinen aloittamisikä aikuisuudessa. Se ei poikennut tutkimuksen melko yleiseksi osoittamasta aloittamisiästä (Seddon 2006).

Kovia huumeita ja muita päihteitä käytettiin tämän jälkeen vaihtelevasti. *Pilveä, amfetamiinia, lääkkeitä, viinaa. Kaikkea sekaisin mutta heroïiniä ei ollenkaan*, kuvaa edellä puhunut miesvanki tyypillistä päihdevalikoimaansa aikuisuudessa. Pääasiallisesti kovaksi huumeeksi tuli kuitenkin amfetamiini. Sen asemaa elämänsä aikana päihdevalikoimassa saatettiin kuvata seuraavasti:

Mä oon subutexia kokeillu, ekstaasia, lsd:tä, kannabista. Heroïini on aino, mitä mä en oo kokeillu enkä tuu kokeilemaan. Kokaiiniä oon kokeillu, mutta se amfetamiini on vaa jotenkin ollut se mun juttu. (n9)

Kovien huumeiden, erityisesti amfetamiinin, linkki rikosuralle jämähtämiseen oli moniulotteinen ja osin yllättäväkin. Ensinnäkin huumeiden hankinta vaati rahaa, mikä pakotti tehostamaan rikoskäyttäytymistä.

Kyllä se rikollisuus vaihtui ku se amfetamiini tuli. Vaihtui se rikollisuus sellaiseksi, että niitä mietittiin enemmän, mitä tehään, että ei niitä voinu tehdä sillein että suin päin. Ku se oli koko ajan oltava, ku sitä amfetamiinia käytti, nii oltava varastettu auto sit yöllä odottaa liikkeeseen pääsyä. Se oli sit jo sellaista niiku, että vähän pakollista se rikollinen touhu sitten.

Miten niitä suunniteltiin?

Niin ku että mikä on parasta, että mistä sais eniten jotain myytävää. Se ei ollu enää niitä kaljakeikkoja että ikkunat sisään. (n4)

Tällainen kehitys oli havaittavissa myös muissa kovia huumeita käyttäneiden kuvauksissa. *Se oli vähän niiku täyspäiväistä työtä (n14)*, kuten yksi miesvangeista sitä kuvasi.

³⁴ Useimmat kertoivat kuitenkin pitäneensä tuntumaa myös alkoholiin. Alkoholia käytettiin muiden huumeiden lisäksi. Joissakin tapauksissa amfetamiinista siirryttiin takaisin alkoholiin. Tämä tapahtui yleensä siinä vaiheessa, kun kovista huumeista haluttiin eroon. *Olutta ja siideriä mä sit vaan join*, kuvaa miesvanki päihdesuhteensa muutosta tällaisessa tilanteessa.

Mutta amfetamiini oli paitsi rikollisuuden tavoite, myös tavallaan rikollisuutta helpottavaksi koettu väline. Sen arvioitiin olevan hyödyllistä rikosten suorittamiselle. *Se antoi rauhallisuuden. Pysty tekemään kaikkee ja olemaan sosiaalinen. Se teki musta sosiaalisen ja auttavan ja sit jaksaa silleen keskittyä, ku mullakaan ei keskittymiskyky oo koskaan ollut mikään hyvä* (n12). Jotkut kertoivat amfetamiinin myötä lopettaneensa alkoholin käytön pidemmäksi aikaa lähes kokonaan. Satunnaiset alkoholikokeilut koettiin amfetamiinin jälkeen epämiellyttävinä. *Siitä tulee ihan hirveä olo. Yheksänkytksi mä oon viimeksi ottanut tai no viime vuonna [2007] otin yhen humalan. Se oli jotain niin hirveätä. Ei maistu enää viina, kuvaa yllä puhunut vanki kokemuksiaan yrittäessään luoda uudestaan suhdetta alkoholiin. Kaiken kaikkiaan amfetamiini tehosti rikollisuutta. Sitä pysyy järki päässä tai niiku osaa ajatella asioita. Viinapäissään ku muisti häviää niin eihän sitä tiedä mitä tuolla tekee.* (n15)

Haastatellut vangit korostivat muutenkin, kuinka varsinaiset rikokset edellyttivät erilaisia työelämän rutiinitoimintoja. Toiminta kuvattiin tästä näkökulmasta seuraavasti:

Se ei ole aina niin helppoa, et sä meet vaan yhteen paikkaan. Sehän siinä on kanssa vittu hirveetä työtä, et mihin sen myykään, et mitä haet ja mitä myyt. Yleensä mulla on ollut valmiit ostajat, et joku kysyy löyttyks semmosta ja semmosta, mä oon sitten sanonut, et oota mä käyn hakemassa, et tollain mulla on niiku lähinnä hallinnassa. (n9)

Rahan merkitys korostui kovien huumeiden käyttäjillä. Varastettavan tavaran piti olla sellaista, että sen sai helposti kaupaksi. Kohteiksi valikoituivat siksi yleensä elektroniikka-alan liikkeet: *Elektroniikkaa, elektroniikkaa. Se on mun mielestä kaikkest helpoin myydä pois nopeesti nii saa suht hyvän rahan,* kuvaa miesvanki (n15) toimintansa kohdentamista.

Toiminnan oheistuotteena syyllistyi myös muihin omaisuusrikoksiin. Autojen varastamista yöllisiä murtoretkiä varten kuvattiin jo yllä. Tämä oli yleinen oheistoiminto muillakin. Autoja tarvittiin murtovälineiden samoin kuin varastetun tavaran edelleen kuljettamiseen ostajille. *Kaverit varasteli autoja ja niillä sitte liikuttiin aika paljon* (n21). Autovarkauksien lisäksi muita rikoksia olivat huumausaineiden välitys ja hallussapito, pahoinpitelyt, rattijuopumukset sekä ajokorttita ajot.

Toimintaa kokonaisuudessaan ei pidetty sen ammattimaisemmasta ja suunnitelmallisemmasta luonteesta huolimatta suuren luokan toimintana. Siinä oli sekaisin suunnitelmallista ja vähemmän suunnitelmallista toimintaa.

Koko elämän mä oon tehny pikkurikoksia. Ei mitään isoa mistä tulis monen vuoden tuomioita. Jotain sellasta pientä hölmöä. Autoista vietiin kaikennäköistä tavaraa ja kauppoista. Sit välillä oli niiku yökeikkoja, et joku liike siitä mentiin sit sisään ikkunoista tai ovista tai katoista tai seinistä tai mistä nyt milloinkin et tavaraa sieltä haettiin.

Oliks nää suunnitelmallisia nää rikokset?

Jotkut oli ja jotkut ei. Et yleensä se oli niiku, et kaman hankkimiseen piti hankkia äkkiä rahaa ja jotain piti tehdä nopeesti. Nää yöjutut. Näitä nyt jonkun verran suunniteltiin ja niitä sit tehtiinkin aika paljon mut aika vähä siit jäi onneks kiinni. (n21)

Vaikka lainvastainen toiminta vaihteli, rikosuratyypin kuvauksissa oli kuitenkin yhteneviä piirteitä. Yhteistä kuvauksille oli väsyminen lainvastaiseen ja epäsosiaaliseen toimintaan samoin kuin kehyskuvauksen vangin kohdalla. Tämä vaikutti kaikkien kohdalla irtaantumispyrkimysten viriämiseen ja pyrkimykseen muuttaa toimintaa.

Ikääntyminen ja väsyminen

Rekkaryöstöä kuvannut vanki (n5) kertoi irtaantumisajatustensa kypsyneen vähitellen vankilassaolojen aikana. Hän oli myös tehnyt useita irtaantumisyrittämiä elämänsä eri vaiheissa. Ratkeaminen oli liittynyt aina rekkaryöstössä kuvatun kaltaisiin elämäntilanteisiin. Tästä huolimatta hän oli jatkanut toimintansa kyseenalaistamista. Ajatus irtaantumisesta oli muuttunut yhä tärkeämmäksi iän myötä. Tämä koski koko elämäntapaa, johon liittyi keskeisenä alkoholin runsas käyttö. Alkoholisuhdettaan hän kuvaakin viimeistä edellisestä vankeudesta vapauduttuaan seuraavasti:

Silloin mä rauhotuin, silloin kakstuhattakolme. Tän edellisen linna-tuomion jälkeen mä rauhotuin ton alkoholin kanssa aika paljon.

Suhdettaan rikoksiin sekä rikoksia tekeviin verkostoihin hän kuvaa puolestaan seuraavasti:

Vuoden 2003 jälkeen on niiku periaatteessa porukka uusiutunu täysin, et siin oli pari semmost vanhaa kenen kanssa tuli tehtyy nää viimeiset taloussysteemit 2005. Nekin oli niiku sanotaan vanhan porukan ja tän uuden porukan välist tulevaa porukkaa, mutta niistäkii mä on nyt ottanu vähä eroo, et en mä oo niitten kanssa tekemisissä ollu enää puoleentoista vuoteen.

Haastateltavat kuvasivat eri tavoin väsymistään ja yrityksiään irtaantua. Kuvaukset muistuttivat luvun alussa esitetyn kehyskuvauksen kertomaa.

Väsyminen ei tarkoittanut sitä, ettei lainvastainen elämäntapa edelleen olisi kiehtonut heitä. Se vaikutti irtaantumispyrkimysten ja -ajatusten taustalla samanaikaisesti tehden prosessista vaikean ja ristiriitaisen. Lainvastaisen toiminnan rasitetekijät alkoivat kuitenkin painaa iän myötä enemmän kuin sen kiehtovuustekijät.

Rasitetekijät liittyivät koko elämäntapaan, joka oli monella tavalla kaootista ja järjestymätöntä asumista ja toimeentuloa myöten. Tällainen elämäntapa oli saattanut alkuvuosina tuntua kiehtovalta, jopa romanttiselta ja idealisoidulta. Ikääntymisen myötä elämäntapa nähtiin kuitenkin seuraavassa valossa:

Niin jos pyörii tuolla, ettei oo mitään kämppää tai rahaa just että sitä tarvii tehdä kuitenkin jollain tavalla niin kaikki siitä sit hyötyy aina enemmän ja enemmän itelleen. Mä haluan pois sellaisesta elämäntavasta, kun se on sellasta, että siin ei pää kestä tosiaan mennä tuolla ja koko ajan hommata sitä rahaa väkisin jostain. Nyt ainakin viimeiset puolitoista vuotta oon ollut tästä huolissani. On ollut vähän enemmän niiku pakko miettii, et ei toi enää voi jatkua samanlaisena. (n4)

Toiminnan pakonomaisuus liittyi tällä vangilla rahaan, jolla saattoi turvata ”hulpeen meiningin”. Rahan hankkimisessa käänköpuolena oli kuitenkin toiminnan luonteen muuttuminen yhä itsekkäämmäksi oltuaan aikaisemmin yhteisen toiminnan muoto. *Se on niin kieroo se touhu. Ei sitä voi ajatellaakaan minkäläistä se voi olla, että se on niiku, että kaikki yrittää saada itelleen enemmän ja enemmän*, kuvaa miesvanki rikollisen elämäntavan raadollisuutta.

Rikollisen elämäntavan koventuminen yllä kuvatulla tavalla korostui erityisesti kovia huumeita käyttäneiden kertomuksissa, joissa väkivallan uhka oli toistuva tema:

Jos sitä nyt jälkeinpäin aattelee, niin silloha se olkii hienoa ja siistiä, mutta sitte siihe alko turtua, ku se alko menee nii raaks se touhu, jotta kavereita alko kuolemaan siinä ympärillä, nii sitä alko vähä puntaroimaan, et onks tää todella tän arvoista, että henki voi lähteä päivänä minä hyvänsä.

Miten se henki siinä joutu vaakalaudalle?

Totta kai niihin huumeisiin liittyy aina rikollisuus ja rikollisjärjestöt ja sinne missä mä asuin tuli jengejä. Onneks nyt oon tuntenut jengiläiset, mitä siel on Roguesia [the Rogues Gallery r.y] ja näitä mitä on ollut. Nää kaverit oon ihan pienestä tuntenut sillei, et ei niitten kanssa tullu mitään riitaa, mut niitten kanssa ku pyöri, nii sit siin oli taas muut jengit ja sieltä saatto yhtäkkiä jotkut ampua toisesta autosta, et vähä niiku Amerikan meningiksi meni se touhu nii ei...se alko oleen vähän raskasta. (n21)

Haastattelun vanki kertoi ajaneensa vähitellen alas toimintaansa juuri lisääntyneen väkivallan uhan takia. Tähän häntä oli motivoinut myös uusi parisuhde sekä lasten saaminen. Siteitä vanhoihin rikostovereihin ei kuitenkaan ole kokonaan katkaistu. Niitä ylläpidetään edelleen, mutta erilaiselta pohjalta:

Ne on lapsuuden kavereita ja oon mä vieläkin niitten kanssa tekemisissä, mut en enää sillee niiku ennen vanhaa, et nyt ne on vaa kavereita. Mielellään en tietysti niitä omaan kotiin laske, ku niitten perässä kulkee kuitenkin koko ajan joku poliisi tai sitten joku rikollinen ja ku pienet lapset on kotona kuitenkin, et kyllä me välillä käydään kahvilla niitten kanssa ja jutellaan niitä näitä, mutta ei enää mihinkään huumeisiin ja kauppoihin liittyviä.

Useat vangit olivat alasajaneet toimintaansa. Se koski myös päihteiden käyttöä. Päihteiden käyttöä oli yritetty vähentää esimerkiksi siirtymällä amfetamiinista takaisin alkoholiin. Paljon oli kuitenkin myös sellaisia kuvauksia, joissa päihteiden käytöstä oli haluttu kokonaan eroon. Päihteiden ja lainvastaisen toiminnan yhteys nähtiin vankien puheissa keskeisenä.

Työ

Työ vaatii tekijältään jonkinasteista pitkäjänteisyyttä, usein samassa toiminnassa pysymistä kahdeksan tuntia päivässä ja viisi päivää viikossa. Työ on huonosti yhteen sovitettavissa päihteiden runsaan käytön kanssa. Monille aineiston vangeille suhde työhön muodostui vaikeaksi, mikä ilmeni ajoittaisina ja lyhyinä työsuhteina.

Käytiin sit välillä jossain heittämissä jottain keikkaa, et saatiin rahaa taas et saatiin kaljaa. Kyllä sitä välillä tuli käytyy jossain töissäki sillan tällön, et se meni niiku rehdimmälle puolelle tää homma. Mutta ne oli ne työsuhteet just semmosii kahden tai kolmen kuukauden työsuhteita. Oisko pisin työsuhde tohon kaksviis ikään asti ollut joku vähän reilu vuosi, että monessa paikkaa tuli käytyy. (n5)

Vangin työelämä kehittyi samankaltaiseksi myöhemmin aikuisuudessakin. Tuntuma työelämään pyrittiin säilyttämään samalla, kun tuntuma lainvastaiseen ja epäsosiaaliseen elämäntapaan pysyi koko ajan enemmän tai vähemmän voimakkaasti vireillä. Lainvastainen toiminta saattoi välillä olla hyvinkin intensiivistä. Välillä toimintaan pyrittiin taas ottamaan etäisyyttä. Vangin työtoiminnassa tämä heijastui esimerkiksi seuraavasti:

Siin sitten tehti viraabelina tuttavien autoja. Maalattiin ja korjattiin ja tehtiin autoremontteja. Saatiin siitä sitten vähän kulurahaa ittellemme. Silloin ei enää oikee varkaissa käyty. Sitä oli jo sillain vähän rauhoittunut, mitä nyt tommosta pirtunmyyntiä ja tupakanmyyntiä vähän oli. Halvalla ostettiin ja halvalla myytiin.

Toimimalla tällä tavalla vanki pyrki tasapainoilemaan häntä aina jossain määrin kiehtovan lainvastaisen sekä tavanomaisen elämän välillä olevalla harmaalla alueella. Kuvaus ajoittuu vuoteen 1993. Vanki on tuolloin juuri vapautunut kolmannesta vankeustuomiostaan.

Haastattelu on samalla kuvaus siitä, millaista ajoittaisten rikoksentekeijöiden toiminta on irtaantumisen ja juuttumisen jatkumolla. Lainvastaisen toiminnan alkaminen uudestaan on aina ilmaantumassa potentiaalisena mahdollisuutena elämänsä juuri siksi, että todellista sitoutumista tavanomaiseen elämään ei tapahdu (vrt. Emirbayer & Mische 1998, 968–969). Keskeinen syy tähän oli se, että tavanomaista elämää ei koettu tarpeeksi merkityksellisenä ja palkitsevana esimerkiksi työsiteiden muodossa. Palkitsevia työsiteitä rikosuratyypin vangit eivät siis onnistuneet luomaan. Siksi niistä ei myöskään tullut mentaalisia koukkuja, jotka voisivat ruokkia myönteistä irtaantumiskierrettä.

Työsiteet rakentuivat epävarmalle pohjalle. Työsuhteiden pituutta sekä työtehtäviä kuvattiin yleisemminkin seuraavanlaisina:

Se on ollut semmoista kausittaista. Ei mitään pitkiä aikoja missään. Tivolihommissa kiertelin viitenä kesänä. Golfkenttiä tehtiin ympäriinsä, raudoitushommaa. Monenlaista, saatana. (n3)

Eräissä tapauksissa työpaikat mahdollistivat lainvastaisen toiminnan jatkamisen työn rutiinotoimintojen lomassa jopa niin, että se auttoi työntehtävien suorittamisessa. Seuraavassa toinen näistä kuvauksista:

*Joo mä käytin sitä [amfetamiinia] aika pitkään niin, että mä vedin jopa töissä.
Miten se sopi yhteen työn kanssa? Pystyit sä tekemään sitä?
Mun mielestä mä tein paljon enemmän töitä silloin alkuaikaan, kun olin vielä kunnossa. Jaksoi tehdä. Teki jopa pitempiä päiviä silloin. (n6)*

Amfetamiinin pitkäaikaisen käytön haittavaikutukset ylittivät kuitenkin vähitellen sen lyhyen hetken hyötyvaikutukset johtaen seuraavanlaisiin seurausvaikutuksiin työelämässä:

Ne rupes oleen ne työpäivät semmosia, et mä voisin mennä kymmenen aikaan ja lähtee kolmen aikaa ja sit tosiaan mä hävisin aina välillä viikoks tai kahdeksi pois töistä. Sit se [työnantaja] anto kenkää.

Päihteet eri muodoissaan olivat myös muiden työelämässä vierailevien suurin ongelma. Päihteet lainvastaisen elämäntavan olennaisena osana olivat usein syynä työelämään ladattujen odotusten kariutumiseen irtaantumisen apuna, kuten seuraava haastattelukatkelma osoittaa:

Silloin kaheksanyks [vuonna 1981] kun pääsin siviiliin, oli puhetta tonne kotiseudulle, yhteen kuntaan, perustaa kalakauppa, mutta sekin rommuttui sit siihen, että mulle tuli niitä ratteja. Törkeä rattijuopumus kesken autokoulun. Jäi se autokoulu kesken ja korttia ei saanut. Taas oli linnatuomio tulossa. Ne meni siinä sitten kaikki. (n18)

Vankeustuomiot haittasivat muillakin siteiden luomista työelämään.

Pieni osa lapsuudessa ja nuoruudessa alkaneen rikosuratyypin vangeista oli sellaisia, joiden työkokemus oli käytännöllisesti katsoen olematon. Taustalla oli siirtyminen kovien huumeiden käyttöön ja sitä kautta huume-kulttuuriin, joka on luonteeltaan kokonaisvaltaista (esim. Kristiansen 1999; Knuuti 2007). Työelämän siteitä kuvattiin tästä perspektiivistä seuraavasti:

Mä oon ollut töissä viimeksi oisinkohan mä ollut seitsemäntoistavuotias? Se oli just tää muuttoapumiehen homma. Päivääkään en oo tehnyt siviilielämässä töitä sen jälkeen kun täytin kahdeksantoista. Miten sä oot sitten elättänyt ittes? Varkauksilla ja toimeentulotuella. (n9)

Tota noin, mä oon pimeenä ollut. Tehnyt muuttohommia. Sit mä oon lähinnä linnassa tehnyt noita rakennushommia, että ei mulla siviilissä ole ollut mitään. (n13)

Työelämästä poisjääntiä perusteltiin myös auktoriteettivihamielisyydellä:

Mä en tiä mikä siinä on et mä en pysty oleen töissä. Siihen kun tulee se työsana. Se tökkii nii pahasti vastaan. Oot sä kokeillut koskaan mitään palkkatyötä? Olen, mut se tökkii niin pahasti vastaan, et mieluummin mä maksan jollekin kaksikymppiä et se palvelee mua. Mikä siinä on? Se on tullut ihan lapsuudesta jostain niist koulukotijutuista. En mä voi sitä et joku tulee sanomaan, että sä teet ton tai ton. Vaikka sitä mielellään välillä meniskin jonnekin, mut se vaan pistää niin pahasti hanttiin. Sitä tätä samaa hommaa mä teen ilmatteeks melkein. (n19)

Perhe

Perhe-elämää leimasi useimpien haastateltavien kohdalla samanlainen epäonnistumisten sekä kielteisten käännekohtien kasaantuma kuin työelämääkin. Useimmat olivat solmineet parisuhteita, pyrkineet kiinnittymään perhe-elämään ja saaneet lapsia, kuten edellä on jo todettu. Parisuhteet sekä perheen perustaminen olivat useimmalle varsinkin alussa myös irtaantumisen kannustimia ja tavanomaiseen elämäntapaan kiinnittäviä siteitä.

Perhe-elämän siteet osoittautuivat kuitenkin melko lyhyessä ajassa heikoiksi. Ne eivät sellaisenaan kantaneet irtaantumispyrkimyksiä. Perhe tai parisuhde ei toiminut sosiaalisen kontrollin lähteenä kovinkaan pitkään. Niiden varaan ei siksi myöskään rakentunut sellaisia rutiinitoimintoja, jotka edistäisivät irtaantumista (vrt. Laub & Sampson 2003, 146).

Tästä on osoituksena seuraava kuvaus, jossa tämän luvun alussa esiintynyt vanki kuvaa sitä, millaisia odotuksia hän asetti perheelle ensimmäisen irtaantumisyrittäksensä aikana:

Olit sä silloin tosissaan sitä mieltä, kun sä menit sun vaimos kanssa yhteen, että sä tavallaan muuttaisit elämäsi?

No joo, mä olin sitä mieltä, että nyt saa riittää. Silloin mä ajattelin et jos täst nyt alkais normaalin elämän ja paskan marjat.

Miten kauan sitä kesti sitä yritystä normaaliin elämään?

Emännän kanssa asusteltiin ja kimpassa oltiin. Muutama väliviikko tuli siinä välissä. Semmoisia muutaman kuukauden tai muutaman viikon eroja oli pari kappaletta siinä välissä. Sosiaaliavustuksilla lähinnä elettiin ja mitä mä sain ylimääräistä jostain muualta hommatua niin siinä se sitten oli. Mä vaan lähdin sit samoille poluille taas. (n5)

Rakenteellisesti heikko asema heijastui myös vangin perhe-elämässä. Toimeentulovaikeudet sekä perhe-elämän yleinen näköalattomuus selittävät sen, miksi vankia alkaa jälleen kiehtoa lainvastainen elämäntapa. Kuvaus on monessa suhteessa analoginen Laubin ja Sampsonin (2003, 146–147) kuvausten kanssa.

Kyseisen vangin perhe-elämä muodostui samanlaiseksi jatkossakin. Vanki kertoo olleensa neljä kertaa naimisissa. Hän ei onnistunut koskaan löytämään tyydyttävää elämäntapaa perheensä kanssa, kuten hän seuraavassa kuvaa:

Aika liikkuvaista elämää meillä oli, että muutettiin vähän väliä aina jonnekin muualle.

Minkä takia te muutitte niin paljon?

No haettiin vähän semmosta paikkaa, missä ois hyvä asua ja olla mut ei semmosta sit oikee tuntunu löytyvän mistään. Me kokeiltiin

kaikki mahdolliset lähikunnat mut ei missään tuntunut perhe-elämä vain onnistuvan.

Kuvaus ajoittuu 1990-luvun loppupuolelle. Perhesuhde päättyi, koska kumppani ei enää halunnut sietää lyhytjännitteistä, impulsiivista ja päihdehakuista elämäntapaa. *Moneen kertaa mejän suhteet on kuollut just sen takia, että mul on tommosia ex tempore juttuja. Se on muija ottanu, että vittu ei jumalauta nyt loppuu tää touhu. Siit on lähteny yleensä nää pesäerot.* Vangit kokivat perheen merkityksellisenä (ks. myös Farrall & Calverley 2006, 78–84), mutta jännitteisessä suhteessa omiin taipumuksiinsa, kuten seuraavasta käy ilmi:

Varmaan ihan normaali et iltasin kattellaa telkkaria ja ollaa vaa siinä, en mä tiedä. Ei mulle sit vaa riittäny se. No en mä tiedä, se on varmaan se, et sillo on jotain mielenkiintoa niiku asioihin sillai. Kaveriporukassa säpinää ja semmonen jännitys niiku. Tehdään rikoksii, jotain semmosta missä niiku on jonkinnäköstä toimintaa. (n2)

Tämä vanki perusteli siirtymistä perhe-elämän arjesta takaisin lainvastaiseen elämäntapaan laittoman toiminnan kiehtovuudella (ks. myös Katz 1988).

Vankien puheissa tavanomaista elämäntapaa edustavat puoliset koettiin enemmän ottavana kuin antavana osapuolena siinä vaiheessa, kun suhteeseen kyllästyttiin. Parisuhteen sosiaalista kontrollia verrattiin vankilan ja muiden normaalistamisinstituutioiden sosiaaliseen kontrolliin:

No se oli vaa semmosta lusimista et kaikki oli mun vikaa. Ei vaa synkannu nii ei synkannu. Mun oli sitten pakko valita lusinks mä siin suhteessa vai lähenks mä meneen. Ei se ollu mikään hetken mielihohde et lähti meneen. Kyllä mä sitä funtsin aika pitkään. (n19)

Parisuhteessa ryhdyttiin toimimaan samanlaisten rutiinitoimintojen varassa kuin aikaisemmin koulussa tai koulukodissa. Esimerkiksi uudelleen alkanutta päihteiden käyttöä voitiin yrittää salata kontrolloijaksi koetulta vaimolta: *Mä rupesin viemään muksuu aamusin, ku muija lähti töihin niin äitin tykö hoitoon ja lähdin ite juomaan. Ensiks siin oli alkoholin käyttöö (n6).*

Vanki kertoi siirtyneensä alkoholista melko pian takaisin amfetamiiniin ja tämän jälkeen heroiniin. Molempia hän käytti suonensisäisesti. Vaimon epäilykset olivat kuitenkin voimistuneet. Muutos parisuhteessa tapahtui vaimon löydettyä injektioruiskun suorittamansa tarkastuksen yhteydessä. Vanki kuvaa tapahtumaa seuraavasti:

Se löys piikin ruiskun tuolt kylpytakin taskusta nii sit tulikin niiku ero. Hän saman tien rupes hommaamaan ittelleen omaa asuntoo.

No mä olin siinä kesän aika paljon muutenkin ollut poissa kotoa, et vähän aavistin et niin tulee käymään.

Kun yksi parisuhde loppui, tukea uudelleen alkaneelle lainvastaiselle toiminnalle saatettiin hakea samanmielisestä kumppanista. Eräs tämän rikosuratyypin vangeista (n19) kertoi eronsa jälkeen tutustuneensa naiseen, jota hän kutsui *hulluksi muijaksi*. Toimintaansa hullun muijan kanssa hän kuvaa seuraavasti: *Meillä oli semmosta touhua, et ei millään ollu mitään väliä. Käytiin vaan varkaissa. Kierreltiin ympäri Suomea tuolla.*

Vangeilla oli suhteita, jotka oli solmittu päihteitä käyttävien ja rikoksia tekevien kumppaneiden kanssa sen jälkeen kun tavanomaisessa parisuhteessa oli epäonnistuttu. Muuan kumppani ryhtyi itsekkin käyttämään päihteitä ja tekemään rikoksia. Tällaiset suhteet eivät toimineet sosiaalista kontrollia välittävinä.

Se tyttöystävä ei käyttäny päihteitä, mut mä käytin nii sit se vinku siinä niiku puol vuotta et anna hänelle myös. Mä hölmönä menin kerran antamaa hänelle amfetamiinia ja siit lähti sit sen alamäki. Mä seurustelin sen tytön kanssa kaheksan vuotta ja mä näin tosi läheltä miten se vei sen tytön tosi alas. [...] Se oli tosi fiksu ja rikkaasta perheestä. Lukiot käynyt ja siit piti tulla eläinlääkäri. Se oli lukuittensa jo aika pitkälle. Sit loppu opiskelut täysin ja perheen kanssa meni välit. Se alko varastelemaan perheeltä, ku niillä oli paljon rahaa, isoja summia rahaa. Mä jonkun aikaa sitä katoin ja sit mä en enää jaksanu ja se loppu siihen. (n21)

3.2 Aikuisuudessa alkanut kehitys

46-vuotiaan naisvangin rikosura

Kehyskuvauksen naisvanki istuu haastatteluhetkellä kuudetta vankeustuomiotaan. Vankeustuomiot ovat tulleet rattijuopumuksista. Muita rikoksia hänellä ei ole taustallaan. Rattijuopumusten taustalla on elämäntilanteen vaikeutuminen 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun taloudellisen laman aikana. Hän kuvaa tilannettaan tuolloin seuraavasti:

Me ostettiin omakotitalo vuonna 1988 ja sitten 1990 mun miehen firma meni konkurssiin ja mun mies jäi työttömäksi. Pankillehan ei siihen aikaan sopinut mitkään neuvottelut. Se oli sillä selvä. Se meni pakkohuutokaupassa se omakotitalo. Saatiin kumminkin kaupungilta asunto. Meillä oli kaikki muuten hyvin. Ei ollut mitään alkoholijuttuja. Sitten se rupes meneen siihen, kun mä olin jatkuvasti töissä, et-tä tuli semmosta henkistä väkivaltaa. Sitten tossa 2000-luvun alussa

mä otin avioeron. Mä vaan yhtenä päivänä otin ja läksin. Sanoin, että meenpäis viettään sitä nuoruuttani ja tota noin (naurahtaa hie-man väsyneesti) onhan sitä sit tullut vietettyä.

Ennen yllä kuvattuja tapahtumia vangin elämänseläku oli sujunut ilman suurempia ongelmia. Hänen lapsuuteensa ja nuoruuteensa kuului tosin tavallisuudesta poikkeavia tapahtumia, kuten hän seuraavassa kuvaat:

Mut on adoptoitu kahden vanhana. Mulla ei oo siskoja ja veljiä ja mulla oli tosi hyvä koti ja hyvät vanhemmat. Ne oli molemmat tuollaisella kaupallisella alalla. Itsenäisä yrittäjiä pienellä paikkakunnalla. Ihan hyvät välit oli äitiin ja isään. Ei siinä mitään ongelmia ollut. Siihen aikaan oli vielä tää kansakoulu ja sitten piti pyrkiä oppikouluun. Sinne pyrin ja menin. Sitten se muuttui peruskouluksi tossa silloisen oppikoulun kolmannella luokalla. Sitten mä rupesin oottaan sitä meijän vanhinta tyttöä 78. Sain kumminkin käytyy sen koulun. Sit mä menin ammattikouluun vaatetusalan linjalle. Se kesti kolme vuotta.

Vanki kertoo adoptiovanhempiansa huolehtineen hänen epätavallisen aikaisin saamastaan ensimmäisestä lapsesta. Aikuisuuteen siirtyminen sujuikin ilman muita epätavallisia tapahtumia ja käännekohtia. Alkoholi ja muut päihteet sekä rikollisuus eivät kuuluneet hänen lapsuuteensa ja nuoruuteensa. Ammattikoulun käytyään hän koulutti itsensä työnjohtajaksi ja siirtyi työelämään. Tämän lisäksi hän perusti perheen ensimmäisen lapsensa isän kanssa.

Vanki kertoo toimintansa olleen työ- ja perhekeskeistä koko elämänselän ajan. Tämä näkyi tavassa, jolla hän koulutti itseään myös aikuisuudessa perhe-elämän ohella. *Sit vähän rupes tökkii toi tehdastyö mulla ja mä menin iltalukioon. Kolme vuotta olin ja kirjoitin ylioppilaaksi. Sit tuli pari lasta lisää ja sit sit tuli tää poika. Sitten olin kotona lasten kanssa vuoden verran ja sitten mä hain tonne hoitoalan koulutukseen ja pääsin sinne. Se oli kolme ja puolivuotinen ja sit siinäkin sain yhden pojan lisää. Sit valmis-tuin tossa yhdeksänkymmentäluvun lopussa.*

Myös vapaa-aikaa vietettiin työ- ja perhekeskeisen elämäntavan ehdoilla. Siihen eivät kuuluneet ravintolassa iltakausia istuminen. Ravintoloissa käytiin korkeintaan seuraavalla tavalla: *Siis me käytiin kerran kaks vuodessa jossakin ravintolassa, mutta ei me kotona otettu, kun oli noi lapsetkin. Et ei niitten aikana. Joskus käytiin jossain laivalla, joskus jossain ravintolassa, missä me oltiin parisento tuntia.*

Perhe rutiineineen toimi naisvangin kohdalla tavalliseen elämään kiinnittävänä sosiaalisen kontrollin siteenä. ”Lähteminen viettämään nuoruutta” merkitsi siis todellista käännekohtaa naisvangin elämässä.

Nuoruutta hän ryhtyy viettämään olutta juoden keskiolutbaareissa. *Ru-
pesin kaljaa juomaan kun väkeviä en voi juoda*, kuvailee hän päihdevalin-
taansa. Keskiolutbaareissa hän tapasi tulevan toisen aviomiehensä. *No mä
kerkesin sit menemään uudestaan naimisiin, vaikka mä päätin, että mä en
mee. Tää mies oli kova juomaan*, kuvailee vanki toista avioliittoaan alkoholo-
lisoituneen ja työttömän miehen kanssa.

Avioiduttuaan juovan miehen kanssa vanki juuttui nopeasti juomiskult-
tuuriin. Juomisen ympärille jäsentyvän elämäntavan rutiinitoiminnoista tulee
pian keskeinen osa arkirutiineja. Vanki kertoo arkipäivien kuluneen usein
spontaanisti alkaneen juomisen merkeissä. Juomista saatettiin jatkaa useita
päiviä. Vanki oli kuitenkin samanaikaisesti koko ajan työelämässä. Juomis-
kaudet osuivatkin alkuvaiheessa vapaapäiville, jolloin juomista ei tarvinnut
yhteen sovittaa työelämän rutiinitoimintojen kanssa. Vangin rattijuopumus-
ten tilannekontekstit olivatkin usein seuraavassa kuvatun kaltaisia:

*Sitten yhdessä siinä kaljoteltiin ja sitten mulla on se auto siinä terk-
karin [terveyskeskus] parkkipaikalla semmosella neljän tunnin pai-
kalla. Me asuttiin siellä terkkarin lähellä silloin. Mä menin sitten
siirtämään sitä ja siitä mä sain yhdyskuntapalvelua 30 tuntia.*

Yhdyskuntapalvelutuomio oli vangille suuri häpeän aihe, jota hän kuvaa
seuraavasti:

*Se tuntui ihan kauheelta. Sit mä olin vielä tossa yhdessä vanhainko-
din keittiössä töiss sitä yhdyskuntapalvelua suorittamassa. Mä aatte-
lin, et ku ei vaan kukaan näkisi. Kukaan tuttu tai sillain kummiskin,
kun olin sillä hetkellä töissä yhdessä toisessa vanhainkodissa.*

Vanki kertoo tunteneensa itsensä yhdyskuntapalvelun aikana toisen luokan
kansalaiseksi. *Kun olin eka kerran yhdyskuntapalvelussa, niin tunsin ihan
ulkopuoliseksi tai vangiksi ja vaikka mikskä, huonoksi*. Leimaantumista
toisen luokan kansalaiseksi vahvasti aikaisempaan elämään kuuluvien ystä-
vien suhtautuminen, jota vanki kuvaa seuraavassa:

*Silloin kun sulla oli vielä tämä perhe, niin oliko sulla silloin paljon
niin sanotusti normaaleja seurustelusuhteita tai sosiaalista elämää?
Kyllä meillä oli muutama tuttavapariskunta, joilla oli samanikäisiä-
kin vielä. Ihan normaalisti käytiin kylässä meillä ja heillä, että ihan
sellaista ns normaalia.
Jäikö se sitten kaikki tämä?
Ne hylkäsi mut heti saman tien eikä tervehdikään enää, kun tulee
kadulla vastaan.
Mitä tuli sitten tilalle? Minkälaisia sosiaalisia verkostoja?
No kyllähän kaikki juopot toisensa tuntee.*

Sanonta ”kyllähän kaikki juopot toisensa tuntee” kuvaa hyvin vangin toiminnan perinpohjaista muutosta ja sen vaikutusta hänen muuhun toimintaansa. Yhdyskuntapalvelun aikana vanki kertoi eronneensa toisesta miehestään. Melko pian tämän jälkeen solmitusta kolmannelta avioliitosta tulee kuitenkin edellisen kaltainen, kuten seuraavasta ilmenee:

*Hän oli rekkakuski ammatiltaan, mutta ei tehnyt mitään töitä.
Oliko hän saanut potkut töistä?
Ei kun hän oli itte lopettanut työnteon ja rupes ryyppäämään.*

Juominen kuuluu uuden aviomiehen myötä yhä keskeisemmin vangin arki-rutiineihin. Ensimmäiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtava rattijuopumus tapahtuukin tämän avioliiton aikaan. Rattijuopumuksen tilannekonteksti on tällä kertaa seuraava:

Mentiin yhdelle kaverille ja koko yö siellä sitten juotiin. Aamulla sitten aikaisin lähettiin ja mulla oli varmaan promillei veressä. Se oli varmaan kuuden aikaan aamulla. Sitten oli kauheen liukasta ja siinä oli liikennevalot. Siis ihan peilijuttua. Mä en saanut sitä autoa pysäytettyä, ku siellä paloi vielä vihreät. Sitten se auto pysähtyikin liikennevaloihin ja mä ajoin perään. Sitten jäin siitä kiinni, kun poliisit tuli ja puhallutti. Puhalsin jotain puoltoista promillee.

Kiinnijääminen rattijuopumuksesta sai vangin ensimmäisen kerran yrittämään irtaantumista hakeutumalla päihdehoitoon vuonna 2003. *Kun joteskii se pelästytti se ratti*, perustelee hän toimintaansa. Hän sai myös silloisen aviomiehensä mukaan hoito-ohjelmaan. *Oltiin sen silloisen miehen kanssa, rekkakuskin kanssa, niin tuolla perheleirillä kaks ja puol kuukautta.*

Päihdehoidon jälkeen seuraa vankeustuomion suorittaminen. Vankeudesta vapauduttuaan hän ottaa eron aviomiehestään alla kuvattujen tapahtumien johdosta, jotka johtavat asunnon menetykseen:

Siellä oli ryyppätty ja riehuttu. Se oli kaupungin asunto. Mun vuokrat oli jäänyt maksamatta sen ajan kun mä olin täällä. Kyllähän se aika paljon sai aikaseksi.

Vanki yrittää nyt tosissaan pysyä erossa juomisesta. Apuna irtaantumisyrittäksessä on tytär, jonka luona hän asuu. Täällä hän tapaa kuitenkin neljännen miehensä. *No kun hän asui siinä mun tyttären yläkerrassa*, kuvaa vanki yhteensattumaa, joka merkitsee uutta kielteistä käännekohtaa hänen elämänsä elämänsä.

Vanki muuttaa tapaamansa miehen kanssa työsuhdeasuntoon, joka hänelle tarjottiin uuden työn yhteydessä. *No sitten me muutettiin yhteen. Sen mä tiesin että hän juo*, kuvailee vanki neljännen miehensä päihdesuhdetta.

Vangin elämänsä alkavat toistua rattijuopumukset rankkaan juomiseen liittyvinä rutiinitoimintoina samalla tavalla kuin aikaisemmin. *Mä pidin niitä kesälomia siinä. Ainaki pari viikkoo oli sitä kaljan kiskontaa siinä. Se auto oli taas väärässä paikassa. Piti mennä siirtämään. Mä viis-kyt metriä ajoin. Poliisit tuli ja pysäytti sen auton ja puhallutti ja sitten mentiin. Ja sitten otti päähän*, kertoo vanki kolmanteen ehdottomaan vankeustuomioon johtaneesta rattijuopumuksestaan.

Tapahtuma saa vangin jälleen kerran yrittämään irtaantumista. Hän hyödyntää tässä myös vankeusaikaansa käymällä päihdekeskusteluja vankilan psykologin kanssa sekä sopimalla hänen avustuksellaan aikoja A-klinikalle, jonne hakeutuisi vapautumisensa jälkeen. Irtantumisen ylläpitäminen osoittautuu kuitenkin vaikeaksi vapaudessa. Vapaudessa häntä odottaa juomista jatkava mies. Elämänsä vapautumisen jälkeen vanki kuvaa seuraavasti:

No sit me saatiin asunto, ihan nätti koti ja sit mä sain työpaikan. Sit mun mies jatko sitä ryyppäämistä ja mulha nyt ei ollut ketään tuttuja siellä. Se käski niitä kavereitaan, mitä mä en ees halunnut nähdä. Mä tulin töistä yhtenä päivänä niin asunto oli ryöstetty, uusi taulutelkkari viety ja tietsikka ja kaikki arvokas minkä irti vaan sai. Multa meni taas ihan pohja pois. Mä aattelin, että ei tästä tuu mitään, että antaa olla. Mä soitin sinne töihin ja sanoin että mä en tuu enää töihin.

Viimeisimpään vankeustuomioon johtanut rattijuopumus oli yhteydessä tähän elämäntilanteeseen. Tämän vankeusrangaistuksen aikana vanki pyrkii määrätietoisesti muuttamaan toimintaansa irtaantuakseen juomiskulttuurista.

Vankeusrangaistus on myös auttanut häntä selvittämään suhdetta alkoholiin ja rattijuopumuksiin. *Siis täällähän saa ravata alvariinsa psykologin tykönä ja päihdeohjaajan tykönä ja kaikissa tommosissa, mikä on tosi hyvä juttu. Siis sieltä saa oikeesti konkreettista apua*, kuvaa vanki vankeusrangaistuksen vaikutusta irtaantumispyrkimyksiinsä.

Vanki kertoo myös aikaisempien vankeustuomioidensa aikana olleensa katuvainen ja halukas muuttamaan toimintaansa. Suurimpana syynä ongelmiinsa hän näkee vuoden 2000 alussa alkaneen toimintansa muuttamisen, jolloin hän tutustui alkoholisoituneisiin miehiin. *En mä niitä oo aikaisemmin tuntenut enkä edes ajatellut, että voisin joskus liikkua tommosissa porukoissa, mutta nyt sitten näitten miesten kautta oon tutustunut*, kuten hän toimintaansa kuvaa.

Hän ei vieläkään pysty ymmärtämään, mitä hän luuli etsivänsä erottuaan ensimmäisestä miehestään ja muuttaessaan elämäntapaansa. *Kun mä aloin seurustelemaan tän lasten isän kanssa, niin mä en mä kerennyt kokemaan ollenkaan semmoista, mitä se nuorena ja vapaana olon viettäminen on, mutta en mä ois ikänä uskonu, että se ois tällain mennyt.*

Vanki kertoo pyrkivänsä vapautumisensa jälkeen eroon miehestään sekä hankkimaan työpaikan mahdollisesti ulkomailta. *Meinaan pistää kanta-päät vastakkain*, kuvaa hän avioliittonsa tulevaisuutta. Hän aikoo myös hakeutua A-klinikalle hoitaakseen päihdeongelmaansa. Tähän hän on saanut apua vankilasta. Vanki on vaikeuksistaan huolimatta suhteellisen positiivinen tulevaisuuden suhteen. Vankilassaoloaikaakaan hän pitää hyvänä siksi, että hän on siellä voinut pohtia toimintaansa sekä päihdesuhdettaan. Vankilaan hän ei kuitenkaan enää haluaisi tulla. Hän voisi ajatella valvontarangaistuksen olevan omalla kohdalla hyvä ratkaisu, mikäli hän tulevaisuudessa vielä syyllistyy rattijuopumuksiin.

Kun se on kuitenkin semmoinen että tietää että sitä valvotaan [...] sitten soitetaan [...] on niitä puhalluksia, niin kyllä se pistää vähän miettimään, että kannattaako tää sitten mokata sitä juttua, että sä pääset kummiskii käymään normaalisti työssä [...] sä pääset kau-passa käymään, et voit periaatteessa elää ihan tavallisesti, mutta sulla on kummiskii toi vartija mukana.

Keskeinen teema naisvangin kehyskuvauksessa on toiminnan suuntautuminen tavanomaisen elämäntavan rooleihin ja rutiinitoimintoihin jo lapsuudesta lähtien. Elämänkulkua koskevat valinnat tehdään tämän suuntautumisvaihtoehdon mukaisesti. Institutionaalinen elämänkulku kokonaisuudessaan tukee lainkuuliaisuutta melko pitkälle aikuisuuteen.

Toiminnan muuttuminen on sitäkin yllättävämpi. Juuttuminen epäsosiaaliseen elämäntapaan, jossa juomiselle on keskeinen asema, on lähes yhtä nopeaa ja kokonaisvaltaista kuin nuorena alkavassa uratyypissä. Juova elämäntapa muuttaa päivittäisiä rutiinitoimintoja ja mahdollistaa juomistilanteet sekä rattijuopumukset. Tästä huolimatta siteitä tavanomaiseen elämään pyritään ylläpitämään esimerkiksi työelämän kautta. Tästä nousee myös kehyskuvauksen toinen keskeinen teema, joka liittyy kahden elämäntavan väliseen jännitteeseen ja ristiriitaiseen suhteeseen, joka näkyy toistuvien irtaantumispyrkimysten vaikeutena.

Kehyskuvauksen naisvanki kokee juomiseen liittyvät kielteiset tapah- tumat kuten häädöt, rattijuopumukset, työstä poissaolot sekä vankeustuo- miot joka kerta yhtä traumaattisina tapahtumina. Hän katuu joka kerta te- kojaan yhtä paljon. Katumus auttaa ja motivoi irtaantumistoiminnan käyn- nistämässä ja ylläpitämisessä (vrt. Laub & Sampson 2003, 171–172).

Vastakkaisena on kuitenkin juovaan elämäntapaan tunnettu vetovoima ja sen sosiaaliset siteet. Irtaantuminen on vaikeaa myös sen takia. Tilaisuus juomiseen ja sitä kautta rattijuopumuksiin on aina ilmaantumassa mahdollisuutena. Varsinaisia rattijuopumuksia ei tilannekohtaisena toimintana pystytä hallitsemaan. Toiminta ohjautuu ulkopuolisista tekijöistä käsin. Rattijuopumukset toistuvat aina samantyyppisinä rankkaan juomiseen liittyvinä rutiinotoimintoina (ks. Pulkkinen & Aaltonen 2003).

Kehyskuvauksessa esitetyt teemat toistuivat eri tavoin myös muiden aikuisena rikosuran aloittaneiden haastatteluissa.

Lapsuus ja perhe

Kaikki aikuisuudessa alkaneen rikosuran tyyppiin kuuluneet haastateltavat kertoivat olleensa melko lainkuuliaisia ja konventionaalisiin instituutioihin suuntautuneita alle 18-vuotiaina. *Rikoksia ei silloin vielä tullut tehtyä*, kuvaa miesvangin (a5) kertomana sitä, miten muutkin tämän rikosuratyypin edustajat ajattelivat lainvastaisesta toiminnasta.

Myös vapaa-aikaan sijoittuva toiminta tapahtui tavalla, joka tuki muuta tavanomaista toimintaa (Caldwell & Smith 2007, 274). Vapaa-aikaan liittyvä juominen kuvattiin myös tässä vaiheessa ns. normaalien nuorten juomisena. Juomista kuvattiin tässä viitekehysessä seuraavasti:

No viistoista kuustoista-vuotiaana aloin juomaan sillain, että ehkä kerran, kaksi kuukaudessa. Mitä nyt oli niitä niitä nuorisotapahtumia siihen aikaan, niin silloin tuli nautittua. Keskikaljaa, joskus väkevää. Mutta koskaan en käyttänyt huumeita. (a1)

Myös aikuisuudessa rikosuran aloittaneiden kuvauksissa perhetekijät olivat samantapaisia kuin nuorena aloittaneiden puheissa: kuvattiin avioeroja, äidin kuolemaa ja kasvattivanhempia. Erottavana tekijänä oli kuitenkin tapa, jolla lapsuuden koti oli täyttänyt sosiaalisen kontrollin tehtävänsä ja edisti kiinnittymistä tavanomaiseen elämään. Sosiaalistumista tavanomaiseen elämään kuvattiin esimerkiksi kasvattivanhempien luona seuraavasti:

Se oli sitä työntekoa. Se oli semmonen tyyli, että jos ei tehdä töitä, niin ei syykkää...että se oli sitä ruumiillista työntekoa ihan pennusta lähtien. Tietyt asiat piti hoitaa ennen kouluunlähtöä ja sitten tietyt asiat, kun tuli koulusta. Se oli sitä, että se työ on aikalailla tullut tässä. Ei sillain, että se paha asia on. (a1)

Peruskoulu ja opinnot

Haastateltavien institutionaalinen elämäntietä oli kehyskuvauksessa esitettyä kaltaista. Peruskoulu ja sen jälkeiset opinnot suoritettiin ilman suurempia vaikeuksia. Koulutusputken läpikäymistä kuvaa tyypillisimmillään seuraava haastattelu:

Peruskoulu meni ihan mukavasti. Ei siinä mitään ongelmia ollut. Sanotaanko että olin seiskapuolen oppilas. Peruskoulun jälkeen kävin kauppiksen (kauppaopisto). (a6)

Peruskoulun jälkeen siirryttiin johonkin ammatilliseen oppilaitokseen (ammattikoulu, kauppaopisto, kauppaopisto), joka suoritettiin säädettyssä ajassa ja ongelmitta. Tämän jälkeen siirryttiin työelämään, joka sekin sujui kaikkien kohdalla tässä vaiheessa suhteellisen helposti: *Heti menin rakuksille töihin kirvesmieheksi (a8)*. Lyhyen työssäolon jälkeen menttiin säädettyssä ajassa suorittamaan asevelvollisuutta. Asevelvollisuus suoritettiin normaalilla tavalla ilman suurempia ongelmia. *Sanotaan näin, että normaali, että ei mitään ongelmia ollu (a1)*. Jotkut olivat ajatelleet armeijaa myös mahdollisena työpaikkana:

Mut oli määrätty tonne RUK:uun (reserviupseerikoulu). Silloin mä olin jo päättänyt, että mä jään kapiaiseksi tai sitten mä rupeen myyjäksi et jompikumpi. No se armeijaura jäi sitten. (a6)

Yllä oleva lyhyt kuvaus osoittaa, kuinka tavanomaisella tavalla toiminta oli lapsuudesta nuoruuteen ja varhaisaikuisuuteen kehittyntä.

Poikkeustapaukset

Poikkeuksen edellä kuvatusta kehityksestä tekivät kuitenkin ne kaksi haastateltavaa, jotka joutuivat ensimmäisen kerran rikosoikeudellisten toimenpiteiden kohteeksi alle 21-vuotiaana. Tapahtumat liittyvät elämäntietäeseen, jonka aikana he olivat juuri muuttaneet lapsuuden kodistaan. Molemmat syyllistyivät rikoksiin, joita ei voi pitää vähäisinä. Kyseessä oli tässä vaiheessa yksittäisluonteisiksi jääneet teot. Muista elämäntietäistä poikkeavina ne ovat mielenkiintoisia siksi, että ne nostavat erityisellä tavalla esiin toiminnan suuntautuneisuuden. Se näkyy siinä, miten rikollisiin tekoihin ja niistä saatuihin rikosseuraamuksiin suhtauduttiin ja kuinka ne vaikuttivat siirtymiseen aikuiselämäntä rooleihin. Näitä kahta tapausta on

syitä kuvailla hieman tarkemmin, ennen kuin jatkamme aikuisuudessa alkaneen rikosuratyypin esittelyä.

Ensimmäinen haastateltavista (a5) kuvaa varhaisaikuisuuden lainvastaisen toiminnan tilannekontekstia seuraavasti:

Siin varmaan jotenkin ensin juhlittiin ja sit mentiin käymään yhdes tai kahdes semmoises parkkipaikassa. Käytiin yhdessä tai kahdessa autossa. Jotenkin noin se meni. Sit oli taas uusi kerta ku juhlittiin. Mentiin kattomaan ja taas otettiin.

Ei me niitä autoja varastettu vaan autoista varastettiin stereoita ja tommostii. Se sit oli vaan joku seikkailunhalu, kuvaa vanki 1980-luvun loppupuolelle ajoittuvan toimintansa motiiveja. Hän oli tuolloin suorittamassa työelämän takia kesken jääneitä ammattikouluopintojaan ja asui oppilasasuntolassa. Itsenäinen asuminen mahdollisti vapaamman alkoholin käytön sekä juhlimisen samanmielisten kavereiden kanssa. Hän kertoi toimintansa jatkuneen tällaisena noin vuoden ajan. Kiinnijääminen näistä teoista johti ehdolliseen vankeustuomioon. Myös vanhemmat olivat puuttuneet toimintaan. Oli aika pitkääkin keskustelua eikä ne todella tykänneet hyvää, kuvaa hän vanhempiensa reaktioita.

Suhdettaan lainvastaiseen toimintaan haastateltava kuvaa ehdollisen saatuaan seuraavasti: *Sit tuli pitkä tauko etten mä tehnyt oikeestaan mitään.* Hän kertoo tämän jälkeen valmistuneensa ammattikoulusta rakennusalalle ja siirtyneensä työelämään. Hänen myöhemmät lainvastaiset tekonsa olivat pääasiassa rattijuopumuksia.

Toinen haastateltavista (a1) kertoo ensimmäistä lainvastaista tekoaan seuraavasti: *Mä olin työelämässä mukana ja sitten sattui ensimmäinen tälli, mistä jouduin vankilaan.* Haastateltava oli juuri ennen sitä suorittanut ammattikoulun ja käynyt armeijan. Työelämään siirryttyään hän oli muuttanut itsenäisesti asumaan kasvattivanhempiansa luota. Itsenäinen asuminen mahdollisti vapaamman alkoholin käytön. Vankilaan johtava teko tapahtui erään ravintolaillan yhteydessä. *Se oli semmonen törkeä ryöstö ja törkeä pahoinpitely,* kuvaa vanki ensimmäistä rikostaan.

Tarkempaa tapahtumain kulkua vanki kuvaa seuraavasti: *Liian paljon käyttänyt alkoholia. Meit oli kaks kaveria ja se oli alun perin semmonen tappelunnujakka. Sitten siinä tuli hirveä tappelu ja mejän ongelma oli se, että me tyhjennettiin niitten rahat lähtiessä.*

Vankilaan joutuminen oli haastateltavalle vaikea kokemus. *Sain kaks vuotta 11 kuukautta kaksikymmentä päivää ehdotonta vankeutta,* kertoo hän vankeusrangaistuksensa pituudeksi. *Kyllähän sitä sen ikänen, kun ei ne sillon tosissaan tuttuja paikkoja ollu, niin kyllähä se vähä sen ikästä kave-*

ria veti mieltä matalaksi, kuvaa hän tunnelmiaan ensimmäisen vankeusrangaistuksen aikaan 1980-luvun lopussa.

Vankilan vaikutusta itseensä hän kuvasi kielteisenä. Kyl se koventi. Siellä näki kuitenkin semmosia ihmisiä, et se jäi tonne takaraivoon, koska kyllä se kuitenkin yli 20 vuotta sitten oli vähän erilaista, ku mitä se nykyään on.

Vankilasta vapauduttuaan hänen suhtautumisensa rikollisuuteen pysyy kuitenkin kielteisenä. Se näkyy myös siinä, miten hän suhtautuu omaan tekoonsa. Onhan se katuminen. Se siinä tietysti ihan ensimmäisenä on, ku on sen ikänen ja kaikki muuten sillain suht koht ok, et kyllähän se vähän synkäksi veti, kuvaa vanki suhtautumistapaansa vapauduttuaan ensimmäisen kerran.

Vapauduttuaan haastateltava muuttaa kotipaikkakunnalleen, jossa hän joutuu valvontaan. Valvonnassa oloaan ja toimintaansa vapaudessa hän kuvaa seuraavasti: Kirkkoherra oli mun ehdonalaisvalvoja eli kuitenkin aikaisemmin käyny sen luona ripillä, että se oli tuttu. Se nyt oli vaa semmonen, et ku siellä kävi kerran kuukaudessa. Ei se ollut mikään ongelma ja sitten, et oma asunto ja töihin taas.

Aikuisuus urkenee: odotusten mukainen elämänura

Muiden haastateltavien kohdalla siirtyminen aikuisuuteen tapahtui ilman edellä kuvattuja poikkeuksellisia tapahtumia. Aikuisuuteen siirryttiin normaalisti työ- ja perhe-elämän sitein. Useimman suhtautumista leimaa myös halu sitoutua niiden sosiaaliseen kontrolliin. Suhtautumista kuvaa edellisen luvun autovarkauksiin syyllistyneen vangin (a5) haastattelu, jossa hän kertoo tulevaisuuden näkymistään valmistuttuaan rakennusalalle:

Työelämä meni hyvin ja sit ihmissuhteetkin meni aika hyvin ja loistavastikkin kaikki. Kaikkee katteli aika valoisana eteenpäin.

Samanlainen asenne oli tyypillistä myös muilla tämän tyyppin vangeilla. Työ- ja perhe-elämään siirtyminen oli luonnollista jatkoa jo alkaneelle sosiaalistumiselle. Heille työ ja perhe toi elämänkulkuun ”jäsentynyttä roolitapainoa” Laubin ja Sampsonin (2003, 145) sanoin. Juuri tämän takia työtä ja perhe-elämää voi heidän kohdallaan myös luonnehtia tehokkaan sosiaalisen kontrollin lähteenä, kuten seuraavassa kuvataan:

Ei mulla ollut mitään ongelmia työ- ja perhe-elämässä. Hyvinä vuosina ympäri vuoden tehtiin. Työttömiä aikojakaan ei ollut silloin 80-luvulla. Sittenhän niitä on tullut. Talvisin, ei muulloin. Perhe-elämä

on myös ollut ihan normaalia. Myö avioijuttiin kaheksankyt neljä. Kaksi poikaa on. Ihan normaali avioliitto. (a8)

Yllä kuvatun kaltainen kehitys jatkui useimman kohdalla monia vuosia. Sitten tapahtui käänne, joka suisti henkilön normatiivisten odotusten mukaiselta elämänuralta.

Avioero käännekohtana

Elämäntilanne muuttui käännekohtana tavalla monien tekijöiden vaikutuksesta. Aikaisemmin kaukaiselta tuntunut vaihtoehtoinen toiminta rankan juomisen muodossa ilmaantui varteenotettavaksi vaihtoehdoksi. Tilanteen muutti useimmissa tapauksissa avioero. Se taas oli pidempiaikaisen kehityksen tulos, jossa monet yhteenkietoutuneet tekijät olivat muuttaneet perhetilanteen yhä turhauttavammaksi. Perhe suojaavana sosiaalisen kontrollin lähteenä oli menettänyt merkitystään jo ennen eroa, erimielisyyksien lisääntyessä. *Kyl se oli lähinnä kummankin puolista kyllästymistä tai sanotaan näin kauniimmin, et kasvettiin niiku erillemme*, kuvaa miesvanki (a5) aviosuhteen päättymiseen johtanutta tilannetta.

Aviosuhteen molemmat osapuolet tulevat suhteeseen henkilökohtaisine ominaisuuksineen ja vuorovaikutustyylyineen pyrkien mukauttamaan ne vuosien varrella toisiinsa (Laub & Sampson 2003, 45). Aviosuhteen luonne ilmaantuu vähitellen tässä prosessissa. Useimpien tässä tutkimuksessa mukana olleiden aviosuhde ei muotoutunut sellaiseksi keskinäiseksi ja vuorovaikutukselliseksi siteeksi, joka olisi kiinnittänyt heidät perhe-elämään pidemmällä tähtäimellä. Avioeroa voi heidän tapauksessaan pitää molempuolisen vieraantumisen päätepisteenä. Samalla se merkitsi käännekohtaa elämäntilanteessa. Se näkyi haastateltavien sosiaalisen aseman täydellisenä muutoksena. Seuraava haastattelukatkelma osoittaa, millainen avioeron käännekohtavaikutus tässä mielessä oli:

Sä sanoit äsken, että avioerosta alkoi nämä vaikeudet?

Näin on.

Voit sä kertoa siitä vähän?

Se vaan tuli. Sitten ryypättiin. Siinä meni virat ja omaisuus. Mulla oli oma yritys ja talot ja kesämökki niiku piti ollakin. (a9)

Kyseessä on suhteellisen hyvin menestyneen yrityksen omistanut vanki. Yritystä hän oli hoitanut ongelmitta useiden vuosien ajan. Syrjäytyminen tästä kehityksestä alkoi melko pian avioeron jälkeen.

Haastattelu osoittaa konkreettisesti, mikä merkitys perhesiteillä on epämuodollisena sosiaalisena kontrollina. Laub ja Sampson (2003, 134–138) kuvaavat, kuinka heidän haastattelemansa rikollisuudesta luopuneet arvostivat perheen valvontaa sekä erilaisia perhevelvoitteita, jotka pakottivat heidät säätelemään toimintaansa esimerkiksi ravintoloissa käynnin ja alkoholin kulutuksen suhteen. Tällainen merkitys perheellä oli myös ollut yllä siteeratulle vangille niin kauan, kuin hän oli kokenut perhesiteet oman elämän kannalta merkityksellisinä. Perhe oli kuitenkin menettänyt hänen tapauksessaan sosiaalisen kontrollin merkityksen. *En vaan jaksanut enää*, kuvaa vanki tunteitaan avioeron kriittisellä hetkellä. Jaksamisen loppumisen taustalla oli myös alkoholin käytön lisääntyminen. Avioeron jälkeen tälle ei ollut enää mitään esteitä. *Se oli ihan päivittäistä, sitten yritin yritystä uudelleen. Ei sitä, ei jaksanut niin ei.*

Alkoholin käytön lisääntyminen ja aviosuhteen katkeaminen ovat yhteydessä työssä jaksamiseen. Nämä olivat kolme keskeisintä tekijää, jotka vaikuttivat samanaikaisesti elämäntilanteen huonontumiseen. Yllä siteeratun vangin elämässä työsuhteet ja asuminen muuttuivat niin, että oman talon tilalle tulivat vaihtuvat vuokra-asunnot, asuminen välillä juovien ystävien luona sekä tilapäiset työsuhteet.

Alkoholin lisääntynyt käyttö muutti elämäntapaa kaoottisemmaksi ja jäsentymättömämmäksi niin, että siihen sisältyi mahdollisuus syyllistyä lainvastaisiin tekoihin sekä kiinnittyä epäsosiaalisiin yhteisöihin (vrt. Laub & Sampson 2003, 56). Lainvastaiset teot ilmenivät pääasiassa rattijuopumuksina. Ne kuvataan avioeron yhteydessä alkaneen huonon kehityksen tekijöiksi seuraavasti:

*Milloin ensimmäiset tuomiot näistä rattijuopumuksista tuli?
No hetihän se melkein sen eron jälkeen. Niitä rupes sitten tulemaan.
Mitä tuomioita niistä tuli?
No siinä oli ensin ehollista ja yhdyskuntapalvelua. Sitten lopultahan ne laittoi tänne [vankilaan] näin.*

Ulkoinen kehitys oli kaikkien kohdalla samanlainen eli alkoholin lisääntyvän käytön myötä ajaututtiin yhä useammin tilanteisiin, jotka poikkesivat normaalielämän olosuhteista. Taloudellinen tilanne samoin kuin elämänlaatu yleensäkin heikkenivät kaikkien kohdalla juomisen myötä myös niissä tapauksissa, joissa siteet työelämään oli onnistuttu säilyttämään. *Ei sitä ruokaakaan välillä ollut siellä kaapissa sen takia justiinsa*, kuvaa kehyskertomuksen naisvanki (a7) tilannettaan sen jälkeen, kun hän oli ryhtynyt todenteolla juomaan avioeron myötä.

Tähän kehitykseen vaikutti myös haastateltujen oman toiminta. Haastateltavat kuvasivat toimintaansa enemmän tai vähemmän aktiiviseksi. Tavan-

omaisesta perhe-elämästä poikkeava elämäntapa oli kiehtonut jo pidemmän aikaa. Useat olivat myös aktiivisesti toimineet siten, että he saattoivat liikkua alkoholia paljon käyttävissä ystäväpiireissä. Avioero saatettiin kokea helpotuksena sen takia, että se poisti viimeisetkin esteet omistautua täysipainoisesti juomiseen pohjautuvaan elämäntapaan, kuten seuraavassa kuvataan:

Se oli oikeestaan helpotus se avioero, että hah – nyt saa pitää niin paljon hauskaa kuin tykkää.

Ajattelit sä tosiaan näin silloin?

Ajattelin.

Pidit sä sit hauskaa?

Pidin. Ei ollut kukaan määräämässä, mutta kyllä sekin on nähty, että lähettii kavereitten kanssa jonnekin kaupungille ja sit herää jostain hemmetin mettästä sammuneena, niin ei sekää oo kivaa mut kyl sekin on nähty [...] se puoli. (a6)

Juomisen varjopuolena esitettiin tässäkin tapauksessa nopeasti alkanut elämänlaadun huononeminen, joka ilmenee metsään sammumisina. Uusi elämäntapa, johon oli sekä jouduttu että hakeuduttu, vaikeutti pärjäämistä työelämässä.

Työpaikka menee

Työelämässä haastateltaville kertyi ongelmia juomiseen retkahtamisen takia. Useimmat yrittivät sinnitellä työelämässä, vaikka juova elämäntapa rupesikin melko pian näkymään sekä ulkomuodossa että toimintatavoissa. Jotkut haastateltavat korostivat, kuinka heidän työpanostaan juomisesta huolimatta arvostettiin. Siksi he eivät tässä vaiheessa myöskään itse nähneet juomistaan niin ongelmallisena eikä työntajakaan siihen puuttunut. Juomista työpaikan kannalta saatettiin kuvata seuraavasti:

Kyllä se tiedettiin siellä työpaikalla, mutta ei ne mua poiskaan hällunnut. En mä tällä rupee pullistelemaan, mutta oon mä ollut missä tahansa, niin aina mä oon myyny eniten. Sillein on ollut turvattu, että ei se ole ollut ongelma. (a6)

Useimmille juomisen ja työelämän yhteensovittaminen oli kuitenkin vaikeaa. *Se oli just se juominen, et tuli vähän liian paljo rokulipäiviä* kuvaa miesvanguin suulla ehkä parhaiten niitä erilaisia vaikeuksia, joita useimmat haastateltavat kohtasivat työelämässään. Useimmat haastateltavat kuvasivat saaneensa varoituksia ja tulleen irtisanotuiksi työpaikoiltaan alkoholin liiallisen käytön takia. Alkoholiiriippuvuuden vakavuutta kuvaa juuri se, että työkään ei heidän

kohdallaan ollut tarpeeksi hyvä syy olla juomatta. Työn ja alkoholin käytön yhteensovittaminen saattoi johtaa seuraaviin tilanteisiin:

No se esiintyy sillain, että ei pääse töihin lähtemään ja sitten alko tulla niitä rattijuopumuksia. Se varmaan ymmärtää, jos illalla vetää suurin piirtein tajun pois nii sitä ei aamulla seittämään pysty lähteen. Se että ei päässyt töihin ja se että alko tulla niitä rattijuopumuksia. (a1)

Elämänkulkuteoriassa kuvataan sitä, miten työ oli rikoksista luopuneille miehille tärkeä identiteetin ja sosiaalisen kontrollin lähde (Laub & Sampson 2003, 138–139). Työn merkitys näkyi vastaavasti rikosuran alkaessa. Työ oli haastatelluille erittäin tärkeä vielä siinäkin vaiheessa, kun juomiskierre oli pahentunut. Se ei saanut rikosuratyypin vankeja kuitenkaan muuttamaan alkoholin käyttöön liittyviä rutiinitoimintojaan. Niitä yritettiin yhteen sovitella työelämän vaateiden ja rutiinitoimintojen kanssa viimeiseen asti.

Juominen alkaa hallita elämää

Useimpien alkoholisuhte kehittyi käänteen jälkeen tai sen aikana yllä kuvatulla tavalla riippuvuuden tunnusmerkit täyttäväksi ja kokonaisvaltaiseksi toiminnaksi, jota ei voinut yhdistää työelämään.

Omasta mielestään sitä oli ihan selvin päin. Muitten mielestä ei siten ollutkaan. Sitä vaati enemmän ja enemmän sitä viinaa. Pikkuhiljaa se toleranssi siitä vaan nousi. Sitä pysty ottamaan enemmän, vaikka ei ois tosiaankaan ollut tarve. (a6)

Juominen oli pakonomaista ja totista, sitä kuvattiin tavanomaisen elämän kannalta tuhoavaksi. Juomisputket saattoivat kestää useita päiviä alkaen aamusta ja päättyen iltaan. *Sammumiseen asti ja heti kun silmät auki niin niin pitkään, kun sammu taas uuestaan* (a10).

Rankka juominen oli useimmilla pidemmän kehityksen tulosta. Alkoholisuhteen kehitys alkoi useimman kohdalla ikään kuin varkain. *Kyl se siin lisääntyi koko ajan niiku siin 25–30 välillä, se lisääntyi koko ajan vaan,* kuvaa miesvanki (a5) alkoholin kulutuksensa vähittäistä lisääntymistä perhe-elämän murentuessa.

Alkoholia juotiin tässä vaiheessa ystävien luona koko viikonloppu. Viikonloppujuomisen totaalista luonnetta kuvaa se, kuinka alkoholin saataavuus turvattiin saman miesvangan (a5) kertomana: *Siellä oli aina juotavaa. Sinne kun meni, niin otti ittekin juotavaa mukaa reilummin niin, että juota-*

vaa oli riittävästi. Varsinaista juomista hän kuvaa tässä vaiheessa kaikkea toimintaa hallitsevaksi: Heti aamulla, kun herätään nii ei oo mittää muuta mielessä ku se, että nyt täytyy ruveta juomaan. Se on ensimmäinen ajatus heti aamulla kun herää.

Vähitellen tilanne johti siihen, että juomista piti jatkaa myös viikolla. Parisuhteen loppuminen mahdollisti osaltaan tämän kehityksen. Juomista rutiinotoimintona kuvataan tässä vaiheessa seuraavasti: *Kyl se sit vaa meni siihen, että sit arkipäivinäkin ruvettiin juomaan. Sit jos ei ollut juotavaa, niin sit lähettiin hakemaan sitä autolla (a5).*

Yllä kuvattu prosessi oli kaikkien kohdalla pääpiirteissään samanlainen. Alkoholi hallitsi kaikkien muidenkin elämää ja oli useimmiten myös suoranaisena motiivina rattijuopumukseen siksi, että viinaa piti tietystä vaiheesta iltaa saada lisää. Tutkimuskirjallisuudessa tätä kuvataan alaspäin etenevänä kierteenä, jossa henkilön yksilöllisyys häviää vähitellen alkoholin hallitseman elämäntavan alle. Alkoholisoitumisprosessi on samalla syrjäytymisprosessi. Prosessissa yksilö joutuu normaalien sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle. Alkoholisoituneen henkilön sosiaalinen toimintatila ja sosiaaliset verkostot muuttuvat yhä rajoittuneemmiksi (Toiviainen 1997).

Tällä tavalla voi kuvata myös haastateltujen elämänkulkua alkoholin ottaessa siinä vallan. Heidän sosiaalinen toimintatilansa oli muuttunut monin tavoin rajoittuneemmaksi. Alkoholi oli tässä vaiheessa kaikkien elämää hallitseva elementti, kuten eräs vanki sanoi: *Kuningas alkoholi sitä tahtii on määrännyt aika pitkään (a6)*. ”Kuningas alkoholi” määräsi tahdin silloinkin, kun rattijuopumukseen syyllistyttiin mitä erilaisimmissa arkipäivän yhteyksissä. Niihin on viitattu jo edellä. Seuraavassa annetaan kuitenkin tarkempi kuvaus siitä, millä tavalla ne olivat osa juomisen varaan rakentuvan elämäntavan rutiinotoimintoja.

Juominen johtaa rattijuopumukseen

Aikuisuudessa alkaneilla rikosurilla rattijuopumus oli keskeinen rikos, joka muutti yksityisen laskukierteen rikosseuraamusjärjestelmän huolenaiheeksi. Näiden henkilöiden juomisen ympärille kietoutuva elämäntapa oli ”laddattu mahdollisuuksilla tehdä rikoksia sekä kiinnittyä epäsosiaalisiin verkostoihin” (Laub & Sampson 2003, 39).

Rattijuopumusten tilannekonteksteja olivat sekä työhön että vapaa-aikaan liittyvät arkipäivän tilanteet. Työhön liittyviä olivat esimerkiksi tilanteet, joissa juomista yritettiin yhteen sovittaa töihin menon kanssa. Juomisen aiheuttamiin riskeihin oli joissakin tapauksissa varauduttu esimerkiksi pitämällä kotona alkometriä *varoiks kun lähdin töihin (a6)*.

Yleisempää oli kuitenkin se, että työhön lähdettiin ilman alkometrin kaltaisia varotoimenpiteitä myöhään yöhön jatkuneen juomisen jälkeisenä aamuna. Tämä oli yleisesti kuvattu rattijuopumustilanne. Juomisen taustalla oli yleensä epävakaa elämäntilanne, jota saatettiin kuvata seuraavasti:

Ne reissuhommat on semmoisia, että meitäkin oli siellä, tossa kun ollaan yhteismajoituksessa asuttu niin meitä saattoi olla siellä seitsemän kaheksan miestä kolme huonetta ja keittiön asunnossa. No sen tietää, että se on yleensäkin valitettavaa näissä reissuhommissa se, että se alkoholinkäyttö on aikalailla suurta. Sitä ehkä itekin ajautui vähän siihen yksinkertaisesti siitä syystä, ettei siellä jaksanut olla selvin päin. Ehkä se silloin lisääntyi. (a1)

Vangin elämäntilanne oli muuttunut avioeron jälkeen. Hän oli muuttanut suurempaan kaupunkiin rakennusalan alihankkijayritykseen asuen tilapäisasunnoissa. Tässä yhteydessä mahdollistuivat myös rattijuopumukset, jotka liittyivät epävakaksi ja alkoholikeskeiseksi muuttuneeseen elämäntapaan.

Päivittäinen juominen tarkoitti käytännössä sitä, että iltaa istuttiin yömyöhään miesporukassa alkoholia nauttien.

Aamulla kun töihin lähti niin saattoi olla, että sitä oli kahteenkin asti yöllä nauttinu alkoholia. Siitä kun kuuden jälkeen aamulla lähtee, nii sitä saattaa löytyä 1,7 promillea puhalluskokeessa. Sillä lailla niitä tuli. (a1)

Rattijuopumukset ilmenivät yleisesti myös vapaa-aikaan liittyvissä yhteyksissä. Tällöin juomista oli harrastettu ystävien kanssa. Rattijuopumukset saattoivat näissä tilannekonteksteissa mahdollistua seuraavalla tavalla:

Yks oli sillain et lähettiin kaverin juhlista tai mä lähin aamuyöstä viemää yhtä kaveria, jota mä en edes tuntenut. Se oli mun työkaverin kaveri. Lähdin viemään sitä aamuyöstä rautatieasemalle. Lauantai ja sunnuntain välisenä yönä. Mä sit sanoin, et kyl mä oon ajokunnossa. No en tosiaankaan [ollut]. (a6)

Yllä kuvatun kaltaiset tilanteet toistuivat lähes samankaltaisina. Rattijuopumusta ei yleensä suunnitella etukäteen (ks. myös Homel 1993, 78–79). Ne syntyvät juomistilanteen aikana hetken mielijohteesta. Näin voi lyhyesti kuvata myös haastateltavien rattijuopumusten luonnetta: *Mulla oli kesämökillä tiekokous ja menin silloin kesämökille ja tota olin ottanut siinä kyllä jo, mutta ei ollut tarkoitus tulla pois silloin sinä päivänä. Sitten kun sen pienen rajan ylittää, niin sitä lähdetään ajamaan. Ajoin tuolla kirkonkylän keskustassa ylinopeutta tutkaan ja sitten samalla kertaa oli puhalluskoe ja se näytti yks*

ja viis vai kuusko se oli [promillea]. No sehän vitutti ku pientä oravaa, että näinkö tässä kävi ja sitten kun olin töissä niin en ajanut humalassa, mutta korttita ajoja tuli sitten kuitenkin ku kortti oli poissa. (a8)

Vastuun kiellosta katumukseen

Vastuun kiello. Kriminologiassa on oma osa-alueensa, joka tutkii rikollisten tapoja selitellä tekojaan ja kuvata niitä ymmärrettäviksi ja hyväksyttäviksi. Näitä tapoja kutsutaan neutralisaatioiksi ja niiden tutkimusta neutralisaatioteoreettiseksi tutkimukseksi (Kivivuori 2008, 223–233). Ehkä kaikkein tyypillisin rikollisen toiminnan neutralisaatio on vastuun kiello, ja tyypillisin vastuun kiello taas viittaaminen humalatilaa. Rattijuopumus rikoksena sisältää tavallaan immanentin neutralisaation. Rikollisen toiminnan merkitys virittyy usein oman vastuun kiellon ja sen alleviivaamisen väliseen jännitteeseen.

Pulkkinen ja Aaltonen (2003) ovat pohtineet sitä, mikä toiminnan osuus rattijuopumustilanteissa on. Miten rattijuopumukseen syyllistyneet näkevät oman toimijuutensa sinä hetkenä, kun he ryhtyvät ajamaan autoa tietäen olevansa juovuksissa? He löysivät tutkimusaineistostaan kaksi toisilleen vastakkaista tyyppiä. Toisessa tyyppissä mahdollisuus vaikuttaa itse omaan toimintaan on rattijuopumustilanteissa alistettu toiminnan ulkopuolisille tekijöille. Tällaisia ovat esimerkiksi tilanteen kaoottisuus, jossa rattijuopumus nähdään ainoana toimintavaihtoehtona. Toisessa tyyppissä rattijuopumuksessa korostuu henkilökohtainen toimijuus ja autonomia, vaikka itse teko jälkikäteen tuomitaankin lainvastaisena ja ei-hyväksyttävänä (mts. 155).

Tämän tutkimuksen vangit selittivät rattijuopumuksiaan sekä oman toiminnan että ulkopuolisten tekijöiden yhteisvaikutuksen tuloksena. Pääasiassa toimintaa selitettiin oman vaikutusvallan ulkopuolella olevista tekijöistä käsin. Näistä keskeisin oli alkoholi. Se oli oman vaikutusvallan ulkopuolella olevana toiminnan laukaisija juomistilanteissa seuraavasti: *Sit ku minä oon juonu jonkin verran, niin sitä on hirmu rohkaa lähtemään* (a8). Sama vanki toteaa, että ilman viinaa hän ei koskaan lähtisi rattiin. Tällöin hän hallitsee omaa toimintaansa, kuten hän seuraavassa kuvaa: *Esimerkiksi jos joku nyt mulle sanois, että läheppä ajamaan autoa, minä sanon, että en lähtis. Sit ku minä oon juonu niin siinä attelee, että ei siinä mittään tapahdu enneku sit on kiinnijäänyt.*

Samalla tavalla kuvasivat myös muut toimintaansa vastaavissa tilanneyhteyksissä:

No se tapahtuu yleensä siinä vaiheessa, ku mä olen muutaman päivän juonut. Sitten kun se tapahtuu, nii se ei yleensä tapahdu aamulla vaan illalla. Silloin mä olen jo sen verran huppelissa, että mä en oikeastaan välitä enää mistään mitään. Mä en ajattele mitään muuta kuin seuraavaa puolta tuntia. Yleensä se tapahtuu semmosessa tilanteessa, että mä lähden hakemaan viinaa jostain ja mä ajattelen silloin vain sitä asiaa, että mun on saatava viinaa äkkiä. Mä en ajattele yhtään pitemmälle sitä asiaa. (a5)

Jotkut vangit yrittivät neutralisoida omaa vastuutaan, vaikka rattijuopumusta yleisellä taholla paheksuttiin. Oma toiminta nähtiin kuitenkin aina jotenkin ymmärrettävänä tai ainakin puolustettavissa olevana. Tekoja tehtiin ymmärrettäväksi paitsi vastuun kielloilla myös sillä, että teko on erittäin yleinen. Kuten edellä jo puhunut vanki (a8) sanoi, *tuollahan ajjaa monia, jotka ei jää kiinni ollenkaan*. Sitten hän jatkaa esittämällä toisen klassisen neutralisaation, vahingon kiellon:

Silleen että minun kohdalla ei oo sattunut mitään vahinkoo. En ole rutannut autoo yhtään kertaa, enkä onneksi oo kenekään piälle ajanut. Se ois hirveätä.

Ja varmuuden vakuudeksi hän vielä toteaa oman paikkakuntansa poliiseista: *Minä oon tehnyt talonkin niille*. Ja kuten on melko tyypillistä rikollisen toiminnan oikeuttamisretoriikkoja esitettäessä, justifioiva täyslaidallinen lopetetaan teon yleiseen paheksuntaan, melkein pä samaan hengenvetoon: *Mutta tota, se on oikein, että jääpi kiinni. En minä puolusta rattia ollenkaan*. Neutralisaatioissa onkin kyse teon puolustelemisesta omalla kohdalla poikkeustilanteena, ei teon yleisen hyväksyttävyyden korostamisesta.

Vankeuden tarjoamasta etäisyydestä käsin oma toimintakin voitiin kyseenalaistaa ja tuomita.³⁵ Tällöin sitä arvioitiin tavanomaisen elämän viitekehuksesta käsin. Myös alkoholin käyttöä pohdittiin tästä näkökulmasta.

Katumusta ja irtaantumispyrkimyksiä. Muutos suhtautumisessa poikkeavaan toimintaan tapahtui vähitellen niin, että siitä pyrittiin irtaantumaan. Kehitys oli samantapainen kuin ensimmäisessä rikosuratyypissä. Toimintaan väsyttiin siinä vaiheessa, kun poikkeavaan toimintaan liittyvät ongelmat alkoivat kasaantua erilaisina taloudellisina ja sosiaalisina selviytymisvaikeuksina sekä rikosseuraamuksina. Oman vastuun myöntämiseen liittyi katumus.

³⁵ Osa vangeista koki käyvänsä sisäisiä keskusteluja rattijuopumustekojen potentiaalisessa läheisyydessä, niin että joskus pystyi puhumaan itsensä pois teosta.

Katumus ja kyseenalaistaminen korostuivat tässä rikosuratyypissä ensimmäistä voimakkaammin. Katumuksen voimakkuutta kuvaa hyvin seuraava haastattelukatkkelma, jossa miesvanki kuvaa tilannetta, jossa hän jää kiinni rattijuopumuksesta kyyditessään tapaamiskäynnillä olevia lapsia takaisin entisen vaimonsa luokse:

Onneks ei ollu mittään ampumavälineitä lähellä [...] niiku arvata saattaa ja ymmärtää nii kyl siin kävi mielessä, että mitä järkee tässä on enää ja jos noit lapsia ei ois ollut, niin ihan varmaan itsetuhofii-lis ois ollu aika katossa [...] et mitä järkee tässä on enää. (a6)

Katumuksen ja kyseenalaistamisen voimakkuus ja aste vaihtelivat kuitenkin sen mukaan, missä tilanteissa rattijuopumukseen oli syyllistytty. Tämä vaikutti myös siihen, minkälaisia toiminnallisia valintoja alkoholiin liittyen tehtiin.

Yhdellä vangilla (a5) teon vakavuus ja moitittavuus valkenivat vähitellen. Siihen ei alussa suhtauduttu muuten kuin muuhun toimintaan kuuluvana harmillisena takaiskuna. Siitä saatu ensimmäinen tuomiokaan sakkojen ja lyhyen ajokiellon muodossa ei vielä vaikuttanut toimintaan niin, että tekoa olisi ryhdytty katumaan:

*Mitä seuraamuksia siitä ensimmäisestä ratista tuli?
No ei siit vissiin muuta tullu ku sakkoja. Se oli tavallinen rattijuopumus vaa.
Mietit sä silloin sitä asiaa ja omaa alkoholinkäyttöäsi?
No en oikeestaan miettinyt. Mulla meni aika kauan aikaa, ennen kuin mä rupesin loppujen lopuksi ajattelemaan sitä, ettei se oo oikein*

Tälle päinvastainen toimintamalli oli kehyskuvauksessa esitetyn kaltainen. Ensimmäinen rattijuopumus toimi tällöin niin vakavana varoitussignaalina, että sen seurauksena pyrittiin välittömästi irtaantumaan. Toimintaa kuvattiin tällaisessa tapauksessa seuraavasti:

*Teitkö mitään alkoholin suhteen, kun jäit ensimmäisen kerran kiinni ratista?
Totta kai ja sen takia mä aloinkin heti käydä hoidossa. Ensimmäisen keikan jälkeen menin kuukauden hoitoon. Se meni ihan hienosti se aika, mutta ei sitten aikaakaan, kun sama juttu jatkui taas. No sitten siihen tuli se A-klinikka-vaihe. Kyllä sitä on yritetty lopettaa, mutta ei se vaan käy noin, naks. Sitten sitä tietysti hakeutuu semmoiseen kaveripiiriin, että urheilu on jäänyt ja liikunta jäänyt kaiken kaikkiaan aika vähille silleen että kuningas alkoholi sitä tahtii on määrännyt aika pitkään. (a6)*

Vaikka kehitys olikin tällaista pyrkivät kaikki ennemmin tai myöhemmin muuttamaan toimintaansa irtaantumalla alkoholin käytöstä. Kaikilla oli taustallaan huoli toistuvista rattijuopumuksista sekä halu tuntea olevansa oman elämänsä herra.

Jotkut yritykset olivat myös onnistuneet pidemmäksi aikaa. Seuraavassa kuvataan yhtä tällaista onnistunutta irtaantumispyrkimystä ja sen vaikutusta mielialaan. Sen onnistuminen samoin kuin myönteiset sivuvaikutukset kuvataan ikään kuin sattumalta syntyneiksi toiminnan sivuvaikutuksina samalla tavalla kuin Laubin ja Sampsonin (2003, 278–279) tutkimuksessa. Hyvin alkanut toiminta tuo myönteisiä sivuvaikutuksia, joka kannustaa ylläpitämään toimintaan.

Mä olin niiku ylpiä ittestäni kuitenkin. Mä olin kuitenkin saanut oltua niin pitkän putken ja sit siit tuli pidempi ja pidempi vaa niiku et oli tyytyväinen itteensä. (a5)

Onnistunut irtaantumisyritys alkoholista alkoi vängin istuessa yli vuoden pituista tuomiota. Tällöin hän oli saanut keskusteluapua päihdeongelmaansa ja pystynyt myös käsittelemään rattijuopumuksiaan. Varsinainen toiminta käynnistyi kuitenkin haastateltavan omasta aloitteesta vapaudessa. Toiminnan onnistunut käynnistyminen piti yllä irtaantumisprosessia pidemmän aikaa. Se loppuminen oli sitäkin suurempi kielteinen käännekohta, jota kuvataan seuraavasti:

*Tapahtuiko siinä sen jälkeen joku repsahdus?
No sit siin tapahtui se, että mä join yhden päivän. Sitten mä ajattelin, että kyllä mä voin juoda tässä toisenkin päivän, että mä lopetan sit lauantaina. No sit se onnistu pari kolme kertaa sillein. Sitten se ei tapahtunutkaa enää niin. Ei tahtonut saada jarruu niin hyvin päälle enää.
Miten sitten kun sä syyllistyit taas tähän ryyppäämiseen niin miten se itsetunto? Miltä susta tuntui silloin?
Kyl se oli aika pohjassa. Kyl mä olin aika pohjalla silloin. Ku ei mult löytynyt sitä itsekuria, mikä olis sanonut, että nyt ruvetaan katkaisemaan sitä ryyppyputkea [...] ettei kerta kaikkiaan sitä löytynyt.*

IV VANKIEN NÄKEMYKSIÄ SEURAAMUSTEN TOIMEENPANOSTA

Henrik Linderborg

Tässä luvussa tarkastelemme vankien käsityksiä rikosseuraamusten toimeenpanosta heidän omalla kohdallaan, painottaen rikosuralta irtaantumisen mahdollisuutta osana vangin elämänkulkua ja rikosuraa. Vankien kuvaukset on suhteutettu siihen historialliseen ja institutionaaliseen kontekstiin, jossa he suorittivat vankeutensa (vankilajärjestelmästä ks. edellä kohta 1.1).

On syytä heti aluksi korostaa, että tässä ei ole kysymys seuraamusten vaikuttavuuden arvioinnista. Sellainen kysymyksenasettelu edellyttäisi toisenlaisia tutkimusasetelmia, esimerkiksi satunnaistettua koasetelmaa tai jälkikäteen kaltaistetun vertailuryhmän luomista.

Kaikessa ihmistä koskevassa selittämisessä ja kuvaamisessa kohde voidaan jakaa toimintaan (*action*) ja käyttäytymiseen (*behaviour*). Toiminta on luonteeltaan merkityksellistä; siinä käyttäytyminen tapahtuu kulttuuristen merkitysten alaisuudessa. Ihminen ei kuitenkaan tunnista kaikkia valintojensa motiiveja ja syitä; tältä osin kyse on käyttäytymisestä. Niinpä esimerkiksi rikosseuraamukset voivat vaikuttaa niitä saaviin yksilöihin kausaalisesti, vaikka he eivät tunnista tällaista vaikutusta eivätkä osaisi puhekea kokemustaan sanoiksi. Siksi laadullinen tutkimusaineisto ei voi eikä pyrikään paljastamaan käyttäytymisen syitä tai toimenpiteiden vaikuttavuutta. Kyse on toiminnan merkityksen ja seuraamusten kokemisen kuvaamisesta, jolla on tärkeä itsenäinen merkitys.³⁶

4.1 Yhdyskuntapalvelu

Palvelutehtävien laadun sekä palvelupaikan sosiaalisten suhteiden luonteen on todettu tutkimuksissa vaikuttaneen merkittäväällä tavalla yhdyskuntapalvelusta suoriutumisen. Palvelun onnistuneella suorittamisella on vaikutusta myös siihen, millaiseksi suhde lainvastaiseen ja epäsosiaaliseen toimintaan muodostuu. Palvelun kokeminen liian rangaistuksellisena ja lei-

³⁶ Perusteellisemmin aiheesta ks. esim. Kivivuori 2008, 19–21.

maavana saattaa vaikuttaa kielteisellä tavalla pyrkimykseen irtaantua rikok-
sista ja päihteistä. (McIvor 1992, 1993, 1995.) Irttaantumisen tukemisessa
tärkeäksi yhdyskuntapalvelussa on nähty myös täytäntöönpanoviranomais-
ten vastuulla oleva ammatillinen vuorovaikutus sekä tähän liittyvä yksilöl-
linen tuki ja ohjaus. (Rex 2005, 157–158.)

Yhdyskuntapalvelukokemuksia kuvattiin molemmissa rikosuratyypeis-
sä. Haastateltavista 21:den vankeustuomio oli muutettu yhden tai useam-
man kerran yhdyskuntapalveluksi (ks. liite 4).

Yhdyskuntapalvelun suorittaneiden haastateltujen kokemukset vaihteli-
vat. Mitään ehdottoman selkeää rajaa kahden rikosuratyypin välille ei voi-
nut vetää. Tiettyjen tekijöiden suhteen ne kuitenkin poikkesivat toisistaan.

Lapsuuden ja nuoruuden aikana alkaneet rikosurat

Kahden vangin tuomiota ei muutettu yhdyskuntapalveluksi heidän saaman-
sa kielteisen soveltuvuusselvityksen takia. Kummatkin näistä edustivat lap-
suuden ja nuoruuden aikana alkanutta rikosuratyyppejä.

Kielteisen lausunnon saaneet kertoivat olleensa motivoituneita yhdys-
kuntapalvelukseen. Päätöksen taustalla olivat erilaiset elämäntapaan liitty-
vät ongelmat, joista keskeisimpinä mainittiin päihheet. *En päässyt yhdys-
kuntapalveluun koskaan, koska mulla on huume- ja päihdeongelma, en
ollut yhdyskuntapalveluun kelpoinen*, kuvaa toinen (n16) kielteisen lausun-
non saaneista syitä siihen, miksi yhdyskuntapalvelua ei hänen kohdallaan
suostuttu esittämään. Tähän liittyviä muita syitä olivat vangin elämäntilan-
teen yleinen epävakaisuus asunnottomuuden ja työttömyyden muodossa.

Vanki piti kielteistä päätöstä rikoskäyttäytymistään ajatellen ristiriitai-
sena. Hän kertoi pohtineensa vakavammin suhdettaan lainvastaiseen toi-
mintaan yhdyskuntapalvelun ollessa ajankohtainen. *Kyllä mä oisin pystynyt
suorittaan sen. Pystynhän mä täälläkin skarppaamaan, niin miks mä en
pystyis sitten siviilissäkin skarppaamaan samalla lailla*, ihmettelee hän
tuolloin saamansa kielteisen lausunnon perusteluja, jonka perusteella hänen
vankeusrangaistustaan ei muutettu yhdyskuntapalveluksi.

Suuri osa lapsuudessa ja nuoruudessa rikosuran aloittaneista, yhdyskun-
tapalveluun menneistä vangeista koki erilaisia vastoinkäymisiä yhdyskun-
tapalvelun suorittamisessa. Vaikeudet johtuivat sekä heidän elämäntavas-
taan että toiminnallisesta suuntautumisestaan: esimerkiksi sääntöjen rik-
komisina, palvelutehtävissä suoriutumisessa sekä palvelupaikan sosiaalisen
yhteisöön sopeutumisessa. Merkittävä osa keskeytti palvelun näistä syistä.

Keskeinen tekijä epäonnistumisessa oli se, millaiseksi suhde lainvastai-
seen ja epäsosiaaliseen toimintaan oli muotoutunut yhdyskuntapalvelun

aikaan. Mahdollisuus suorittaa vankeus yhdyskuntapalveluna osui useimman kohdalla vaiheeseen, jossa lainvastainen toiminta sekä päihteiden käyttö olivat intensiivistä ja elämä muutenkin vailla koossa pitäviä rakenteita. Palveluksen keskeyttäminen alkoholin tai muiden päihteiden takia ei siksi myöskään ollut harvinaista. Sitoutuminen palvelun edellyttämään pitkäjänteisyyteen sekä itsekuriin päihteiden suhteen ei onnistunut arjen ollessa muutenkin niin sekava.

Yksi näistä epäonnistuneista on seuraavassa haastattelukatkelmassa puhuva miesvanki (n3). Hänen vankeusrangaistuksensa muutettiin kaksi kertaa yhdyskuntapalveluksi. *Osittain se oli viina ja sitten rupes vaan hermot pettämään*, kuvaa hän yhdyskuntapalvelujen keskeyttämisiin johtaneita syitä. Vanki ei suhtautunut yhdyskuntapalveluun kielteisesti. Hän näki sen omalla kohdallaan mahdollisuutena. Siksi hän halusi ottaa sen suorittamisen vakavasti. *Miulla oli semmonen tarkoitus, et mie otan sen heti alta pois [...] et se on perkele käytävä*, kuvaa hän suhtautumistaan ensimmäiseen yhdyskuntapalveluun.

Hänen alkoholinkäyttönsä oli kuitenkin siihen aikaan niin hallitsema- tonta, että se näkyi palvelupaikalla johtaen kahteen varoitukseen. Hän oli laskenut saavansa vielä kolmannen ja sääтели alkoholikäyttäytymistään sen mukaisesti. *Mut mie en saanutkaa sit ku kaks mahollisuutta. Mie luulin, et tuohan antaa viel kolmannen*.

Kuultuaan, ettei kolmatta kertaa tule, päätti vanki itse keskeyttää palveluksena. *Sit mie soitin sinne et lopetetaan kokonaan*. Toisen yhdyskuntapalvelun hän keskeytti jo toisesta varoituksesta. *Miul oli yks varotus alla niin se katkes kuitenkin toisesta, ku ne oli sanonut siitä paikasta*.

Vanki toteaa molemmilla kerroilla oman toimintansa olleen suurin syy yhdyskuntapalvelun keskeyttämiseen. Hän kertoo sääntöjen mukaan toimimisen olevan hänelle välttämätöntä elämäntilanteen sekavuuden ja jäsentymättömyyden takia. *Mie oon ajanut monessa hommassa itteni tahallani niin ahtaalle, että miun on pakko toimii sääntöjen mukaan*, kuvaa hän toimintaansa.

Sääntöjen omaehtoinen noudattaminen ei ole vangille kuitenkaan helppoa. Myös muut tämän uratyypin edustajat kuvasivat samantapaisia päih-teistä johtuvia keskeyttämisiä esimerkiksi seuraavasti. *Sinä päivänä, ku ois pitänyt mennä sinne, niin taisin lähtee ryyppäämään. Sit se jäi, kun ei anteeksi annettu siellä yhtään, että se on joko tai. Sit se niputettiin vankeus- tuomioksi* (n8). Amfetamiinin käyttö puolestaan johti palveluksen keskeyttämiseen seuraavasti: *sit mä mokasin sen, ku ei ollu aineita, ehä mä voinut lähteä kipeänä töihin tai sinne hoitamaan sitä yhdyskuntapalvelua* (n21).

Päihteiden lisäksi keskeyttämisiin johti uratyypin kohdalla lainvastaisen toiminnan intensiivisyys. *Se keskeytyi sit omiin mokiin. Mä tein pari rikos-*

ta, kuvaa miesvanki (n15) keskeyttämistä rikosjuttujen takia. Hänellä oli tuohon aikaan lukuisia käsittelemättömiä rikosjuttuja amfetamiinin käyttöön ja välittämiseen liittyen. Tulossa olevat poliisikuulustelut sekä oikeusjutut tekivät elämän järjestelmällisen suunnittelun vaikeaksi eikä vangilla itselläänkään ollut siihen tarvetta sen hetkisessä elämäntilanteessaan.

Erään vangin (n5) tapauksessa palveluksen keskeyttämisen syyksi ilmoitettiin palvelutehtävien luonne, jota kuvattiin hyvin rangaistukselliseksi. Tästä syystä tapahtunutta keskeyttämistä kuvattiin seuraavasti:

Oli saatanan kova talvi. Varmaan kaksyksi astetta pakkasta. Mä menin yhdyskuntapalveluun. Olin varautunut siihen, että mä pääsen sisähommiin ku kerra oli sovittu. No sit se ukko löi mulle vesurin käteen, jotta mee risui karsimaan tonne tien poskeen. Saatana [...] metrin tai puolen metrin hangessa siinä. Sillon oli vielä puol metrii varmaan lunta. Mä löin vesurin puuhun pystyyn ja sanoin, että vittu hakkaa itte risus. Mä en tuu tänne tätä varten. Sit se sanos, et no tää yhdyskuntapalvelu loppuu sit tässä paikassa, mä sanoin, et ihan sama saatana ei kiinnosta, jos ei hommat toimi sillainku on sovittu, nii tota noin antaa olla.

Vanki ei usko yhdyskuntapalvelun kaltaisen rangaistuksen vaikuttavan häneen siten, että se saisi hänet irtaantumaan lainvastaisesta toiminnasta, kuten hän seuraavassa toteaa: *Ei se oo mun juttuni yhdyskuntapalvelu, et kyl mä tuun ennemmin istumaan tuomioni, ku lähden sinne yhdyskuntapalveluun.*

Joidenkin vankien onnistui nivoa päihteiden käyttö rutiinotoimintona yhteen yhdyskuntapalvelun kanssa niin, että palvelu saatiin suoritettua. Tärkeää osaa näissä tapauksissa näytteli se, miten päihteiden käyttö oli onnistuttu huomioimaan Kriminaalihoitolaitoksessa käydyissä keskusteluissa ja soveltuvuusselvityksessä sekä palvelupaikalla. Ainakin kahdessa tapauksessa yhdyskuntapalveluun joutuneet onnistuivat salaamaan huumeiden käytön palvelupaikassaan. Toinen heistä (n6) palveli ironista kyllä A-klinikalla. Hän valehteli ”*et ne on jo ohi ne ajat*”, ja häntä uskottiin. Vanki kertoo palvelutehtäviensä luonteen olleen sellaisia, että ne mahdollistivat amfetamiinin käytön. Hänen tehtävänsä eivät myöskään edellyttäneet vuorovaikutusta muun henkilökunnan kanssa. Amfetamiinin käyttöä tehtävien suorittamisen lomassa hän kuvaa seuraavasti:

Siel korjailtiin tai kasailtiin tommosia polkupyöriä ja sehän oli piri-päälle mukavaa hommaa. Kyl siel yks oli semmonen, joka vähän kyt-täsi. Mä vähän välttelin sitä, että mä olin siel korjaamon puolella aika paljon. Kyllä se mun oma ohjaajani kävi siinä välillä. Olin mä kerran tunnin ylitöissäkin siinä ku innostusin liikaa. Ei se mitää huomannut.

Poikkeuksen tämän rikosuratyypin epäonnistuneista teki naispuolinen vanki (n10). Hän kertoo yhdyskuntapalvelun auttaneen häntä pitämään jo lapsena alkaneen rankan päihteen käytön kurissa. Hän koki yhdyskuntapalvelun muutenkin myönteisenä kokemuksena palvelutehtävien suhteen. Kokemuksiaan hän kuvaa seuraavasti:

Se oli hyvä juttu. Mä läksin aamulla fillarilla töihin ja se oli niiku kolme kertaa viikossa muistaakseni. Se meni mulla ihan hyvin muistaakseni, että ei siinä mitään tullut.

Käytit sä kamaa siihen aikaan?

En [...] että mä olin ihan selvin päin. Kai se työkin vaikutti. Musta oli niin kivaa hääritä siinä. Mä uskon, että se on sama ku täällä linnassakin, että kun mä koko ajan teen jotain niin ei mulle tuu mielenkään, et mä oisin sekaisin.

Suurimmalle osalle tämän uratyypin edustajista yhdyskuntapalvelu merkitsi kuitenkin kielteistä kokemusta. Se ei siksi myöskään auttanut irtaantumispyrkimysten herättämisessä tai vahvistamisessa. Osa olisi tosin ollut halukas hyödyntämään yhdyskuntapalvelua tuolloin heränneiden irtaantumisajatustensa edistäjänä. Käytännössä heillä ei tuossa vaiheessa kuitenkaan ollut keinoja eikä suunnitelmia irtaantumisen aloittamiseksi eikä niitä heille Kriminaalihuoltolaitoksen taholta myöskään tarjottu. Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena edellytti tiettyjen työelämässä vaadittavien rutiinitoimintojen hallitsemista sekä elämäntapaa, joka pohjautui palkkatyölle ja säännöllisyydelle (vrt. Linderborg 2001, 198–202).

Aikuisuudessa alkaneet rikosurat

Aikuisena rikosuransa aloittaneista kahdella oli samanlaisista syistä johtuvia epäonnistumisia kuin useimmilla lapsuudessa rikosuransa aloittaneilla yhdyskuntapalvelussa olleilla. Ensimmäisen kohdalla merkittävää osaa näytteli alkoholin liikakäyttö, jota kuvataan seuraavasti: *Tuli ryypättyä, sen takia se loppu* (a2). Haastateltu piti tässä tapauksessa vankilaa alkoholiongelmansa kannalta parhaana ratkaisuna. Hän ei olisi tuossa vaiheessa jaksanut vastuuttaa itseään suorittamaan pitkälle ajalle jaksotettua yhdyskuntapalvelua loppuun ilman erityisiä tukitoimenpiteitä. Riski ajautua uusiin rattijuopumuksiin yhdyskuntapalvelun aikaan olisi ollut suuri.

Toisessa tapauksessa yhdyskuntapalveluun pääsyn esti vankeusrangastuksen täytäntöönpano, joka tapahtui samantapaisesti kuin edellisen uratyypin kuvauksissa. Taustalla oli alkoholin ja avioeron murskaama elämäntilanne. Tilannetta kuvattiin seuraavasti:

Tosiaan mun piti päästä yhdyskuntapalveluun, mut sit yksi kaveri, joka on poliisina tuolla mun kotikaupungissa, niin hän sit näki mut tuolla partioidessaan ja hyppäs autosta ulos ja huusi perään vaan, et mitä mies morjens. Juteltiin niitä näitä. Sit se sano, että tiedätkö sua on kaivattu tuolla mejän asemalla. Mä sanoin, et niin varmaan on. Se että ihan oikeesti sulla on haku päällä. Totta se oli. Sitten mentiin. En mä ehtiny mitää tavaroitakaa ottaa mukaan. Reppu oli sattumalta selessä. Sit lähettii siltä seisomalta tänne [vankilaan]. (a6)

Vanki menetti samassa yhteydessä työpaikkansa.

Muut uratyypin yhdyskuntapalveluun tuomitut suoriutuivat sen sijaan palvelustaan vaikeuksitta. Näissä tapauksissa selviytymistä selittää se, että he olivat vielä kiinni työelämässä. He olivat tottuneita työelämän rutiini-toimintoihin eri tavalla kuin ne, jotka olivat irtautuneet työelämästä. Pidättyminen päihteisistä yhdyskuntapalveluksen aikana ei tuottanut heille samanlaisia vaikeuksia. Yhdyskuntapalvelun suorittamista tästä lähtökohdasta kuvaa miesvanki (a8) seuraavasti:

Miten tämä yhdyskuntapalvelu? Milloin sä olit yhdyskuntapalvelussa? Niillä ensimmäisillä rateilla olin. Kaks kertaa olin. Vanhainkodilla ja seurakunnalla.

Miten ne meni ne palvelut?

Hyvästi. Siellä oli hyvä olla, kun oli rakennustöitä. Kummatkin suoritin niin, ettei jäänyt mittään. Ei tarvinnu keskeyttää.

Minkälaiselta se tuntui rangaistuksena se yhdyskuntapalvelu?

Kyllä se yhtä hyödyllinen oli ainakin kuin täällä olo.

Oliko se sun mielestä vaativa rangaistuksena?

Kyllähän se vaativa on. Kaks tuntii päivässä niin sehän venny hirmu pitkälle ajalle, ku ei voi suorittaa aamusta iltaan niitä tunteja pois. Kaks tuntia ja oliko se yks kolmetuntinen aina viikkoo kohti. Kahtena päivänä viikossa. Minä olin töissä silloinkin, jotta tein ne tunnit silloin mutta piti olla ylitöissä kyllä.

Oliko se sillä paikkaunnalla missä asuit, se yhdyskuntapalvelu?

Kyllä.

Miltä se tuntui kun kaikki tunsu sut? Tuntuiko se vähän häpeälliseltä sun mielestä?

No eihän siitä nauti silleen mutta jotenkin musta tuntui, että se on hyödyllinen työ.

Tämä vanki toi esiin palvelun rangaistukselliset elementit kuten sen, että siihen joudutaan uhraamaan omaa aikaa varsinaisen työajan ulkopuolella. Tällä tavalla yhdyskuntapalvelu kovuudessaan ja vaativuudessaan rinnastuu vankeusrangaistukseen.

Haastateltavan varsinaiseen ongelmaan eli päihdekäyttämiseen yhdyskuntapalvelu pystyi vaikuttamaan kuitenkin vain tilapäisesti. Päihdeon-

gelmaa ei palveluksen aikana käsitelty. Tämä oli yleinen piirre myös muilla vangeilla. Tämä ongelma toistui myös vankeusrangaistusten kohdalla. Rangaistuskäytännöt tukivat eri tavoin sellaista toimintaa, jossa rangaistuksen suorittaminen sääntöjä ja päiväohjelmaa noudattaen muodostui keskeiseksi. Irtaantumista ajatellen yhdyskuntapalvelussa oli samantapaisia piirteitä kuin vankeusrangaistuksessakin. Molemmat perustuivat välineelliselle suorittamiselle, jossa sisäiseen muutostyöhön oli vähän aikaa ja mahdollisuuksia.

Vanki korosti yhdyskuntapalvelun erilaisia myönteisiä rangaistuksellisia vaikutuksia sekä palvelutehtävien mielekkyyttä oman ammattitaitonsa näkökulmasta. Tässä suhteessa hän muistutti naisvankia (a7), jonka tarina kerrottiin edellisen luvun alussa. Hänen tuomioistaan kaksi oli muutettu yhdyskuntapalveluksi. Hän oli kokenut palvelut pääosin myönteisinä niihin liittyvästä häpeän ja leiman tunteesta huolimatta. Myönteiset kokemukset liitettiin palvelupaikan ilmapiiriin sekä palveluna tehtävään työhön. Palvelu oli palkitsevaa, kun sai tehdä oman alan töitä. Häntä myös arvostettiin palvelupaikalla.

Naisvanki koki varsinaisen palvelun auttaneen häntä rangaistuksen suorittamisessa. Toiminnan taustalla oleviin ongelmiin eli alkoholin hallitsemaan elämäntapaan ja siitä johtuviin rattijuopumuksiin siinä ei kuitenkaan puututtu, Kriminaalihuoltolaitoksen valvojan kanssa soveltuvuusselvityksen yhteydessä käytyä keskustelua lukuun ottamatta. *Ei siit sielläkään sit sen kummemmin juteltu, ku mä olin kuitenkin vakityössä*, toteaa nainen päihdekeskustelusta. Naisvanki kertoi palvelun tosin tässäkin auttaneen siinä mielessä, että hän joutui omaehtoisesti kontrolloimaan alkoholin kulutustaan. Tähän häntä motivoi myös yhdyskuntapalvelujen aikaan rattijuopumuksista johtuva häpeäntunne.

4.2 Vankeus

Tässä osassa kuvaamme, miten vangit suhtautuivat aikaisempiin vankeusrangaistuksiinsa – joita useimmilla oli. Tämän jälkeen kuvataan sitä, mitkä tekijät edistivät irtaantumisasajusten vahvistumisessa ja kuinka irtaantumistoimintaa ylläpidettiin vapaudessa. Viimeiseksi kuvataan, kuinka aikaisemmista vankeusrangaistuksista vapautuminen vaikutti irtaantumiseen ja juuttumiseen ja millaisia irtaantumisenäkymät olivat tulevaisuudessa.

Farrall ja Calverley (2006, 71) kuvaavat vankilaan tottumisen prosessia ”hitaana eksistentiaalisena kuolemana”. Vankila saattaa ensimmäisellä kerralla toimia jonkinlaisena herätysshuutona. Se vaikutukset saattavat kuitenkin hävitä melko pian vangin tottuessa vankielämään. Tottuminen ei tarkoi-

ta sitä, että vangit olisivat aidosti tyytyväisiä tilanteeseensa. He yrittävät tehdä siitä kuitenkin olosuhteisiin nähden siedettävän mukauttamalla oman toimintansa vankilaolosuhteiden mukaiseksi.

Yllä sanottu tavoittaa kaikista tapauksista nousevan keskeisen teeman niiltä osin, kuin niissä kuvattiin mukautumista ensimmäisiin vankeusrangaistuksiin. Eksistentiaalinen kuolema on tosin liian voimakas vertauksena kuvaamaan sitä, minkä merkityksen vankila sai haastateltavien elämänkuluksissa. Vankilaan mukautumista voi haastateltavien kohdalla parhaiten kuvata jonkinlaisena turtumisena. Turtumisella tarkoitetaan tällöin sitä, että vankila hyväksytään vähitellen välttämättömäksi osaksi elämänkulkua. Oleminen ja elämää koskevat valinnat yritetään sopeuttaa tämän mukaisesti (vrt. esim. Kääriäinen 1994, 136–139).

Ei ole yllättävää, että vankilan kohtaaminen ja siihen turtuminen tai totuminen olivat erilaisia kokemuksia koko elämänsä rikosuralla olleiden ja toisaalta aikuisena rikosuralle lähteneiden parissa.

Lapsuudessa ja nuoruudessa rikosuran aloittaneet

Goffman (1961, 65) toteaa, että lastenkodeissa ja koulukodeissa sosiaaliset ”valtion kasvattamat nuoret” eivät tarvitse erityisiä sopeutumisstrategioita vankilan kaltaisessa suljetussa laitoksessa. Merkittävää eroa koti- ja laitosympäristön välillä ei synny samalla tavalla kuin tavanomaisemmista elinolosuhteista tulleiden kohdalla. Tämä vaikutti tapaan, jolla lapsena ja nuorena rikosuransa aloittaneet kohtasivat vankilan. Vankeustuomiot aikuisuudessa olivat heille luonnollista jatkoa jo nuoruudessa alkaneelle kehitykselle. Vankeusrangaistuksia kuvattiin toiminnan odotettuina vaiheina, joiden suorittaminen mahdollisti toiminnan jatkumisen entiseen tapaan, kuten miesvanki (n2) seuraavassa kuvaa:

Se oli vaa jotenkin, et ne vankilareissutkin ensimmäiset [...] odotti vaan, että pääsee takasin kavereitten piiriin. Se oli just sitä aikaa, ku kaverit kiinnostosi enemmän ja halus päästä mukaa kavereitten tykö ryyppäämää. Silloin oli just sitä alkoholin käyttöä aika paljon.

Vankeusrangaistukset toiminnan säännöllisesti katkaisevana odotusaikana olivat tyypillisiä muillekin vangeille. Siksi vankeustuomiot pääasiassa vahvistivat toimintaan juuttumista, kuten seuraavassa haastattelussa todetaan. Haastattelussa miesvanki (n15) arvioi koko sen hetkiseen elämänkaareensa ajoittuvien yhdeksän vankeustuomioiden pääasiallisinta vaikutusta lainvastaiseen toimintaansa:

Miten ne vankeustuomiot ovat vaikuttaneet sinuun?

No ei ne ainakaan mitään opettaneet kun täällä on jatkuvasti uudestaan. Kyllähän sitä aluksi jännitti, että millainen paikka tää on. Mun mielestä täällä ei oo muuta kuin vapaus rajattu tällä hetkellä.

Saik ne sut ajattelemaan omaa rikollisuuttasi?

Ei. Hetihän sitä saman tien lähti uudestaan. Varkaisiin, pahante-koon, ryyppäämään.

Yllä siteerattu vanki kuuluu tässä tutkimuksessa Goffmanin (1961) luokituksen mukaisesti ”valtion kasvattamiin nuoriin”. Elämäntapa oli hänen kohdallaan jäsentynyt vankilassa ja vapaudessa vietetyn ajan vuorottelulle, jota hän kuvaa seuraavasti: *Siin on lyhyitä ja vähän pitempiä siviilejä ja uudestaan linnaan ja siviiliin. Tosta 80-luvun puolestavälistä tähän 2000-luvun alkuun asti se on melkein ollut pisin siviili joku vuosi kuus kuukautta.* Lyhyet ja joskus pidemmät vankilatuomiot olivat olennainen osa arkea. Tavanomaista elämää ajatellen ne eivät merkinneet erityisempää käännekohtaa entiseen verrattuna.

Aikuisuudessa rikosuralle lähteneet

Aikuisalkuista uratyyppejä edustaneista useimmat kokivat ensimmäisen ehdottoman vankeusrangaistuksen shokkina ja herätysshuutona. Tämän voi sanoa useimpien kohdalla johtuneen aikaisemman elämäntavan sekä vankilamaailman välisestä vastakohtaisuudesta (vrt. Goffman 1961). Useimmat eivät siihen mennessä olleet ajatelleet vankilaa omaan elämäänsä kuuluvana reaalisenä mahdollisuutena samalla tavalla kuin ensimmäisen rikosuratyypin edustajat, vaikka olivatkin saaneet ehdollisia sekä yhdyskuntapalveluksi muutettuja vankeustuomioita.

Ensimmäinen ehdoton vankeusrangaistus kuvattiin yleensä samantapaisten häpeän kokemusten kautta kuin kehyskuvauksessa. Häpeän tunteita kuvaa hyvin seuraavan miesvangin (a8) haastattelu:

Mitä sä silloin ajattelit kun se ensimmäinen linnatuomio rapsahti?

Sehän ol aikamoinen häppee silloin. Ei tienny mitä se on.

Millä tavalla se oli häpeä?

No kyllähän sit koko suku tietää sen. Onhan se vaan häppee.

Myös tämän rikosuratyypin edustajat turtuivat melko pian sen jälkeen, kun ensimmäiset elokuviin ja tv-sarjoihin perustuvat rangaistukselliset mielikuvat oli saatu pyyhittyä pois mielestä. Myyntialalla siviilissä toiminut miesvanki (a6) kertoi vankilan kohtaamisesta ensi kerran näin:

Vielä tänne tullessakii oli semmonen kauhuskenaario, et mitähä tääl on niiku vertaa nää jenkkileffat, mitä on nähny mitkä on niku linnassa, että kauhunsekaisin tuntein tänne tuli. Mutta tää on ihan lepokoti. Ruokaa nii paljo ku massu vetää ja pääsee ammulla ulkoilemaan. Käytännössä joka aamu ja sit neljänä päivänä viikossa pääset punttisaliin.

Vankeusrangaistus tuli melko pian osaksi normaalia arkirutiinia. Aikaa vankilassa kulutettiin kuntoilemalla ja osallistumalla vankilan päiväohjelman mukaiseen toimintaan. Mitä tällainen tapa kertoo yleisemmin tavasta turtua vankeuteen? Millä tavalla se vaikuttaa lainvastaisesta toiminnasta irtaantumiseen ja juuttumiseen?

4.3 Vankilaan sopeutuminen

Erving Goffman (1961) on kuvannut tapoja, joilla suljetun laitoksen asukit pyrkivät mukautumaan ja sopeutumaan laitosisolosuhteisiin. Mukautuminen voidaan nähdä selviytymisstrategiana, jonka avulla sopeudutaan vapauden rajoittamiseen. Se ei tarkoita välttämättä sitä, että se olisi tarkoituksenmukainen laitoksen virallisten tavoitteiden kanssa tai sen suhteen, miten laitoksen asukki selviää myöhemmin yhteiskunnassa. Goffman on eritellyt mukautumisen menetelmiä ja asteita sen mukaan, missä määrin vanki omaksuu vankilan yhteisön ja organisaation tavoitteet omikseen, alkaen vetäytymisestä ja päätyen vankilan sääntöjen sisäistämiseen (Goffman 1961, 61–64). Vangit pyrkivät suhtautumaan tyynesti vankeuteensa.

Tämä sopeutumisen mekanismi näkyi tavalla tai toisella useimmilla haastatelluista vangeista. *Tuomiothan on istuttava, silleinhän se on asenoiduttava* (n12). Useimpien vankien pääasiallinen mukautumisen muoto aikaisempien vankeusrangaistusten aikana oli ulkoinen sääntöjen noudattaminen esimerkiksi osallistumalla työ- ja koulutustoimintoihin. *Viimeksi kun olin täällä, niin olin narikassa töissä ja sit oon käynyt kaikkia kursseja. Viimeksi kävin maalarikurssin, puutarhakurssin, metallikurssin, hitsauskurssia, autonasentajakurssia, että mä oon aika monta kurssia loppujen lopuksi käynyt eri toiminta-aikoina* (n18). Vankien välillä voidaan kuitenkin nähdä eroja siinä, kuinka vankilan tarjoamiin työ-, opiskelu- ja muihin mahdollisuuksiin suhtauduttiin. Toiset näkivät ne keinoina hyötyä ja etsiä mahdollisuuksia rikollisen elämänpiirin tavoitteiden mukaiseen toimintaan. Toiset taas näkivät ne aidosti mahdollisuuksina irtaantua rikolliselta uralta. Hyvin karkeasti tämä jako tai vaihtelu-ulottuvuus vastasi lapsuudessa tai nuoruudessa alkaneen ja aikuisuudessa alkaneen uratyypin eroa.

Lapsuuden ja nuoruuden aikana rikosuran aloittaneet

Tämän uratyypin vangit olivat aluksi suhtautuneet vankilan tarjoamiin mahdollisuuksiin välineellisesti. Koulutukseen tai päihdekuntoutukseen oli osallistuttu aikaisempien vankeusrangaistusten aikana, mikäli sitä saattoi hyödyntää päihteiden hankinnassa tai lomaetuuksien saamisessa. Suhtautuminen oli tavallaan manipuloivaa ja hyötymiseen tähtäävää.

Lainvastaista ja epäsosiaalista toimintaa pyrittiin ylläpitämään myös vankeusaikana sovittamalla se yhteen vankilan normaalin toiminnan kanssa. Näin oli tehty erityisesti rikollisen toiminnan ollessa huipussaan.

Tämä oli myös yllä puhuneen vangin (n18) mukautumisen tapa ensimmäisten vankeusrangaistusten aikana. Työtoimintaan ja koulutukseen osallistuminen olivat hänelle keino saada vankeusrangaistus suoritettua mahdollisimman kivuttomasti. Vankilan normaalitoimintojen ohella hän käytti vankeusaikaa koulukotiaikaisen ystävänsä kassa seuraavasti:

Mull oli yks ystävä siellä. Se oli kans koulukodista. Sen kanssa tehtiin aika paljon, tonne yheksänkahteen tehtiin rikoksia. Me tehtiin aika paljon niin, että suunniteltiin etukäteen mitä me tehdään. Sitten saatiin taas tuomioita ja taas oltiin vankilassa ja kun oltiin lusittu niin kyl me taas lähettiin varkaisiin.

Kyseessä oleva vanki oli juuttunut lainvastaiseen ja epäsosiaaliseen toimintaan jo 1970-luvulla. Hänen lainvastaisen toimintansa taustalla oli rankka päihteiden käyttö, jossa pääosaa näytteli 1990-luvun alussa alkanut amfetamiinin käyttö. Hän kertoo aikaisempien vankeustuomioidensa edistäneen hänen juuttumistaan lainvastaiseen toimintaan juuri siksi, että hän pystyi vankeusrangaistusten aikana ylläpitämään lainvastaiseen elämäntapaan kuuluvia rutiinitoimintoja vankilan normaalitoimintojen ohessa. Päihteiden käytöstä sekä lainvastaisesta toiminnasta ei juurikaan puhuttu vankilan henkilökunnan kanssa erityisesti toiminnan alkuvaiheessa 1980-luvulla sekä 1990-luvun alussa. Pääasia oli ulkoinen sääntöjen noudattaminen ja mukautuminen vankilan normaalitoimintoihin hankaluuksia aiheuttamatta.

Aikuisuudessa alkanut rikosura

Työ- ja koulutustoiminnat olivat myös jälkimmäisessä uratyypissä keskeinen mukautumisen muoto. Näillä vangeilla korostui enemmän yksilön pyrkimys nähdä vankila myönteisenä kontrollilähteenä ja mahdollisuutena.

Miten sä koit sen ensimmäisen vankeustuomion?

No kyllä mä kuvittelin, että se on enemmän sillein kurinalaista hommaa. Kurinalaistahan se on mutta tekkee mitä käsketään nii ihan helppoo olla. (a8)

Myös yllä puhuneen vankilaan liittyneet pelot olivat pian haihtuneet. *Minä pidin hirveempänä paikkana kuin mitä se onkaan.* Työtoiminnan avulla vanki saattoi vetäytyä vankilan vuorovaikutuksellisista tilanteista samalla kun se oli osoitus yhteistyöhalukkuudesta. Vanki piti työtoimintoihin osallistumista itselleen helpoimpana tapana suorittaa vankeustuomio. *Minä teen mielelläni mitä käsketään,* kuvailee hän suhtautumistaan sääntöihin.

Kyseisen vangin neljä muuta vankeustuomiota sujuivat samalla tavalla. Hän joutui suorittamaan vankeustuomionsa samantapaisina toistuvista rattijuopumuksista tuomittuna. Pääasialliset toimintamuodot näissäkin vankeusrangaistuksissa olivat puusepän pajalla tehtävät, joiden pariin hän vetäytyi mielellään. Ne eivät kuitenkaan auttaneet häntä selvittämään rattijuopumusten taustalla olevaa ongelmallista alkoholisuhdetta.

Työ- ja koulutustoiminnan lisäksi muita toimintoja ei aikaisempien vankeusrangaistusten aikana juuri ollut. Muita vankilakäytäntöjä voi luonnehtia sellaisiksi, että niissä korostui puhumattomuus ja vähäinen vuorovaikutus henkilökunnan ja useimmiten myös muiden vankien kanssa (vrt. Kääriäinen 1994, 155–165). Periaatteena on, että ”jokainen lusii oman kakkunsa tavallaan”. Tämä oli keskeinen teema useimmissa uratyypin haastatteluissa. Puhumattomuus ja vähäinen vuorovaikutus ilmenee hyvin siinä, miten eräs lapsuusalkuisen uratyypin miesvanki (n3) kuvaa kaikkien kahdentoista vankeusrangaistustensa yleisluonnetta. Hän tiivistää sen seuraavasti: *Se on ollu sellaista tyhjäkäynnillä olemista tuolla.*

4.4 Irtaantumista edistäviä ja haittaavia tekijöitä

Tässä jaksossa kuvaamme, mitkä seikat edeltäneissä vankilajaksoissa olivat tukeneet tai olleet tukematta vangin pyrkimyksiä irtaantua rikosurasta.

Irtaantumista edistäviä tekijöitä

Rikosten tekemisen vaikeutuminen. Irtaantumiseen sysäävänä tekijänä saattoi olla väsyminen rikoksiin, jotka vaativat yhä suurempaa ammattitaitoa. Tämä oli tyypillistä ennen kaikkea lapsuusalkuisen rikosuran edustajille. *Nykyaikana on vaikeampaa, ku on häilytykset joka paikassa. Sitten ku ei oo perehtynyt niihin järjestelmiin miten ne pääsee ohittamaan. Ois se tietenkin mahdollista jatkaa samaa hommaa. Kyllähän ne aina jostain saa tietää, minkälainen häilytysjärjestelmä niissä on* (n18). Aikaisempi toiminta kotiseudulla 1980-luvun alussa oli vangista ollut huomattavasti helpompaa. *Ei silloin ollut tuolla maaseudulla kameroita ja tolle in noin.*

Rikollisuuden koveneminen. Useat lapsuudessa rikollisuuden alkaneet vangit mainitsivat irtaantumismotivaation lähteeksi myös sen, että rikollisen alamaailman toimintatavat olivat muuttuneet ammattimaisemmiksi ja brutaalimmiksi. Tämä vanki (n16) oli tyytyväinen päästyään sopimusosastolle [päihdeetön osasto] ja saatuaan hoitoa, mutta totesi myös:

Normaaliosasto se on henkisesti niin rankka paikka varsinkin nuorille. Mä oon nähnyt monta kärsivää vankia tuolla, nuoria nimenomaan, kestä näkee, että naama on kun norsun vitulla suoraan sanoen, että senku ymmärtäis aikaisemmin niin varmaan vois vähän miettiäkin noita rikollisia touhuja.

Vangin mukaan nuoria vankeja värvätään edelleen vankiloissa lainvastaiseen toimintaan. Asialla ovat vankilan alakulttuurissa vallan ottaneet nuoremmat vangit, joiden myötä toiminta on hänen mukaansa muuttunut ammattimaisemmaksi ja kovemmaksi. *Niiku tämä nuoriso, mikä nykyisin alaa valtaa, niin ne niitä varmaan pistää väkisin ryöstöi suoraan sanoen tekemään.*³⁷

Vankilaelämän raaistuminen sekä toiminnan muuttuminen entistä kovemmaksi ja ammattimaisemmaksi oli yksi syy siihen, että vanki halusi viimeisimmän vankeustuomion jälkeen elää elämäänsä ilman uusia vankeustuomioita. Aikuisuuden alkuvaiheissa 1980-luvun loppupuolella sekä 1990-luvun alkuvuosina hän oli itse ollut kuitenkin tiukasti kiinni lainvastaisessa toiminnassa ja päihdeiden käytössä myös vankilassa ollessaan. Kun varttunut vanki puhuu toiminnan muuttumisesta, kyse voi osin olla ikääntymisestä.

Katumus. *Sellainen mielikuva oli että toista kertoo ei tulla, että kyllä tämä pitää uskoa ekalla kerralla* (a8). Edellä oleva haastattelukatkelma kuvaa

³⁷ Sijaisrikollisuudesta eli rikoksen pyytämisestä tai vaatimisesta toiselta henkilöltä, ks. Kivivuori 2007b.

aikuisena rikollisen toiminnan alkaneen tuntoja ensimmäisen vankeusrangaistuksen aikana. Katuva asenne heti ensimmäisten seuraamusten aikaan olikin tyypillistä tämän rikosuran edustajille. Useimmat heistä olivat myös tehneet vastaavanlaisia lupauksia olla joutumatta vankilaan. Katumus oli tyypillistä myös lapsuudessa ja nuoruudessa rikollisen toiminnan aloittaneilla. Heidän kohdallaan katuminen ja oman toiminnan kyseenalaistaminen tapahtui kuitenkin yleensä myöhäisemmässä vaiheessa.

Se, mitä vangit katuivat, oli tavallaan oman elämän heittäminen hukkaan. Kyse näyttäisi enemmän olleen katumisesta oman itsensä vuoksi, ei katumisesta yleisestä moraalisesta näkökulmasta. Kaksitoista kertaa vankilassa ollut miesvanki (n2) oli usein miettinyt elämäänsä: *Lähes joka tuomiolla kaikkee, mitä on tullu tehtyä tai jättäny tekemättä. Mitkä ois voinu jättää tekemättä.* Menneisyyden pohtiminen ja toiminnan katuminen ei vangin mielestä kuitenkaan olisi parantanut hänen asemaansa. *Mitä sitä katumaan. Se on ollutta ja mennyttä. Se ei siit katumisesta mihinkään parane. Se on ihan sama ka-tuuks sitä vai ei. Se ei siit muutu mikskään.*

Vapaudessa ei ollut paljon odotettavaa, jos se toistuisi samanlaisena kuin menneisyys. *Että kyllä se kuitenkin on niin rankkaa se elämä ja ku ei oo rahaa eikä sillein ku ei pääse elään sillein kunnolla, että ku se käy pään päälle* (n4). Tavallaan tässä hivottiin jo katumuksen muuntumista itsesääliksi: *reppuselässä tuolla kavereitten luona ja sitten joskus jonkun mimmin luona sen aikaa, mitä nyt ehtii siviilissä olemaan,* kuvailee edellä esiintynyt vanki vankeuden ja vapauden välillä vuorottelevaa elämänrytmiään 1990-luvulla ja 2000-luvun ensimmäisinä vuosina. *Varmaan jonkun pari vuotta olin siviilissä yheksänkytluvulla ja nyt tässä kaksituhattaluvulla ollut pari vuotta,* laskee hän vapaudessa yhteensä viettämiensä vuosien määrää. Hän oli turruttanut näköalattomuuden ja toivottomuuden huumeilla. *Ehkä se oli sama, minkälaisessa olossa sitä oli kuha oli amfetamiinia veressä, vaikka ei ollu kämppää eikä mitää.*

Omien menneiden valintojen kyseenalaistamista ja pohdintaa esiintyi vaihtelevalla voimakkuudella samanaikaisesti, kun lainvastaisessa ja epä-sosiaalisessa toiminnassa oltiin vaihtelevalla intensiteetillä kiinni. Erityisen voimakkaina kyseenalaistaminen ja katumus esiintyivät kuitenkin niiden lapsuudessa ja nuoruudessa alkaneiden kertomuksissa, jotka olivat olleet useita kertoja vankilassa. Heidän haastatteluissaan korostui se, kuinka lainvastaiseen toimintaan käytetty aika oli elämän kirjanpidossa kuitenkin enemmän hukkaan heitettyä. Katumuksen tunne näin kuvattuna ilmenee hyvin seuraavan vangin (n21) haastattelusta:

Kun mä alan miettimää mun elämää niin mua vituttaa kaikkes eniten, että se on menny sellaisessa usvassa, et sitte yhtäkkiä mä havahduin

ku mä olin kolmekymppinen. Et mulle tuli hirvee kriisi sillein, että vittu mä en oo saanu mitään aikaan. Et monta yötä meni itkiessä. Mitään en oo saanut tehtyä ja oon kolmekymmentä enkä muista saatanana viimeisestä kymmenestä vuodesta oikeen yhtään mitään. Et se on mennyt sillein vaan pvuh. Mitään muuta ei oo tullu tehtyä kuin pahaa.

Päihdehoito. Alkoholihoidon on irtaantumista tukeva vankilan toimintamuoto, erityisesti jos vanki tunnistaa päihdeongelmansa ja haluaa siihen muutosta. Useat haastatellut kertoivat arvostaneensa vankilassa tarjoutuvia mahdollisuuksia osallistua kuntoutustoimenpiteisiin sekä keskustella omasta tilanteestaan vankilan henkilökunnan kanssa siinä vaiheessa, kun halu ja motivaatio irtaantumiseen olivat heränneet. Vaikka useimpien suhtautuminen päihdehoitoon oli myönteistä, sen saatavuus koettiin usein sattumanvaraiseksi.

Varsinkin vangit, joiden rikosura oli alkanut lapsuuden tai nuoruuden aikana, heräsivät vähitellen, kenties väsymisen kautta, omaehtoiseen irtautumispyrkimykseen. Päihdehoitoon tai muuhun kuntouttavaan toimenpiteeseen oli hakeuduttu siinä vaiheessa, kun lainvastaisen toiminnan ja siihen liittyvän rankan päihteiden käytön mielekkyyttä alettiin yhä enemmän kyseenalaistaa. Prosessissa oli apuna päihteiden heikko saatavuus³⁸ vankeudessa sekä erilaiset päihdehoidon muodot.

Tossa 2002 sitten menin tonne vankisairaalaan päihdehoitoon niiku katkollen sinne. Mä olin neljä ja puoli kuukautta siellä ja multa otettiin seula siinä. Ne tarkkaili sit sitä enkä mä käyttänytkään mitään kamoja. Yleensäkin vankilassa on niin, että mä en oo käyttänyt. Et mä voinkin sormissa laskea ne kerrat, mitä oon käyttänyt.

Myös mahdollisuus päästä sopimusosastolle [päihdehoito-osasto] oli mahdollisuus, jota oli osattu hyödyntää. *Ei se aika, mitä olin päihdehoitolla kaksituhattaluvulla joskus, niin en mie siellä turhaa ollut* (n18).

Sopimusosastolla eräs toinen vanki (n16) koki ensimmäistä kertaa kuntoutuvansa kunnolla ja saavansa tarpeeksi aikaa päihdehoitoon elämäntavan rutiinitoimintojen rakentamiselle, kuten hän seuraavassa kuvaa:

Menin sinne sitten ja aloin pikku hiljaa pääsemään sellistä ulos ja ulkoileen. Sitten alkoikin tuntea, että on hyvä kun on ilman pillereitä. Sitten siihen tuli yksi toinen tyyppi kanssa, minkä kanssa alettiin juoksemaan ja treenamaan yhdessä. Sekään ei vetänyt mitään. Ei ollut pitkään aikaan vetänyt, sillä oli vähän pidempi tuomio kyllä. Jotenkin sen tunsin miten se olo vaihtui mulla huonosta hyväksi, kun

³⁸ Saatavuus oli vaikeaa, muttei mahdotonta.

olin selvin päin. Se jotenkin teki sillein että päätin jopa, että en siten siviilissäkään enää vedä. Että nyt se loppuu jollain tavalla. Sitteen mä pääsinkin sellaiseen loppuhuipennukseen, mikä on viimeiseksi kuukaudeksi. Pääsin sellaiselle jatkokuntoutukselle. Miksikä sitä nyt sanotaan? Tuomion aikainen kuntoutus. Siihen pääsin. Se meni vielä ihan hyvin. Urheilin sielläkin ja nostelin painoja. Pelasin sählyä ja tein kaikkea mahdollista, joka vaikutti hyvältä. Mun piti jäädäkin sinne, kun olin laitostunut aika lailla, että mie oon puoli vuotta siellä ja opin sitä siviilielämää niiku elämään selvin päin. Sitteen mun ei tarvinnutkaan.

Osa vangeista oli pitkällä rikosurallaan nähnyt hoitoajattelun paluun. Näin miesvanki (a5) muisteli vankilauransa alkua kesälomalla avovankilassa 1990: *ei silloin vielä puhuttu niinku puhutaan tänä päivänä. Ei siitä juomiseestakaan mitään muuta puhetta ollut ku se, että vankilassa ei saa juoda*, kuvaa hän tuolloin jo riippuvuudeksi muodostuneen alkoholiongelmansa käsittelyä vankilassa.

Oli myös vankeja, joiden kokemukset hoidosta olivat kielteisiä, kenties siksi, että he suhtautuivat sen mahdollisuuksiin varauksellisesti.

Eräs vanki (a9) yritti ensi kertaa puuttua juomiseensa vasta vuonna 2003 suoritettuna kolmannen lyhyen vankeusrangaistuksen aikana. Tällöin hän ryhtyi ensimmäistä kertaa pohtimaan suhdettaan alkoholiin. Vankilan sosiaalityöntekijän aloite päihdekuntoutuksen aloittamisesta osui hyvään aikaan. Sosiaalityöntekijä ehdotti muiden asioiden käsittelyn ohella AA-kerhon istuntoihin osallistumista vankilassa.

Keskustelumuotoinen päihdeinterventio ei ollut kuitenkaan tätä vankia varten. Hän kuvaa itseään koko ikänsä kovaa työtä rakennuksilla tehneenä miehenä, joka ei ole tottunut keskustelemaan eikä myöskään arvosta sitä kovin korkealle. AA-kerhon istuntoihin hän päätti kuitenkin osallistua siksi, ettei olisi loukannut sosiaalityöntekijää. Hoidon hän koki olevan *vähän show'ta*. Hän arveli, ettei sellaisella *tarinoinnilla muutu mikskään*.

Toinen vanki (n3) kommentoi, että *kyllä se pitää tuolla pään sisällä käydä itekseen, et eihän sitä kenenkään päähän mitään väkisin saada*, tiivistää lapsuusalkuiseen uratyyppiin kuuluva miesvanki tämän asenteen. Kolmas vanki (n15) sanoi: *Mun mielestä se on tämmöisissä paikoissa aina ollut ihan yhtä tyhjän kanssa ku eihän se siitä keskustelemalla parane. Päihdetyöntekijät nyökyttelee vaan päätään ja joojoojoo. Ei se mun mielestä oo täällä johtanut koskaan mihinkään*.

Irtaantumista haittaavia tekijöitä

Päihdehoidon saatavuus. Osalla vangeista näytti olleen valmiuksia irtaantumispyrkimysten käynnistymiselle, mutta ongelmaksi muodostui hoidon saatavuus. Eräs vanki (n18) valitteli sitä, että hoitopaikkojen saaminen vaati omaa aloitteellisuutta ja aktiivisuutta.

Oon mä joskus kysynyt niistä hoitopaikoista, niin ne pitäis itse hakea. En mä oon sitten jaksanut. Kuitenkin ku tässä on vuodesta kaheksankymmentä ruvennut lähtemään nyt on kaksituhattakahdeksan että melkein kolmekymmentä vuotta kestänyt tää kierre.

Tämän vangin vuonna 1980 alkanut säännöllinen vankilassa istuminen oli passivoinut häntä niin, ettei hän osannut hakea apua. Vankilakäytännöt ovat hänen aikaisempien kokemustensa mukaan myös olleet sellaisia, että ne eivät rohkaise kuntoutuksen ja muun tuen hakemiseen. Vankilassa on tässä kysymyksessä toimittu itse ohjautuvuuden varassa, kuten hän yllä kuvaa.

Yllättävät ja satunnaiset tekijät saattoivat vaikeuttaa irtaantumista, kun hoitoa ei saanut. Muuan vanki (n16) ei päässyt kuntoutukseen, koska kuntoutuslaitos ei vapautumispäivänä ottanut vastaan uusia asiakkaita. *Sinne päihdekuntoutuslaitokseen ei oteta perjantain uusia potilaita ollenkaan ja niin pois päin.*

Repsahtaminen. Vaikka irtautumispyrkimyksiä ja -tahtoa oli, moni vanki palasi vapautumisen jälkeen entiseen elämäntapaansa. Se saattoi tapahtua yllättävänkin nopeasti:

Tuomio kun loppui niin mie pääsin heti lähtee käymään sieltä hoitolaitoksesta ja saman tien se sitten siitä lähti [ryyppäminen]. (n4)

Näin puhunut vanki kertoo repsahtamisensa tapahtuneen nopeasti vapautamisen jälkeen huolimatta siitä, että hän oli vankilassa ollessaan päättänyt olla ilman päihteitä ja päässyt tämän takia vapautumisen jälkeiseen päihdehoitoon. Ratkeaminen tapahtui hänen ollessaan menossa kauppaan ostamaan vaatteita hoitolaitoksesta saamallaan vapaalla. *Mulla oli niin kova paine päällä. Kävin sitten viinakaupasta ostamassa kaljaa, neloskaljaa ja join sen, että ollaan rennompia, kun mennään sinne Prismaan ostamaan verkkareita.* Hän kertoi kärsivänsä paniikkihäiriöistä ja ahdistuvansa erilaisissa arkipäivän tilanteissa, joissa joutui olemaan tekemisissä ihmisten kanssa. Oluen ostaminen ja juominen ahdistuksen poistamiseksi johti kuitenkin seuraavaan tapahtumaketjuun:

Mie menin viinakauppaan sitten ja ostin sitten pullon viinaa ja päätin, että mennään Helsinkiin. Mulla oli vaimo vielä silloin. Mä kävin sitten Alkon kautta ja sen jälkeen hain vähän amfetamiinia. En ehtinyt olla ku kaksi päivää vapaudessa, niin mä soitin päihdekuntoutuslaitokseen että tuun sinne takaisin. Mä haluan jatkaa sitä kuntoutusta vielä, että mulla meni vähän huonosti toi juttu. Ne sanoivat siellä sitten, että ei onnistu että tuutte tänne selvin päin. Ei se sitten onnistunutkaan, mie olin niin sekaisin. Pari päivää siinä ehdin olemaan vai kolme päivääkö. No sen verran kuitenkin, että ehti tuleen kaksi maksuvälinepetosta ja muitakin rikoksia.

Yllä kuvatun kaltaiset tapahtumaketjut toistuivat eri muodoissaan myös muiden useampia kertoja vankilassa istuneiden haastatteluissa.

Irtaantumispäätöksen tekeminen ja ylläpitäminen koettiin helpoksi vankilassa. Ongelmat useimpien kohdalla alkoivat vapaudessa yllä kuvatulla tavalla. Ratkeaminen ei välttämättä tapahtunut yhtä nopeasti. Prosessi oli useimpien kohdalla kuitenkin samanlainen siinä mielessä, että jossain vaiheessa houkutus ryhtyä samanlaiseen rutiinotoimintaan kuin aikaisemmin kävi liian suureksi. Syyt ratkeamiseen saattoivat vaikuttaa sattumanvaraisilta, mutta toisaalta ne liittyivät loogisella tavalla vangin yksilökohtaisiin alttiuksiin sekä vapautuneen vangin rakenteelliseen asemaan parisuhde- ja työmarkkinoilla.

Diskulturaatio ja opittu avuttomuus. Goffman (1961, 73) on kuvannut vankien vapauttamisahdistusta (*release anxiety*) ja selittänyt sen johtuvan diskulturaatiosta, johon suljettu laitos totuttaa asukkinsa. Kun asukki on vihdoin omaksunut laitoksen edellyttämän passiivisen roolin ja oppinut laitoksessa tarvittavat mukautumisstrategiat, joutuu hän vapauteen, jossa tarvitaan toisenlaisia pelisääntöjä. Tästä syntyy ahdistus ja neuvottomuus. Vankilan kuntoutuksessa saatu hyöty irtaantumisen käynnistäjänä saatetaan näin menettää vapauden koittaessa. Naisvanki (n10) kuvaa toimintaansa vankilasta vapauduttuaan seuraavasti:

Sitten kun mä vapauduin tuolta avovankilasta niin ne sano, että mua tuetaan ja mua autetaan. Asunnot ja kaikki järjestettiin. Kaikki tehtiin niiku viimesen päälle mukamas. Sitten kun mä menin siviiliin niin hupskeikkaa [...] ei mulla ollutkaan mitään tukihenkilöitä eikä sosiaaliviranomaisia. Ei mulla ollut enää mitään verkostoa ympärillä. Joka paikassa tuli vaan tälleen (näyttää pystyyn kohotettua kämmenselkää) käsi eteen. Sitten mä eristäydyin ihan kokonaan. Mä olin ihan niiku yksin kotona. Mä en käynyt missään. Mä en uskaltanut lähteä mihkään kun aina pelkäs, että jos jotain sattuu tai mä ratkeen tai jotain tai muuta. No niinhän mä sittä ratkesinkin ja tässä sitä nyt sitten ollaan.

Vankeusrangaistus ei tämän naisvängin kohdalla siis suinkaan pyrkinyt totuttamaan häntä passiiviseen rooliin. Hän oli saanut tukea vapautumisensa varalle. Opitun avuttomuuden ongelma ilmeni naisvängin kohdalla kuitenkin siinä vaiheessa, kun hän vapautuu. Vapaudessa tarvittavien taitojen oppiminen vankilassa oman toiminnan kontrolloimiseksi ei riitä siinä vaiheessa, kun vapautuminen muuttuu todellisuudeksi ja opittua tulisi soveltaa käytännössä. Tässä vaiheessa vankilan tuki loppuu. Tuen loppuminen ja yksin jääminen olikin hänen kohdallaan lainvastaisen toiminnan sekä huumeiden käytön uudelleen alkamista ajatellen suurin ongelma.

Rikollisten verkostot ja keskinäinen tunnistaminen. Varsinainen ratkeaminen tapahtui useammalla vangilla siksi, että entiset kaverit ja rikostoverit ottivat yhteyttä ja vetivät takaisin vanhaan elämänpiiriin. Esimerkiksi edellä lainatun naisvängin kohdalla se tapahtui ”kaverin tuttavain” kautta, joka oli *tuli meille piripussin kanssa, niin se oli siinä, siitä se lähti.*

Rikosaktiivisten henkilöiden kyky tunnistaa toisensa ja hakeutua toisensa seuraan näyttää ylipäättään olevan hyvin suuri este vankien pyrkiämyksille irtaantua rikollisuudesta. Tämäkin naisvanki vaihtoi paikkakuntaa, mutta ei uudessakaan paikassa päässyt eroon huumeista. Amfetamiinin saaminen osoittautui helpoksi. *Niin uskomattomalta kuin se tuntuukin vaikka siellä ei oo ku jotain kakssataa ihmistä koko kylässä niin mä sain [amfetamiinia] mun naapurista.*

Lainvastaiseen elämäntapaan liittyvät sosiaaliset verkostot ovat monella lähes ainoita erilaisen psykososiaalisen ja jopa materiaalsen tuen lähteitä. Esimerkiksi ”vanhat kaverit” saattoivat tarjota yösijan, sitoen palveluksen vastaanottajan samalla monin sitein kiinni lainvastaiseen elämäntapaan. Tämän tyyppisiä sidonnaisuuksia esiintyi myös aikuisena alkaneen uratyypin kohdalla. Ne vaikeuttivat rikosuralta irtaantumista. *Mä haluan tosiaanikin olla erossa, mutta se ei oo helppoo. Sitä on nii paljon noita tuttuja, kuvaan uratyyppejä edustava miesvanki (a6) syytä siihen, miksi hän ei yrityksistään huolimatta pääse kiinnittymään takaisin tavanomaisen elämäntavan verkostoihin.*

Työn saamisen vaikeus. Vankeus ja rikosrekisteri ovat leimoja, jotka vaikeuttavat työn saamista vapautumisen jälkeen (Eley 2007, 171–173). Esimerkiksi Laubin ja Sampsonin tutkimuksissa on todettu, että vankeus lisää uusintarikollisuutta siten, että välittävänä mekanismina ovat vankeuden työelämään integroitumista haittaavat vaikutukset (Sampson & Laub 1993, 165–168; muista tutkimuksista ks. Kivivuori 2008, 292–294). Edellä jo lainattu naisvanki (n10) kertoo:

Mä soitin viime vapautumisen jälkeen valehtelematta viiteenkymmenen paikkaan.

Mitä paikkoja ne oli?

Ihan mitä vain. Mä katoin puhelinluettelosta keltaisilta sivuilta. Lätäräsin kaikkii. Siis ihan mikä tahansa työ ois kelvannut mulle mihin ei tietenkään vaadittu mitään koulutusta.

Minkä tyyppisiä töitä?

Mä hain ihan mitä vaan. Puutarhalle, kauppoihin, mutta kaupoissa sehän oli ihan heti että ei tietenkään. Mä hain tehtaisiin, tehdastöihin, raksoille. Ei ollut paikkoja ei.

Mistä se johtui?

Niin. Se on se vankilatausta.

Naisvanki oli yksi niistä, jotka olivat yrittäneet aikaisemminkin kiinnittyä työelämään. Useat lapsuuden ja nuoruuden aikana alkaneen rikosuratyypin edustajista olivat kuitenkin sellaisia, jotka eivät elätelleet suuria toiveita mahdollisuuksistaan työmarkkinoilla. Erityisesti tämä korostui kovia huumeita käyttäneiden kohdalla. Heille työmarkkinasiteet eivät olleet elämänkulussa näytelleet muutenkaan tärkeitä osaa. He kertoivat vieraantuneensa siinä määrin tavanomaisen elämäntavan rutiinitoiminnoista, että niiden omaksuminen esimerkiksi työn ja asunnon avulla alkoi myös tuntua yhä ylivoimaisemmalta siinä vaiheessa, kun sitä olisi haluttu yrittää. Näin tätä vaikeutta kuvataan seuraavassa katkelmassa:

Kaikki tommoset arkiasiat tuntuu niin helvetin vaikeilta. Just joku työn hakeminenkin. Tuntuu tyhmältä hakee töitä ku ei oo minkäänäköstä paperii mistään ammattitaidosta. Jos sitä vaikka aputyömieheksi hakee, nii ihan hyvihän sinne vois mennä, mutta kai ne sielläkin vaatii työkokemusta. Sit siviilissä tuntuu kaikki muutkin tommoset arkiset asiat, niitten hoitaminen, se tuntuu niin helvetin vaikealta. (n2)

Perhe irtaantumisen hetkellisenä tukipuuna. Joillakin haastatelluista perhesiteet saattoivat vapauden alkaessa auttaa ylläpitämään vankilassa tehtyä irtaantumispäätöstä. Irtantumispäätöksen ylläpitäminen ei kuitenkaan kestänyt pitkään pelkkien perhesiteiden varassa, jos sidokset muuhun yhteiskuntaan jäivät heikoiksi. Tämä ongelma korostui erityisesti lapsuuden tai nuoruuden aikana alkaneessa rikosuratyypissä, joissa irtaantumispäätösten taustalla oli usein perheen perustaminen.

Perhesiteiden vaikutusta vapauden jälkeiseen irtaantumiseen saatiin lapsuus- ja nuoruusalkuisessa uratyypissä kuvata seuraavasti: *No joo, silloinhan sitä aatteli tietenkään vankilassa, että jättää noi hommat taakseen ku vapautuu. Aloittaa puhtaalta pöydältä, mutta ei se ihan niin mee kuin satukirjoissa. Mulla oli vielä silloin tää ex-avovaimo ja lapset, niin siinä meni*

sillain pari kolme viikkoa, kuukauden päivät taisi mennä ihan hyvin, mutta sitten taas lähtikin radalle. (n8)

Lainvastainen elämäntapa sekä huumeiden ja alkoholin käyttö alkoivat tässäkin tapauksessa houkutella siinä vaiheessa, kun eläminen vapaudessa pelkkien perhesiteiden varassa alkoi menettää merkitystään. Muuten hän kertoi eläneensä eristynyttä elämää vailla normaalielämän sosiaalisia kontakteja. Huumeisiin uudelleen sortuminen tapahtui hänen kohdallaan muutamana päivänä kokeiluna hänen ollessaan ikävystyneenä kotioloissaan. *Sitä aatteli sillon et jos ottais tossa vaan muutamana päivän, mut ei se koskaan jää siihen.*

Aikuisuudessa alkaneen uratyypin irtaantuminen rikollisuudesta. Edellä käytetyt esimerkit edustivat pääasiassa lapsuuden tai nuoruuden aikana alkanutta uratyyppeä, jossa rikosura oli kehittynyt vähitellen ryhmäsosiaalistumisen kautta ja myös irtaantuminen oli hyvin vaikeaa. Millä tavalla aikuisalkuisen uratyypin vangit pyrkivät ylläpitämään irtaantumispäätöstään?

Heidän siteensä työelämään sekä kykynsä hallita tavanomaisen elämän rutiinitoimintoja arkipäivän tilanteissa oli monessa suhteessa parempi kuin lapsuusalkuisen uratyypin vangeilla. Toisaalta heidän elämäntilanteensa ja toimintansa olivat alkaneet monessa suhteessa muistuttaa lapsuusalkuisia uratyyppejä. Sosiaaliset verkostot rakentuivat heidänkin kohdallaan enenevästi juovan elämäntavan ympärille. Tavanomaisen elämäntavan monet rutiinitoiminnot sekä sidokset olivat heidänkin kohdallaan tässä yhteydessä menettäneet merkityksensä. Merkityksellisen paikan löytäminen alkoi useimmalle siksi olla yhä vaikeampaa.

Useat aikuisalkuisen rikosuratyypin vangeista kertoivat olevansa sosiaalisesti erityksissä samalla tavalla kuin kehyskuvauksessa esitettiin. Varsinkin pienillä paikkakunnilla asuvat kertoivat joutuneensa sekä viranomaisten että paikkakunnan asukkaiden sosiaalisen kontrollin ja epäluulon kohteiksi eri tavalla kuin aikaisemmin. *Kun mä asuin sillon tuolla maalla pitkät ajat niin mut opittiin tuntemaan. Poliisit oppis tuntemaan, naapurit ja muut soitteli kuvaa miesvanki (a5) vapaudessa oloaan.* Hän kertoi tarkkailtavana olemisen käyneen niin raskaaksi, että hän muutti paikkakunnalta.

Irtaantumispyrkimyksiä leimasi samanlainen ristiriitaisuus kuin lapsuusalkuisen uratyypin kuvauksissa. Juovan elämäntavan vetovoima oli keskeinen ristiriitaa aiheuttava tekijä, joka johti toistuviin ratkeamisiin. Alkoholista erossa pysyminen ei näillekään vangeille tuottanut vaikeuksia vankila-aikana. Vankilan rutiinit sekä tietoisuus toimintavapauden rajoittumisesta vankilan sisäpuolelle toimivat useimman kohdalla sinällään rauhoittavana tekijänä. Pakottavaa tunnetta hankkia alkoholin avulla arkipäi-

vään uusia ulottuvuuksia ei syntynyt samalla tavalla kuin vapaudessa ollessa.

Vapaudessa ollessa ongelmat alkoholin ja liikennekäyttäytymisen suhteen kehittyivät eri tavoin. Vapauteen päästyään useimmat pystyivät olemaan jonkin aikaa erossa alkoholista. Tärkeänä tekijänä vapautumisessa oli työ, joka auttoi alussa suuntaamaan toimintaa uudella tavalla. *Ei siinä mitään. Onneksi päässyt töihin heti. Se on sitten se ajatusmaailma aina muuttunut ihan toisenlaiseksi*, kuvaa miesvanki (a8) toimintaansa vapaudessa. Vapauduttuaan hän kertoi aina tehneensä saman päätöksen olla juomatta niin, että saa hankittua uudestaan ajokortin. *Siinä välissä suoritin ajokortinkin uudelleen. Poliisipäällikön määräyksestä. Sitten minä suoritin sen ja 2000-vuujen puolella se palo uudelleen sitten.*

Kortin menettäminen oli seurausta samanlaisena toistuvasta juomiskäyttäytymisestä, joka alkoi uudestaan yleensä kuukauden kestäneen raittiin jakson jälkeen. *Eihän siinä varmaan kuukauttakaan saattanut mennä*, muistelee vanki (a8) ratkeamistensa aikajännettä. Juominen alkoi samalla tavalla kuin aikaisemminkin. *Mulla on hirmu pitkällä aina se tuntu, että kun suhteellisen kovasti tehtiin töitä viikko, niin sitten on varaa perjantai-iltana rentoutua vähän*, kuvailee vanki juomisen alkamiseen liittyvää tuttua tilannekontekstia.

Perjantaipullon avaaminen johti tämän vangin kohdalla joka kerta siihen, että alkoholia piti saada lisää. *Läksin ettimään sitä autolla lisää. En muista oliko perjantai vai lauantai*. Lisäalkoholin etsiminen johti kiinnijäämiseen ja vankeustuomioon rattijuopumuksesta. Vanki kertoi toimintansa noudattaneen samantapaista kaavaa joka kerta hänen vapauduttuaan. Juominen alkoi yleensä aina kuukauden raittiin jakson jälkeen. *Se tuntu sit taas siltä, että voihan sitä ottaa kun on töissä käynyt, niin voinhan sitä vähän ottaa.*

Yllä esiintynyt vanki ei vapaudessa ollut hakenut ulkopuolista apua alkoholikäyttäytymisensä suhteen. Hän pelkäsi avun hakemisen leimaavan hänet lopullisesti pienellä paikkakunnalla. Leimaamisen pelko on tähän mennessä estänyt häntä myös hankkimasta alkolukkoa autoonsa. Leimaamista hän pelkää lähinnä vaimonsa puolesta. *Hän ajaa samalla autolla. Se on häpee emännälle*, kuten hän tilannetta kuvaa.

Retkahtamisen varalle kehitettiin erilaisia strategioita, joista seuraavan miesvangin (a10) kuvaus on hyvä esimerkki.

Hän kertoo vähentäneensä alkoholin ongelmakäyttöään omin neuvoin. Apuna hänellä olivat vankilan päihdetyöntekijän kanssa edellisen tuomion aikana käydyt keskustelut, joiden pohjalta sovittiin kuukausittainen kohuuannos. *Se muuttu sit sillein, että se oli mäyräkoira. Kakstoista pullo kahteen kuukauteen, et sehän oli niiku radikaali muutos siihen aikaisem-*

paan, kuvaa hän alkoholinkulutuksensa muutosta. Syynä alkoholin käytön rajoittamiseen tällä tavalla olivat terveyshaitat sekä se, että hän oli mennyt naimisiin ja tullut isäksi.

Alkoholin käyttö pysyi näissä rajoissa jonkin aikaa. Sattumanvaraisesti alkanut riitely äidin kanssa johti kuitenkin juomisen alkamisen uudestaan. *Ihan älytön juttu. Siitä sitten suutuin sen verran että menin kaverin luokse ku tiesin, että hänellä on viinaa. Se kaveri oli sit sammunut ja sitten mä otin sen auton. Sen jälkeen ei oo mitään hajua siitä mitä on tapahtunut*, kuvaillee vanki tapahtumien kulkua jälkikäteen. Tästäkin haastatteluotteesta ilmenee, kuinka mahdollisuus vaikuttaa omaan toimintaan on menetetty. Toimintaa ohjaavat itsen ulkopuolella olevat kaottiset tilannetekijät (vrt. Pulkkinen & Aaltonen 2003, 156–157).

Useimmat molempien uratyypin vangeista totesivatkin, että kohtuukäyttö on vaikeaa, kun takana on vuosikausien rankka päihteiden käyttö. *Väittää vaan, että pystyy kohtuullisesti käyttään, mut siin on kuitenkin se vartin nousuhumala, mikä siihen aina ajaa ja sit se loppuu ja sit kaikki on paskaa taas ja miettii vaan mist sais lisää niit päihteitä*, tiivistää lapsuusalkuisen uratyypin miesvanki (n16) useimman ongelmaisen päihdesuhteen, joka teki vaikeaksi kohtuukäyttöön siirtymisen ja samalla oman toiminnan hallitsemisen suhteessa rikollisiin tekoihin.

V VIIMEISIN VANKEUSRANGAISTUS

Henrik Linderborg

Edellä on jo kuvattu, kuinka useimmat ajautuivat uudestaan lainvastaiseen toimintaan oltuaan jonkin aikaan vapaudessa. Viimeisimpään vankeusrangaistukseen johtaneet teot erosivat luonteeltaan riippuen siitä, millaiseksi haastateltavien suhde lainvastaiseen toimintaan ja päihteiden käyttöön oli kehittynyt. Aikuisena lainvastaiseen toimintaan syyllistyneillä rattijuopumukset olivat pääasiallisin syy. Niiden tilannekonteksteja on kuvattu edellisessä luvussa. Nuorena lainvastaiseen toimintaan kiinnittyneillä puolestaan viimeisen vankeusrangaistuksen taustalla oli erilaisin yhdistelmin omaisuusrikoksia, maksuvälinepetoksia, liikennejuopumuksia, korttitta ajoja sekä väkivaltarikoksia.

Viimeksi mainituista varsinkin pidempään lainvastaisessa toiminnassa kiinni olleet kuvasivat tekojaan samantapaisesti kuin kehyskuvauksissa. Teot olivat syntyneet elämäntilanteessa, jossa suhdetta lainvastaiseen toimintaan oli haluttu muuttaa etäisemmäksi tai siitä oli yritetty päästä kokonaan eroon. Joidenkin kohdalla viimeisimmät teot eivät olleet enää esimerkiksi niin vakavia omaisuusrikoksia kuin aikaisemmin. Pääasialliset teot olivat tässä vaiheessa liikennejuopumuksia sekä liikenteen vaarantamisia, joita selitettiin päihteiden hallitsemasta elämäntavasta käsin samalla tavalla kuin aikuisena lainvastaisen toimintaan syyllistyneiden kohdalla. *No siinä on törkeitä liikenteen vaarantamisia pari ja huumaantuneena ajamista ja taisi olla yksi varkaus siinä. Että ei ne oo ku tommosia. Jos ei ois mitään menneisyyttä, niin ne menis sakkorangaistuksena tuomioistuimessa. Mut kun on tuo menneisyys painamassa,* kuvaa miesvanki (n18) lainvastaisen toimintansa kehitystä. Samantapaisia tekoja oli muillakin rikosuran nuorena aloittaneilla. *Loput on ollut pelkkiä korttitta ajoja ja rattijuopumuksia, että kyllä tää johtuu just tosta huumekaupasta,* kun on pitänyt ajaa, kuvaa puolestaan useista huumerikoksista aikaisemmin tuomittu miesvanki (n15) toimintaansa.

Useimmiten teot liittyivät tilanteisiin, joissa oli ratkettu juomaan tai käyttämään huumeita. Tekoja kuvattiin päihdetilanteisiin liittyvinä. *Tää on just se autovarkaus plus rattijuopumus. Törkee rattijuopumus ja siihen siten liittyy kaikki liikenteen vaarantamiset,* kuvaa miesvanki (n16) viimeisimpään tuomioon johtanutta tapahtumasarjaa. Tapahtumat olivat lähteneet

liikkeelle siinä vaiheessa, kun vanki oli ryhtynyt jälleen käyttämään huumeita ja alkoholia. Hänen elämäntapansa oli tuolloin muuttunut jälleen liikkuvaksi. Hän oli tavannut huumeita ja alkoholia käyttävän tyttöystävän, jonka kanssa viimeisimmät rikokset toteutettiin. *Varastettiin auto tyttöystävän kanssa ja lähettiin ajeleen. Mä olin ajanut sen sitten mettään päin. Kattolleen se meni*, kuvaa vanki tapahtumia, joita oli edeltänyt rankka päihteiden käyttö muutaman päivän ajan ja siitä johtuva sekavuuden ja muistamattomuuden tila.

Tämäntyyppiset teot eri muodoissaan ja tilanneyhteyksissään olivat siis tavallisia kuvattaessa toimintaa ennen viimeisintä vankeusrangaistusta. Ne liittyivät molemmissa rikosuratyypeissä siihen, että useimpien elämän perusrakenteet olivat irtaantumispyrkimyksistä huolimatta hauraita ja alttiita erilaisille ulkoapäin tuleville vaikutteille; lisäksi vangit aktiivisesti hakeutuivat tilanteisiin, joissa oli houkutuksia rikoksiin. Samalla useimmat kuitenkin jatkoivat pyrkimyksiään irtaantua yrittäen löytää erilaisia keinoja kiinnittymään tavanomaiseen elämään niin, etteivät vankilaan johtavat teot toistuisi heidän elämänsä aikana.

5.1 Kuntouttavat toimenpiteet

Farrall ja Calverley (2006, 70–71) ovat brittiläiseen tilanteeseen viitaten katsoneet, että vankiloissa ei tehostuneista kuntoutuspyrkimyksistä huolimatta pystytä kehittämään sellaisia rakenteellisia ratkaisuja varsinaisen rangaistuksen aikana, jotka antaisivat todellisia valmiuksia kiinnittyä tavanomaiseen elämäntapaan. Vankilat ovatkin heidän mukaansa edelleen paikkoja, joissa rikollisuus on yleistä ja joissa turvallisuus- sekä riskiajattelu ovat tämän takia kaikkia käytäntöjä suuntaavana periaatteena. Vankilaan suljetuilla on siksi yleensäkin vähän mahdollisuuksia reflektoida omaa elämäänsä ja saada vastakaikua näille pohdinnoilleen esimerkiksi henkilökunnan taholta. Vankien kokemuksia vankiloista luonnehtiva yleisin piirre onkin ikävystyneisyys ja vieraantuneisuus eikä oman toiminnan reflektointi. Vangit ovat vankilassa turvallista säilyttämistä varten eivätkä sen takia, että he palautuisivat reformoituina yhteiskuntaan.

Monilla tämän tutkimuksen vangeilla oli omien kokemustensa pohjalta samankaltaisia mielteitä suomalaisista vankiloista. Toisaalta kokemukset eivät olleet kaikilla tai kaikilta osin kielteisiä.

Myönteisiä kokemuksia

Muutamassa pienemmässä vankilassa olleet kuvasivat vankilan käytäntöjä omia irtaantumispyrkimyksiään edistäviksi ja tukeviksi, kun tilannetta verrattiin aikaisempiin vankeusrangaistuksiin. *Tää on kyllä ihmevankila siitä, että täällä tullan ihan tarjoomaan apua*, kuvaa ensimmäistä rikosuratyypistä edustava miesvanki (n16) vankeuttaan, jonka hän suorittaa suurehkossa suljetussa vankilassa.

Aikaisemmilla tuomioilla päihdeongelmaan puuttuminen oli hänen mukaansa ollut hyvin vähäistä ja rajoittunut yhteen tai korkeintaan kahteen keskusteluun vankilaan tultaessa ja sieltä vapauduttaessa. Viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana tuen saatavuus oli lisääntynyt:

Täällä on näitä erikoissairaanhoitajia, ketkä tosiaan kysyy, että onko mitään, ettei sen aloitteen tartte ittestään lähteä. Ne tulee oikein kysymään suoraan, että tarviiksä jotain apua tai vastaavaa. Että mennään tonne hänen toimistoonsa. Jutellaan siellä asioista ja sitten hän antaa tehtäviä. Niin mä kävinkin päihdekurssin tossa, kuus kertaako se oli tai jotain tommoista.

Miltä se tuntui?

No tietysti hienolta, kun pääsi keskittymään just siihen asiaan, mistä puhutaan. Päihteistä ja ihan täysin selvänä, ettei mitään diapamia veressä. Siinä sai sitten mieltä, kuinka paljon valehtelee itellensä ja kuinka paljon valehtelee muille. Onhan tää tietysti erilainen osasto. Täällä ei oo ainakaan liikaa kontakteja niiku tuolla normaali-osastolla. Siellä ollaan jossain neljän hengen sellissä ja eri ikäluokkaa eri koulukuntaa kaikki. Siellä on kaikki huumeet läsnä ja nimenomaan rikollista ainesta.

Päihdekuntoutuksen tarjoaminen vankilan taholta oli tälle vangille myönteinen yllätys. Se motivoi häntä paneutumaan oman päihdenongelmansa käsittelyyn eri tavalla kuin aikaisemmin. Osansa tässä oli myös sillä, että vanki siirrettiin päihteettömälle osastolle [sopimusosasto]. Normaalin osaston käytännöt ja ilmapiiri eivät hänen mukaansa edelleenkään tue päihde- ja muun kuntoutuksen tavoitteita. Rikollisuus ja päihteiden käyttö ovat hänen mukaansa edelleen yleisiä vankien keskuudessa siinäkin vankilassa, jossa hän suorittaa viimeisintä rangaistustaan. Tilanne on hänen mukaansa muuttunut tältä osin vielä kovemmaksi.

Muutamalla muullakin vangilla oli kuvauksia siitä, kuinka vankilassa oli järjestetty mahdollisuus keskustella omasta rikoskäyttäytymisestä sekä päihdeiden käytöstä. Keskustelumahdollisuuksia saatettiin kuvata seuraavasti:

Meillä on keskustelupiiriä siinä ja sitten pitää tehdä ite semmoinen, että mitä tuomion jälkeen ja niin pois päin ja minkälaista on tukijoukot ja

muuta. Se on vaan kato niin alussa, ku en mä oo ollut siinä ku neljä tai viisi päivää, ett en mä oikein tiedäkään, mitä kaikkea siinä tulee. (n18)

Edellä oleva kuvaus on suuremmassa vankilassa rangaistustaan suorittavan vangin haastattelusta. Hän kertoo halunneensa hyödyntää vankilassaoloaikaa pohtimalla mahdollisuuksia pysyä erossa vankeustuomioihin johtaneista tilanteista. Näitä hänelle oli myös tarjottu yllä kuvatun kaltaisilla keskustelupiireillä. Hänelle oli luvattu myös muuta apua päihde- ja rikossuhteen käsittelyyn. Hän kertoo jo useamman vuoden ajan pidättäytyneensä isoimmista omaisuusrikoksista, jotka aikaisemmin olivat hänen pääasiallisin toimintamuotonsa. *Ne on tosiaan jäänyt ne kauppamurrot pois ja tommois- set murtokeikat, että lähinnä on joku pieni varkaus saattanut tulla. Yhdeksänkuuden jälkeen ei oo tullut törkeitä varkauksia eikä tommosia oo enää ollenkaan. Ne on jääneet sinne alemmalle tasolle sitten, kuvaa hän toimintansa vähittäistä alasajoa.*

Keskusteluihin hän halusi omasta aloitteestaan. Siksi ne hänen mukaansa ovat myös motivoivia. *Ihan jees juttuja, ei siinä mitään. Se on ihan itsestä ollut kiinni, et ei mua oo pakotettu siihen. Mä oon ite halunnut siihen ja sitten ku muijakin on nyt, et se on raittiina ollut ja paksuna ja niin pois-päin, kuvaa hän sitä, kuinka hänen elämäntilanteensa muutenkin motivoi häntä pitämään etäisyyttä lainvastaiseen toimintaan.*

”Ei edes tulohaastattelua ollut, helvetti”

Vankikysely osoitti, että päihdeongelmiinsa muutosta haluavista vangeista vähemmistö oli saamassa hoitoa nykyisen tuomion aikana (luku 2). Tämä hoitovaje näkyi myös haastatteluissa.

Yllä olevat kuvaukset ovat esimerkkejä tapauksista, joissa toimenpiteitä on onnistuttu saamaan muutostyön tueksi. Monen haastatellun kokemus kuitenkin oli, että toimenpiteitä oli vähän. Viimeisin vankeusrangaistus kuvattiin sisällöltään yksipuoliseksi ja vähäisiä mahdollisuuksia keskusteluun ja vuorovaikutukseen tarjoavaksi. *Mun mielestä ihan oman onnensa nojassa täällä saa olla nykyään, kuvaa aikuisalkuista rikosuratyyppejä edustava miesvanki (a2) oloaan vankilassa. Hän kertoi olleensa useita viikkoja vankilassa ilman, että hänen asioitaan olisi käsitelty perusteellisemmin. Ei ees tulohaastattelua ollut, helvetti, kuvaa hän saapumistaan vankilaan.*

Yllä esiintynyt vanki oli ajatellut hyödyntää viimeisintä vankeusrangaistustaan saadakseen vahvistusta pitkään kypsyneelle päätökselleen muuttaa elämäänsä niin, että lainvastaiset teot eivät hänen kohdallaan tois-tuisi. Tätä varten hän oli yrittänyt useita kertoja ”rutinalappujen” ja muiden

vankilassa käytössä olevien menettelytapojen avulla saada yhteyttä kuntoutushenkilöstöön. Odotusajat olivat hänen mukaansa kuitenkin niin pitkiä, että pelkästään ne poistivat motivaation yrittää tehdä jotain tilanteelleen. *Opinto-ohjaajalle yritin. Siinäkin menee kolme ja puoli viikkoa ennen kuin pääsee edes hänen juttusilleen. Siinä ajassa unohtaa jo mikä juttu siinä oli kyseessä*, kuvaa hän yritystään päästä keskustelemaan suuttumuksenhallintakurssista, jonka hän arveli auttavan itseään vapaudessa.

Samankaltaisia kuvauksia asioiden hitaasta ja vitkaisesta käsittelystä sekä niiden jäämisestä odottamaan useiksi viikoiksi oli muitakin. Vangille tämä oli ongelma, kun ja jos hän halusi päästä irti elämäkulkua vuosikautia hallinneesta päihde- ja rikoskierteestä. Esimerkkinä tällaisista tapauksista on seuraava, lapsuusalkuista rikosuratyyppejä edustava miesvanki (n6). Hän kertoo seuraavassa, kuinka hänen päihdeongelmaansa käsiteltiin viimeisen tuomion aikana:

Kun sä tulit vankilaan niin oliko silloin mitään puhetta tästä päihdeongelmasta?

Ei ollut paljon puhetta et tuolla hoitajia oli jonkun verran. Ne anto jotain lääkitystä vähän siihen ensimmäiseen kuukauteen, mutta hyvin vähän siitä puhuttiin.

Eiks kukaan muu täällä ottanu sitä puheeksi?

Ei.

Oisit sä halunnut puhua siitä?

Joo, et ite mä otin sen niiku puheeksi et ei siit ketään niiku kyselly.

Vanki (n6) kertoo käyttäneensä alkoholia, amfetamiinia ja heroiniä. Hän kertoo yrittäneensä aikaisempien vapausjaksojensa aikana lopettaa kovien huumeiden käytön ja tyytyä pelkkään olueen. Tämä ei kuitenkaan onnistunut. *Oon mä kaks kertaa ollu katkaisuhoidossa, mut ne on jäänyt kesken. Ihan muutaman päivän ollut vaan*, kuvailee hän katkaisuhoidojensa pituutta. Kummassakin tapauksessa lainvastainen elämäntapa sekä huumeiden käyttö vetivät edelleen puoleensa niin voimakkaasti, että kiinnostus sitoutua katkaisuhoidon edellyttämään täydelliseen raittiuteen loppui alkuunsa. Tästä huolimatta hän elätteli edelleen toiveita irtaantua huumeista ja rikollisuudesta. Tätä varten hän ajatteli hyödyntää viimeisintä vankeusrangaitusta. *Ennen kuin mä tulin taloon, nii sitä mietin, että mä otan tän kuntouttavana tän tuomion.*

Mahdollisuudet saada kuntoutusta osoittautuivat kuitenkin vähäisiksi. *Ei tästä talosta oo paljon apua siihen ainakaan vielä toistaiseksi ollut*, kertoo vanki (n6) päihdekuntoutuksensa tilanteesta maaliskuussa 2008 hänen istuttuaan kuuden kuukauden tuomiotaan jo yli puolet. Päihteistä erossa pysyminen vankilassa on ollut hänellekin helppoa. *Täällä ei oo mitään sä-*

pinää ja houkutusia, kuten hän asiaa selittää. Erossa pysymisessä häntä auttavat vankilassa käytössä olevat muut toiminnot. Mä käyn palloilussa ja punteissa ulkoilussa, et mä saan niinku omaa kuntoa paremmaksi, nii silt osin tää on kyll auttanut mua, kuvaa hän itseohjautuvan päihdekuntoutuksensa toteutumista vankilan liikuntatoimintojen avulla. Lisäksi hän osallistui vankilan työtoimintoihin. Haastatteluhetkellä hän kertoo tosin vankilan päihdeohjaajan luvanneen keskustella hänen kanssaan päihdeongelmista. Näin oli toimittu myös seuraavan miesvangin (n2) kohdalla:

Kyl siellä oli joku ohjaaja. Mä otin sit yhteyttä silloin kun mä tulin taloon. Kävin kerran keskustelemassa hänen kanssaan. Sit se oli niinku, että näistä asioista keskustellaan sitten tuomion aikaan useammin, että hän ottaa muhun yhteyttä, mutta ei mulla nyt kun vajaan kuukauden päästä on vapautuminen, niin ei muhun oo kertaakaan kukaan otanu yhteyttä.

Tämä oli tilanne maaliskuussa 2008. Vangin kosketus vankilan kuntoutus- ja sosiaalityöstä vastaavan henkilökunnan kanssa oli tähän mennessä rajoittunut yhteen kertaan.

Jotkut vangit katsoivat, että vankilan toiminnallinen tarjonta painottui liiaksi työtoimintaan, sellissä makailun ohella³⁹. Rekisterikilpien tekoon työtoiminnassa osallistunut vanki (n9) olisi halunnut saada apua päästäkseen irti alttiudestaan sortua päihteisiin ja rikoksiin vapaudessa ja joutumista sen myötä uudestaan vankilaan:

Kyllä mä haluan tästä oravanpyörästä irti, koska ei tällä oo mitään annettavaa mulle. Tää jatkuva vittu niiku lusiminen ja ku mä oon nyt kuitenkin 2001 vuodesta lähtien joka vuosi ollut linnassa niin paitsi 06 [2006] en ollut. Viime vuonna mä olin kolme kertaa saman vuoden aikana linnassa, kyllähän tää alkaa stressaa vähemmästäkin.

Päihde- ja rikosasioiden käsittelyyn vankilassa ei kuitenkaan ole löytynyt tähän mennessä aikaa. *En oo oikein keskustellu täällä, toteaa hän vuorovaikutuksestaan vankilan henkilökunnan kanssa. Hänen kanssaan ei myöskään käyty sen kummempaa keskusteltua rangaistustajan suunnitelmasta. Onhan mulle tehty jonkinäköinen suunnitelma, mutta mä en oo ite päässyt olemaan siinä mukana, kuvaa vanki rangaistusajan suunnitelman laatimista ja toteutusta omalla kohdallaan. Hänen suurin pelkonsa vapaudessa on ratkeaminen uudestaan huumeisiin ja rikoksiin.*

Kyl se on aika suuri todennäköisyys, jos täältä taas joutuu lähtemään vittu puille paljaille. Jos mä joudun lähteen silleen taas, et mulla ei oo

³⁹ Vankien ajanviettotavoista ks. myös Järvinen 1992 ja Kääriäinen 1994, 136–139.

ku reppu ja ei paikkaa mihin mennä, niin mä tiedän että se on menoa. Se on 75 % mahdollisuus, että repsahdan uudestaan. Ei tartte siinä kohen ku nähä tiettyi tuttuja tossa noin vaan [...] näkee et ne on sekasin niin silloin sitä on varmaan itekin ensimmäiseksi kyselemässä kamaa. Lähtee sillä hällä väliä asenteella taas se elämä. Ei tässä mitään muutakaan tapahtunut, et antaa mennä sitten vaan.

Kaiken kaikkiaan vangit näyttävät suhtautuvan hoitoon kahdella tavalla. He ovat joko kiitollisia ja yllättyneitä saamastaan hoidosta, tai valittelevat hoidon vähäisyyttä ja henkilökunnan passiivisuutta. Vankihaastatteluisissa ja yllä esitetyissä lainauksissa ei juuri näy ”kontrollikriittisiä” tai ”hoitoideologiaa” arvostelevia näkemyksiä. Osa vangeista toki korosti, että kaikki todellinen muutos lähtee omasta itsestä.

5.2 Rangaistusajan suunnitelma

Vankien rangaistustajan suunnitelma oli tehty ns. suppeana versiona. Useat vangit kuvasivat tällä tavalla tehtyä suunnitelmaa samoin kun edellisessä kohdassa siteerattu vanki. *Joku paperi sillon tulo-osastolla annettii et mihin sijoitetaan mut ei mitään muuta*, kertoo aikuisalkuisen uratyypin miesvanki (a3) omasta rangaistusajan suunnitelmastaan.

Rangaistusajan suunnitelma jäi käytännön tasolla useimman kohdalla pelkäsi muodollisuudeksi. Vangit eivät ymmärtäneet, mikä sen merkitys rangaistuksen tavoitteiden kannalta oli. Suunnitelma saatettiin käytännön tilanteissa ottaa esiin kuitenkin esimerkiksi silloin, kun vanki itse halusi vaikuttaa rangaistuksensa toteutukseen. Tällöin siihen saatettiin vedota esimerkiksi niin, että vangin esitys hylättiin. Suunnitelma miellettiin varsinkin tällaisissa tapauksissa pelkästään kielteisellä tavalla itseen kohdistuvana rangaistuksellisen kontrollin välineenä eikä kuntoutuspyrkimyksiä tukevana. Näin tätä kuvasi tässä mielessä seuraava lainvastaisen toiminnan aikuisena aloittanut miesvanki (a5), jonka pääsy valvottuun koevapauteen evättiin rangaistusajan suunnitelmaan vedoten:

Se mua ärsyttää eniten, että ne vetoo koko ajan, et mun ransussa [rangaistusajan suunnitelma] ei lue sitä ja tätä.

Esimerkiksi tämä ku nyt tätä tuomioo on sen verran, niin ehkä kuitenkin valvottu koevapaus ois munkii kohdalla ihan käypä. Mulla on työpaikka, mulla on asunto.

Oot sä puhunut tästä valvotusta koevapaudesta?

Olen. Ei se lue kuulemma ransussa, eikä siihen tehdä muutoksia. Tämmönen tuntuu vähän pahalta kuitenkin, ku mä en oo ite päässyt vaikuttamaan koko ransun tekoon. Mä sain ransusta ensinnäkin tiedon tammikuussa [2008] että mulle on tehty semmonen.

Kukaan ei kysynyt sulta mitään?

Ei.

Miltä se tuntui?

Aika pahalta. Aika todella pahalta.

Joissakin tapauksissa vankien tekemät esitykset saatettiin hylätä sen perusteella, että rangaistustajan suunnitelmaa ei ole tehty. *Sitä ihmettelen, ku mä hain avotaloo ja sielt tuli semmonen päätös, et ei oo tehty rangaistusajan suunnitelmaa*, kuvaa lapsuusalkuista uratyyppiä edustava miesvanki (n5) syytä siihen, miksi hänen hakemuksensa päästä avovankilaan hylättiin.

Tekemättä jääneitä suunnitelmia oli jonkin verran. Yhdessä tapauksessa suunnitelman tekoon havahduttiin vasta siinä vaiheessa, kun vangin vapauttamista ryhdyttiin pohtimaan. Kyseessä on nuorehko naisvanki (n17), joka istuu kolmatta kertaa vankilassa. Hänen biologinen äitinsä suoritti haastattelun aikaan rangaistustaan samassa vankilassa. Naisvangilla on varhain alkanut ja intensiivinen päihde- ja rikostausta, joka edellyttäisi erittäin intensiivisiä kuntoutustoimenpiteitä vankilassaoloaikana. Hän on syyllistynyt aikaisemmin törkeisiin pahoinpitelyihin sekä törkeisiin ryöstöihin.

Vankilassa ollessaan hän olisi halunnut saada apua päihdeongelmaansa sekä väkivaltaisuutensa. Vankilaan tuloaan ja siellä oloaan hän kuvaa seuraavasti:

Vähän tuli semmonen filis, et mut vaan sysättii tonne niiku koppii, et toi yksi voi lusii tos noi.

Vankilassa hän kertoi osallistuneensa lähinnä työtoimintoihin. Niistäkin hänet eristettiin sääntöjen vastaisen käytöksen takia.

Mulla tuli yks raportti, että mä oon heittäny lumipalloja pamppujen [vartijoiden] koppiiin. Se työäijä [työnjohtaja] otti mut vastaanotolle ja sano, että musta tehää raportti, että mä oon käyttäytyny huonosti, että mä en tuu pääseen töihin ja et mun pitää lusia kolmosella [nais-ten suljetuin osasto] et se oli siinä. Mä oon koko ajan ollu ilman töitä ja ollut kopissa. Tosi ärsyttävää.

Vankilan kuntoutushenkilöstö havahtui suunnitelman tekoon vasta siinä vaiheessa, kun ulkopuolelta oltiin yhteydessä vangin vapauttamisen läheisyydessä. *No itse asiassa just viime viikolla psykologi otti mut yhtäkkii vastaan. Sitä mä vähän ihmettelin, mut käräjiltä oli tullu joku ilmotus, että mun pitäis ennen siviiliin lähtöö käydä vähän psykologille juttelemassa ku on nii väkivaltanen tausta.* Tässä vaiheessa paljastui myös se, että naisvangilla ei ollut rangaistusaikaista suunnitelmaa. *Sitä toi psykologikin vähän*

ihmetteli, et ku se pitäis tehdä semmonen suunnitelma. Ei mulle oo mitään suunnitelmii tehty, toteaa naisvanki tilanteestaan.

Tällaisia olivat siis suurimmalta osin muutkin tapaukset. Suurin osa viimeisistä vankeusrangaistuksista oli sisällöltään sellaisia, että niillä ei juurikaan päästy vaikuttamaan lainvastaisen toiminnan taustalla oleviin sosiaalisiin ja yksilöllisiin ongelmiin, jotka olivat yhteydessä heidän elämänsäkokonaisuudessaan. Kääriäinen (1994, 157–158) on todennut tutkimuksessaan suomalaisten vankilakäytäntöjen olevan toiminnalliselta rakenteeltaan melko yksipuolisia ja pohjautuvan enimmäkseen kontrolloivalle ja rankaisukeskeiselle ajattelulle.

Toimintaa on viime vuosina pyritty tässä suhteessa tehostamaan lisäämällä erilaisten kuntouttavien toimenpiteiden sekä ohjelmien määrää sekä kouluttamalla henkilökuntaa niiden käyttöön. Henkilökuntaa on pyritty myös kouluttamaan uudenlaiseen rankaisujatteluun, jossa lähtökohtana on vankien tarpeista lähtevä täytäntöönpano sekä vangin aktivoiminen ottamaan vastuu omasta elämästään. (Karsikas 2005, 22.)

Uudistunut ajattelu näkyi tämänkin tutkimuksen haastateltavien kuvaamana joissakin vankiloissa. Enemmän oli kuitenkin sellaisia kuvauksia, joissa toiminta edelleen pohjautui melko yksipuolisesti työtoiminnalle ilman muita kuntouttavia toimenpiteitä. Pääasiallinen painopiste vankilakäytännöissä oli säilytysvarmuuden turvaaminen, joka saattoi vankien arkipäivässä näkyä seuraavalla tavalla:

Tää on sillä tavalla typerää, et täällä on nää kaikki suljetut ajat nii silloin on kaikki kopit kiinni vaikka me ollaan täällä kymmenen lukon [...] sähköisen lukon takana. Et miksei näitä ovia voi pitää tässä pitempään auki et ois semmoista yhteistä aikaa. Nyt on vaan se kämppäkaveri [...] et se rajoittuu sit sen kämppäkaverin kanssa jutusteluun. (a6)

Vankilassa oloa kuvattiin ulkoapäin tapahtuvan aikataulun säätelemänä, jossa vuorovaikutus vankien kesken oli minimoitu. *Tää menee huonompaan suuntaan tää vankila koko ajan. Kaksyhtä vuotta täällä ollut niin tää on muuttunut vaan huonommaksi. Vankien kesken välit alkaa kiristyä. Ennen oli helpompaa, kun vangit sai olla tekemisissä toistensa kanssa, niin ei tullut sellaisia välienselvittelyjä. Kaikki asiat saatiin selvitettyä saman tien, mutta nykyään nää on perkele, et toi talo tää talo erikseen. Eihän tollasesta nyt tuu hevon vittuu, kuvaa miesvanki (n12) tunnelmiaan viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikaan hänen verratessaan sitä aikaisempiin vankilassaoloihin, joita hänelle on kertynyt yksitoista elämänsäajan aikana. *Ei tää tunnu mun paikka enää olevan tää vankila, sais olla viimeisiä kertoja, toteaa hän vankilassaolon mielekkyydestä itselleen.**

5.3 Irtaantumisnäkymät ja vapautteen valmistautuminen

Kaikkien haastateltavien yhteinen pitkän tähtäimen ideaalitavoite viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana oli rikosurasta luopuminen ja päihteiden käytön lopettaminen. Mahdollisuudet ja todellinen halu irtaantua arvioitiin kuitenkin erilaisiksi riippuen siitä, missä vaiheessa toiminta oli alkanut, miten monin eri sitein lainvastaiseen toimintaan ja elämäntapaan oltiin kiinnittyneitä sekä millaiseksi suhde tavanomaiseen elämäntapaan oli tässä kontekstissa kehittynyt. Edellä luetellut tekijät vaikuttivat yhdessä siihen, millainen heidän irtaantumisoptimisminsa oli haastattelun aikaan.

Elämänkulkuteoriassa näitä irtaantumisoptimismiin ja -menestykseen vaikuttavia tekijöitä kutsutaan yhteisnimikkeellä sosiaalinen pääoma. Sosiaalinen pääoma määritellään yleisellä tasolla resurssina, joka kehittyy ihmisten välisten yhteyksien ja sosiaalisten siteiden kautta. Se mahdollistaa sellaisten tärkeinä pidettyjen tavoitteiden saavuttamisen, joka sen puuttuessa ei olisi mahdollista. (Coleman 1988; Bourdieu 1980.) Lainvastaiseen toimintaan kiinnittyneellä voi olla sekä lainvastaisen että tavanomaisen elämän sosiaalista pääomaa (Halpern 2005, 119; Laub & Sampson 2003, 279–280).

Haastateltavilla oli eri suhteissa sekä tavanomaiseen että lainvastaiseen elämäntapaan kiinnittävää sosiaalista pääomaa. Tämä oli tekijä, joka erotti karkealla tasolla eri uratyyppeiden edustajia jonkun verran toisistaan. Erot näkyivät lähinnä siinä, millaisiksi vapautumisen jälkeiset konkreettiset suunnitelmat ja niiden toteutumismahdollisuudet kuvattiin esimerkiksi työelämään kiinnittymistä koskien. Toisaalta monien muiden tekijöiden suhteen uratyypit edustajat saattoivat olla hyvinkin lähellä toisiaan. Tällaisia olivat esimerkiksi päihteitä käyttävät ystäväpiirit ja elämäntapa.

Irtaantumistavoitteet voidaan jakaa karkeasti sekä lyhyelle että pitkälle aikajänteelle. Pitkän aikavälin tavoitteita voi pitää yllä kuvatusina kaltaisina ideaalipäämäärinä, joiden saavuttamiseksi ei aina pystytty esittämään mitään konkreettisia keinoja ja suunnitelmia erityisesti niissä tapauksissa, joissa tavanomaiseen elämäntapaan kiinnittävää sosiaalista pääomaa oli kertynyt vähän. Lyhyen aikavälin tavoitteet saattoivat olla konkreettisia ja täsmällisempiä. Ne liittyivät yleensä välittömän vapautumisen jälkeisen arkielämän järjestelyyn esimerkiksi asumisen muodossa. Joissakin tapauksissa lyhyen tähtäimen tavoitteet liittyivät jollain tavoin myös pidemmän tähtäimen ideaalitavoitteisiin esimerkiksi päihteen käytön suhteen. Yleensä näitä tavoitteita oli tällaisissa tapauksissa käsitelty vankilan kuntoutushenkilökunnan kanssa (esim. päihdetyön ohjaaja).

Tapausesimerkki

Mä oon jotain viistoista, kuustoista vuotta linnaa kiertänyt. Kyllä mä nyt sen ikänen oon, et mä oon päättänyt, että kyl tää nyt viimeinen tuomio on.

Haastattelukatkelmassa miesvanki (n15) kuvaa suhdettaan lainvastaiseen toimintaan viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana. Hän kuuluu nuorena rikollisen toiminnan aloittaneisiin. Hänen haastattelussaan tuli hyvin esiin toisaalta irtaantumistavoite, toisaalta irtaantumisen lukuisat esteet.

Hänellä oli vähän sellaista sosiaalista pääomaa, joka olisi voinut edesauttaa kiinnittymistä lailliseen elämään. Lainvastaiseen elämäntapaan kiinnittävää pääomaa hänellä oli sitäkin enemmän esimerkiksi rikollisen sosiaalisen verkoston muodossa. *No onhan ne aina olemassa. Tuolla ne odottaa siviilissä*, kuvaa hän lainvastaiseen elämäntapaan kuuluvia sosiaalisia verkostojaan, joita hänelle on kertynyt runsaasti hänen useita vuosia kestäneen amfetamiinin käyttönsä ja välittämisen jälkeen.

Tästä huolimatta hänen päällimmäisin pitkän tähtäimen ideaalitavoitteenensa on muiden vankien tavoin vankilan välttäminen tulevaisuudessa. Tähän tavoitteeseen pääseminen edellyttää ensisijaisesti toimeentulon järjestämistä työn avulla. *Justiin tää toimeentulo. Jos ei niiku meinaa jatkaa tota rikollista toimintaa, niin toimeentulo ja työelämä. Siinä ne suurimmat oksan kohdat*, kuvaa hän irtaantumiseensa liittyviä ongelmia.

Hänen mahdollisuutensa kiinnittyä työmarkkinoille ovat kuitenkin heikot olemattoman työhistorian sekä vankilataustaisia kohtaan yleensä tunnetun ennakkoluulon vuoksi. *Kasiysi (vuonna 1989) taisin olla jossain työharjoittelussa. Muutaman päivän se kesti. En mä oo siviilissä koskaan ollut oikeesti työelämässä*, kuvaa hän työhistoriaansa. Hänen aikaisemmat yrityksensä kiinnittyä työhön olivat kariutuneet työvoimatoimistossa osoitettuun ennakkoluuloon. *Kyl se aika nihkee se vastaanotto siel oli. Jotain kursseja ne siel tarjos*, kuvaa hän kohteluaan työvoimatoimistossa edellisen vapautumisensa yhteydessä.

Työ ei ole hänen aikaisemmassa elämänsänsä ollu merkittävässä asemassa. Hän ei pidä todennäköisenä töihin hakeutumista nykyisen tuomion jälkeen. Syyksi hän ilmoittaa velat ja korvaukset, joita hänellä on runsaasti. Puutteellisen koulutuksensa ja työkokemuksensa takia hän ei usko saavansa mitään korkeapalkkaista työtä. Työ ei siksi kannata:

En mä oo sitä tyelämää oikeesti ajatellut, kun on kaikkia näitä korvausasioita. Vouti vie niin paljon siitä palkasta. Ei siinä oo mitään mieltä. Saman saa tuolta työvoimatoimistosta ja jostain sosiaalitoimistosta.

Hänen irtaantumistaan ovat vaikeuttaneet myös vankeustuomiot. *Ei ne mitään opettanut ku täällä on jatkuvasti uudestaan*, kuvaa hän aikaisempien vankeustuomioiden vaikutusta omaan toimintaansa. Hän on kokenut kasaantuvien seuraamusten tähän asti lukinneen hänet lainvastaiseen toimintavaihtoehtoon ja vähentäneen samalla motivaatiota yrittää muutosta. *No mulle jäi roikkuun aina sellainen pieni tuomio ja jouduin tänne ja täältä vapauduin ja sama uudestaan ja sit taas tänne. Aina jäänyt jotain roikkuun tonne hoviin. Sit sitä jää vähän sellaselle hällä väliä tylille.*

Hän ei pidä myöskään viimeisintä vankeusrangaistustaan irtaantumispyrkimyksiään tukevana. *No ei mun mielestä, jos tällä nyt sitä haetaan, että pitäis opettaa niin ei tää mitään opeta*, kuvaa hän viimeisimmän vankeusrangaistuksen vaikutusta ajatteluunsa ja toimintaansa.

Toisena tavoitteena hänellä on huumeista ja muista päihteistä irti pääseminen. Huumeisiin retkahtamisen riski on hänen kohdallaan suuri vapaudessa odottavan ystäväpiirin muodossa. *On se riski olemassa. Siihenhän just pitäis saada jotain apua kuitenkin, kun on niin heikko selkäranka. Jos joku tulee kysymään, että kiinnostaako, niin kyllähän se kiinnostaa, pohtii hän retkahtamisriskiään.*

Hänellä ei kuitenkaan ole tietoa siitä, mistä hän hakisi apua ja tukea päihdeongelmansa käsittelyyn. *No kyllä kai se ois joku katkaisuhuito, semmonen mitä niitä nyt on semmoisia paikkoja vapautumisen jälkeen*, pohdiskelee hän päihdepalvelujen tarjontaa. Tätä kysymystä ei ole hänen kanssaan myöskään käsitelty viimeisimmän vankeuden aikana. Hän ei muutenkaan arvosta vankilaan sijoituvaa päihdekuntoutusta:

Nää linnakatkot, siis päihteettömät. Nää on yhtä tyhjän kanssa. Eihän nyt tällaisessa paikassa, missä ollaan muitten vankien kanssa tekemisissä. Jokuhan saattaa nykäistä sua hihasta, että täs on vähän piriä. Kiinnostaako?

Vanki on yllä kuvatuista irtaantumisen esteistä huolimatta päättänyt tällä kertaa pysyä päätöksessään. *Nyt ei kyllä jää, tällä kertaa ei jää hällä väliä*, vakuuttaa hän itseään. Hänen ainoa tukensa vankeuden jälkeisessä irtaantumisessa on perhe. *Mulla on hyvä vaimo. Iltapäivällähän tässä mennään, niin ei täällä kuitenkaan ole olemassa kovin kauaa niin et jos tämän lopun ajan olisi tuolla siviilissä*, kuvailee hän perheen varaan rakentuvia irtaantumisnäkyimiään.

Perheen toimeentulo on kuitenkin kokonaisuudessaan työttömyys- ja toimeentulotukien varassa. *Se on tällä hetkellä työttömänä, työtön merkonomi*, kuvaa hän vaimonsa työmarkkinatilannetta. Hän luottaa kuitenkin siihen, että vaimo jaksaa työttömyydestä huolimatta tukea häntä irtaantumispäätöksen ylläpitämisessä ja toimia samalla sosiaalisen kontrollin läh-

teenä. Samalla hän on kuitenkin tietoinen lainvastaisen toiminnan tarjoamasta suhteellisen hyvästä toimeentulosta. *Sanotaan, että jos kauppaan menee, niin ei tarvi laskea, että mitä ostaa*, kuvaa hän omaisuusrikoksilla ja huumeiden myynnillä aikaisemmin saavuttamaansa elintasoja. Hän tietää myös tämän tekijän voivan vaikuttaa hänen irtaantumispäätöstensä pysyvyyteen tulevaisuudessa. Vangin ideaalitavoitteet ovat hänen elämänkulkunsa taustaa vasten monella tasolla ristiriitaisia ja siksi myös vaikeita toteuttaa käytännössä. Tämän hän myöntää itsekkin haastattelussa.

Irtantumista vaikeuttavat tekijät ovat sekä yksilöllisiä että rakenteellisia (Le Bel 2008). Yksilöllisellä tasolla korostuu toiminnan osuus, joka on tähän mennessä ohjautunut lainvastaisesta elämäntavasta käsin. Rikokset ja päihteet saattavat olla kiehtova vaihtoehto tulevaisuudessakin erilaisissa tilannekonteksteissa. Tilannekontekstit mahdollistuvat hänen aikaisemman ja myös nykyisen elämäntilanteensa ja sosiaalisen verkostonsa takia. Hän toteaa olevansa altis erilaisille houkutuksille. Houkutukset lainvastaisen elämäntavan ja päihteiden suuntaan saattavat vetää varsinkin silloin, kun tavanomaiseen elämään kiinnittävä rakenteellisen tason siteet puuttuvat.

Vangin rakenteellinen asema on elämänkulun aikana muuttunut sellaiseksi, että se tarjoaa yhä kapeammat mahdollisuudet kiinnittyä tavanomaisen elämän siteisiin. Toistuvat vankeustuomiot eivät ole tässä mielessä parantaneet hänen asemaansa. Silti hän jaksaa vankilassa Laubin ja Sampsonin (2003, 193–195) rikollisuuteen juuttuneiden miesten tavoin uskoa mahdollisuuksiinsa irtaantua.

Irtantuminen: optimismia ja esteitä

Ros Burnetin (2004, 167–168) irtantumisoptimismia koskevassa tutkimuksessa todetaan, kuinka suurin osa heidän haastattelemistaan vangeista oli vapauduttuaan ristiriitaisia suhteessaan lainvastaiseen toimintaan. Suurin osa piti mahdollisena sitä, että syyllistyisi vapaudessa tilaisuuden tullen jollain tasolla lainvastaiseen toimintaan. Samalla vankilassa tehdyissä haastatteluisissa kuitenkin vakuutettiin halua lopettaa lainvastainen toiminta. Burnet (mts., 168) selittää tämän johtuvan siitä, että odotukset vapauden suhteen ovat suuria samalla kun tietoisuus nurkan takan odottavasta tulevaisuudesta on hämärän peitossa. Tästä huolimatta vangit rakentavat itselleen mielellään aikuiselämän rooleja esimerkiksi työntekijöinä, perheenjäseninä ja kunnan kansalaisina, vaikka vankeuteen liittyvä stigma samoin kuin sen todellista kansalaiskyvykkyyttä heikentävä vaikutus tiedostetaankin (Uggen, Manza & Behrens 2004, 265).

Useiden haastateltavien suunnitelmia tavanomaiseen elämään kiinnittymisen suhteen voi pitää joiltain osin toiveajatteluna, jonka käytännön toteutumista useimmat samalla epäilivät. Toive rikosuralta irtaantumisesta eli rinta rinnan realismin kanssa.

Nuorena lainvastaiseen elämäntapaan kiinnittyneet. Tässä ryhmässä elämän todellisuuden sekä tavoitteiden välinen ristiriita oli useissa tapauksissa huomattava. Tämä selittyi heidän aikaisemmasta toiminnastaan, joka oli sulkenut heiltä monia mahdollisuuksia tavanomaisen elämän suhteen.

Monet olivat tämän takia myös luopuneet ajatuksesta siirtyä täysipainoisesti tavanomaisen elämäntavan rooleihin. Tämä koski erityisesti työelämäsidoista, joita arvioitiin näissä tapauksissa lainvastaisen elämäntavan viitekehuksesta. Työelämä säännöllisine rutiinitoimintoineen nähtiin edelleen enemmän omaa vapautta rajoittavana ja pakottavana kuin todellisia mahdollisuuksia ja itselle merkityksellistä toimintaa tarjoavana. *Kato ei mua kiinnosta. Mä oon kuitenkin ollut sen verran monta vuotta poissa. En mä tottuisi siihen, että pitäisi olla seitsemästä neljään töissä. Kyllä mä niin kielteisesti ajattelen sitä asiaa.* (n18)

Työelämää kohtaan tunnettu vastenmielisyys liittyi heillä koko elämäntulkua leimanneeseen auktoriteettivastaisuuteen. Työelämä edusti tässä mielessä samanlaista ulkoapäin tulevaa pakkoa kuin vankila ja muut sopeuttamisinstituutiot, kuten seuraavassa kuvataan:

Ei tuo työ enää ja auktoriteetit. Se on jotenkin niin, etten mie pysty alistumaan mihinkään pomottamiseen enää. Kun on näitä saatana vartijoita kattonu aikani ku ne on täällä oikein, varsinkin tässä talossa et tee sitä ja tee tätä. (n12)

Lainvastaisesta toiminnasta irtaantuminen oli myös näillä vangeilla pääasiallisena ideaalitavoitteena. Siltä välttymistä pidettiin vaikeana aikaisemman elämäntavan takia, jonka monista rutiinitoiminnoista, kuten esimerkiksi huumeiden käytöstä, haluttiin edelleen pitää kiinni. *Jotain satunnaista käyttöä nii en mä nää sitä kuitenkaa niin hirveen pahana,* kuvaa miesvanki (n15) suhtautumistaan amfetamiiniin ja muihin koviin huumeisiin tulevaisuudessa.

Tähän ongelmaan ei useimmissa tapauksissa saatu myöskään apua, kuten yksi nuorena rikollisuuteen juuttuneista miesvangeista (n18) seuraavassa kuvaa:

Oonha mä sitä monta kertaa aatellut, et miten tästä kierteestä pääsis eroon ja niin pois päin, mutta en mä oo ketään ammattiauttajaa tavannut. En mä tiedä onko niitä edes sellaisia ammattiauttajia, jotka tietäis miten pääsis pois tästä kierteestä. Tää on jatkunu ja jatkunu.

Kyseessä olevan vanki ei viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana ole vielä hakenut apua selvittääkseen välittömään vapautumiseensa sekä pidemmän tähtäimen tavoitteisiinsa liittyviä kysymyksiä. Hän kertoo tuntevansa itsensä voimattomaksi omaa elämäänsä koskevien asioiden järjestyksessä. Tätä hän selittää vankilassaolon vaikutuksella seuraavasti:

Mä oon huono pyytämään apua, etten oo pyytänykään mitään apua. Ne pitäis itse hakea. En mä oon sitten jaksanu. Kuitenkin ku tässä on vuodesta kaheksankymmentä ruvennut lähtemään nyt on kaksituhattakahdeksan, että melkein kolmekymmentä vuotta kestänyt tää kierre.

Edellä kuvattu voimattomuuden tunne vapaudessa odottavien arkielämän ongelmien suhteen oli tyypillistä useimmalle tämän tutkimuksen haastateltavista. Mellow ja Christian (2008, 339–340) pitävät arkielämän taitojen oppimista vankien vapauttamisen keskeisenä tavoitteena siksi, että useimmat eivät tiedä, kuinka jokapäiväisessä elämässä toimitaan.

Tämä ongelma korostui nuorena lainvastaiseen toimintaan juuttuneiden haastatteluissa. Se esitettiin keskeisenä välittömään vapautumiseen liittyvänä ongelmana, jonka nähtiin estävän pidemmän tähtäimen irtaantumistavoitetta. *Noiden käytännön asioiden hoito tuntuu helvetin vaikealta. Kaikki asuntoasiatkin. Mullei oo aikaan ollut omaa kämppää, missä mä oisin ollut kirjoilla*, kuvaa miesvanki (n2) vapaudessa odottavia arjen vaikeuksia.

Vanki haluaisi ryhtyä elämään tavanomaista elämää pitkän rikosuransa jälkeen. *Kyl mä haluaisin jotenkin aikuistua, et vois sitä normaali arkeekin joskus elää.* Hän uskoo koulutuksen auttavan häntä työhön pääsemisessä. Tämän esteenä on kuitenkin asunnon puute. *Siinäkin tulee just se, että mistä sitä kouluu käy. Just se kämppäasia. Se menee niin sekavaksi. Sitten sitä helposti heittää pyyhkeen kehään*, kuvaa hän vapautumiseensa liittyviä arjen ongelmia, jotka hänen kohdallaan merkitsevät lainvastaisen toiminnan muuttumista jälleen kiehtovaksi vaihtoehdoksi.

Haastattelun aikaan hän ei ollut päässyt perusteellisemmin selvittämään yllä kuvattuja ongelmiaan vankilan henkilökunnan kanssa. Vapautumiseensa liittyvien asioidensa käsittelyä hän kuvaa seuraavasti:

Kyl mulla oli joku ohjaaja. Sillon kun mä tulin taloon, niin kävin kerran keskustelemassa hänen kanssaan. Sit se oli niiku et näistä asioista keskustellaan sitten tuomion aikaan useammin, et hän ottaa niiku muhun yhteyttä. Mul on vajaan kuukauden päästä vapautuminen. Ei mulla oo kertaakaan kukaan ottanu yhteyttä, kuvaa hän vapautumisensa valmistelua.

Vapautumiseen valmistautuminen vankilassa vaihtelikin nuorena rikosuran aloittaneilla. Melko yleistä oli kuitenkin se, että vapauteen liittyviä keskusteluja oli melko vähän tai ei ollenkaan haastattelujen aikaan ottaen huomioon sen, miten monia yksilö- ja yhteiskunnallisen tason ongelmia heillä oli vapaudessa selviämiseen. Suunnitelmia ja tukitoimenpiteitä kehyskuvauksessa numero kaksi kuvatulla tavalla oli kuvattuna vain kolmessa nuorena alkaneen tapauksessa. Näissä poikkeustapauksissa niitä myös arvostettiin.

Yksi poikkeustapauksista on seuraava miesvanki (n4). Hän on ollut viimeisimmän vankeusrangaistuksen aikana päihteettömällä osastolla. Vapautumista varten hänelle oli hankittu tukiasunto, jonka yhteydessä hänelle annettiin erilaisia terveydenhuollon palveluja. Lisäksi hänelle oli varattu tukihenkilö. Vapautumiseensa liittyviä tunteita ja irtaantumisenäkymiään hän kuvaakin seuraavasti:

Luulisin, että mulla ei ikinä oo näin mukavasti ollut niiku varmana oo lähössä tonne siviiliin. Mulla on nyt kuitenkin ekan kerran kämppä, ku mie lähen siviiliin, että tota noin ei tartte lähteä kämpiltä mihinkään. Oikeastaan kaikki on siinä mulla lähellä. Fysioterapeutit ja kaikki kaksi kertaa viikossa, että sinne on mentävä, mutta ei tartte tehdä mitään. Saa oleilla sängyssä vaan [...] omassa sängyssä.

Kyseisellä vangilla ei ole mitään työ- tai perhe-elämän siteitä. Siteet rikolisiin sosiaalisiin verkostoihin ovat edelleen olemassa vapaudessa. Kiinnittyminen näihin verkostoihin koetaan myös suurimpana uhkana retkahtamiselle. Hän uskoo tukiasunnon kuitenkin auttavan häntä pysymään erossa näistä verkostoista. *Ei sitä viitti lähteä tuolta kämpiltään minnekään pidemmälle tekeen mitään yleensäkkään, ku pitää hoitaa noi omat hoidot, niiku et öitä tuolla lentää pitkin mantuja. Kyllä tää jarruttaa aika paljon, kuvaa hän lainvastaisesta toiminnasta sekä päihteistä irtaantumiseen vaikuttavia tekijöitään vapaudessa.*

Suurin osa nuorena rikosuran aloittaneista joutui selviytymään vapaudessa ilman hyvinvointivalttiollisia tukitoimenpiteitä. Tuen ja sosiaalisen kontrollin lähteeksi näissä tapauksissa jäivät joko sisarukset, vanhemmat tai jompikumpi vanhemmista sekä entinen tai nykyinen avo- tai aviopuoliso. Esimerkiksi asumista saatettiin välittömästi vapauden jälkeen kuvata tällaisissa tapauksissa kuten seuraavassa, jossa tuen lähteenä on sisko:

Saanhan mä siskon luo mennä sitten kun pois pääsen, mutta tilapäisesti siellä voi vaan olla. (n2)

Kaikissa tapauksissa sukulaisilta tai puolisoilta saatavaa tukea ei pidetty lainvastaisesta toiminnasta irtaantumista ajatellen hyvänä. Yksi näistä oli

miesvanki (n9), joka oli asunut isänsä luona ennen viimeisintä vankeustuomiotaan. *Sit jossain vaiheessa alko maistua toi amfetamiini yhdessä. Jotain rikoksia mä aloin sitten tehdä sen kanssa*, kuvaa hän isänsä kanssa asumista. Isäänsä hän oli tutustunut vasta aikuisiällä tämän otettua yhteyttä häneen. Tutustuminen oli tapahtunut päihteiden käytön sekä rikosten merkeissä. Irtaantumistaan ajatellen hän näkeekin isänsä luona asumisen tulevaisuudessa yhtenä keskeisistä riskitekijöistä. *Kyl se sit helposti siihen menee*, kuvaa hän isänsä muodostamaa uhkaa irtaantumistavoitteilleen.

Aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneet. Näiden vankien elämänkulku oli monessa suhteessa muuttunut samankaltaiseksi kuin nuorena alkaneiden. Heidän sidoksensa työ- ja asuntomarkkinoille olivat tosin lähtökohtaisesti paremmat heidän aikaisemman toimintansa ansiosta. Osa oli myös viimeisen vankeusrangaistuksen aikaan onnistunut säilyttämään siteet tavanomaiseen elämään esimerkiksi asunnon, työpaikan tai perhesiteiden muodossa. Yhdellä vangilla oli sekä perhe, asunto että työpaikka vapaudessa.

Samalla heidän sosiaalinen pääomansa tavanomaisen elämän näyttämöillä oli muuttunut aikaisempaa vähempiarvoiseksi. Se vaikeutti useimman pyrkimyksiä irtaantua lainvastaisesta toiminnasta kiinnittymällä täysivaltaisina kansalaisina yhteisöön. Jotkut joutuivat aloittamaan täysin puhtaalta pöydältä samantapaisten ennako-odotusten varassa kuin nuorena alkaneet. Yksi näistä on pitkään myyntialalla toiminut miesvanki (a6). Mahdollisuuksiaan kiinnittyä vanhaan työhönsä kotikaupungissaan vapautumisen jälkeen hän kuvaa seuraavasti:

Kyl mulle on sanottu siellä vanhassa työpaikassa, et sit ku sulla on taas lappu (ajokortti) kädessä ja äijä on selvin päin niin tervetuloa vaan takaisin, mutta tota en mä tiedä. Se on niin pieni kaupunki, sieltä oon kotoisin ja siellä puolet elämästäni vaikuttanu, niin kyllä siellä on leima ottassa tai näin mä ainakin miellän sen asian. Siellä on kuitenkin niin paljo tuttuja. Vaikka mä en oo kertonu tästä monellekkaa, mutta mutta totta kai se juttu liikkuu eteenpäin. En mä haluu sinne jäädä.

Goffman (1961, 73) luettelee kolme laitostumisen seuraamusta, jotka vaikeuttavat yhteisöön integroitumista. Näitä ovat sosiaalinen vajavaistuminen, leimaantuminen sekä aseman menettäminen. Nämä vankeusrangaistuksen haittatekijät ilmenivät kaikilla haastateltavilla heidän kuvatessaan aikaisemmista vankeusrangaistuksista vapautumistaan. E erityisen korostuneina nämä tekijät ilmenivät kuitenkin niiden aikuisena lainvastaiseen toimintaan syyllistyneiden kohdalla, jotka olivat pudonneet aikaisemmasta sosiaalisesta asemastaan.

Yllä siteerattu vanki (a6) oli ennen vaikeuksien kasaantumista elämänsä kulussa monin tavoin kiinni kotikaupunkinsa sosiaalisessa toiminnassa. Vankeusrangaistus merkitsi hänen kohdallaan sosiaalisen aseman lopullista menettämistä. Tilannetta pahensi hänen kohdallaan se, että hän oli menettänyt avioerossa asuntonsa. Asuntotilannettaan viimeisen vankeusrangaistuksen aikaan hän kuvaa seuraavasti:

Mulla oli vuokratämppä. Se meni nyt sen vankeusrangaistuksen myötä, kun siin jäi sit vuokrat rästiin. Ne on ne tavarat siirretty sitten viranomaisten toimesta jonnekin odottamaan. Velipoika hoiti sitä asiaa.

Vanki ei ole kuitenkaan antanut näiden vastoinkäymisten lannistaa itseään. Hän haluaa kaikesta huolimatta ylläpitää irtaantumisoptimismia. *Mä en meinaa antaa periksi. Nyt kun helppaan ohjaksista, nii se on menoa sitten,* kuvaa hän retkahtamisen pelkoaan. Tulevaisuuden suunnitelmiaan hän kuvaa seuraavasti:

Mä haen nyt uuden asunnon itselleni ja työpaikan ja rupeen taas harrastamaan muita asioita kuin sen viinan kanssa pläträämistä.

Vankilassa ollessaan hän ei ole kuitenkaan voinut kovinkaan paljon käsitellä irtaantumisensa tiellä olevia esteitä (alkoholiongelma, työelämä, asunto- ja toimeentulo). *Oon mä pistänyt täällä niin sanotun rutinalapun, et tolle psykologille aikaa yrittänyt ja pastorille. Ei oo kuulunut yhtää mitään,* kuvaa hän asioidensa käsittelyä vankilassa. Mitään suunnitelmia päihdehuollon palveluihin hakeutumisesta hänellä ei ole, joten hän joutuu selviytymään alkoholiongelmansa kanssa yksin. Hän luottaa kuitenkin siihen, että hän ei enää sorru juomaan. *Tän syvemmälle ei voi enää mennä. Tää on niiku nähty. En mä halua tänne takaisin. Thats 'it,* vakuuttaa hän itseään.

Vastaavanlaisia irtaantumistavoitteita ja sen tiellä olevia ongelmia kuvattiin myös muissa tämän rikosuratyypin haastatteluissa. Erityisen tärkeäksi monissa kuvauksissa nousi suhtautuminen alkoholiin ja siihen liittyvään elämäntapaan. Suhdetta alkoholiin arvioitiin eri tavoin. Juomiseen houkuttelevia tilannekonteksteja ja niihin liittyviä ristiriitaisia valintatilanteita kuvaa hyvin seuraava haastattelukatkelma:

Sehän se on pahin tilanne, jos tonne lähtee veneilemäänkin. Sit mä kuitekin ostan varoiksi sen kymmenen pottuu mukaan, niin se on se kaikkein pahin moka, minkä voi tehdä, koska sit kuitenkin ne varopullot tulee aukaistua siellä. Mutta jollei niitä oo, nii ei niitä välttämättä mistään lähde hakemaankaan.
Ajattelet sä näin kun sä lähdet veneilemään, että mä ostan sit varoiksi? Ajattelet sä, että sä ostat jollekin muulle kun sulle itelles?

Ajattelen, mut sitä huijaamista se kuitenkin on. Et ensin voi ajatella mielessään, et jos pari kaverii lähtee mukkaan nii ne voi juoda sitten. Kuitenki syvällisempi ajatusmaailma on, että mä ostan sen itteäni varten. Siin on vähän pinnallinen ajatus, että siinä vähän huijaa itteänsä. (a5)

Vanki (a5) kertoo houkutuksen ryhtyä juomaan välittömästi viimeisen vankeudesta jälkeen olevan suuri siihen liittyvän vapauttamisahdistuksen takia (vrt. Goffman 1961). *Ajatusmaailma muuttu oikein totaalisesti kuitenkin, kun se vapaus koittaa. Sulla on se vapauspassi. Mun on vaikee sulle kertoa, mikä se tunne on mut kuitenkin. Siinon se kynnys aika iso ruveta juhlistamaan sitä kavereitten kanssa, kuvaa hän vapauttamiseen liittyvää tunnekuohuaan. Kriittisin hetki on vapauttamista seuraavat päivät, kuten hän seuraavassa kuvaa:*

Ne kaks kolme ensimmäistä päivää, kun sä vapaudut. Ne on pahimmat päivät. Ku se tunnekuuhu mikä päässä käy, niise on nii korkea kuitenkin sillä hetkellä, ku sä vapaudut. Niitten yli kun pääsee ja pääsee vähä rauhottumaan, nii kyl se sit taas lähtee menemään omaa rytmiäs.

Vangin pitkän tähtäimen tavoitteena on tällä kertaa juomisen lopettaminen. Hän on vankilassa ollessaan sopinut tietyistä käytännön toimenpiteistä, jotka tukevat tätä tavoitetta vapautumisen kriittisellä hetkellä. Yksi näistä on antabuskuuri, josta hänellä on aikaisemmilta kerroilta hyviä kokemuksia. *Mä olen sitä just päihdeohjaajan kanssa jutellut, että sillon vois aloittaa sen antabus-kuurin,* kuvaa hän suunnitelmiaan lääkekuurin suhteen. Lisäksi hänelle on suunniteltu vankilassa antiriippuvuuskurssi. *Siitä ei nyt paljon iloo oo,* kuvaa hän kurssia aikaisempien kokemustensa perusteella.

Vapauteen liittyviä pidempiaikaisia suunnitelmia päihdekuntoutuksen suhteen ei hänelläkään ole. Uudella kotipaikkakunnalla ei suostuttu siihen, että hän olisi saanut jatkaa vanhan kotipaikkakunnan hyväksi koetun päihdehuollon työntekijän luona käymistä. *Mä oisin halunnut käydä hänen tykö, mut ei se järjestyny, ku ne vetos aina vaa siihen, et ei ku sun kotikunnassa on oma.*

Myös hän joutuu luottamaan omaan kykyynsä sanoa ei juovien ystävien houkutuksille. *Sit kun kyselevät, et jaha onks ryyppyhomma, mä sanon et ei. Kun se motivointi on tällä hetkellä älyttömän korkialla ja tuomio kuitenkin ei maailman mukavimpia ollut,* kuvaa hän irtaantumisasiatuksiaan.

VI VANKIEN ARVIOT RIKOLLISUUTENSA JATKUMISESTA VANKEUDEN JÄLKEEN

Janne Kivivuori

Kansainvälisessä rikosurien ja niiltä irtaantumisen tutkimuksessa eräänä kokoavana teemana on ollut kysymys sosiaalisten siteiden ja yksilöalttiuden keskinäisestä suhteesta rikollisuuden jatkumisen selittäjinä. Tutkimukselle on ollut tunnusomaista pyrkimys yksilöalttiuksien ja sosiaalisten siteiden samanaikaiseen empiiriseen analyysiin. Vain siten voidaan selvittää näiden tekijöiden itsenäisiä päävaikutuksia sekä myös niiden vuorovaikutusta. Aikaisemman tutkimuksen valossa sekä vakailta yksilöalttiuksilla että sosiaalisilla siteillä on vaikutusta rikosurien jatkumiseen tai päättymiseen (Sampson & Laub 2003; Piquero ym. 2007; Savolainen 2009).

Oma kyselyaineistomme on luonteeltaan poikkileikkaustutkimus, joten se ei mahdollista uusintarikollisuuden seuraamista ajassa. Tässä luvussa tarkastelemme kuitenkin vankien subjektiivisia arvioita omasta tulevasta rikollisuudestaan. Kysymys kuuluu, mitkä tekijät ovat yhteydessä vangin käsitäykseen omasta rikollisuudestaan nykyisen vankeuden jälkeen, huomioiden erikseen yksilötekijät ja siteet sosiaaliin instituutioihin.

Aineistomme etuna on, että voimme käyttää useita tietoja, joita ei ole saatavissa rekisteriaineistoista. Tällaisia ovat esimerkiksi kokonaisrikollisuuden laajuus, eri instituutioissa nautittu sosiaalinen tuki sekä rikollisuuden katuminen. Lisäksi aineistomme avulla on mahdollista tarkastella, onko eräillä vankilatoiminnoilla yhteyttä vankien subjektiivisiin arvioihin omasta tulevasta rikollisuudestaan. Koska selitettävä muuttuja on subjektiivinen arvio eikä tosiasiallinen uusintarikollisuus, analyysi on luonteeltaan viitteellinen eikä mahdollista vankilakäytäntöjen todellisten vaikutusten erittelyä.

6.1 Itse arvioitu rikollisuus vankeuden jälkeen

Mittasimme itse arvioitua tulevaa rikollisuutta kysymyksellä, jossa tiedusteltiin, kuinka todennäköisenä vanki⁴⁰ piti eräiden kiellettyjen ja rikollisten tekojen tekemistä nykyisen vankeusrangaistuksen jälkeen. Kysymyspatteri alkoi lievista teoista ja eteni kohti vakavampia rikoksia. Kysymyksenasettelu haluttiin tehdä mahdollisimman konkreettiseksi. Emme siksi kysyneet abstraktisti rikoksista tai rikollisuudesta luopumisesta.

Suhteellisen suuri osa vangeista piti tulevia rikoksia todennäköisinä (taulukko 15). Kolmannes (35 %) piti tulevia myymälävarkauksia mahdollisina tai melko varmoina. Jopa 64 prosenttia vangeista piti toisen henkilön lyömistä mahdollisena tai melko varmana. Puolet (51 %) piti todennäköisenä, että käyttäisi marihuanaa tai hasista nykyisen vankeuden jälkeen.

Taulukko 15 Itse arvioitu tuleva rikoskäyttäytyminen vapautumisen jälkeen, % lyhytaikaisvangeista (N=351)^a

<i>Kun olet vapautunut vankilasta, tuletko koskaan:</i>	<i>En</i>	<i>Mahdollisesti</i>	<i>Melko varmasti</i>
Olemaan kokonaisen päivän poissa töistä, koska juhlit edellisenä iltana rankasti?	28	50	22
Liioittelemaan kärsimääsi vahinkoa, kun haet korvausta vakuutusyhtiöltä?	55	35	11
Hakemaan sosiaalietuutta, vaikka tietäisit, että sinulla ei ole siihen oikeutta?	61	31	8
Tekemään myymälävarkauksia?	65	24	11
Käyttämään marihuanaa tai hasista?	49	25	26
Ajamaan moottoriajoneuvoa yli 0,5 promillen humalassa?	57	35	8
Suutuspäissäsi lyömään jotain henkilöä?	36	48	16
Murtautumaan lukittuun liiketilaan, asuntoon, kesäasuntoon tai varastotilaan?	72	21	6

a) Lomakkeen lopussa olleissa kysymyksissä oli suurehko sisäinen kato (n. 6 %). Taulukon luvut perustuvat vastauksen antaneisiin. Analyysissä puuttuvat vastaukset korvattiin jakauman mediaanilla.

Vertailimme aluksi tulevan rikollisuuden itse arvioitua todennäköisyyttä samoissa rikosuryhmissä, joita käytettiin luvussa 2. Tuloksena oli, että nuorena rikollisuuden aloittaneet vangit ennakoivat syyllistyvänsä kaikkein aktiivisimmin uusiin rikoksiin vapautumisen jälkeen. Toiseksi pessimistisin ryhmä olivat nuorena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Aikuisena rikosuran aloittaneet nuoret vangit olivat hieman optimistisempia irtautumisen suhteen. Kaikkein vähiten uusia tulevia rikoksia ennakoivat aikuisena rikosuran aloittaneet varttuneet vangit. Järjestys oli varsin johdonmukainen, kun sitä verrataan luvussa 2 esitettyihin tuloksiin.

⁴⁰ Tämän luvun aineisto on rajattu miesvankeihin.

6.2 Itse arvioitua tulevaa rikollisuutta selittävä malli

Keskeiset muuttujat

Kuten edellä todettiin, rikosuran päättymistä käsittelevässä tutkimuksessa on viime vuosina ollut vahvasti esillä kysymys ulkoisten elinolojen ja toisaalta yksilökohtaisen alttiuden (kriminologiassa tyypillisesti itsekontrollin) vaikutuksista. Tarkastelimme tätä kysymystä yksinkertaisen logistisen regressiomallin avulla. Selitettävä muuttuja mittasi aktiivista itse arvioitua vapautumisen jälkeistä osallistumista rikollisuuteen. Rajasimme tarkastelun ulkopuolelle taulukon 15 kolme ensimmäistä tekoa, jotka ovat verraten lieviä. Tulevaa rikollisuutta mitattiin summamuuttujalla, joka sisälsi itse ennakoitua tulevat myymälävarkaudet, mietojen huumeiden käytön, liikennejuopumukset, väkivallan ja murrot. Osiot pisteytettiin siten, että vastaus ”en” sai arvon 0, vastaus ”mahdollisesti” arvon yksi ja vastaus ”melko varmasti” arvon kaksi. Näin muodostetun asteikon reliabiliteetti oli hyvä (alfa=.84). Analyysija varten asteikko dikotomisoitiin siten, että korkeimpaan itse arvioidun tulevan rikollisuuden kvartiiliin kuuluvat vastaajat saivat arvon 1 ja muut arvon 0.

Selittävästä muuttujasta analyysissa oli erityisen huomion kohteena se, miten vaikeudet siirtymisessä aikuisuuteen ja toisaalta aikuiselämän aikana koetut vastoinkäymiset ovat yhteydessä itse arvioituun tulevaan rikollisuuteen, kun yksilön itsekontrollin vaikutus on vakioitu. *Aikuisuuteen siirtymisen vaikeuksia* mitattiin asenneosioilla, jotka on esitetty luvun 2 kuviossa 5. Muuttuja mittaa sitä, kuinka helppoa vastaajan oli siirtyä työelämään, saada asunnon ja muodostaa parisuhteen. Vastaukset pisteytettiin niin, että korkeat arvot vastasivat ongelmia siirtymävaiheessa, osiot summattiin yhteen ja saatu summamuuttuja (7 osiota, alfa=.79) jaoteltiin kolmeen yhtä suureen osaan. *Aikuiselämän kielteiset käännekohtat* viittasivat seuraavien tapahtumien kokemiseen aikuisuudessa: työpaikasta irtisanominen, avio- ja avoero, asunnon menettäminen vastoin omaa tahtoa, toimeentulotuen saaminen, rahan lainaamisen pakko välttämättömiin tarpeisiin, ja mielenterveysongelmat (osiot ks. taulukko 6 luku 2; kahdeksan osiota, alfa=.67). Käytetty kolmiarvoinen muuttuja muodostettiin niin, että korkea arvo ilmentää kielteisiä käännekohtia aikuisuudessa.

Itsekontrollin tasoa mittasimme luvussa 2 (kuvio 4) kuvatuilla kysymyksillä, jotka muodostivat yhdeksänosioisen summamuuttujan (alfa=.81). Mittari juontaa juurensa yhdysvaltalaiseen metodologiseen traditioon (Tittle & Grasmick 2003), mutta se on osoittautunut varsin toimivaksi myös eurooppalaisessa nuorisorikollisuustutkimuksessa (Salmi & Kivivuori 2006). Ana-

lyysissä käytetty muuttuja muodostettiin jakamalla itsekontrolliasteikko kolmeen osaan siten, että ylin luokka kuvasi alhaista itsekontrollia.

Itsekontrollin lisäksi käytimme muuttujaa, joka mittasi *alle 18-vuotiaana tehtyjen rikosten laaja-alaisuutta* eli sitä, kuinka moneen erilaiseen rikoslajiin vastaaja oli nuorena osallistunut. Kohdensimme huomion nuorena tehtyihin rikoksiin, koska ne edeltävät ajallisesti analyysin kannalta keskeisiä muuttujia (siirtymä aikuisuuteen ja aikuiselämän ongelmat). Summamuuttujassa olivat mukana samat teot, joilla mitattiin itse arvioitua tulevaa rikollisuutta. Koska murtautumista oli kysytty usealla kysymyksellä, muuttujassa oli kahdeksan osiota (alfa=.87). Analyysia varten muuttuja jaettiin kolmeen luokkaan siten, että suurin arvo kuvasi laaja-alaista osallistumista nuorena rikollisuuteen, ennen aikuisuussiirtymää.

Motivoitua osallistumista alkoholihoitoihin mitattiin neliosaisella asteikolla. Kysymykset mittasivat halukkuutta saada muutosta alkoholiongelmaan, alkoholihoidon tarjoamista vankilassa, alkoholihoidon saamista vankilassa aiemmin, ja alkoholihoidon saamista vastaushetkellä (alfa=.73). Mittari kuvasi siten melko moniulotteisesti alkoholihoitoon suhtautumista ja sen saamista, eikä se sellaisenaan edusta varsinaisessa hoitotutkimuksessa tarvittavaa täsmällisyyden astetta. Analyysia varten asteikko jaettiin kolmeen luokkaan niin, että korkea arvo mittaa motivoitunutta myönteistä suhtautumista ja osallistumista alkoholihoitoon.

Muut analyysissä käytetyt muuttujat perustuivat suoraan lomakkeessa esitettyihin kysymyksiin (ks. taulukko 16).

Bivariaattitason yhteydet

Taulukossa 16 on esitetty muuttujien bivariaattitason yhteydet selitettävään muuttujaan eli itse arvioituun tulevaan rikoskäyttäytymiseen. Kuten huomataan, suurella osalla muuttujista on selvä yhteys itse arvioituun rikollisuuteen. Esimerkiksi vangeista, joilla oli ollut vähän vaikeuksia siirtymisessä aikuisuuteen, 13 prosenttia kuului ryhmään, joka arvioi tulevan rikollisuutensa runsaaksi. Vastaavasti ryhmästä, jolla oli runsaasti siirtymävaikeuksia, 39 prosenttia arvioi tekevänsä nykyisen vankeuden jälkeen hyvin todennäköisesti erilaisia uusia rikoksia. Tämän perusteella näyttäisi siis siltä, että vaikeudet siirtymisessä nuoruudesta aikuisuuden instituutioihin vaikeuttavat myös vangin tulevaa irtaantumista rikolliselta uralta. Käytetyistä muuttujista lasten iällä ja perheenjäsenten vierailuilla vankilassa ei ollut merkitsevää bivariaattitason yhteyttä itse arvioituun tulevaan uusintarikollisuuteen.

Taulukko 16 Analyysissa käytettyjen muuttujien bivariaattiyhteys itse arvioituun tulevaan rikollisuuteen vankeuden jälkeen (N=351)

		Tuleva rikollisuus (%)			
		N	Muut	Paljon	(%)
Sosiaaliset siteet lapsuudessa ja nuoruudessa					
Sisarusten määrä*	Vähän (0–1)	119	72	28	(100)
	Useita (3+)	232	84	16	(100)
Vanhempien harjottama kontrolli ^a	Vähän	322			(100)
	Paljon	29	75	25	
Ydinperheessä elettyjä vuosia 0–18**	1–5 vuotta	90	63	37	(100)
	6–17 vuotta	92	77	23	(100)
	18 vuotta	169	82	18	(100)
Armeijassa saatu tuki**	Alhainen/keskim.	302	74	27	(100)
	Korkea	49	92	8	(100)
Sosiaaliset siteet aikuisuudessa					
Vaikeuksia siirtymävaiheessa**	Vähän	115	87	13	(100)
	Jonkin verran	119	81	19	(100)
	Paljon	117	61	39	(100)
Kielteisiä kokem. aikuisuudessa**	Vähän	120	87	13	(100)
	Jonkin verran	117	78	22	(100)
	Paljon	114	63	37	(100)
Nuorin lapsi 0–5-vuotias	Ei	238	77	23	(100)
	Kyllä	68	72	28	(100)
Nuorin lapsi 6–12-vuotias	Ei	292	76	24	(100)
	Kyllä	59	78	22	(100)
Yksilötason käyttäytymisalttius					
Itsekontrolli**	Korkea	123	91	9	(100)
	Keskimääräinen	123	80	20	(100)
	Alhainen	105	54	46	(100)
	Vähäinen	117	94	6	(100)
Nuorisoriikollisuuden laajuus**	Keskimääräinen	134	78	22	(100)
	Korkea	100	53	47	(100)
Vankeusaikaan liittyvät muuttajat					
Osallistuminen alkoholihoitoon ^a	Vähän	183	72	28	(100)
	Jonkin verran	131	79	21	(100)
	Paljon	37	89	11	(100)
Avolaitostyo**	Ei	262	71	29	(100)
	Kyllä	89	91	9	(100)
Perheenjäsenten vierailut	Ei	249	74	26	(100)
	Kyllä	102	80	20	(100)
Rikosten katuminen**	Vähän	208	69	31	(100)
	Jonkin verran	68	82	18	(100)
	Paljon	75	89	11	(100)
Yhteensä		351	76	24	(100)

**=p<.01 * p<.05 a) p<.10 (χ^2).

Muuttujien yhteyden suuntaa ja merkitystä tulkitaan seuraavassa, monimuuttujamallin tuloksia arvioitaessa.

Vaikuttavat tekijät

Taulukossa 16 havaitut kahden muuttujan väliset yhteydet voivat perustua näennäiskorrelaatioihin, jos esimerkiksi jokin kolmas muuttuja selittää kahden muuttujan välistä yhteisvaihtelua. Muuttujien itsenäisten päävaikutusten havaitsemiseksi käytimme moimuuttuja-analyysia. Rakensimme selittävän mallin asteittain siten, että ensin tarkastelimme muuttujia, jotka mittasivat vangin lapsuuden ja nuoruuden aikaisia siteitä sosiaalisiin instituutioihin. Sen jälkeen lisäsimme aikuisuuteen siirtymistä sekä aikuiselämän käännekohtia kuvaavat muuttujat. Viimeiseksi lisäsimme tarkasteluun itsekontrollin ja nuoruuden aikaisen rikollisuuden sekä muuttujat, jotka kuvasivat vastaajan toimintaa ja kokemuksia vankeudessa.

Seuraavaksi raportoimme ensin lopullisessa mallissa (malli 3 taulukossa 17) havaittavat tulokset⁴¹. Sen jälkeen tarkastelemme, mitä mallin asteittainen rakentaminen näyttäisi kertovan muuttujien välisistä suhteista. Tulokinnassa merkitsevyyden rajana on käytetty tasoa $p < .10$ (LeBel ym. 2008, 147). Taulukossa 17 esitetyt luvut ovat niin sanottuja ristitulosuhteita (odds ratio), mutta kommentaarissa käytämme ilmauksia todennäköisyys tai riski. Yli yhden olevat ristitulosuhteet viittaavat siihen, että tekijä lisää selitettävän ilmiön (tässä itse arvioidun aktiivisen tulevan rikollisuuden) riskiä, ja alle yhden olevat lukemat vastaavasti siihen, että tekijä vähentää selitettävän ilmiön riskiä.

Lapsuuden ja nuoruuden aikaiset sosiaaliset siteet. Lapsuuden ja nuoruuden aikaisista sosiaalisista siteistä sisarusten määrä oli yhteydessä tulevien rikosten todennäköisyyteen. Jos sisaruksia oli vähän, rikoksia projisoitiin enemmän tulevaisuuteen. Käänteisesti ilmaistuna suuri sisarusmäärä lisää irtaantumisoptimismia. Mahdollisesti tämä heijastaa sisaruksilta saatavaa tai odotettua sosiaalista tukea.

Vanhempien lapsuuden aikana harjoittama sosiaalinen kontrolli näyttäisi niin ikään olevan tulevalta rikollisuudelta suojaava tekijä. Ydinperheessä elettyjä vuosia mitannut muuttuja viittasi siihen, kuinka monta vuotta vastaaja oli asunut samassa taloudessa isänsä ja äitinsä kanssa ollessaan alle 18-vuotias. Runsaat ydinperheessä eletyt vuodet näyttäisivät olevan tulevalta rikollisuudelta suojaava tekijä. Ydinperheen eheys lapsuudessa näyt-

⁴¹ Mallissa myös vastaajan ikä on vakioitu.

täisi säteilevän aikuisuuden toimintaan tai toimintaoptimismiin. Myös armeijassa saatu kouluttajien tuki ja kannustus oli tulevalta rikollisuudelta suojaava tekijä. Mallissa armeijan käyminen oli vakioitu, joten kysymys ei heijasta yleistä ”armeijakelpoisuutta”.

Vaikeudet liittyä sosiaaliseen kontrolliin aikuisuudessa. Yksilön vaikeudet siirtymävaiheessa nuoruudesta aikuisuuteen eivät olleet lopullisessa mallissa yhteydessä tulevaan rikollisuuteen (havainnon tulkinnasta jäljempänä). Sen sijaan aikuisuudessa koetut kielteiset käännekohdat, kuten työpaikan menettämiset, parisuhteen päättymiset ja talousvaikeudet, olivat yhteydessä rikollisuuden jatkumisodotukseen vapautumisen jälkeen. Se, että vangilla on lapsi, näyttäisi vähentävän tulevaisuuteen projisoituja rikoksia. Vaikutus näyttäisi ilmenevän, jos ainoa tai nuorin lapsi on 6–12-vuotias.

Yksilön käyttäytymisalttiuksia mitattiin kahdella muuttujalla: itsekontrollin tasolla sekä nuoruusiän rikollisuuden laaja-alaisuudella. Kuten edellä todettiin, nuoruusiän rikollisuus otettiin malliin siksi, että se edeltää ajallisesti aikuisuuteen siirtymisen vaihetta ja aikuisuutta. Itsekontrolli taas katsottiin luonteen pysyväksi piirteeksi, joka niin ikään on vakiintunut (suhteessa muihin yksilöihin) vakaalle tasolle jo ennen aikuisuuteen siirtymisen vaihetta.

Alhainen itsekontrollin taso oli yhteydessä siihen, että yksilö arvioi tekevänsä todennäköisesti uusia rikoksia vapautumisensa jälkeen. Kaikkein voimakkaimmassa yhteydessä tulevaan rikollisuuteen oli kuitenkin nuoruuden aikaisen rikollisuuden laaja-alaisuus. Mitä laajemmin vanki oli osallistunut rikollisuuteen alle 18-vuotiaana, sitä enemmän hän projisoi uusia rikoksia vapautumisen jälkeiseen tulevaisuuteen.

Yksilötason käyttäytymisalttiuksia mittaavien muuttujien vaikutukset olivat siis voimassa, kun muut, sosiaalisia taustoja mittaavat muuttujat oli mallissa vakioitu (malli 3).

Taulukko 17 Aktiivista tulevaa osallistumista rikollisuuteen selittävä logistinen regressiomalli^a

	Malli 1		Malli 2		Malli 3	
Sosiaaliset siteet lapsuudessa ja nuoruudessa						
Useita sisaruksia	0,42**	0,22–0,78	0,36**	0,18–0,72	0,38*	0,18–0,82
Runsaasti vanhempien valvontaa	0,34 ^b	0,10–1,18	0,38	0,10–1,40	0,23 ^b	0,03–1,13
Ydinperheessä elettyjä vuosia						
Jonkin verran (6–17)	0,43*	0,21–0,89	0,37*	0,17–0,83	0,31*	0,13–0,77
Paljon (18)	0,33**	0,17–0,64	0,34**	0,16–0,71	0,37*	0,16–0,84
Tuki armeijassa	0,30*	0,10–0,97	0,25*	0,70–0,85	0,16*	0,04–0,65
Sosiaaliset siteet aikuisuudessa						
Vaikeuksia aikuisuuteen siirtymisessä						
Jonkin verran			0,83	0,38–1,83	0,70	0,29–1,71
Paljon			2,68*	1,24–5,80	1,61	0,67–3,88
Kielteisiä käännekohtia aikuisuudessa						
Jonkin verran			1,75	0,80–3,84	1,46	0,58–3,66
Paljon			4,20**	1,97–8,95	3,11*	1,28–7,78
Ainoa/nuorin lapsi 0–5-vuotias			0,76	0,36–1,58	0,63	0,33–1,93
Ainoa/nuorin lapsi 6–12-vuotias			0,36*	0,15–0,82	0,28*	0,11–0,75
Yksilön käyttäytymisalttiudet						
Itsekontrolli						
Keskimääräinen ^c					1,50	0,58–3,89
Alhainen					3,25**	1,28–8,27
Nuorisorikollisuuden laajuus						
Keskimääräinen ^c					3,20*	1,12–9,13
Korkea					7,33**	2,41–22,25
Vankeusaikaan liittyvät muuttujat						
Osallistuminen alkoholihoitoon						
Jonkin verran					0,45*	0,22–0,94
Paljon					0,16**	0,04–0,65
Avolaitostyo					0,36*	0,14–0,92
Perheenjäsenten vierailut					0,62	0,28–1,40
Rikosten katuminen						
Jonkin verran					0,74	0,31–1,80
Paljon					0,38*	0,14–0,99
Nagelgerke R ²		.21		.33		.50

a) Vakioitu myös: ikä ja armeijan käyminen. N=351. Taulukossa ilmoitettu myös ristitulosuhteiden 95 % luottamusväli. Taulukossa ei ole esitetty vertailuryhmiä (vrt. taulukko 16). Merkitsevyystasot: **=p<.01 * p<.05 b=p<.10. c) Keskimääräisyys viittaa tässä tutkittuun vankipopulaatioon, ei ns. normaalipopulaatioon.

Toiminta ja kokemukset vankilassa. Tarkastelimme samassa analyysissä myös eräiden vankeuteen liittyvien tekijöiden yhteyttä itse arvioituun tulevaan uusintarikollisuuteen (malli 3, taulukko 17). Yhteyksiä tulkittaessa on huomioitava, että ne ilmenivät, kun sosiaaliset siteet ja yksilön itsekontrolli oli vakioitu. Kyse näyttäisi olevan siis toimintojen ”aidoista” korrelaatioista, jotka eivät heijasta sosiaalista tai yksilökohtaista valikoitumista toimintojen piiriin.

Alkoholihoitoon aktiivisesti osallistuneet vangit eivät pitäneet tulevia rikoksia yhtä todennäköisinä kuin muut. Alkoholihoito näyttäisi tukevan vangin irtaantumisoptimismia. Yhteys näkyy jo tasolla ”jonkin verran” ja on selkeä tasolla ”paljon” (alkoholihoitoa). Vaikka laadullisissa haastatteluisissa moni vanki suhtautui kriittisesti päihdehoitoon korostaen, että kaikki on itsestä kiinni, hoito näyttäisi kuitenkin keskimäärin lisäävän vankien tulevaisuudenuskoa rikosuran päättymisen suhteen.

Vankilan työtoimintaan osallistumisella avolaitoskontekstissa oli yhteys irtaantumisoptimismiin. Lopullisessa mallissa menneen rikollisuuden *katuminen* vankeuden aikana nousi esiin tekijänä, joka on yhteydessä itse arvioituun tulevaan rikollisuuteen. Mitä enemmän katui menneitä rikoksia, sitä vähemmän vanki projisoi rikoksia tulevaisuuteen. Käänteisesti sama voidaan ilmaista niinkin, että mitä enemmän katui, sitä vahvemmin uskoi voivansa irtautua rikosuralta. Tulos on linjassa kriminologisen moraalitunteorian kanssa (ks. esim. Harris ym. 2004).

Aluksi tulkitsimme tätä löydöstä niin, että moraalisella katumisella on jokin olennainen rooli irtaantumisen prosessissa. Moraalinen katuminen on ihmisen moraalitunte, joka on luonteeltaan yhteisön muihin jäseniin viittaava, ja siihen liittyy häpeää muiden oikeuksien loukkaamisesta. Laadullisten haastattelujen läpikäynti viittasi kuitenkin siihen, että vangit katuivat enemmän oman elämän hukkaan heittämistä. Kyse oli tavallaan ”itsekkästä katumisesta” eikä katumuksesta moraalisena tunteena. Moraalitunteen roolia ei kuitenkaan täysin voida sulkea pois. Tältä osin tutkimuksemme näyttäisi paikantavan jatkotutkimustarpeen. Katumuksen tunnetta olisi pyrittävä mittaamaan tavalla, joka erottelee katumuksen moraalitunteena ja katumuksen itsekkäänä ja jopa itsesääliin rinnastuvana kokemuksena. Nämä voivat toki kietoutua myös toisiinsa.

6.3 Tulosten tulkintaa

Kun yksilökohtaisia tekijöitä ei ollut vakioitu (malli 2), vangin vaikeudet siirtymisessä aikuisuuteen ja erilaiset kielteiset käännekohdat aikuisuudessa olivat selkeästi tulevaa rikollisuutta selittäviä tekijöitä. Mitä vaikeampaa

vangin oli ollut siirtyä nuoruudesta aikuisuuteen (erityisesti työelämään), sitä todennäköisemmin hän arveli tekevänsä rikoksia nykyisen vankeuden jälkeen. Mitä heikommat siteet vangilla oli aikuisuudessa sosiaalista kontrollia hohkaaviin tahoihin kuten työhön ja perheeseen, sitä synkemmin hän tarkasteli tulevia mahdollisuuksiaan irtaantua rikollisuudesta.

Kun seuraavassa vaiheessa malliin lisättiin vangin yksilökohtaisia ominaisuuksia mittaavia muuttujia kuten itsekontrollin taso ja rikosalttius, sosiaalista kontrollia mittaavien muuttujien ja irtaantumisoptimismien välisessä yhteydessä tapahtui muutoksia. Vaikeudet aikuisuuteen siirtymisessä eivät enää olleet subjektiivisen uusintarikollisuuden riskiä lisäävä korrelaatti. Havainto voi selittyä sillä, että vankien ongelmat siirtymisessä nuoruudesta työelämään itse asiassa pitkälti *johtuivat heidän yksilökohtaisista piirteistään kuten impulsiivisuudesta, lyhytjännitteisyydestä ja päihdehakuisuudesta*. Kun kontrollisiteen heikkous korreloi siis tulevan rikosaktiivisuuden kanssa, tämä korrelaatio itse asiassa johtui siitä, että kolmas tekijä aiheutti molemmat: alhainen itsekontrolli ja rikosaktiivisuus vaikeuttivat työelämään siirtymistä ja johtivat arvioon rikosuralta irtaantumisen heikkoista mahdollisuuksista.

Aikuiselämän kielteisten käännekohtien yhteys tulevaan rikollisuuteen heikkeni hieman, kun yksilöominaisuudet vakioitiin, mutta yhteys ei kuitenkaan poistunut. On mahdollista, että aikuiselämän aikana yksilöiden kyky kiinnittyä kontrolloiviin instituutioihin heijastaa osin heidän luonteenpiirteitään. Siirtymävaikeuksia ja aikuisuuden kielteisiä käännekohtia koskevat havainnot ovat linjassa sen tulkinnan kanssa, että yksilön impulsiivisuus ja lyhytjännitteisyys vaikeuttaa heidän kiinnittymistään sosiaaliin siteisiin, mikä lisää rikosuralle ajautumisen ja siellä pysymisen riskiä. Tämä taas johtunee toisaalta sosiaalisten instituutioiden harjoittamasta torjunnasta, toisaalta myös siitä, että yksilön omat subjektiiviset itsearviot ja odotukset muuttuvat pessimistisiksi.

Havainnot ovat linjassa laadullisten haastattelujen eräiden toistuvien piirteiden kanssa. Kerta toisensa jälkeen laadullisissa haastatteluissa nousi esiin vankien aktiivisuus oman elämänsä rakentajina ja muokkaajina. He tiesivät ja kuvasivat hakeutuneensa rikosuralle, rikosalttiisiin ryhmiin ja tilanteisiin, päihteiden käyttöön, ja niin edelleen. Vangit kertoivat, miten heidän oma tahtonsa ja omat alttiutensa olivat kerta toisensa jälkeen rikkooneet heidän suhteensa työelämään ja parisuhteisiin. He kuvasivat myös heikkoa kykyään sietää auktoriteetteja. Vangit eivät nähneet itseään sosiaalisten tekijöiden voimattomana ajopuuna, saati uhrina, vaan tiettyyn suuntaan ohjautuvana aktiivisesti toimivana yksilönä.

Laadullisten haastattelujen ja toisaalta kyselyn tulosten yhteensopivuus on huomion arvoista. Kyselytutkimus operoi jossain määrin vastaajan ”se-

län takana” lomakkeen muuttujarakenteen monimutkaisuuden johdosta; haastattelut sen sijaan heijastavat vankien itseymmärrystä ja -tuntemusta. Yksilöalltiuden ympärille kietoutuva, kumulatiiviseen huono-osaisuuteen johtava prosessi on tuloksena siten adekvaatti merkityksen tasolla, kuten Max Weber aikanaan vaati sosiaalitieteelliseltä selitykseltä (Weber 1964, 99–100).

Kaiken kaikkiaan tässä luvussa esitetyn analyysin tulokset antavat *vahvaa tukea sosiaalisten siteiden itsenäiselle vaikutukselle*. Kun yksilön itsekontrolli ja rikollisuus oli vakioitu, useiden sosiaalisia siteitä kuvaavien muuttujien yhteys itse arvioituun uusintarikollisuuteen pysyi voimassa. Erytisen huomion arvoista – jopa yllättävää – oli lapsuuden ja nuoruuden aikaisia sosiaalisia siteitä kuvaavien muuttujien robusti yhteys subjektiivisesti arvioituun uusintarikollisuuteen. Sisarusten olemassaolo, vanhempien lapsuudessa harjoittama valvonta, ydinperheessä elettyjen vuosien määrä ja armeijassa saatu tuki näyttävät vähentävän vangin alttiutta projisoida uusia rikoksia vapautumisen jälkeiseen aikaan. Hiljattain tehty norjalainen rekisteripohjainen pitkittäisanalyysi osoitti, että perheen hajoaminen lisää rikosuralle ajautumisen riskiä (Skardhamar 2009). Tämä viittaa siihen, että ydinperheessä elettyjen vuosien vaikutus rikosuran jatkumiseen ei rajaudu subjektiivisiin odotuksiin, vaan ilmentää myös todellista käyttäytymisjatkuvuutta. Tässä tutkimuksessa havaittu korrelaatio tarkoittanee sitä, että perheen hajoamisen vaikutus myöhemmällä iällä välittyy osin myös subjektiivisten odotusten kautta. Lisäksi tässä oli mahdollista vakioida muuttujia, joita rekisteripohjaisissa analyyseissä ei yleensä ole käytettävissä (kuten itsekontrolli).

Sosiaalisten siteiden vaikutus itse arvioituun rikosuran jatkumiseen ei kuitenkaan rajoittunut lapsuuden ja nuoruuden kokemuksiin. Aikuisuuden aikana siteillä sosiaaliin instituutioihin oli niin ikään yhteys itse arvioituun tulevaan rikollisuuteen. Lisäksi vangit, joilla oli 6–12-vuotias lapsi, ennakoivat osallistuvansa uusien rikoksiin muita vankeja vähemmän. Myös alkoholihoitoon osallistuminen, avolaitostyö ja rikosten katuminen näyttäisivät vähentävän rikosuran subjektiivisen jatkuvuuden tunnetta. Kaiken kaikkiaan rikosuran subjektiivinen jatkuvuus ei siis ole luonteen vakaiden piirteiden lukitsema kohtalonomainen urautuma. Useat sosiaaliset tekijät, joihin voidaan vaikuttaa yhteiskuntapoliittisesti, tarjoavat ”kahvoja” rikosuriin vaikuttamiseksi.

VII YHTEENVETOA

Janne Kivivuori ja Henrik Linderborg

Seuraavassa kuvaamme tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Esitystavallisesti jaamme tulokset tutkimusaineiston mukaan, määrällisistä ja laadullisista aineistoista nousseihin tuloksiin. Kaiken kaikkiaan nämä kaksi aineistotyyppiä muodostivat kuitenkin verraten yhdenmukaisen kuvan siitä, millainen lyhytaikaisvanki on, millaisista oloista hän on rikosuralle noussut, ja miten hän on kokenut kohtaamisensa rikosseuraamusjärjestelmän kanssa.

7.1 Määrällinen aineisto

Vankien taustoja sekä elinoloja tutkittiin vertaamalla heitä vapaudessa eläviin miehiin. Populaationa vangit ovat normaaliväestöön verrattuna sosiaalisesti huono-osainen ryhmä, jolla on kasaantuneesti sosiaalisia ja yksilökohtaisia ongelmia.

Itsekontrolli. Vertailtaessa vankien ja vapaudessa elävien miesten suhteellisen vakaita persoonallisuuspiirteitä todettiin selvä ero itsekontrollin tasossa. Vangit ovat impulsiivisempia, lyhytjännitteisempiä ja riskihakuisempia kuin vapaudessa elävät samanikäiset miehet keskimäärin.

On kiistatta niin, että vangit toimivat olosuhteissa, joita he eivät ole itse valinneet (Nilsson 2002, 183). Monet itsekontrolliasteikon osiot kuitenkin ilmentävät sitä, että vangit aktiivisesti hakevat jännitystä ja riskejä elämänsä. He eivät ole sosiaalisten voimien passiivisia uhreja, vaan dynaamisia toimijoita. Heidän kasautuva huono-osaisuutensa heijastaa osin heikkoja sosiaalisia lähtökohtia, osin yksilön aktiivista hakeutumista itsensä kaltaiseen seuraan ja sille tyypillisiin toimintoihin. Alhainen itsekontrolli ilmeni kokemuksellisella tasolla myös laadullisissa haastatteluisissa: haastatellut miehet kokivat hakeutuneensa aktiivisesti omalle elämänuralleen. He myös kuvasivat pyrkimystään karttaa ja välttää auktoriteettisuhteita, jollaisiin esimerkiksi normaali työelämä perustuu.

Kasaantuvaa huono-osaisuutta. Vankien huono-osaisuus näyttää alkaneen jo varhain elämänkulussa: he tulivat keskimääräistä useammin hajon-

neista perheistä. He kokivat saaneensa vanhemmiltaan vähemmän tukea ja rohkaisua kuin vertailuryhmän miehet. Psykiatrisen hoidon tarvetta oli vankien keskuudessa taajemmin kuin vertailuryhmässä.

Koulussa vangit olivat viihtyneet keskimäärin huonommin kuin vertailuryhmän miehet. Koulumenestys oli heikompaa ja luokalle joskus jääneitä selvästi enemmän samoin kuin erityisopetusta saaneita. Nämä seikat voivat heijastaa kotoa saadun tuen ja rohkaisun puutetta, kognitiivisia ongelmia tai molempia.

Vangit omaksuivat aikuisuuden ulkoisia puitteita vertailuryhmää aikaisemmin. Koulun jälkeen he siirtyivät vertailuryhmän miehiä selvästi useammin suoraan työelämään. Tämä heijastui koulutustason alhaisuutena: 63 prosentilla vangeista ylin koulutus oli peruskoulu tai sitä vastaava taso, kun vastaava osuus oli vertailuryhmässä 11 prosenttia. Vangit aloittivat seurustelun keskimääräistä aiemmin ja saivat ensimmäisen lapsen aikaisemmin kuin vertailuryhmän miehet. Tulos on linjassa nuorten rikoskäyttäytymisestä aiemmin tehtyjen havaintojen kanssa: varhainen seurustelu korreloi jo murrosiän aikana rikosaktiivisuuden kanssa (Salmi 2009, 135–136).

Aikuisuuteen siirtyminen oli vangeille paitsi varhaista myös vaikeaa. Vangeilla oli enemmän erilaisia vaikeuksia aikuisuuteen siirtymisessä kuin vertailuryhmällä. Tämä heijastanee sekä ongelmallisia sosiaalisia taustoja että yksilökohtaisia käyttäytymisalttuituksia (ks. myös luku VI).

Vankien saavuttama sosiaalinen ja taloudellinen asema oli alempi kuin vertailuryhmässä. Neljä viidestä vangista oli joutunut useasti hakemaan rahaa sosiaalitoimistosta, kun vertailuryhmässä samaan oli joutunut harvempi kuin joka kymmenes. Taloudellinen tilanne koettiin hyvin heikoksi. Koulutustaso oli jäänyt matalaksi. Vangeista selvästi suurempi osa oli työttöminä.

Eräiden taustatekijöiden suhteen ei ollut kovin suuria eroja vankien ja vertailuryhmän välillä. Näitä olivat esimerkiksi sisarusten lukumäärä ja lapsuuden perheen taloudellinen tilanne. Jossain määrin näyttäisi siltä, että erot vertailuryhmään ovat sitä suurempia, mitä lähemmäs aikuisuutta ja nykyhetkeä edetään. Tämä heijastanee rikosurille tyypillistä kumulatiivista eli kasautuvaa huono-osaisuutta, kun itse rikollisuus heikentää mahdollisuuksia integroitua laillisiin toimintamuotoihin.

Tämän luvun tuloksia voidaan tarkastella myös rikoskäyttäytymisen riskitekijöiden tutkimuksen näkökulmasta. Osin tulokset vahvistavat tutkimusperinteessä karttunutta tietoa. Alhainen itsekontrolli, lapsuuden perheen rikkonaisuus, heikko koulumenestys, varhainen seurustelun aloittaminen, varhainen isyys ja puutteellinen kiinnittyminen konventionaalisiin instituutioihin kuten perheeseen ja työelämään ovat tyypillisiä riskitekijöitä.

Rikosuraryhmät. Kyselytutkimuksen aineisto oli poikkileikkausaineisto, joka ei mahdollista rikosurien dynaamista tarkastelua. Tutkimuksessa tehtiin kuitenkin viitteellisiä vertailuja iän ja sen mukaan, missä elämänvaiheessa vanki ilmoitti alkaneensa rikoskäyttäytymisen. Vertailimme nuorena rikollisuuden aloittaneita nuoria vankeja, aikuisena rikollisuuden aloittaneita nuoria vankeja, nuorena rikosuran aloittaneita varttuneita vankeja sekä aikuisena rikosuran aloittaneita varttuneita vankeja.

Näiden rikosuraryhmien vertailussa yleinen tulos oli, että kaikkein huono-osaisimman ryhmän sekä lähtökohdiltaan että lopputulemiltaan muodostivat varhain, lapsuudessa ja nuoruudessa rikosuransa aloittaneet nuoret vangit. Lapsena tai nuorena rikosuran aloittaneiden keskuudessaan rikoskäyttäytyminen oli aktiivisinta myös aikuisena ja he käyttivät muita aikaisemmin ja muita enemmän alkoholia ja huumeita. Heidän aikuisrikollisuutensa oli muita rikosuraryhmiä alkoholiehtoisempaa. Heillä oli myös vähiten luottamusta siihen, että he voisivat saada laillisia palkkatuloja vapautumisen jälkeen; tulo-odotukset painoutuivat tulonsiirtojen saamiseen ja tulojen hankkimiseen rikoksin. Kun vastaajilta kysyttiin vankeuden erilaisista vaikutuksista, nuorena rikosuran aloittaneet näkivät muita enemmän kielteisiä vaikutuksia, esimerkiksi mahdollisuuksia oppia uudenlaisia rikoksia tai tutustua uudenlaisiin huumeisiin vankeuden aikana.

Vähiten normaaliväestöstä poikkesivat yleensä aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneet varttuneet vangit. Heidän rikollisuutensa ja itsekontrollin tasonsa oli lähinnä normaaliväestöä.

Irtaantuminen rikosuralta. Tutkimuksessa tarkasteltiin, mitkä tekijät ovat yhteydessä vankien itse arvioituun vapautumisen jälkeiseen rikollisuuteen.

Mitä alhaisempi vangin itsekontrollin taso oli ja mitä laaja-alaisemmin hän oli osallistunut nuorena rikoksiin, sitä enemmän hän projisoi uusia rikoksia vapautumisen jälkeiseen aikaan. Suhteellisen vakailta yksilökohtaisilla piirteillä näyttäisi siten olevan rooli rikosuran subjektiivisessa rakentumisessa.

Yksilön siteillä sosiaaliin instituutioihin oli niin ikään selkeä yhteys rikosuran jatkumisarvioihin. Lapsuuden ja nuoruuden aikaisilla sosiaalisilla siteillä näyttäisi olevan aikuisuuteen asti ulottuva vaikutus yksilön näkemiin mahdollisuuksiin irtaantua rikosuralta. Ydinperheessä elettyjen vuosien määrä, sisarusten olemassaolo, lapsuuden kodissa nautittu vanhempien valvonta ja jopa armeijassa saatu tuki olivat yhteydessä irtaantumisoptimismiin. Myös aikuisuuden elämäntapahtumilla oli vaikutusta. Mitä enemmän vangilla oli kielteisiä käännekohtia elämässään (irtisanomiset, avioerot ja talousvaikeudet), sitä todennäköisemmin hän arveli jatkavansa rikoksia nykyisen van-

keuden päätyttyä. Vangit, joilla oli 6–12-vuotias lapsi, olivat muita optimisempia rikosuran päättymismahdollisuuksien suhteen.

Analyysi antoi viitteitä siitä, että vaikeudet siirtymisessä nuoruudesta aikuisuuteen (erityisesti kiinnittymisessä työelämään) osin johtuvat yksilökohtaisista käyttäytymisalttiuksista. Sosiaalisilla siteillä ja elinoloilla on kuitenkin aito, yksilöalttiuksiin palautumaton yhteys subjektiivisiin rikosura-arvioihin. Voikin olla, että pitkittäistutkimuksissa havaittu sosiaalisen integroitumisen vaikutus rikosuraan (esim. Savolainen 2009) välittyi paitsi sosiaalisen kontrollin myös subjektiivisten odotusten kautta.

Oman menneen rikollisuuden katuminen oli yhteydessä itse arvioituun tulevaan rikollisuuteen. Suhteen muuttaminen omaan menneisyyteen näyttäisi olevan tulevaisuuden muuttamisen avain ainakin katumuksen suhteen. Tutkimuksemme laadulliset aineistot herättivät kuitenkin kysymyksen, mitä kyselyssä mitattu ”katuminen” itse asiassa tarkoitti. Laadullisissa haastatteluissa vangit puhuivat katumuksesta kahdessa mielessä. Toisaalta katumuksessa oli moraalinen sävy, eli rikollisuutta kaduttiin moraalisesti paheksuen. Toisaalta katumuksessa oli egoistinen sävy: rikollisuutta kaduttiin ”oman elämän hukkaan heittäminen” näkökulmasta. Tämä tulos asettaa jatkoahaasteen tuleville tutkimuksille. Niissä kannattaisi mitata katumista tavalla, joka erittelee moraalisen ja egoistisen katumisen. Molempia voitaneen hyödyntää irtaantumisen tukemisessa.

Vankeinhoidon käytäntöjen osalta tutkimus antoi eräitä myönteisiä tuloksia. Alkoholihoidoihin osallistuneet olivat muita optimisempia rikosuran päättymisen suhteen. Päihdehoito näyttäisi jossain määrin tukevan vankeja. Myös vankilassa työskentelyllä näyttäisi olevan myönteinen merkitys.

7.2 Laadullinen aineisto

Laadullisen aineistomme päätuloksena voidaan pitää kahden selkeästi toisistaan erottuvan rikosuratyypin nousemista esiin. Osa vangeista edusti nuoruudessa alkanutta rikosuratyyppeä, osa aikuisena alkanutta rikosuratyyppeä.

Nuoruudessa alkanut rikosuratyyppeä. Näitä vankeja yhdistävät sosiaalisesti huono-osaiset lähtökohdat ja perheen tuen puuttuminen. Heitä yhdisti myös lyhytjännitteinen temperamentti ja jännityksen hakeminen elämään. Nuorina vangit olivatkin aktiivisesti hakeutuneet itsensä kaltaisten nuorten seuraan, tai itseään hieman vanhempien seuraan. Tämä aktiivinen hakeutuminen oli saattanut heidät tilanteisiin, joissa käynnistyi rikollisuuden oppimisprosesseja.

Yhteiskunnan sosiaaliset reaktiot näyttivät paradoksaalisesti tehostavan rikollisuuden käyttäytymisen jatkumisedellytyksiä. Erilaiset virallisen sosiaalisen kontrollin muodot, kuten tarkkailuluokka ja koulukoti, saattoivat nuoria yhteen samanmielisten nuorten kanssa. Aikuisyhteiskunnan tavat reagoida rikoskäyttäytymiseen johtivat ei-aiottuihin seurauksiin, koska ne saattoivat rikosaktiivisia nuoria yhteen.

Jo nuoruudessa näillä vangeilla ilmeni koko elämän läpi kantava pyrkimys kaihtaa sosiaalista kontrollia. He eivät sietäneet auktoriteetteja ajautuen hankaluuksiin ylipäättään rakenteistuneessa toiminnassa, joka on yhteiskunnan instituutioille tyypillistä. Armeija oli tästä ääriesimerkki.

Rikosuran kehittyessä näille vangeille oli tyypillistä erilaiset yritykset siirtyä sosiaalisen kontrollin piiriin, kuten työhön tai parisuhteisiin. Vangit tiedostivat luonteensa ja hakivat puuttuvalle sisäiselle kontrollille ulkoisia tukipuita. Nämä yritykset pääsääntöisesti epäonnistuivat ja aikaansaivat tyypillisen ajoittaisen rikosuran.

Aikuisuudessa alkanut rikosuratyypipi. Tämän ryhmän osalta laadullisissa haastatteluissa nousi esiin kolme keskeistä elämänkulun piirrettä: kielteinen käännekohta, aktiivinen hakeutuminen omien alttiuksien mukaiseen elämään ja pois kontrollin piiristä, sekä alkoholiaddiktio.

Kielteisen käännekohdan merkitys. Aikuisiässä alkanut normeista poikkeava toiminta on usein yhteydessä erilaisiin kuormittaviin tapahtumiin, jotka ovat turhauttaneet elämänkulkua (Burton ym. 1994; Agnew 2006). Tällaisia tapahtumia ovat avioerot, työttömyys sekä näihin liittyvät toimeentulo- ja asumisongelmat. Yleensä nämä tapahtumat ovat toisiinsa kietoutuneita muuttaen elämänkulkua yhä turhauttavampaan suuntaan (Eggleston & Laub 2002, 615). Elämänkulun muuttuminen saattaa tehdä ajankohtaiseksi toimintatavan, joka on aikaisemmin pidetty piilossa suojaavien ja tukevien ympäristötekijöiden johdosta (Thornberry ym. 2005). Tällaisia ympäristötekijöitä voivat olla esimerkiksi suojaava lapsuuden koti, hyvä avioliitto ja Suomessa myös lapsen saaminen (Savolainen 2009). Näiden ulkoisten tekijöiden muuttuminen yhdessä yksilön subjektiivisen muuttumisen kanssa saattaa laukaista aikaisemmasta poikkeavan toiminnan. Oma aineistomme, ja erityisesti aikuisuudessa alkanut rikosuratyypipi, on pitkälti linjassa näiden ulkomaisten tutkimustulosten kanssa. Näiden vankien elämään tuli käännekohta, joka purki suojaavia tekijöitä ja laukaisi laskukierteen.

Kielteisen käännekohdan keskeisyys vie ajatukset kriminologisen paineteorian suuntaan. Sen piirissä on viitattu usein taloudellisiin vaikeuksiin rikollisuuden syynä, mutta sen lisäksi myös erilaisiin ihmissuhteisiin liittyviin kielteisiin tiloihin ja tapahtumiin, jotka aiheuttavat turhautumista ja sitä kautta rikosalttiutta (Agnew 1992 ja 2006; Kivivuori 2008, 144–146).

Turhautumista voi laukaista se, että ihminen menettää jonkin hyväksi koemansa asian tai olotilan. Lukuisissa tutkimuksissa on myös todettu, että hylätyksi tuleminen lisää ihmisen aggressiivisuutta (Kivivuori 2008, 145).

Oman aktiivisen toiminnan rooli. Sosiaalipsykologiasta ammentava paine- ja turhautumisteoria kertoo tärkeän osatotuuden, mutta se ei ota haltuun yhtä tärkeää seikkaa, joka nousi sekä määrällisestä että laadullisesta aineistostamme: vangit eivät olleet passiivisesti ajautuneet rikosuralle, vaan he olivat myös aktiivisesti pyrkineet pois päin sosiaalisen kontrollin piiristä, hakeutuen päihteiden hallitsemaan elämään kuin liekin valoon lentävä yöhyönteinen.

Myös aikuisuudessa alkaneen rikosuran taustalla oli samanlaista aktiivista toimintaa. Tavanomaisesta perhe-elämästä poikkeava elämäntapa oli kiehtonut jo pidemmän aikaa. Useat olivat myös aktiivisesti toimineet siten, että he saattoivat liikkua alkoholia paljon käyttävissä ystäväpiireissä. Avioero saatettiin kokea helpotuksena sen takia, että se poisti viimeisetkin esteet omistautua täysipainoisesti juomiseen pohjautuvaan elämäntapaan. Kuten eräs vanki totesi, ”ei ollut vaikeeta ylipuhua, sit menttiin”. Aktiivinen hakeutuminen kontrollin ulkopuolelle, päihdekäyttöön ja rikosuralle yhdisti molempia rikosuratyyppejä. Kuten kyselytutkimuksessamme havaitsimme, myös ”aikuisena rikosuran aloittaneiden” vankien osallistuminen nuorisorikollisuuteen oli ollut varsin laajaa vapaudessa eläviin miehiin verrattuna, vaikkei aivan yhtä laajaa kuin nuorena aloittaneilla.

Poikkeavan elämäntavan valinta oli aikuisalkuisen uratyypin edustajille ollut kuitenkin selkeämpi muutosprosessi. Laub ja Sampson (2003, 146) käyttävät transformatiivisen toiminnan (*transformative action*) käsitettä kuvaamaan rikosurasta luopumiseen liittyvää tahtotilaa. Omassa aineistossamme voidaan sanoa, että aikuisuudessa alkavaan rikollisuuteen liittyi monissa tapauksissa aktiivista rikostahtoa, tavallaan siis käänteinen prosessi Laubin ja Sampsonin kuvaamaan nähden. Aikaisempaa toimintaa ja sen taustalla olevia arvoja oltiin vaihtamassa johonkin uuteen, josta ei vielä tiedetty kovinkaan paljon. Poikkeavan toiminnan mahdollisuudet ja lupaukset olivat alkuvaiheissaan vasta avautumassa joillekin. Siihen myös ladattiin erilaisia odotuksia. Elämäntilanne ei myöskään esimerkiksi perhesiteiden takia asettanut samalla tavalla rajoituksia kuin ennen oman toiminnan suuntaamiselle tällä tavalla.

Alkoholiaddiktio. Laadullisen aineiston pohjalta ei voi tehdä dokumentoituja kuvauksia henkilöiden pysyvistä alttiuksista. Vahvasti syntyy kuitenkin vaikutelma, että rikosurien taustalla on yksilökohtainen alttius päihteiden väärinkäyttöön. Alkoholiaddiktiosta kärsivien todennäköisyys syylistyä toistuviin rattijuopumuksiin rangaistuksista huolimatta on erittäin suuri (Yu ym. 2006, 173). Ongelman ydin rattijuopumuksessa kuten muusakin päihdekeskeisessä rikollisuudessa on päihteiden ongelmakäyttö ja

siihen liittyvä elämäntapa. Rikosseuraamukset pelkästään eivät näihin ongelmiin pysty vastaamaan; seuraamuksia tuli heidän mukaansa suunnitella niin, että niissä huomioitaisiin entistä paremmin ja yksilöllisemmin rikosten taustalla olevan päihdeongelma. Haastateltavien kertomukset vahvistavat tätä näkemystä. Heidän rattijuopumustensa taustalla oli alkoholiongelma. Useat heistä olivat tietoisia tästä ongelmasta ja yrittivät omalla toiminnallaan vaikuttaa siihen, kuten edellä on kuvattu. He kohtasivat yrityksissään monia vastoinkäymisiä retkahdusten muodossa.

Kokemukset vankeudesta. Laubin ja Sampsonin (2003, 188–190) tutkimuksessa todettiin, kuinka rikoksiin juuttuneet miehet pitivät vankilassa viettämänsä aikaa jälkikäteen ajatellen hukkaan heitettynä. Vaikka vankila olikin jossain vaiheessa elämänkulkua koettu jopa jännittävänä ja merkityksellisenä paikkana, korostuivat sen kielteiset vaikutukset yhä selkeämmin iän myötä (ks. myös Farrall & Calverley 2006; McNeill 2004).

Useimmat tämän tutkimuksen haastateltavat pitivät vankeusjaksojaan välikirjanpidossaan hukkainvestointeina, kun niitä tarkasteltiin suhteessa koko elämänkulkuun. Vankeusrangaistukset koettiin pääsääntöisesti lainvastaiseen toimintaan juuttumista edistävinä. Niiden ei koettu antavan valmiuksia, jotka olisivat auttaneet rikosuralta irtaantumisessa. Tämäntapaista suhtautumista esiintyi molempien rikosuratyyppeiden haastatteluissa. Tältä osin vankien subjektiivinen kokemus näyttäisi vastaavan kriminologisen tutkimuksen havaintoja, joiden mukaan vankeuden keskimääräinen päävaikutus yksilöön on rikoskäyttäytymistä lisäävä⁴².

Yllä sanottu ei tarkoita sitä, että vankeusrangaistuksien aikana ei olisi hyödynnetty irtaantumista edistäviä toimenpiteitä. Erityisesti päihdehoito oli monien kuvauksissa irtaantumista tukeva. Myös kyselyaineistossamme kävi ilmi, että ne vangit, jotka osallistuivat motivoituneesti päihdehoitoihin, arvioivat optimistisemmin mahdollisuuksiaan irtautua rikollisuudesta vankeuden jälkeen (luku VI).

Laadullisten haastattelujen perusteella irtaantumista rikosuralta haittasivat ainakin seuraavat tekijät: katumuksen puute, päihdehoidon puute, rikollisten keskinäiset verkostot ja tunnistaminen, työnantajien torjunta, ja oman päihdehakuisuuden kautta romuttuvat perhesiteet. Määrällisen kyselyn perusteella irtautumista rikosuralta edistivät seuraavat tekijät: ydinperheessä asuminen lapsena, myönteiset armeijakokemukset ja välttyminen kielteisiltä elämäkokemuksilta aikuisuudessa. Lisäksi irtaantumisoptimismia tukivat osallistuminen päihdehoitoon ja vankilan työtoimintaan.

⁴² Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta ja niistä sosiaalisista mekanismeista, jotka tähän johtavat, ks. tarkemmin Kivivuori 2008, 285–294.

Useimpien vankien kokemukset viimeisimmästä vankeusrangaistuksesta eivät olennaisesti eronneet aikaisempia vankeusrangaistuksia koskevista kuvauksista. Useimmat näyttivät jääneen vaille sellaisia pidemmän tähtäimen toimenpiteitä, jotka olisivat tukeneet virinnetä irtautumispyrkimyksiä sekä rangaistuksen aikana että sen jälkeen. Suurin osa vangeista oli jo pidempään pohtinut suhdettaan rikollisuuteen ja päihteisiin kyseenalaistaen ja myös katuun toimintaansa. He olivat käyneet sisäistä keskustelua niistä tekijöistä, jotka pitivät heitä kiinni rikollisessa elämäntavassa ja toisaalta työnsivät heitä sieltä pois (Vaughan 2007). Tukea ja vastakaikua tähän keskusteluun oli vankilan henkilökunnan taholta muutamaa poikkeustapausta lukuun ottamatta kuitenkin vähän ja sattumanvaraisesti tarjolla.

7.3 Asemointi suhteessa kriminologian teoriaan

Tutkimuksemme ensisijaiset kysymyksenasettelut ovat olleet luonteeltaan kuvailevia. Kyse on lyhytaikaisvankeihin kohdistuvasta konkreettisesta sosiaalitutkimuksesta, joka on ammentanut vaikutteita rikosuralta irtautumisen (engl. desistance) tutkimusperinteestä. Tässä jaksossa tarkastelemme lyhyesti tutkimuksen asemaa suhteessa eräisiin kriminologian laajempiin keskusteluihin ja viimeaikaisiin suuntauksiin.

Kriminologisen tutkimuksen ja teorian näkökulmasta tutkimuksemme replikoi suomalaisella aineistolla aiempia tuloksia, jotka näkevät rikosuran muotoutumisen yksilökohtaisten alttiuksien ja sosiaalisten siteiden välisen vuorovaikutuksen tuloksena. Näissä tutkimuksissa analyttinen strategia on usein ollut se, että ensin on tarkasteltu sosiaalisten siteiden yhteyttä rikollisuuteen ja sitten vakioitu jokin yksilötason suhteellisen vakaana pidetty ominaisuus, useimmiten itsekontrolli. Tuloksena on yleensä ollut, että sosiaalisten siteiden yhteys rikollisuuteen heikkenee, muttei häviä (Kazemian 2007, 13–14; Laub & Sampson 2003, 25). Suomessa vastaava havainto on tehty tutkittaessa nuorisorikollisuutta koululaiskyselyjen avulla: kun nuorten itsekontrolli vakioitiin, sosiaalisen pääoman ja rikollisuuden korrelaatio heikkeni, muttei hävinnyt (Salmi & Kivivuori 2006). Tutkimuksemme on linjassa näiden aiempien havaintojen kanssa. Sosiaaliset siteet ja taustat osoittautuivat tässä varsin vahvoiksi subjektiivisen rikosurajatkuvuuden korrelaateiksi, kun itsekontrolli ja aikaisempi rikollisuus vakioitiin. On huomion arvoista, että hyvin erilaiset aineistot tuottavat tässä suhteessa samansuuntaisia tuloksia. Samat syysuhteet ovat havaittavissa riippumatta siitä, tutkitaanko tavallisten nuorten rikoskäyttämistä vai rikosuralle jo ajautuneita vankeja.

Teoreettisesti tutkimuksemme kytkeytyy myös tutkimuksiin, joissa yksilöalttiuden ja sosiaalisen kontrollin välinen suhde nähdään kahdensuuntaisena. Sosiaalinen kontrolli vaikuttaa yksilöihin, mutta yksilöt myös aktiivisesti hakeutuvat sosiaalisen kontrollin piiriin, tai väistävät sitä. Sosiaalista kontrollia harjoittavien instituutioiden jäsenyyteen tapahtuu systemaattista sosiaalista valikoitumista paitsi ryhmä- myös yksilöominaisuuksien suhteen (Stattin & Kerr 2000; Kivivuori 2008, 89–136; Aaltonen & Kivivuori 2009). Näiden prosessien empiirinen tutkimus edellyttää sekä rakenteellisten että yksilökohtaisten tekijöiden huomioimista ja hyötyä siksi monitieteisestä otteesta (Kivivuori & Honkatukia 2006, 358–362; ks. myös Sampson 2000).

Olemme tässä tutkimuksessa käyttäneet itsekontrollin käsitettä siinä merkityksessä kuin Gottfredson ja Hirschi (1990) sitä käyttivät. Valinta on perusteltu, koska kriminologiassa myös itsekontrolliteorian empiiriset kriittikot, kuten Sampson ja Laub, ovat käytännössä toimineet sen pohjalta. Tämä onkin esimerkki siitä, miten tutkimusalan kehitystä hyödyttää tietty minimikonsensus tarkasteltavasta kohteesta ja peruskäsitteistä, niin että empiiriset aineistot voivat päästä ratkaisemaan kiistakysymyksiä. Alhainen itsekontrolli viittaa tässä keskustelutraditiossa impulsiiviseen ja lyhytjännitteiseen käyttäytymiseen, joka saa monenlaisia ilmaisuja. Niistä osa voi olla laillisia (kuten laillisten päihteiden käyttö) ja osa laittomia (kuten rikokset). Kyse on yksilön suhteellisen vakaasta käyttäytymisalttiudesta.

Eräät tässä tekemämme havainnot näyttäisivät olevan linjassa tämän tutkimus- ja teoriatradition kanssa. Vangit, joiden itsekontrolli oli alhainen, projisoivat muita enemmän rikoksia vapautumisen jälkeiseen tulevaisuuteensa (luku VI). Toiseksi vankien rikoskäyttäytymisen kuvaus (luku II) toi esiin itsekontrolliteorian mukaisia löydöksiä. Niinpä näyttäisi siltä, että tuomion päärikoksesta riippumatta vankien osallistuminen rikollisuuteen oli ollut jo nuoruudessa suhteellisen laaja-alaista. Vangit eivät näyttäisi erikoistuvan yhteen rikoslajiin, vaan heidän alttiutensa rikoskäyttäytymiseen sai monenlaisia ilmenemismuotoja⁴³. Kolmanneksi tulokset tukevat havaintoa, että sosiaalisten siteiden vaikutus pysyy voimassa ja vahvana yksilöiden itsekontrollin vaihtelusta riippumatta.

Emme ole tässä tutkimuksessa käsitelleet kysymystä, mistä itsekontrollin taso yksilön suhteellisen vakaana piirteenä syntyy. Gottfredson ja Hirschi (1990) katsoivat sen kehittyvän varhaisen lapsuuden aikana muun muassa kaltoinkohtelun sekä epä johdonmukaisen, kovan kurin seurauksena. Kriminologiassa on viime vuosina tutkittu myös perimän ja ympäristön

⁴³ Vastaavista löydöksistä kotimaisessa kriminologisessa tutkimuksessa ks. esim. Ellonen ym. 2008, 152; Kivivuori 2008, 198–199; Salmi ym. 2009, 13.

vuorovaikutusta suhteellisesti alhaisen itsekontrollin muotoutumisessa (Wright & Beaver 2005; Beaver ym. 2008).

Kriminologiassa on esitetty myös erilaisia näkemyksiä itsekontrollista. Esimerkiksi Wikström ja Treiber (2007) ovat kehittäneet itsekontrolliperspektiiviä, joka painottaa yksilön moraalialia. Erona varsinaiseen itsekontrolliteoriaan on, että he pyrkivät selittämään lainrikkomista moraalisena toimintana (*moral action*), ei niinkään käyttäytymisen (*behaviour*) kautta ilmenevänä alttiutena. Voidaankin sanoa, että Wikströmin ja Treiberin näkökulman ero suhteessa varsinaiseen itsekontrolliteoriaan on luonteeltaan käsitteellinen, selitettävän ilmiön määrittelyyn ja rajaukseen liittyvä.

7.4 Pohdintaa ja keskustelua

Kuntouttavien tavoitteiden merkitystä on viime vuosina korostettu keskusteluissa vankeusrangaistuksesta. Erilaisia kuntouttavia ohjelmia on tuotu lisääntyvästi vankeinhoidon piiriin. Ohjelmilla on pyritty vaikuttamaan rikollisuuteen, päihteiden käyttöön ja tukemaan yhteiskunnassa selviämistä (Karsikas 2005, 22–23; Koskinen 2008, 88–89). Rangaistuksen täytäntöönpanossa on haluttu enenevästi huomioida rikollisuuteen johtaneet ongelmat ja riskitekijät, jotka saattavat vaikuttaa lainvastaisen toiminnan uusiutumiseen. Vuoden 2006 uudessa vankeuslaissa vankeuden täytäntöönpano määriteltiin suunnitelmalliseksi ja hallitusti eteneväksi prosessiksi.

Vangeille laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten. Suunnitelman avulla rangaistus pyritään tekemään sisällöltään sellaiseksi, että sen avulla voidaan vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. Suunnitelman sisältö ja tavoitteet mitoitetaan rangaistusajan pituuden sekä vangin sosiaalisen toimintakyvyn ja henkilökohtaisten olosuhteiden mukaiseksi (Mohell & Pajuoja 2006, 15, 66, 68).

Rikosseuraamusten sisällöistä käyty keskustelu liikkuu edelleen sen ympärillä, kuinka kuntoutusta ja integroitumista tukeva sosiaalisen tuen näkökulma saataisiin yhdistettyä kontrollia, turvallisuutta ja säilytysvarmuutta korostavan näkökulman kanssa (Cullen ym. 1999; Colvin ym. 2002; Colvin 2007). Kriittisessä tutkimuksessa (esim. Goulding 2007, 61–62) on esitetty, että modernien vankiloiden käytäntöjä leimaa yksipuolinen tiedonsiirto ja vuorovaikutus, jonka tavoitteena on kontrollin ja säilytysvarmuuden takaaminen. Siksi myös erilaiset vankien kuntoutukseen tähtäävät käytännöt on voitu nähdä avoimen tai kätketyn kontrollin muotona kuin vankien aktivoimiseen ja voimaannuttamiseen tähtäävänä toimenpiteenä. Eräät tutkimuksemme tulokset näyttäisivät kuitenkin viittaavan toi-

seen suuntaan. Jos lukee edeltävissä luvuissa esitettyjä suoria lainauksia vankien puheesta, niistä on vaikeaa löytää näkemystä, että hoidon saaminen oli kielteinen kontrollin muoto. Niissä ei liioin näy merkkejä siitä, että vangeille olisi vastentahtoisesti tuputettu päihde- tai muita hoitoja. Vankien puheissa suurempi ongelma näyttäisi olevan hoitotarjonnan *puute* sekä se, että kuntoutukseen tähtääviä suunnitelmia *ei* tehdä. Vangit eivät näyttäisi kokevan hoitoa ja kuntoutusta etujensa vastaisena kontrollina tai valtakäytäntöjen juonikkaana ilmentymänä.

Myös kyselytutkimuksemme viittasi siihen, että päihdehoidon saamisella oli irtaantumisoptimismia lisäävä vaikutus. Päihdehoito näyttäisi tukevan vankeja uskomaan tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Tämä pitää paikkansa, vaikka analyysimme ei voi (ainakaan tässä vaiheessa) todentaa irtaantumisen myöhempää todellista onnistumista. Kaiken kaikkiaan tutkimuksemme tukee nykyiseen kriminaalipolitiikkaan liittyviä pyrkimyksiä lisätä vankeusrangaistuksen hoidollisia ja kuntouttavia elementtejä. Sama voidaan ilmaista kriittisemmin siten, että kuntouttavia toimintamuotoja olisi lisättävä. Olisi huolehdittava siitä, että tarjottava kuntoutus on tutkimusnäyttöön perustuvaa, ja että sille on riittävät taloudelliset resurssit.

Tutkimuksemme toi esiin eräitä havaintoja, jotka osoittavat vankilassa tapahtuvan kuntoutuksen suuria haasteita. Rikosuraryhmien vertailussa havaitsimme, että lapsuuden ja nuoruuden aikana rikosuran aloittaneet olivat lähes kaikilta osin huono-osaisin ryhmä. Se oli muita ryhmiä rikollisempi ja käytti muita enemmän huumeita. Sen rikollisuus oli muita ryhmiä alkoholiehtoisempaa. Nämä havainnot tukevat käsitystä, että rikosurien ehkäisyn kannalta varhainen puuttuminen erilaisin tukevin ja kontrolloivin toimin on tärkeää. Ongelmien juuret ovat siinä osassa elämäntulkua, joka ei viranomaistoiminnan kannalta ”kuulu” rikosseuraamusjärjestelmälle.

Vähiten normaaliväestöstä poikkesivat aikuisena rikollisen toiminnan aloittaneet varttuneet vangit. Heidän rikollisuutensa ja itsekontrollin tasonsa oli lähinnä normaaliväestöä. Kenties juuri tästä ryhmästä löytyisi vankeja, jotka voisivat suorittaa rangaistustaan myös yhdyskuntaseuraamusten muodossa, etenkin jos niiden toteuttamiseen voitaisiin liittää velvoittavaa päihdehoitoa sekä muuta kontrollia ja valvontaa.

7.5 Rajauksia

Tutkimus kohdistui lyhytaikaisvankeihin. Kohde määriteltiin sen hetkisen vankeusrangaistuksen keston mukaan; asiaan ei vaikuttanut aiempien tuomioiden määrä tai luonne. Vankeuden lyhytaikaisuus ei siis välttämättä merkitse tässä tutkimuksessa rikoskäyttäytymisen vähäisyyttä, saati vähä-

päätöisyyttä. Suurimmalla osalla tutkituista lyhytaikaisvangeista oli aiempia vankeustuomioita.

Yhtenä tutkimuksen rajoitteena voidaan todeta, että tutkimuspopulaatiota ei voitu kunnolla suhteuttaa muuhun vankipopulaatioon. Missä määrin kaikki vangit muodostavat suhteellisen yhtenäisen populaation, jossa osalla on aika ajoin lyhyt tuomio, aika ajoin pitkä? Kun tulevaisuudessa tutkitaan elinolojen ja vankilakäytäntöjen yhteyttä rikosuralta irtaantumiseen, olisi syytä sisällyttää myös pidempiä rangaistuksia kärsivät. Tällöin voitaisiin nojautua vaikkapa otokseen kaikista vangeista. Tutkimus voitaisiin rajata vankeihin, jotka ovat olleet tutkimushetkellä vankilassa vähintään kolme kuukautta.

Tutkimuksen eräänä tavoitteena oli tutkia sosiaalisten siteiden vaikutusta niin, että yksilön itsekontrollin vaikutus oli vakioitu. Tämä onnistuikin suhteellisen hyvin. Tässä havaitut yhteydet sosiaalisten ongelmien ja irtaantumismahdollisuuksien välillä eivät ole matalasta itsekontrollista aiheutuvia näennäiskorrelaatioita. Sen sijaan tutkimuksen rajauksena voidaan pitää sitä, että yksilökohtaisista piirteistä vain itsekontrolli oli mukana. Kriminologisessa tutkimuksessa on kuitenkin paikallistettu muitakin vastaavia, suhteellisen vakaina pidettyjä piirteitä. Esimerkkinä mainittakoon negatiivinen emotionaalisuus, jonka on todettu altistavan yksilöä rikoskäyttäytymiselle (Agnew ym. 2002). Jatkossa sosiaalisten siteiden vaikutusta olisi syytä tutkia niin, että muitakin yksilöalttiustekijöitä kuin itsekontrolli vakioitaisiin.

Tutkimuksessa käytetyn laadullisen aineiston pohjalta ei voida tehdä toimenpiteiden vaikuttavuutta koskevia johtopäätöksiä. Myös määrällinen aineisto, vankikysely, oli tehty vain yhtenä ajankohtana eikä siten tarjoa erityisen otollista pohjaa kausaali vaikutusten analyysille.

Tämän tutkimuksen pohjalta voidaan jatkotutkimuksille tehdä selkeä ja yksiselitteinen suositus. Tulevaisuudessa vastaavat yhteiskuntatieteelliset tutkimukset olisi toteutettava niin, että niihin suunnitellaan pitkittäis- ja seuranta-asetelma. Tämä tarkoittaa sitä, että samoja henkilöitä seurataan eri ajankohtina. Näin voidaan tarkastella rikosuraa ajassa etenevänä kehityksenä sekä tutkia syysuhteita adekvaatisti. Lisäksi on paikallaan korostaa, että sosiaalisten siteiden yhteiskuntatieteellinen tutkimus edellyttää yksilöalttiuksia kuvaavia käsitteitä ja niiden empiiristä tutkimusta. Jo tehty tutkimus viittaa vahvasti siihen, että yksilöalttiuksien vakiointi vaikuttaa tuloksiin, mutta sosiaalisten siteiden ja olosuhteiden vaikutus ei häviä. Pitkemminkin niitä koskeva tieto vahvistuu, kun se on karkaistu riittävän kovassa asetelmassa.

Vankila osana seuraamusjärjestelmää

Henrik Linderborg

Vankeus seuraamuksena

Päärangaistuslajeja suomalaisessa seuraamusjärjestelmässä ovat sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu ja ehdoton vankeus (Koskinen 2008, 80). Erityisenä rangaistuksena alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta on nuorisorangaistus, joka vakinaistui koko maahan vuoden 2005 alussa (Marttunen 2008).

Vankeusrangaistus voidaan tuomita rikoksesta, josta se on rikoslaissa mainittu rangaistuslajina. Vankeusrangaistus tuomitaan joko määräaikaisena tai elinkautisena. Elinkautinen vankeus tuomitaan rangaistukseksi erityisen törkeistä rikoksista kuten murhasta. Yleensä vankeusrangaistus on määräaikainen. Tuomioistuimien määrää sen pituuden rangaistussäännösten rajoissa. Vankeusrangaistuksen yleinen minimi on 14 päivää ja yleinen maksimi 12 vuotta. (Koskinen 2008, 86–87.)

RL 6:9:ssä on säädetty valinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä. Sen mukaan määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista (Koskinen 2008, 101).

Käytännössä ensimmäistä kertaa rikoksiin syyllistyneille vankeus tuomitaan yleensä ehdollisena. Näin toimitaan varsinkin silloin, kun kyseessä ovat suhteellisen lyhyet tuomiot. Ehdollinen vankeus tarkoittaa, että tuomitun rangaistuksen täytäntöönpano lykkääntyy koeajaksi. Koeajan pituus on tuomioistuimen päätöksen mukaan yhdestä kolmeen vuoteen. Rangaistus raukeaa koeajan päätyttyä, mikäli uusia rikoksia ei tule. (Koskinen 2008, 101–102.)

Rikoksiin alle 21-vuotiaana syyllistynyt nuori voidaan määrätä ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena myös valvontaan. Ehdollista vankeutta koskevaa lakia muutettiin tältä osin vuonna 2001. Aikaisemman säädöksen mukaan ehdolliseen tuomittu nuori rikoksentekijä oli automaattisesti valvonnan alaisena, jollei oikeus erikseen määrännyt, ettei häntä tarvitse siihen asettaa. Uuden säännöksen mukaan nuori voidaan ehdollisen vankeuden tehosteeksi tuomita koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi. (Marttunen 2008, 272.)

Lakiuudistuksen jälkeen nuorten valvontaan määrääminen on vähentynyt merkittävästi. Ennen vuoden 2001 lakiuudistusta valvonta liitettiin Marttunen (2008, 272–273) mukaan valtaosaan alle 21-vuotiaille tuomitavista ehdollisista vankeusrangaistuksista. Lakiuudistuksen myötä ehdollisiin vankeusrangaistuksiin kuuluu valvonta nykyisin runsaassa kolmanneksessa tapauksista. Valvonnan painopiste on samalla siirtynyt 15–17-vuotiaiden rikoksentekijöiden ryhmään.

Yhdyskuntapalvelu on vaihtoehto enintään kahdeksan kuukauden ehdottomalle vankeusrangaistukselle. Yhdyskuntapalvelu käsittää vähintään 20 tuntia ja enintään 200 tuntia valvonnan alla tehtävää säännöllistä ja palkatonta työtä (YkpL 2 §). Palvelupaikkana on julkisyhteisö, julkisoikeudellinen yhdistys tai muu voittoa tavoittelematon yhteisö tai säätiö (YkpA 1 §). Yksi tunti vastaa yhtä vankeuspäivää. Palvelu on jaksotettu niin, että sen kesto vastaa vankeusaikaa.

Palvelu tapahtuu säännöllisesti toistuvina ajankohtina siten, että yhden suorituskerran enimmäispituus on kolme tai neljä tuntia. Enintään kymmenen yhdyskuntapalvelutuntia voidaan suorittaa osallistumalla uusintarikollisuuden vähentämistä tukeviin toimintaohjelmiin tai käyttämällä päihdeongelmien vähentämiseen tarkoitettuja palveluja. (Koskinen 2008, 102–103.)

Edellytyksenä yhdyskuntapalveluun tuomitsemiselle on rikoksen laadun sekä aikaisemman rikollisuuden lisäksi se, että rikoksentekijä suostuu siihen ja hänen voidaan olettaa suoriutuvan siitä (RL 6:11.2). Palveluksesta suoriutumisen arvioimiseksi Kriminaalihuoltolaitos laatii syyttäjän pyynnöstä soveltuvuusselvityksen. Soveltuvuusselvityksessä Kriminaalihuoltolaitos tekee haastattelun ja eri viranomaisilta kerättyjen tietojen perusteella kartoituksen syytetyn elämäntilanteesta ja antaa lausunnon hänen edellytyksistään suoriutua yhdyskuntapalvelusta. Kielteisten lausuntojen perusteena on tavallisimmin hallitsematon päihteiden käyttö. Tarkoitus on kuitenkin, että myös päihdeongelmallisilla olisi mahdollisuus suorittaa yhdyskuntapalvelu. Yhdyskuntapalveluun on tätä varten pyritty liittämään erilaisia tukitoimia. (Koskinen 2008, 103.)

Nuorisorangaistus on ehdolliseen vankeuteen rinnastuva rangaistus erityisesti alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista. Nuorisorangaistuksen kesto on neljästä kuukaudesta vuoteen ja se määrätään tuomioistuimessa sen jälkeen, kun Kriminaalihuoltolaitos on tehnyt rangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan yksilöllisen toimeenpanosuunnitelman. (Marttunen 2008, 276.)

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano

Vankilajärjestelmä. Suomalaisessa vankilajärjestelmässä oli vuosituhannen vaihteeseen saakka käytössä historiallisina jäänteinä jako keskusvankiloihin, lääninvankiloihin, varavankiloihin sekä yhteen nuorisovankilaan. Vuoden 2001 alussa toteutetun rangaistuslaitosten nimiuudistusten jälkeen rangaistuslaitokset ovat pelkästään vankiloita. (Laitinen 2002, 22.)

Vankilat on organisoitu kuuluvaksi viiteen aluevankilaan. Aluevankila on itsenäinen alueellinen keskusvirasto, jolla on kokonaisvastuu alueelta kotoisin olevien vankeusrangaistusten täytäntöönpanosta. Aluevankilaan kuuluu vankiloiden lisäksi sijoittajayksikkö, joka vastaa keskitetysti vankien rangaistusajan suunnittelusta ja sijoittamisesta vankiloihin. (Mohell ja Pajuoja 2006, 364.)

Alueilla olevat vankilat jaetaan kahteen eri laitostyyppiin; suljettuihin laitoksiin ja avolaitoksiin. Avolaitoksessa olevat vangit voivat oleskella ja liikkua vankilan alueella vapaammin kuin suljetussa laitoksessa olevat (vankeuslain 4 luvun 1 §). Vankeusrangaistusten täytäntöönpano alkaa pääsääntöisesti suljetussa laitoksessa. Tuomittu voidaan kuitenkin sijoittaa suoraan vapaudesta avolaitokseen, jos hänellä on suoritettavanaan enintään vuoden vankeusrangaistus. Tällöin avolaitokseen sijoittamisen edellytyksenä on soveltuminen avolaitosoloihin sekä sitoutuminen päihdeettömyyteen ja sen valvontaan. Lisäksi edellytyksenä on, etteivät vankeuslain 4 luvun 9 §:n 2 momentissa tarkoitettut seikat ole sijoittamisen esteenä. (Mohell ja Pajuoja 2006, 63.)

Suljetussa laitoksessa on valvonnan asteeltaan ja toiminnoiltaan erilaisia osastoja. Vankeuslaissa mainitaan yleisluonteisesti, että osastolle sijoittamisessa on huomioitava rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet sekä

vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa. Lisäksi sijoituksessa on huomioitava vankilan järjestykseen ja turvallisuuteen liittyvät kysymykset sekä rikollisen toiminnan estäminen. Miehet ja naiset on pidettävä eri asunto-osastoissa. (Mohell ja Pajuoja 2006, 78.)

Vankeuslain 5 luvun 4 §:ssä säädetään erikseen sopimusosastosta, jollaisena nykyään toimivat lähinnä päihteettömät osastot. Sopimusosastolla sijoitettavan vangin on suostuttava päihteettömyyteen sekä siihen, että päihteiden käyttöä valvotaan. Hänen on myös sitouduttava siihen toimintaan, jota osastolla järjestetään. Toiminta voi olla muutakin kuin päihdehuollon kuntoutusta tai osallistumista päihteiden käytön vähentämiseen tähtääviin toimintaohjelmiin. (Mohell ja Pajuoja 2006, 79.)

Vankeuslain 5 luvun 5 §:ssä säädetään varmuusosastosta. Varmuusosasto voidaan perustaa Rikosseuraamusviraston päätöksellä. Se on muusta laitoksesta eristetty osasto, jossa vankien ja vankilan ulkopuolisten yhteyksien valvonta on erityisen tarkkaa. Varmuusosastolle voidaan sijoittaa vanki, jonka epäillään syyllistyvän törkeään huumausainerikokseen tai huumausainerikoksen edistämiseen vankeusaikanaan. Varmuusosastolle voidaan myös sijoittaa vanki, joka on vaarantanut laitoksen turvallisuutta vakavasti. Vanki voidaan sijoittaa varmuusosastolle myös oman turvallisuutensa vuoksi (Mohell ja Pajuoja 2006, 79–80). Varmuusosastoja on tällä hetkellä käytössä kaksi ja ne sijaitsevat Turun ja Riihimäen vankiloissa.

Vankeusrangaistukseen kuuluu sen viimeisenä osana ehdonalainen vapaus. Ehdonalaisella vapaudella tarkoitetaan ehdottomaan vankeuteen tuomitun vangin päästämistä suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapaudessa. Ehdottomaan vankeuteen ensimmäistä kertaa tuomittu vapautuu yleensä ehdollisesti suorittuaan rangaistuksesta puolet. Jos vanki on ollut viimeisten kolmen vuoden aikana ennen uutta rikosta taas suorittamassa rangaistusta laitoksessa, vastaava määräosa ennen ehdolliseen vapautumista on kaksi kolmasosaa (Koskinen 2008, 90).

Ehdonalaiseen vapauteen liittyy koeaika, joka on vapautumishetkellä olevan jäännösrangaistuksen pituinen, kuitenkin enintään kolme vuotta. Ehdonalaisesti vapautettu asetetaan valvontaan, mikä koeaika on pidempi kuin yksi vuosi, vapautettava itse pyytää sitä tai on alle 21-vuotias. Valvontaan asettamisesta päättää vankilan johtaja. Ehdonalaisen vapauden valvonnasta huolehtii Kriminaalihuolto-laitos (Mohell ja Pajuoja 2006, 334–335).

Ehdonalaisen vapauden valvontaa koskevaa lainsäädäntöä uudistettiin vuoden 2006 vankeuslakiuudistuksessa. Uudistuksen tavoitteena on edistää valvottavan sosiaalista selviytymistä ja estää häntä tekemästä uusia rikoksia. Tätä varten valvontaan on asetettu enemmän velvoitteita valvontatapaamisten suhteen. Valvonnan tarkempi sisältö määritellään valvottavan kanssa tehtävässä valvontasuunnitelmassa, jota voidaan tarpeen mukaan muuttaa. Lyhyisiin vankeusrangaistuksiin tuomittuja ei yleensä määrätä valvontaan. (Mohell ja Pajuoja 2006, 335.)

Uuden vankeuslain voimaantulon yhteydessä on otettu käyttöön valvottu koevapaus. Vanki voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Koevapauden edellytyksenä on, että se edistää vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Valvottu koevapaus on yhdistelmä teknistä valvontaa ja yhteiskuntaan sijoittumista edistävää toimintaa. (Mohell ja Pajuoja 2006, 286–292.)

Tavoitteena kuntoutus

Rikosseuraamusten, erityisesti vankeusrangaistuksen, vaikutuksesta lainvastaisen toiminnan jatkamiseen ja siitä irtaantumiseen on keskusteltu kriminologisessa tutkimuksessa pitkään. Kysymys kuuluu edelleen: vahvistavatko rikosseuraamukset lainvastaista toimintaa vai edistävätkö ne siitä irtaantumista?¹

Sekä Suomessa että ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa on todettu, kuinka toistuvien vankeusrangaistusten myötä erilaiset yhteiskuntaan kiinnittymistä estävät yksilölliset ja sosiaaliset ongelmat kasaantuvat (esim. Kääriäinen 1994; Kyngäs 2000; Laub & Sampson 2003; Uggen ym. 2004; Goulding 2007). Vankeudessa yksilö kadottaa sosiaalisen rakenteen muiston, joka vaikeuttaa hänen kiinnittymistään normaalin yhteiskunnan rutiinitoimintoihin (Richards ja Jones 2004, 203). Laub ja Sampson (2003, 51) käyttävät käsitettä kumulatiivinen jatkuvuus (*cumulative continuity*) kuvaamaan sitä, kuinka rikosoikeudelliset sanktiot heikentävät entisestään yksilöiden sosiaalisia siteitä työhön ja perhe-elämään. Tällä tavalla seuraamukset voivat lisätä uusintarikollisuuteen syyllistymisen riskiä.

Vankeusrangaistuksen rangaistusluonteeseen kuuluvia haittavaikutuksia on pyritty lieventämään erilaisin käytännöin. Kuntoutus ja yhteiskuntaan integrointi on tapahtunut eri aikoina vallinneen kriminaalipoliittisen ajattelutavan mukaisesti. (Lappi-Seppälä 1982.) Työ ja koulutus ovat perinteisesti olleet eri maiden vankiloissa käytettyjä keskeisiä menetelmiä. Ne ovat juurtuneet tänne samoin kuin muihinkin kehittyneisiin maihin 1800-luvun vankilareformin myötä. (Ruotsalainen 2006, 13–14.) Näiden lisäksi yhä tärkeämmiksi ovat kahden viime vuosikymmenen aikana tulleet erilaiset kognitiivis-behavioraaliset, vuorovaikutukselliset ja kuntouttavat interventiot, joilla on pyritty vaikuttamaan lainvastaisen toiminnan taustalla oleviin ajattelutapoihin, asenteisiin ja ongelmiin. Näitä interventiota on pyritty vakiinnuttamaan resurssien sallimissa rajoissa. Interventioiden kohteina ovat olleet erilaiset rikoskäyttäytymisen muodot, päihdeongelmat sekä yhteiskunnassa selviämiseen liittyvät taidot (Karsikas 2005, 22–23; Koskinen 2008, 88–89).

Suomi on seurannut kansainvälistä kehitystä vankeusrangaistuksen muodon sekä siihen liittyvien käytäntöjen suhteen. Käytäntöjä on tähän mennessä kuitenkin uusittu melko varovaisesti. Vaikka perustana on edelleen uusklassinen ennustettavuuden ja suhteellisuuden periaate (Lappi-Seppälä 2000), kuntouttavien tavoitteiden painoarvoa on vahvistettu. Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa huomioidaan lainvastaiseen toimintaan johtaneet ongelmat elämäntilanteessa sekä riskitekijät, jotka saattavat vaikuttaa lainvastaisen toiminnan uusiutumiseen (Mohell & Pajuoja 2006, 66). Vuonna 2006 voimaan astuneessa uudessa vankeuslaissa vankeuden täytäntöönpano määritellään suunnitelmalliseksi ja hallitusti eteneväksi prosessiksi (Mohell & Pajuoja 2006, 15). Tämän turvaamiseksi vangille laaditaan yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (rangaistusajan suunnitelma). Suunnitelman avulla koko rangaistus py-

¹ Korostettakoon, että tämä keskustelu ei käsittele seuraamusjärjestelmän yleisestäviä ja pedagogisia vaikutuksia, vaan rajautuu empiirisen irtaantumistutkimuksen viitekehykseen. Keskustelusta tarkemmin ks. Farrall & Calverley 2006; myös Laub & Sampson 2003, 51. Myös tässä tutkimuksessa on omaksuttu vankilajärjestelmän sisäinen perspektiivi, joka rajoittu ns. erityisestävyyden tarkasteluun.

ritään tekemään sisällöiltään ja toiminnoiltaan sellaiseksi, että sen avulla voidaan vaikuttaa rikolliseen käyttäytymiseen. Suunnitelman sisältö ja tavoitteet mitoitetaan rangaistusajan pituuden sekä vangin sosiaalisen toimintakyvyn ja henkilökohtaisten olosuhteiden edellyttämällä tavalla niin, että tavoitteisiin on rangaistusajan kuluessa mahdollisuus päästä (Mohell & Pajuoja 2006, 66, 68).

Myös yhdyskuntaseuraamukset ovat tällä hetkellä muutoksen ja paineiden alla eri maissa. Niihin kohdistuu sekä kuntouttavia että rangaistuksellisia odotuksia (Rex 2005, 140–146). Kuntouttavat odotukset kohdistuvat siihen, miten niillä pystytään vaikuttamaan yksilön asenteisiin ja toimintatapoihin sekä yksilön mahdollisuuksiin kiinnittyä yhteiskuntaan. Rangaistukselliset vaatimukset kohdistuvat siihen, miten uskottavia yhdyskuntaseuraamukset ovat rangaistusarvoltaan erityisesti silloin, kun niitä verrataan vankilaan. (Harrison 2006, 142–144.) Yhdyskuntaseuraamusten muodollista toimeenpanoa sekä käytäntöjä on kehitetty eri maissa näiden kahden vaatimuksen ristipaineessa. (Worrall ja Hoy 2005, 96–97.)

Myös Suomessa on huomioitu kansainvälinen kehitys. Yhdyskuntapalvelulla pyrittiin sen käyttöön otton yhteydessä vaikuttamaan niihin ongelmiin, joita vankeusrangaistukseen liitettiin. Keskeisin niistä on sosiaalisen toimintakyvyn säilyminen (Linderborg 2001). Sisältöjen kehittämisessä on oltu kuitenkin varovaisia. Esimerkiksi yhdyskuntapalvelu perustuu Suomessa edelleen pääasiassa työle. (Linderborg 2006.)

Kuntoutustavoitteen korostuminen on saattanut vahvistaa eräitä jännitteitä, joita vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa on perinteisesti ollut. Kuntoutustavoite voi olla jännitteessä esimerkiksi turvallisuus- ja säilytysvarmuuteen liittyvien tavoitteiden kanssa (Turunen 2002, 28). Tavoitteiden yhteensovittamisen vaikeudet voivat ilmetä esimerkiksi henkilöstön työkuultuurissa. Vartijat lähestyvät vankeja lähinnä kontrolloivien ja rajoittavien tehtävien kautta. Erityistyöntekijöiden (sosiaalityöntekijät, opinto-ohjaajat, päihdeohjaajat) näkökulma puolestaan syntyy kuntoutuksen ja koulutuksen kautta. Yksittäisten vankiloiden työkuultuuri syntyy siitä, miten nämä eri näkemykset pystytään yhteen sovittamaan.

Kyselyaineistot

Janne Kivivuori

Tässä liitteessä kuvataan lyhytaikaisvangeille suunnatun kyselyn toteuttaminen keväällä 2008 ja vertailuaineiston kerääminen tammikuussa 2009.

Vankikysely

Toteutus. Vankikysely kohdistettiin kaikille vangeille, jotka olivat suorittamassa korkeintaan kahdeksan kuukauden kokonaistuomiota vuoden 2008 alussa.

Lomakkeiden postittaminen aloitettiin helmikuun 4. päivänä. Kyselylomakkeiden täyttämiseen oli annettu aikaa kaksi viikkoa niin, että lomakkeiden toivottiin olevan Rikosseuraamusvirastossa viimeistään 15. helmikuuta. Suurin osa laitoksista onnistui pysymään tässä aikataulussa. Kyselyt oli organisoitu hyvin laitostasolla. Yhdyshenkilöt olivat hyvissä ajoin informoineet vankeja tutkimuksesta sekä motivoineet heitä osallistumaan siihen joko laajemmissa tiedotustilaisuuksissa tai kahdenkeskisissä keskusteluissa. Yhdyshenkilöt olivat myös mukana kyselylomakkeiden täyttötilanteissa motivoimassa, tukemassa ja tarpeen mukaan neuvomassa.

Ulkoisen kato. Kyselyyn vastasi 371 vankia perusjoukon 516 vangista. Vastausprosentiksi muodostui siten 72, mitä voidaan pitää tyydyttävänä.

Seuraavassa kuvataan perusjoukon ja otoksen koostumusta sukupuolen, iän, päärikoksen ja sanktiokertaisuuden mukaan. Tarkastelun tavoitteena on arvioida aineiston ulkoista katoa ja sen mahdollista systemaattisuutta – siis sitä, poikkeavatko vastaamatta jättäneet jollakin olennaisella tavalla kyselyyn vastanneista.

Taulukon A ensimmäinen sarake sisältää tietoja lyhytaikaisvankipopulaation (perusjoukon) koostumuksesta. Toinen sarake kertoo vastausprosentin kussakin osaryhmässä. Kolmas sarake kertoo otoksen koostumuksesta tarkasteltujen muuttujien suhteen. Perusjoukkoa ja otosta kuvaavat luvut ovat hyvin samanlaisia, koska vastausprosentti oli eri osaryhmissä verraten vakaa.

Taulukko A Vastausprosentti perusjoukon osaryhmissä sekä vastaavien ryhmien osuus otoksessa

	Osuus (%) perusjoukossa	Vastausprosentti	Osuus (%) otoksessa
Sukupuoli			
Mies	95,3	71,7	94,9
Nainen	4,7	75,0	5,1
Ikä			
18–25	17,2	70,8	17,0
26–34	31,2	76,4	31,9
35–44	27,3	74,5	29,7
45–62	24,2	64,0	21,4
Päärikos			
Liikennejuopumus	43,4	75,0	45,3
Väkivaltarikos	17,2	65,2	15,6
Varkaus- tai muu omaisuusrikos	16,9	69,0	16,2
Huumausainerikos	4,8	76,0	5,1
Ryöstö	3,1	68,9	3,0
Muu	14,5	71,4	14,8
Sanktiokertaisuus^a			
1–4	34,8	76,4	37,2
5–9	37,6	75,3	39,6
10–14	16,0	66,2	14,8
15–35	11,7	51,9	8,5
N	516		371

a) Vankeudet ja yhdyskuntaseuraamukset.

Huomionarvoisena poikkeamana voidaan pitää vanhimman ikäryhmän keskimääräistä alhaisempaa vastausprosenttia (64 %). Toinen muuttuja, jonka suhteen aineiston kadossa näyttää olevan systemaattista vinoumaa, on sanktiokertaisuus. Kato oli keskimääräistä suurempaa vangeilla, joilla oli vähintään kymmenen yhdyskuntaseuraamusta tai vankeutta. Väkivaltarikoksesta päärikoksena tuomituilla kato oli niin ikään hieman keskimääräistä suurempaa (vastausprosentti 65 %).

Vertailukysely

Vertailukyselyn perusjoukkona olivat 20–59-vuotiaat, suomenkieliset, manner-Suomessa asuvat miehet. Heistä otettiin Väestörekisteristä 1 200 henkilön satunnaisotos. Tavoitteena oli saada ainakin sama määrä vastauksia kuin vankiotoksessa oli miehiä (N=351). Tavoite täyttyi: otoksen miehistä 445 palautti täytetyn vastauskuoren.

Kyselyn toteutuksessa käytettiin kahta postituskierrosta. Molemmat lähetettiin kaikille otokseen tulleille, koska kysely oli täysin nimetön eikä lomakkeita oltu numeroitu. Ensimmäinen postitus tuotti 26 prosentin vastausprosentin, toisella postituksella vastausprosentti nousi 37:een. Näin saavutettua vastausprosenttia ei itsessään voi pitää korkeana eikä edes tyydyttävänä, mutta sitä on arvioitava myös kyselyn sisällön näkökulmasta. Lomake sisälsi sensitiivisiä kysymyksiä vastaajan lapsuudesta, nuoruudesta, parisuhteista ja rikoskäyttäytymisestä. Erityisesti yksityiskohtaiset kysymykset vastaajan omasta rikollisuudesta tekevät ky-

symyysisällöstä poikkeuksellisen arkaluontoisen. Kyselyn tematiikka oli arkaluontoisempi kuin esimerkiksi rikosuhrikyselyissä, joissa tiedustellaan rikoksen uhriksi joutumisesta.

Vertailukyselyä suunniteltaessa harkittiin ns. case control -menetelmää, jossa kullekin vankivastaajalle olisi arvottu joidenkin muuttujien suhteen kaltaistettu vertailupari, tai jokin määrä vertailuvastaajia normaalipopulaatiosta. Tutkimuksessa päädyttiin kuitenkin toiseen ratkaisuun, koska halusimme kokeilla itse ilmoitetun rikollisuuden tutkimusmenetelmän toteutettavuutta nojautuen miesväestöstä otettuun yksinkertaiseen satunnaisotokseen.

Analyyseissa, joissa vankiaineistoa ja vertailuaineistoa on vertailtu, vertailuaineiston ikäjakauma kaltaistettiin painokertoimin suhteessa vankiotoksen ikäjakaumaan. Muiden muuttujien suhteen ei ole käytetty painokertoimia (ks. myös Nilsson 2002, 56–57).

Ulkoinen kato. Kuten edellä todettiin, analyyseissa vertailu- ja vankiaineistot kaltaistettiin jälkikäteen ikärakenteen suhteen käyttämällä painokertoimia. Vertailuaineistoa on kuitenkin paikallaan verrata sen perusjoukon ikäjakaumaan. Kuten taulukosta B nähdään, vertailuaineistossa nuoret ovat jossain määrin aliedustettu- ja vanhin ikäryhmä vastaavasti yliedustettu.

Taulukko B Ikäjakauma vertailuaineiston otoksessa ja perusjoukossa, %

	20–29	30–39	40–49	50–59
Vertailuaineisto	17,5	25,5	25,0	32,1
Populaatio	23,7	23,0	26,3	26,9

Taulukko C Asuinlääni vertailuaineiston otoksessa ja perusjoukossa, %

	Etelä-Suomen lääni	Länsi-Suomen lääni	Itä-Suomen lääni	Oulun tai Lapin lääni
Vertailuaineisto	38,7	29,9	14,9	16,5
Populaatio	42,1	35,0	10,5	12,4

Taulukossa C vertailuotosta on verrattu perusjoukon alueelliseen jakaumaan. Kuten havaitaan, Etelä-Suomen ja Länsi-Suomen lääneissä asuvat ovat vastanneet jonkin verran kitsaammin kyselyyn kuin Itä- ja Pohjois-Suomen miehet.

Laadulliset haastatteluaineistot

Henrik Linderborg

Haastateltavien valinta

Haastattelujen tekeminen oli ajoitettu maaliskuulle 2008. Vangeilta oli kyselylomakkeen lopussa kysely halukkuutta yksilölliseen haastatteluun. 170 vankia oli ilmaissut olevansa valmis tähän. Vangit valittiin haastatteluun sen perusteella, minkälainen karkea profiili heidän lainvastaisesta käyttäytymisestään saatiin kyselylomakkeen tietojen perusteella. Haastateltavien profilointiin tällä tavalla saatiin vaikutteita Laubin ja Sampsonin (2003) tutkimuksesta. Kyselyyn vastanneet vangit analysoitiin alustavasti seuraavien sosiodemografisten ja rikollisuuden liittyvien ulottuvuuksien suhteen:

- ikä ja sukupuoli
- päihteiden käyttö (mitkä ovat pääasialliset päihteet)
- rikollisuuden alkaminen ja kesto (onko alkanut ennen 18-ikävuotta vai sen jälkeen)
- vankilassaolokerrat
- pääasialliset rikokset rikoshistorian aikana

Aineistosta erottui jo tässä vaiheessa kaksi ryhmää sen suhteen, missä iässä lainvastainen toiminta oli alkanut, milloin oli jouduttu ensimmäistä kertaa rikollisuuden toimenpiteiden kohteeksi sekä mitkä olivat pääasialliset rikokset ja päihteet.

Näiden tekijöiden arveltiin antavan jonkinlaisen käsityksen siitä, millaiseksi rikollisuus ja rikollinen elämäntapa mahdollisesti olivat kehittyneet ja miten ne olivat yhteydessä elämäntapoihin tapahtumiin. Esimerkiksi pelkästään alkoholia käyttäneiden ja pääasiassa rattijuoppouksiin aikuisena syyllistyneiden lainvastaisen käyttäytymisen arveltiin eroavan huumeita, alkoholia sekä lääkkeitä yhtäaikaan käyttävän lainvastaisen toiminnan muodosta. Erojen samoin kuin yhtäläisyyksienkin paljastaminen jätettiin kuitenkin laadullisen aineiston keruun sekä analyysin vaiheeseen. Aineistosta tehdyt ensiarviot sekä teoreettiseen ja tutkimuskirjallisuuteen tutustuminen olivat kuitenkin auttaneet kuitenkin hahmottamaan jonkinlaisen esiteteoreettisen ymmärryksen aineistosta ilmaantuvista teemoista (Glaser & Strauss 1999; Strauss & Corbin 1998). Tämä auttoi myös haastattelututkimuksen teemojen muodostamisessa sekä sellaisten kysymysten hahmottamisessa, joilla saataisiin uusia näkökulmia rikoskäyttäytymisen jatkuvuuteen ja siitä irtaantumiseen liittyen (kts. esim. Bottoms ym. 2004).

Elämäkerralliset haastattelut

Laadullinen aineisto kerättiin elämäkerrallisilla haastatteluilla. Laubin ja Sampsonin (2003, 57–58) mukaan elämäntarinaa voidaan käyttää kuvaamaan sitä, kuinka ihmiset reagoivat merkittäviin elämäntapahtumiin, mikä näiden tapahtu-

mien merkitys on ollut niissä mukana olleille ihmisille ja mikä tärkeintä, kuinka kokemukset noista tapahtumista ovat strukturoineet myöhempiä elämän päätöksiä. Miten elämää on päätetty ryhtyä rakenteistamaan sen kokemuksen perusteella, joka elämästä siihen mennessä on. Tällä tavalla elämäntarinat tuovat esiin yksilöllisen toiminnan osuuden osoittamalla, kuinka käsitykset elämästä, itsestä ja muista vaihtuvat ajan kuluessa. Elämäntarinoilla on kaksinainen rooli siinä mielessä, että ne kuvaavat mennyttä mutta luovat samalla aktiivisesti tulevaa toimintaa.

Elämäkerrallisten haastattelujen tavoitteet tässä tutkimuksessa ohjautuvat paljon ylläesitetyn kaltaisesti. Tavoitteena oli ensinnä kuvata tarkemmin niitä erityisiä tilanteita ja tapahtumia, jotka olivat rikollisen käyttäytymisen taustalla. Samalla haluttiin selittää tilanteiden sosiaalinen ja ajallinen sidonnaisuus. Oliko toiminta vain tietyllä ikävaiheella ja sen sosiaaliselle tilanteelle tyypillistä vai jatkuiko se samanlaisena myös myöhemmin. Jacqueline J. Goodknow (2007, 53) toteaa, että tietyssä vaiheessa omaksutun toiminnan jatkuminen myöhemmin voi selittyä sillä, että sosiaaliset tilanteet toistuvat elämänkulussa. Tämä jatkuvuuden näkökulma huomioitiin myös tässä tutkimuksessa. Elämäkerrallinen aineisto on tähän tarkoitukseen sopivaa siksi, että se mahdollistaa sosiaalisen muutosprosessin ja kehityksen kuvaamisen paitsi erityisten tilanteiden myös laajempien sosiaalisten yhteyksien kautta kehittyvänä (Kristiansen 1999, 96). Öbergin (1997, 19) sanoin elämäkerrallisella aineistolla pyrittiin yllämainitun sosiaalisen muutosprosessin kuvaamiseen yhteiskunnallistamalla yksityinen ja samalla yksityistämällä yhteiskunnallinen ja historiallinen.

Tavoitteena oli samalla myös mahdollisimman omakohtaisen kokemuksen kuvaaminen. Tutkimuksessa haluttiin näin tehdä ymmärrettäväksi se, mikä merkitys lainvastaisella toiminnalla oli tietyssä elämänvaiheessa suhteessa muihin toimintavaihtoehtoihin. Elämäkerrallisen aineiston ajateltiin paljastavan sellaisia teemoja ja kokemuksia haastateltavien elämänkulusta, joita he itse pitivät tärkeinä (Polkinghorne 1988, 20). Haastattelut pyrittiin siksi saamaan etnografisesti painottuneiksi niin, että niiden kautta saataisiin näkymä tutkimukselle vieraaseen kulttuurin sen omalla kielellä. (Gubrium & Holstein 1997, 172; Heyl 2007, 370.) Tiedon keräämisen menetelmää ei silti voi pitää puhtaasti etnografisena tai etnometodologisena siinä mielessä, että kosketus vankien elämän todellisuuteen jäi vain haastattelujen varaan (Hobbs 2007, 215; Pollner & Emerson 2007, 119).

Haastattelurungon suunnittelu

Ken Plummer (2007) erottelee kolme pääasiallisinta tapaa kerätä etnografisia elämäkerrallisia haastatteluja. Ensimmäisinä ovat jokapäiväisessä elämässä luontevasti ilmaantuvat haastattelut. Näiden muotoutumiseen tutkija ei ole vaikuttanut etukäteen. (Mts., 396). Toisena ovat tutkimukselliset haastattelut, joiden muotoutumisessa tutkijan rooli on keskeinen (mts., 396–397). Kolmantena ovat refleksiivis-rekursiiviset haastattelut, joissa elämänkulkua muokataan ja tulkitaan tarinan edetessä. Tarinan kertojan rooli on keskeinen aineiston tuottamisessa.

Yllä oleva jaottelu kuvaa samalla sitä, kuinka paljon tutkija ohjaa ja vaikuttaa etukäteisolettamuksillaan haastattelujen kulkuun (Denzin 1997). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tämä on tärkeä metodologinen kysymys silloin, kun pohditaan

aineiston merkitystä teorian ja siitä johdettujen käsitteiden edelleen kehittämises-
sä. (Vrt. Glaser & Strauss 1999, 79–99; Strauss & Corbin 1998, 78–79.)

Haastattelut suunniteltiin alusta lähtien tutkimuksellisina kuitenkin niin, että ne antoivat mahdollisimman paljon tilaa haastateltavien omille reflektioille sekä samalla tunteen siitä, että he ovat itse vaikuttamassa tarinan muotoutumiseen (Plummer 2007, 395). Plummerin (mts., 399–400) mukaan elämäkerrat voidaan tässä tarkoituksessa nähdä narratiivisina teksteinä, joiden juoni sitoo elämäntapahtumat yhteen koherentiksi kokonaisuudeksi. Narratiivinen juoni tuo esiin elämäntapahtumien temaattiset suuntaviivat ja mahdollistaa tällä tavalla erilaisten kertomustyypien identifioimisen.

Haastatteluja ryhdyttiin suunnittelemaan yllä esitetty mielessä pitäen. Haastattelumuodoksi päädyttiin valitsemaan teemallinen elämäkertahaastattelu, jota Peter Öberg (1997, 42) pitää kompromissina tiukasti strukturoidun ja täysin vapaan haastattelun välillä. Se jättää tarpeeksi liikkumatilaa sekä tutkijalle että haastattelijalle. Tutkija päättää teemoista. Teemojen puitteissa keskustelu on kuitenkin suhteellisen vapaata.

Steinar Kvale (1997, 121–122) suosittelee haastattelujen suunnittelemista niin, että niissä huomioidaan sekä temaattinen että dynaaminen ulottuvuus. Temaattisella ulottuvuudella varmistetaan se, että haastattelun aiheet liittyvät tutkimuskysymyksiin. Tällä tavalla turvataan myös se, että haastattelujen sisältö ja rakenne tulevat yhtenäisiksi ja vertailukelpoiseksi (Arthur & Nazroo 2007, 115). Temaattinen ulottuvuus ei saa kuitenkaan naulata keskustelua vain tietyllä tavalla eteneväksi. Aiheet ja kysymykset on samalla esitettävä niin, että ne inspiroivat vastavuoroiseen keskusteluun ottaen kuitenkin huomioon teemat. Tämä tehdään huomioimalla dynaaminen ulottuvuus haastattelujen suunnittelussa. (Kvale 1997, 221.)

Haastattelurunko pyrittiin suunnittelemaan sekä temaattinen että dynaaminen aspekti huomioiden. Kvale (1997, 222) suosittelee tätä varten kahta erillistä haastattelurunkoa. Tässä tutkimuksessa päädyttiin kuitenkin yhteen haastattelurunkoon.

Tutkimuksen teemarunko suunniteltiin pitkälti samojen aiheiden varaan, joita Laub ja Sampson (2003, 67–68) olivat käyttäneet. Teemarunko noudatti elämäntapahtumien kronologista järjestystä (lapsuus, nuoruus, varhaisaikuisuus, aikuisuus). Haastattelujen apuvälineenä päätettiin käyttää elämäkerrallista kalenteria, johon merkittiin tärkeimmät elämäntapahtumat sekä käännekohdat. Kalenteria ei kuitenkaan laadittu yhtä yksityiskohtaiseksi kuin Laub ja Sampson (mts., 69) olivat tehneet omassa tutkimuksessaan. Pääasia oli tärkeimpien elämäntapahtumien suhteellisen tarkka ajoittuminen ja kesto. Elämäntapahtumien ajoittuminen sekä kesto oli huomioitu myös teemahaastattelurungossa.

Haastattelujen pääasiallinen temaattinen viitekehys oli lainvastainen käyttäytyminen ja siihen liittyvän elämäntavan kehittyminen suhteessa siihen, millaisiksi siteet normaaliin yhteiskuntaan muuten olivat muotoutuneet lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden sosiaalistumisessa. Tätä pääteemaa lähestyttiin menneisyyteen, nykyisyyteen että tulevaisuuteen liittyen toiminnan näkökulmasta (Emirbayer & Mische 1998). Haastatteluteemat liittyivätkin tämän perusteella siihen, millaisia siteet vanhempiin kotiin ja kouluun olivat lapsuudessa ja nuoruudessa ja millaiseksi suhde rikolliseen toimintaan tällöin oli kehittynyt. Aikuisuuteen muuttamista lähestyttiin armeijaan, työ- sekä perhe-elämään sekä aikuisuuden rikollisuuteen liittyvien teemojen kautta. Tulevaisuutta tarkasteltiin sen suhteen,

Dynaaminen ulottuvuus huomioitiin yleisten teemojen alle laadittujen kysymysehdotusten muotoiluissa. Kysymysten tarkoituksena oli johdattaa keskustelua syvemmälle ja tarkemmin teorian taustalla oleviin käsitteisiin. Tällaisia olivat esimerkiksi päihteiden käyttöön liittyvät kysymykset eri ikäkausina sekä niiden yhteys rikolliseen elämäntapaan ja sen rutiinotoimintoihin. Toisena esimerkkinä voidaan mainita Laubin ja Sampsonin (2003, 48) teoriassa keskeisenä oleva toiminnallisen orientaation ilmeneminen ja sen pohjalta tehdyt valinnat erilaisissa tilannekonteksteissa. Tällaisia kysymyksiä oli mahdotonta teemoittaa etukäteen liian tiukasti. Siksi ne päätettiin jättää teemojen alle vapaammin käsiteltäviksi. Atrhurin ja Nazroon (2007, 117) mukaan haastattelurungon laatiminen tällä tavalla on perusteltua siksi, että liian yksityiskohtainen etukäteissuunnittelu ja strukturoiminen saattaa tehdä haastattelusta kysymys-vastaus-tyyppisen ja johtaa samalla siihen, että kysymyksiin vastaaminen katsotaan pääasiaksi eikä se, että kysymykset innostaisivat keskusteluihin.

Haastattelujen kulku

Varsinaiset haastattelut kerättiin yhdeksässä eri puolella Suomea sijaitsevilla vankiloissa. Suljettuja laitoksia näistä olivat seuraavat: Helsingin, Hämeenlinnan, Keravan, Konnunsuon, Kylmäkosken ja Turun vankilat. Avolaitoksia olivat: Vanajan, Käyrän ja Juukan vankilat. Haastattelut suoritettiin vankiloiden tähän tarkoitukseen osoittamissa tiloissa. Haastattelut nauhoitettiin. Ne kestivät neljästä kymmenestä viidestä minuutista puoleentoista tuntiin.

Kvalen (1997, 131) mukaan haastateltaville on syytä kertoa tutkimuksen tarkoitus sekä sen kytkentä yksittäisiin haastatteluihin. Kvale kutsuu tätä kontekstin luomiseksi. Legard ym. (2007, 144–147) puolestaan kutsuvat tätä näytteille asettamiseksi (the staging of interview). Vangeille oli kerrottu laitosten yhteyshenkilöiden toimesta tutkimuksen tarkoituksesta jo siinä vaiheessa, kun lomakeaineistoa kerättiin. Siinä yhteydessä oli myös muistutettu siitä, että joitain vankeja tulaaan pyytämään yksittäisiin haastatteluihin.

Tästä huolimatta kävin vielä kertaalleen läpi tutkimuksen taustaa ja tarkoitusta. Tässä yhteydessä informoin vankeja nauhurin käytöstä sekä nauhoitukseen liittyvistä menettelytavoista. Tämä tieto oli annettu heille tosin jo lomakekyselyn yhteydessä, jolloin vangeilta pyydettiin kirjallisesti suostumusta yksittäisiin haastatteluihin. Kukaan ei vastustanut haastattelutilanteessa nauhoittamista.

Kvale (1997, 123) painottaa sitä, että haastattelujen tulee sujua kuin normaali keskustelu, vaikka niillä onkin tietty tarkoitus ja spesifi struktuuri. Kuinka varsinaiset haastattelut sitten tässä mielessä käynnistyivät? Voin sanoa Atkinsonin (1998, 39–40) olevan oikeassa hänen todetessaan, että elämäkerrallisten haastattelujen suorittamiselle ei ole olemassa mitään autuaaksi tekevää metodologiaa. Paras opettaja on ensimmäinen haastattelu. Tämän pystyin toteamaan itsekin ensimmäisen haastattelun jälkeen.

Huomasin ensimmäisen haastattelun yhteydessä, kuinka vaikeata elämästä kertominen on järjestelmällisesti ja systemaattisesti niin, että sen avulla voidaan rekonstruoida elämäntapahtumia yhtyeensitova juoni (vrt. Plummer 2007, 399). Pyydettyäni vankeja kertomaan omasta elämästään pääpiirteissään lapsuudesta nuoruuteen saattoin saada hyvin seikkaperäisen ja yksityiskohtaisen tai tälle vas-

takkaisen niukkasanaanaisen kuvauksen tyyliin siinä se meni, ei siinä mitään ihmeellistä ollut (n11).

Vastausten vaihtelu näiden kahden ääripään välillä heijasti osaltaan vankien erilaista valmiutta ja tottumusta pohtia vuorovaikutuksellisesti omaan elämään ja rikollisuuteen liittyviä kysymyksiä (vrt. Kyngäs 2000). Pieni osa tämän tutkimuksen vangeista oli tässä suhteessa samanlaisia kuin Kyngäksen tutkimuksen vangit. Heidän reflektiivinen kykynsä oli muita vankeja vähäisempi, joka näkyi myös haastatteluissa. Suurin osa vangeista oli kuitenkin sellaisia, jotka keskustelivat mielellään omista asioistaan. Tämä koski myös yksityiselämään kuuluvia asioita kuten parisuhteita. Nämä vangit olivat avoimuudessaan samantapaisia kuin Knuutin (2007, 50) tutkimuksessa.

Haastattelujen edetessä opin asettamaan enemmän ja vähemmän täsmäntäviä kysymyksiä saadakseni haluamani tiedot. Tässä minua auttoi etukäteen laatimani teemarunko, joka auttoi haastattelujen jäsentämisessä ja kohdentamisessa. En antanut teemarungon kuitenkaan sitoa liikaa keskustelua. Noudatin tässä Atkinsonin (1998, 31–32) käytännön haastattelutilanteita koskevaa neuvoa. Hänen mukaansa haastattelijan tulee intuitiivisesti huomata, milloin etukäteen suunnitellusta temasta on syytä irrottautua ja antaa haastateltavien vapaasti assosioiden kertoa itselleen tärkeistä elämänvaiheista. Arvidssonin (1998, 26) mukaan yleinen menettely elämäkerrallisissa haastatteluissa on, että ne sisältävät vaihtelevasti kronologisia ja kuvaavia jaksoja. Elämänkulku kuvataan karkean kronologisen rakenteen (lapsuus, nuoruus, koulunkäynti, työ, perheenperustaminen) puitteissa, jossa jokaista elämänvaihetta syvennetään tarkemmalla narratiivisella kuvauksella.

Rohkaisin vankeja kertomaan enemmän elämästään ja rikollisuudestaan yksityiskohtaisempien narratiivien avulla erityisesti sellaisissa tilanteissa, jotka olivat heidän elämäkulkunsa kannalta tärkeitä murrosvaiheita. Useimmat vangit kertoivat mielellään esimerkiksi kouluun, tarkkailuluokkaan tai koulukotiin liittyvistä kokemuksistaan sekä elämäntyylistään. Tällaisten kertomusten avulla vangit pystyivät omakohtaisemmin valaisemaan elämäntapansa rutiinotoimintoja sekä ennen kaikkea sitä, mikä merkitys toiminnalle tuossa vaiheessa oli heille (vrt. Plummer 2007, 400)

Haastattelujen saamista suhteellisen kivuttomasti edesauttoi se, että ne suoritettiin laitosympäristössä. Poisjäämisiä tai myöhästymisiä ei tämän takia ilmennyt. Toisaalta voidaan kysyä, haittasiko laitosympäristö olennaisen tiedon saamista. Legardin ym. (2007, 144–145) mukaan haastattelujen puitteiden luomisessa on tärkeää se, millaisen vaikutelman onnistuu tekemään ensi hetkestä lähtien. Tähän ei ole oikeastaan mitään nyrkkisääntöä. Tärkeätä on kuitenkin se, että haastateltavat tuntevat olevansa kotonaan niin, että heillä on eräänlainen kotikenttä.

En huomannut laitosympäristön tässä mielessä haitanneen haastattelujen suorittamista. Vangeilla oli tässä suhteessa kotikenttä, joka loi tulkintani mukaan hyvän lähtökohdan haastattelujen suorittamiselle. Tässä auttoi osaltaan myös se pohjustava työ, jota vankilan henkilökunta oli tehnyt vankien keskuudessa. Myöskään oma asemani Rikosseuraamusviraston virkamiehenä ei intuitiivisen tuntemukseni mukaan haitannut haastatteluja niin, että niistä olisi tullut liian jäykkiä tai varauksellisia. Haastattelutilanteissa vangit unohtivat asemani ja suhtautuivat minuun käytännössä enemmän ulkopuolisena tutkijana, jonka kanssa he

jakoivat kokemuksiin. Tällä tavalla haastatteluissa päästiin käsittelemään myös yksityiselämään liittyviä emotionaalisesti arkaluontoisia aiheita.

Analyysi

Aineiston analyysissä pyrittiin noudattamaan laadullisen aineiston analyysissä yleisesti sovellettuja periaatteita (Silverman 2000, 120–122). Keskeistä on analyysin aloittaminen jo aineiston keruun vaiheessa sekä aineistoon sitoutuneisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että analyysin avulla tehdyt päätelmät ovat aineistosta eivätkä sille ulkopuolisesta teoriasta lähtöisin (Strauss & Corbin 1998, 23–24). Analyysi suositellaan tehtäväksi hierarkkisen mallin mukaan nousemalla ”rappusia pitkin korkeammalle abstraktiotasolle” (Miles & Huberman 1994, 224). Tällä estetään se, että tutkija ei ryhdy välittömästi tekemään aineistosta teoreettisempia johtopäätöksiä ikään kuin ”mutkat suoristaen”. Analyysin jokaisesta vaiheesta on pystyttävä näyttämään, miten seuraavaan vaiheeseen on päästy ja mitkä tekijät aineistosta ovat vaikuttaneet tehtyihin päätelmiin. (Spencer ym. 2007, 213.)

Aineiston analyysi suoritettiin soveltuvin osin yllä esitetyn hierarkkisen logiikan mukaisesti. Tällä tavalla haluttiin turvata myös tutkimuksen aineistolähtöisyys, vaikka se ei perustukaan grounded theory -menetelmälle. Analyysia varten aineisto koodattiin teemojen mukaisesti (aineiston järjestely). Tämän jälkeen aineistosta tehtiin teemottaiset yhteenvedot (aineiston kuvaus). Yhteenvedojen pohjalta tehtiin kehityskulkua selittävät elämänkulkuteoreettiset mallit (aineiston selittäminen ja johtopäätökset). (Spencer ym. 2007, 213, Ritchie ym. 2007, 229.)

Koodaus aloitettiin siirtämällä primaariaineistona olevat litteroidut haastattelut ATLAS 5 ohjelmaan luotuun hermeneuttiseen yksikköön. Aineistoa oli jo tätä ennen analysoitu alustavasti tekemällä merkintöjä haastattelujen aikana esiin nousseista teemoista. Aineistosta oli jo tässä vaiheessa alkanut muodostua alustava käsitys siitä, millaisia kertomustyyppisiä sieltä erottuisi.

Koodauksessa ongelmaksi muodostuikin sen vaatima tarkkuus. Mitä tekstistä pitää ottaa mukaan ja mitä jättää pois? Strauss ja Corbin (1998, 102) korostavat koodauksen merkitystä osana aineistolähtöistä teorianmuodostusta. Koodaus pitää tehdä tarpeellisella yksityiskohtaisuudella käymällä aineisto huolellisesti läpi ja antamalla sieltä nouseville teemoille substantiivisia, aineistolähtöisiä nimiä.

Koodauksessa päätettiin noudattaa valikoivaa yksityiskohtaisuutta siten, että tutkimuskysymysten ja taustateorian kannalta keskeiset teemat huomioitaisiin alusta lähtien. Ritchie ym. (2007, 222) suosittelivat käsiteindeksin laatimista teemaattisesti jäsenneilyn aineiston koodauksen helpottamiseksi. Käsiteindeksiin suositellaan koottavaksi numeroitu luettelo tutkimuksen kannalta keskeisistä teemoista, joihin haastatteluista nousevat aiheet voidaan liittää.

Varsinainen koodaus tehtiin Ritchien ja kumppaneiden suosittelemaa käsiteindeksiä soveltaen. Käsiteindeksi laadittiin koodauksen aikana teemarunkoa hyödyntäen. Käsiteindeksi tarkentui koodauksen aikana. Siitä tuli näin ollen teemarunkoa laajempi. Käsiteindeksin laadinnassa hyödynnettiin nyt elämänkulkuteoreettista käsitteistöä huomattavasti yksityiskohtaisemmin aineistosta esiin nousseiden uusien teemojen pohjalta. Elämänkulkuteoreettista käsitteistöä luonnehdittiin aineistosta nousevilla nimikkeillä esimerkiksi siten, että rutiinotoimintoja kutsuttiin alustavasti hällä väliä -tyylisiksi. (Strauss & Corbin 1998, 102.)

Koodauksen yhteydessä ominaisuuksiltaan ja sisällöltään samanlainen aineisto lajiteltiin yhteen (Spencer ym. 2007, 229). Koodattuja tekstikatkelmia yhdistettiin Atlaksen perhetoimintoa hyödyntäen. Aineistosta muodostettiin sekä laajempia koko elämäntavankuvaavia koodiperheitä sekä näiden sisälle teemakohtaisia perheitä (esimerkiksi institutionaalinen elämäntavankuvaus sekä tämän sisällä sopeutuminen eri instituutioihin). Tällä tavalla saatiin jo alustava käsitys siitä, miten eri tekijät elämäntavankuvauksessa olivat yhteydessä lainvastaisen ja epäsosiaalisen toiminnan kehittymiseen. Tässä yhteydessä turvauduttiin myös Atlaksen superkoodi- eli hakulauseke sekä memo- eli muistiinpanotoimintoihin. Superkoodi mahdollisti tiettyjen keskeisiltä vaikuttavien haastattelukatkelmien tallentamisen hakulausekkeena ja niiden käyttämisen siinä vaiheessa, kun teemoja haluttiin tarkentaa. Memotoimintoa hyödynnettiin tässä siten, että muistiinpanoihin kirjattiin alustavia yleisempiä havaintoja sekä niiden yhteyttä aikaisempiin tutkimuksiin ja teoreettiseen kirjallisuuteen (Strauss & Corbin 1998, 22–23).

Koodauksen jälkeen aineistosta tehtiin yhteenvetoja ja synteesejä keskeisten teemojen suhteen. Yhteenvetojen ja synteesien tarkoituksena oli aineiston tiivistäminen niin, että siitä saadaan irti tutkimuskysymysten kannalta olennainen sisältö kadottamatta kuitenkaan tuntumaa alkuperäisaineistoon (Ritchie ym. 2007, 231).

Teemoja tiivistettiin ja pelkistettiin aineistolähtöisen teoriamuodostuksen jatkuvan vertailun periaatteella niin, että niitä tarkennettiin suhteessa raaka-aineistoon ja samalla myös teoreettiseen kirjallisuuteen (Strauss & Corbin 1998, 80). Aineiston keskeiseksi juoneksi alkoi jo tässä vaiheessa nousta merkityksellisyiden kokeminen suhteessa elämään yleensä. Se heijastui toiminnallisessa suuntautumisessa sekä niissä valinnoissa, joita tavanomaisen ja lainvastaisen sekä epäsosiaalisen elämäntavan välillä tehtiin elämäntavankuvauksen eri vaiheissa.

Aineisto jäseneltiin lopuksi vielä tarkemmin kertomustyypeiksi narratiivisen strukturoinnin avulla. Narratiivisella strukturoinnilla yritetään löytää haastattelujen tapahtumia ja teemoja yhteensitova juoni. (Kvale 1997, 174.) Tämä tehtiin siirtämällä koodausvaiheessa luodut perheet kokoavaan kaavioon Ritchien ym. (2007, 250) yhteensopivien ryhmien linkittämismenetelmää (matched set linkages) hyödyntäen. Kaavion avulla saatiin tarkempi kuva siitä, millä tavalla kertomustyyppit erosivat toisistaan. Kaavion pohjalta identifioitiin kaksi kertomustyyppiä. Nämä olivat: 1) Lapsuudessa ja nuoruudessa alkanut kehitys sekä 2) Aikuisuudessa alkanut kehitys.

Ensimmäisessä kertomustyyppissä oli samantapainen juoni ja narratiivinen rakenne kuin Laubin ja Sampsonin (2003) rikollisuuteen juuttuneissa (*persistent offenders*) sekä rikollisuuden ja tavanomaisen elämäntavan välillä liikkuvissa (*zig-zag criminal careers* tai *intermittent offenders*). Lapsuuden ja nuoruuden riskitekijöiden suhteen heillä oli paljon yhteisiä piirteitä myös Moffittin (1993; 2006) ja muiden kehittymisteoreetikkojen (esim. Nagin ym. 1995) samantyyppisten typologioiden kanssa. Toisessa kertomustyyppissä kuvattiin samantapaista kehitystä, jota on kuvattu myöhään rikollisuralle tulleita (late onset offenders) koskevassa kriminologisessa tutkimuksessa (esim. Eggleston & Laub 2005; Thornberry 2005). Kertomustyyppin pääasialliset teot olivat kuitenkin rattijuopumuksia, joten tältä osin he eivät sopineet yllä oleviin luokituksiin, joissa rikollisuutta käsitellään enemmän koko elämäntapaan liittyvänä kysymyksenä.

Tiedot rikos- ja päihdehistoriasta

Aikuisena alkanut rikosura

Koodinimi	Ikä **)	Sukupuoli	Päärikokset *)	Rang. pituus*)	Kertai- suus	Ykp		Ehdolliset tuomiot	Ikä 1.	Pääasiallinen päihde
						kesken	Ykp		vankilatuomio n alkaessa	
a1	40	mies	törkeä rattijuopumus	2 kk 20 pv	4	2		2	20	olut viina, hasis
a2	39	mies	pahoinpitely, rattijuopumus	5 kk	1	1	1	1	36	olut , viina
a3	44	mies	törkeä rattijuopumus	5 kk	2	4		1	37	olut, viina
a4	53	mies	törkeä rattijuopumus	2 kk	3	3		2	45	olut, viina
a5	38	mies	törkeä rattijuopumus	7 kk	6	1			18	olut, viini, viina
a6	42	mies	törkeä rattijuopumus	5 kk	1	1	1	1	42	olut, viina
a7	46	nainen	törkeä rattijuopumus	4 kk 15 pv	3	2		1	43	olut
a8	51	mies	törkeä rattijuopumus	3 kk	5	3		1	43	viina
a9	51	mies	törkeä rattijuopumus	2 kk 10 pv	6	2	2	1	36	viina, siideri
a10	35	mies	törkeä rattijuopumus, moottorikulkuneuvon käyttövarkaus	3 kk	4	1		1	26	olut, viina

*) Koskee viimeisintä vankeusrangaistusta

***) Ikä haastatteluhetkellä

Tiedot sosiaalisesta tilanteesta

Aikuisena alkanut rikosura

Koodi nimi	Ammattiala	Asuminen lapsuudessa	Opinnot	Asevelvollisuus	Työhistoria	Työtilanne/ viim. vankeus	Perhesiteet/ viimeisin vank.	Aikaisemmat perhesiteet
a1	rakennusala	isovanhempien luona 18-v.	peruskoulu, ammattikoulu	8 kk jääkäri	paljon pitkiä työsuhteita	työpaikka tiedossa	yksinasuva	3 kertaa avo- ja avioliitossa
a2	rakennusala	molemmat vanhemmat 18-v.	Peruskoulu, kaupallinen koulutus	11 kk alikersantti	joitakin pitkiä työsuhteita	työpaikka tiedossa	yksinasuva	avosuhteessa kaksi kertaa
a3	kuljetusala	molempien vanhempien kanssa 18-v.	peruskoulu, ammattikoulu	8 kk lentosotamies	pitkiä ja lyhyitä työsuhteita	työtön	yksinasuva	yksinasuva, kerran naimisissa
a4	tekniikan ala	molempien vanhempien luona 18-v.	peruskoulu, ammattikoulu	8 kk jääkäri	pitkiä ja lyhyitä työsuhteita	työtön	naimisissa	naimisissa
a5	rakennusala	molempien vanhempien kanssa 18-v.	peruskoulu, ammattikoulu	11 kuukautta matruusi	joitakin pitkiä työsuhteita	työpaikka tiedossa	yksinasuva	kerran naimisissa
a6	kaupallinen ala	äidin kanssa 18-v.	Peruskoulu, kaupallinen koulutus	11 kuukautta, vänrikki	joitakin pitkiä työsuhteita	työtön	yksinasuva	2 kertaa avo/avioliitossa
a7	terveydenhuolto- ja sosiaaliala	ottovanhemmat 18-v.	ylioppilas, hoitoalan koulutus		paljon pitkiä ja lyhyitä työsuhteita	työpaikka tiedossa	avoliitossa	neljä kertaa avio-/avoliitossa
a8	rakennusala	molemmat vanhemmat 18-v.	peruskoulu, oppisopimuskoulutus	8 kkk tykkimies	paljon pitkiä ja lyhyitä työsuhteita	työpaikka tiedossa	avioliitossa	
a9	tekniikan ala	äidin kanssa 18-v.	peruskoulu, ammattikoulu	8 kk jääkäri	pitkiä ja lyhyitä työsuhteita	työtön	yksinasuva	kerran naimisissa
a10	rakennusala	äidin kanssa 18-v.	peruskoulu (tarkkailuluokka)	8 kuukautta tykkimies	paljon lyhyitä työsuhteita	työpaikka tiedossa	seurustelee	viisi kertaa avoliitossa

Tiedot rikos- ja päihdehistoriasta

Nuorena alkanut rikosura

Koodinimi	Ikä **)	Sukupuoli	Päärikokset *)	Rang.pituus kk *)	Vankilakerrat	Ykp	Ykp kesken	Ehdolliset tuomiot	Ikä 1. vankilatuomion alkaessa	Pääasiallinen päihde
n1	21	mies	ryöstö	7	3			3	20	amfetamiini, pilvi, lääkkeet
n2	37	mies	varkaus	8	12			2	19	amfetamiini, viina, subutex
n3	47	mies	väärennys, petos	4	11	2	2	2	17	viina, olut
n4	34	mies	varkaus	3	11	1	1		16	amfetamiini, pilvi, viina
n5	38	mies	törkeä rattijuopumus	7	10	2	2	3	16	olut, viina
n6	38	mies	törkeä rattijuopumus, huumausainerikos	8	6	3		4	19	amfetamiini, heroini, viina
n7	26	mies	törkeä rattijuopumus	5	4	1	1	2	20	viina, olut
n8	28	mies	varkaus	4	5			2	21	amfetamiini, pilvi
n9	27	mies	varkaus	5	7			3	19	amfetamiini, heroini, subutex
n10	43	nainen	pahoinpitely varkaus	2	3	1		3	39	amfetamiini, viina
n11	22	mies	varkaus	4	3				19	amfetamiini, viina
n12	45	mies	huumausainerikos virkamiehen väkivaltainen	5	11	2	1	2	20	amfetamiini
n13	30	mies	varkaus	5	9			3	19	amfetamiini, heroini, lääkkeet
n14	38	mies	varkaus, huumausainerikos	8	9			2	18	amfetamiini, viina
n15	39	mies	huumausainerikos, törkeä rattijuopumus	7	9	2	1	2	16	amfetamiini, viina, olut
n16	38	mies	törkeä rattijuopumus, moottorikulkuneuvon käyttövarkaus	6	11			1	17	viina, amfetamiini
n17	24	nainen	pahoinpitely huumausainerikos	5	3			2	20	amfetamiini, viina

Tiedot rikos- ja päihdehistoriasta

Nuorena alkanut rikosura

Koodinimi	Ikä **)	Sukupuoli	Päärikokset *)	Rang.pituus kk *)	Vankila- kerrat	Ykp	Ykp kesken	Ehdolli- set tuomiot	Ikä 1.	Pääasiallinen päihde
									vankila- tuomion alkaessa	
n18	47	mies	törkeä rattijuopumus huumausainerikos	6	16			2	19	viina, olut, amfetamiini
n19	35	mies	varkaus	1	10	1	1	3	18	viina, amfetamiini
n20	23	mies	kätkemisrikos, huumausaineen käyttö, pahoinpitely	4	3	1		2	21	viina, olut, pilvi
n21	33	mies	törkeä rattijuopumus huumausainerikos	4	5	1	1	1		amftemiini, heroini, subutex

*) Koskee viimeisintä vankeusrangaistusta

**) Ikä haastatteluhetkellä

Tiedot sosiaalisesta tilanteesta

Nuorena alkanut rikosura

Koodin imi	Ammattiala	Asuminen lapsuudessa	Lastensuojelu- toimenpiteet	Opinnot	Asevelv.	Työhistoria	Työtilanne viimeisin vankeus	Perhesiteet /viim.vankeus	Aik. perhesiteet
n1	opiskelija	tädin ja miesystävän luona 11-v.	laitos, perhehoito, lastenpsykiatria	Peruskoulu (tarkkailuluokka,koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	avosuhte	tilapäisiä seurustelu- suhteita
n2	rakennusala	äidin kanssa 11-v.	lastenpsykiatria, laitos	Peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti). Ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	elää yksin	ei vakituisia parisuhteita
n3	rakennusala	äidin kanssa 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työkyvyttö- myyseläke	elää yksin	kolme eroa/avo- tai aviosuhde
n4	ei ammattia	isovanhempien luona 10-v.	laitos- ja perhehoito	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	ei vakituisia parisuhteita
n5	kuljetusala	äidin luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	elää yksin	neljä eroa/avo- tai aviosuhde
n6	tekniikan ala	äidin luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	8 kuukautta jääkäri	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	elää yksin	kolme eroa/avo- tai aviosuhde
n7	tekniikan ala	äidin ja isän luona 12-v.	laitossijoituksia	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työkyvyttö- myyseläke	seurustele	ei vakituisia parisuhteita
n8	ei ammattia	äidin luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	6 kuukautta tykkimies	Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	
n9	ei ammattia	sukulaisten luona 10-v.	laitos- perhehoito, lastenpsykiatria	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	useita lyhyitä seurustelu- tai parisuhteita
n10	ei ammattia	äidin luona 10-v.	laitossijoituksia, lastenpsykiatria	peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt		Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	yksi avioero
n11	ei ammattia	äidin luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	6 kuukautta jääkäri	puoli vuotta työelämässä	työtön	elää yksin	

Tiedot sosiaalisesta tilanteesta

Nuorena alkanut rikosura

Koodin imi	Ammattiala	Asuminen lapsuudessa	Lastensuojelu- toimenpiteet	Opinnot	Asevelv.	Työhistoria	Työtilanne viimeisin vankeus	Perhesiteet /viim.vankeus	Aik. perhesiteet
n12	palveluala	äidin ja isän luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu	11 kuukautta matruusi				
n13	palveluala	sukulaisten luona 8-v..	laitossijoituksia	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	useita lyhyitä seurustelu- tai parisuhteita
n14	ei ammattia	äidin ja isäpuolen luona 15-v		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	avosuhte	pidempi avosuhte
n15	ei ammattia	äidin ja isäpuolen luona 15-v	laitossijoituksia	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	seurustelee	lyhyitä seurustelusuhhteita
n16	rakennusala	äidin luona 18-v.		peruskoulu, muurarin oppisopimuskoulutus	8 kuukautta korpraali	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	elää yksin	
n17	ei ammattia		laitossijoitus 18-v.	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti)		Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	satunnaisia suhhteita
n18	rakennusala	isän ja äidin luona 14 v.	laitossijoituksia	peruskoulu (tarkkailuluokka, koulukoti)	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	avosuhte	avoliitossa kolme kertaa
n19	tekniikan ala	isovanhempien luona 11-v.	laitossijoituksia, perhekoti	peruskoulu suorittamatta (tarkkailuluokka, koulukoti)	suorittamatta	Ei työhistoriaa	työtön	elää yksin	satunnaisia suhhteita
n20	ei ammattia	äidin luona 15-v.	laitossijoituksia	peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	6 kuukautta jääkäri	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	avosuhte	satunnaisia suhhteita
n21	ei ammattia	äidin luona 18-v.		peruskoulu (tarkkailuluokka) ammattikoulu keskeytynyt	suorittamatta	sekalaisia tilapäistöitä	työtön	avosuhte	kolme avoliittoa

KIRJALLISUUS

- Aaltonen, Mikko & Kivivuori, Janne (2009). Yksilökohtaiset ominaisuudet, syrjäytyminen ja rikollisuus. Teoksessa Janne Kivivuori (toim.): Nuorten syrjäytyminen ja rikollisuus. Suomessa tehdyn tutkimuksen ja sen katvealueiden kartoitusta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 94, Helsinki.
- Agnew, Robert (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology* 30 (1), 47–87.
- Agnew, Robert (2006). *Pressured into crime: An overview of General Strain Theory*. Los Angeles, Calif.: Roxbury Publishing.
- Agnew, Robert & Brezina, Timothy & Wright, John Paul & Cullen, Francis T. (2002). Strain, Personality Traits, and Delinquency: Extending General Strain Theory. *Criminology* 40:1, 43–71.
- Andry, Robert G. (1963). *The short-term prisoner. A study in forensic psychology*. London: Stevens & Sons
- Archer, Margaret S. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Arnold, Andrew (1971). Inside Pentonville. Tackling the problem of short-term imprisonment. *Prison Service Journal* N° 4, 13–17.
- Aromaa, Kauko (1981). Varkaan ammatti ja sen tuki-instituutiot. Kirjallisuuteen ja Lahdessa tehtyihin haastatteluihin perustuva tutkimus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 57, Helsinki.
- Arthur, Sue & Nazroo, James (2007). *Designing Fieldwork Strategies and Materials*. Teoksessa Ritchie, Jane & Lewis, Jane (Eds) *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Los Angeles ym.: Sage.
- Arvidsson, Alf (1998). *Livet som berättelse. Studier i levnadshistoriska intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Atkinson, Robert (1998). *The Life Story Interview. Qualitative Research Methods* 44. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Baron, Stephen & Hartnagel, Timothy F. (1998). Street Youth and Criminal Violence. *Journal of Research in Crime and Violence* 35 (2), 166–192.
- Beaver, Kevin N. & Delisi, Matt & Vaughn, Michael G. & Wright, John Paul & Boutwell, Brian B. (2008). The Relationship between Self-Control and Language: Evidence of a Shared Etiological Pathway. *Criminology* 46:4, 939–970.
- Bernsten, Karen & Christiansen, Carl O. (1954). The resocialization of short-term offenders (with special refernce to the Danish prison system). *Revue Internationale de politique criminelle*, N° 6, 25–39.
- Bernsten, Karen & Christiansen, Carl O. (1966). A resocialization experiment with short- term offenders. *Scandinavian Studies in Criminology*, 35–56.
- Blokland, Arjan & Nieuwbeerta, Paul (2006). Introduction. Teoksessa Blokland, Arjan & Nieuwbeerta, Paul (Eds): *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime*. The Hague: Bju Legal Publishers, 13–28.
- Bondeson, Ulla (1974). *Fången i fångsamhället. Socialisationsprocesser vid ungdomsvårdsskola, ungdomsfängelse, fängelse och internering*. Malmö: P.A. Nordstedts & söners förlag.

- Bottoms, Anthony & Shapland, Joanna & Costello, Andrew & Holmes, Deborah & Muir, Grant (2004). Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for Empirical Study. *The Howard Journal* 43 (4), 368–389.
- Bottoms, Anthony & Shapland, Joanna & Costello, Andrew & Holmes, Deborah & Muir, Grant (2004). Towards Desistance: Theoretical Underpinnings for Empirical Study. *The Howard Journal* 43 (4), 368–389.
- Bouffard, Jeffrey A. & Bergeron, Lindsey E. (2006). Reentry Works: The Implementation and Effectiveness of a serious and Violent Offender Reentry Initiative. *Journal of Offender Rehabilitation* 44 (2/3), 1–29.
- Bouffard, Leana Allen & Laub, Joh H. (2004). Jail or the army: does military service facilitate desistance from crime. Teoksessa Shadd Maruna & Russ Immarigeon (Eds): *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Cullompton; Willan, 129–179.
- Bourdieu, Pierre (1980). Le capital social. Notes provisoires. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 31, 1–3.
- Buchanan, Julian (2004). Missing links? Problem drug use and social exclusion. *Probation Journal* 51(4), 387–397.
- Burke, Lol & Mair, George & Ragonese, Ester (2006). An evaluation of service provision for short-term and remand prisoners with drug problems. *Probation Journal* 53 (2), 109–123.
- Burnet, Ros (2004). To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders. Teoksessa Shadd Maruna & Russ Imarigeon (Eds): *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Cullompton: Willan, 152–180.
- Burton, Werner S. Jr. & Cullen, Francis T. & Evans, David & Dunaway, Gregory (1994). Reconsidering Strain Theory: Operationalization, Rival Theories, and Adult Criminality. *Journal of Quantitative Criminology* 10 (3), 213–239.
- Caldwell, Linda L. & Smith, Edward A. (2007). Leisure as a context for youth development and delinquency prevention. Teoksessa France, Alan & Homel, Ross (Eds): *Pathways and Crime Prevention. Theory, policy and practice*. Cullompton: Willan, 271–297.
- Clemmer, Donald (1958 [1940]). *The Prison Community*.
- Coleman, James S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, 95–120.
- Colvin, Mark & Cullen, Francis T. & Ven, Thomas Vander (2002). Coercion, Social Support, and Crime: an emerging theoretical consensus. *Criminology* 40 (1), 20–42.
- Colvin, Mark (2007). Applying Differential Coercion and Social Support Theory to Prison Organizations: The Case of the Penitentiary of New Mexico. *The Prison Journal* 87 (3), 367–387.
- Cullen, Francis T. & John Paul Wright & Mitchell B. Chamlin (1999). Social Support and Social Reform: A Progressive Crime Control Agenda. *Crime & Delinquency*, 188–207.
- Darling, Nancy. & Steinberg, Laurence (1993). Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*, 113, 487–496.
- Denzin, Norman K. (1997). *Interpretative Biography: Ethnographic Practices for the 21st Century*. London: Sage.
- Dingwall, Gavin (2005). *Alcohol and Crime*. Cullompton: Willan.

- Eggleston, Elaine P. & Laub, John H. (2005). The onset of adult offending. A neglected dimension of the criminal career. *Journal of Criminal Justice* 30 (6), 603–622.
- Elder, Glen H., Jr (1985). *Perspectives on the Life Course*. Teoksessa Glen H. Elder Jr (Ed.): *Life course dynamics*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 23–49.
- Elder, Glen H. Jr (1986). Military Times and Turning Points in Men's Lives. *Developmental Psychology*, 22 (2), 233–245.
- Elder, Glen H., Jr (1998). "The Life Course as Developmental Theory." *Child development* 69(1), 1–12.
- Eley, Susan (2007). Job Searching with A History of Drugs and Crime. *The Howard Journal* 46 (2), 162–175.
- Ellonen, Noora & Kääriäinen, Juha & Salmi, Venla & Sariola, Heikki (2008). Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 17/2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantaja 87, Tampere.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998). What is Agency? *American Journal of Sociology* 103 (4), 962–1023.
- Farrall, Stephen & Bowling, Benjamin (1999). Structuration, Human Development and Desistance from Crime. *British Journal of Criminology* 39 (2), 253–268.
- Farrall, Stephen & Calverley, Adam (2006). *Understanding desistance from crime. Emerging theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Berkshire, UK.: Open University Press.
- Farrington, D. P. & Jolliffe, D. & Loeber, R. & Stouthamer-Loeber, M. & Kalpb, L.M. (2001). The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boy's delinquency. *Journal of Adolescence*, 24(5), 579–596.
- Farrington, David P. (2005). Introduction to integrated developmental and life-course theories of offending. Teoksessa Farrington, David P. (Ed.): *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transaction Publishers, 1–14.
- Farrington, David (2007). 'Childhood Risk Factors and Risk-Focused Prevention' in M. Maquire, R. Morgan and R. Reiner (Eds): *The Oxford Handbook of Criminology*, 4th edn. Oxford: Oxford University Press.
- Fitzgerald, Kevin (1996). *Short Term Prisoners. Throughcare Provision and the Probation Service*. Staffordshire, UK: Trentham Books Ltd.
- Giele, Janet Z. & Elder, Glenn, H. Jr. (1998). Life Course Research. Development of a Field. Teoksessa Giele, Janet Z. & Elder, Glenn H. Jr. (Eds): *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 5–27.
- Giordano, Peggy C. & Cernkovich, Stephen A. & Rudolph, Jennifer L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation, *American Journal of Sociology* 107, 990–1064.
- Glaser, Barney & Strauss, Anselm H. (1967). *Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Glaser, Barney G & Strauss, Anselm L. (1999). *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. New York: Aldine de Gruyter.

- Goffman, Erving (1961). *Asylums. Essays on the Social Situations of Mental Patients and Other Inmates*. New York ym.: Aldine.
- Goodknow, Jacqueline J. (2007). Adding social contexts to developmental analyses of crime prevention. Teoksessa France, Alan & Homel, Ross (Eds): *Pathways and Crime Prevention. Theory, policy and practice*. Cullompton: Willan, 51–83.
- Gottfredson, Michael R., & Hirschi, Travis (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, calif.: Stanford University Press.
- Goulding, Dot (2007). *Recapturing Freedom: Issues relating to the release of long-term prisoners into the community*. Sydney: Hawkins Press.
- Graham, Kathryn, West, P. (2001). Alcohol and Crime: examining the link. Teoksessa Heather, Nick & Peters, Timothy, Stockwell, Tim (Eds) *International Handbook of Alcohol Dependence and Problems*. Chichester: John Wiley and Sons, 439–470.
- Greve, Werner (2003). Imprisonment of Juveniles and Demands for Developmental Research. *Applied Developmental Science* 5 (1), 21–36
- Gubrium, John F. & Holstein, James A. (1997). *The New Language of Qualitative Method*. New York: Oxford University Press.
- Halpern, David (2005). *Social Capital*. Cambridge UK: Polity Press.
- Harris, N. & Walgrave, L. & Braithwaite, J. (2004). Emotional dynamics in restorative conferences. *Theoretical Criminology* 8:2, 191–210.
- Harrison, Karen (2006). Community Punishment or Community Rehabilitation: Which is the Highest in the Sentencing Tariff? *The Howard Journal* 45 (2), 141–158.
- Heinonen, Anne (1998). Teräsmies ja kävelevä hyypiö. *Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu* 2/98, Helsinki.
- Heinonen, Olavi (2002). Kriminaalipolitiikan kehityskaaria. Teoksessa Olavi Heinonen & Pekka Koskinen & Tapio Lappi-Seppälä & Martti Majanen & Kimmo Nuotio & Ari-Matti Nuutila & Jukka Rautio (toim.): *Rikosoikeus*. Helsinki: WSOY Lakitieto. 85–95.
- Heyl, Barbara Sherman (2007). Ethnographic Interviewing. Teoksessa Atkinson, Paul & Coffey, Amanda & Delamont, Sara & Lofland, John & Lofland, Lyn (Eds.): *Handbook of Ethnography*. Los Angeles ym.: Sage, 370–381.
- Hirschi, Travis (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hobbs, Dick (2007). Ethnography and the Study of Deviance. Teoksessa Paul Atkinson & Amanda Coffey & Sara Delamont & John Lofland & Lyn Lofland (Eds): *Handbook of Ethnography*. Los Angeles ym.: Sage, 204 – 219.
- Homel, Ross (1993). Drivers Who Drink and Rational Choice: random Breath Testing and the Process of Deterrence. Teoksessa Clarke, Ronald V. & Felson, Marcus (Eds) *Routine Activity and Rational Choice. Advances in Criminological Theory*. Vol 5. New Brunswick: Transaction Publishers, 59–84.
- Honkatukia, Päivi & Suurpää, Leena (2007). Nuorten miesten monikulttuurinen elämäntilanne ja rikollisuus. *Oikeuspliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu* 232. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisu 80. Helsinki.

- Jahnukainen, Markku (2004). Koulukodissa ja koulukodin jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Aiheita 29/2004. Helsinki: Stakes.
- Johnson, Burke & Turner, Lisa A. (2003). Data Collection Strategies in Mixed Methods Research. Teoksessa Abbas Tashakkori & Charles Teddlie (Eds): Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research. London and New Delhi: Thousand Oaks, 297–319.
- Johnson, Robert (1996). Humane prisons: a call for decency in conservative times. *Corrections Today* 58 (4), 130–132.
- Johnson, Robert (2002). *Hard Time: Understanding and reforming the Prison*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Junninen, Mika (2006). *Adventurers and Risk-Takers: Finnish professional criminals and their organizations in the 1990s cross-border criminality*. European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations. Publication Series No. 47, Helsinki.
- Järvinen, Saija (1992). *Pilveä, puntteja ja päiväunia*. 2. painos. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki.
- Karsikas, Vuokko (2005). Selvin päin olosta tulee hyvä fiilis. Pähdeongelmaisten vankien voimaantumisen. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja* 3/2005. Helsinki.
- Katz, Jack (1988). *Seductions of Crime*. New York: Basic Books.
- Kazemian, L. (2007). Desistance from Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 23:5, 5–27.
- Killias, Martin & Aebi, Marcelo & Ribeaud, Denis (2000). Does Community Service Rehabilitate better than Short-term Imprisonment?: Results of a Controlled Experiment. *The Howard Journal* 39(1), 40–57.
- Kinnunen, Aarne (1996). Isännät, rengit ja pokat. Huumemarkkinat ja oheisrikollisuus Helsingissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 133, Helsinki.
- Kivivuori, Janne (1992). Varas varkaana. Tutkimus varkaan itseymmärryksen kulttuurisista ehdoista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 114, Helsinki.
- Kivivuori, Janne (2007a). *Delinquent Behaviour in Nordic Capital Cities*. Scandinavian Research Council for Criminology & National Research Institute of Legal Policy, Publication 227, Helsinki.
- Kivivuori, Janne (2007b). Crime by Proxy. Coercion and Altruism in Adolescent Shoplifting. *British Journal of Criminology* 47:5, 817–833.
- Kivivuori, Janne (2008). *Rikollisuuden syyt*. Nemo, Helsinki.
- Kivivuori, Janne & Honkatukia, Päivi (2006). Nuorten rikollisuuden ja sen kontrollin kehityssuuntia. Teoksessa Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.): Nuorisoriikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221, Helsinki.
- Knuuti, Ulla (2007). Matkalla marginaalista valtavirtaan? Huumeiden käytön lopettaneiden elämäntapa ja toipuminen. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisuja 1/2007. Helsinki: Yliopistopainokustannus.
- Koskinen, Pekka (2008). *Rikosoikeuden perusteet*. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

- Kristiansen, Arne (1999). Fri från narkotika. Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare. Institutionen för socialt arbete Nr 28. Umeå: Umeå Universitet.
- Kuula, Tarja & John Pitts & Matti Marttunen (2006). Nuoret laitoksissa Suomessa ja Englannissa (316–340): Teoksessa. Päivi Honkatukia & Janne Kivi-vuori (toim.): Nuorisoriikollisuus. Määrät, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Helsinki
- Kvale, Steinar (1997). Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur.
- Kyngäs, Margit (2000). Vankeus miehen elämäkulussa. Acta Universitatis Lapponiensis 36, Rovaniemi.
- Kääriäinen, Juha (1994). Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus, Helsinki.
- Laitinen, Jouko (2002). Vankeinhoidon organisaatio. Teoksessa Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.): Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/2002. Helsinki: Tietosanoma Oy, 21–25.
- Langton, L. (2006). Low self-control and parole failure: An assessment of risk from a theoretical perspective. *Journal of Criminal Justice* 34, 469–478.
- Lappi-Seppälä (1982). Teilipyörästä terapiaan – piirteitä rangaistusjärjestelmän historiasta. Vankeinhoidon historiaprojektin julkaisu 9. Helsinki: Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1998). Kriminaalipolitiikka-rikosoikeuspolitiikka. *Lakimies* 8, 1285–1308.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000). Rikosten seuraamukset. Helsinki: WSOY-Lakitieto Oy.
- Laub, John H. & Sampson, Robert J. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- LeBel, Thomas & Ros Burnett & Shadd Maruna & Shawn Bushway (2008). The 'Chicken and Egg' of Subjective and Objective Factors on Desistance from Crime. *European Journal of Criminology* 5(2), 131–159.
- Legard, Robin & Keegan, Jill & Ward, Kit (2007) *In-depth Interviews*. Teoksessa Ritchie, Jane & Lewis, Jane (Eds): *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Los Angeles ym.: Sage, 139–169.
- Lehmikoski, Tiina (1989). Vallattomat vangit. Useampikertaisten omaisuusrikollisten haastattelututkimus Helsingin keskusvankilassa. Vankeinhoidon koulutuskeskus, Helsinki.
- Levinas, Emmanuel (1974). *Totalité et infini: essai sur l'extériorité*. La Haye: Martinus Nijhoff.
- Levis, Sam & Maguire, Mike & Raynor, Peter & Raybould, Steve & Rex, Andrew (2003). *The resettlement of short – term prisoners: an evaluation of seven Pathfinders*. RDS Occasional Paper No 83. London: Home office. Research, Development and Statistics Directorate.
- Linderborg, Henrik (2001). *Brott och straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

- Linderborg, Henrik (2006). Tukihenkilö yhdyskuntapalvelun suorittajien apuna. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (6), 646–652.
- Lindgren, May & Jensen, Jimmy & Dalteg, Arne & Wirsén Meurling, Ann & Ingvar, David H. & Levander, Sten (2002). Dyslexia and AD/HD among Swedish Prison Inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 3:1, 84–95.
- Maquire, Mike & Raynor, Peter (1997). The Revival of Throughcare: Rhetoric and Reality in Automatic Conditional Release. *The British Journal of Criminology* 37(1), 1–14.
- Marttunen, Martti (2008). Nuorisirikosoikeus. Alaikäisten rikosseuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236.
- Mathiesen, Thomas (1965). *The Defences of the Weak: A Sociological Study of a Norwegian Correctional Institution*. London: Tavistock.
- McDonald, Robert (2007). Social Exclusion, youth transitions and criminal careers: five critical reflections on 'risk'. Teoksessa France, Alan & Homel, Ross (Eds): *Pathways and Crime Prevention. Theory, policy and practice*. Cullompton: Willan, 110–127.
- McIvor, Gill (1992). *Sentenced to Serve. The Operation and Impact of Community Service by Offenders*. Aldershot: Gover.
- McIvor, Gill (1993). Community Service by Offenders. How Much Does the Community Benefit? *Research on Social Work Practice* 3 (4), 385–403.
- McIvor, Gill (1995). CSOs Succeed in Scotland. Teoksessa Tonry, Michael & Hamilton, Kate (Eds): *Intermediate Sanctions in Overcrowded Times*. Boston: Northeastern University Press.
- McNeill, Fergus (2004). Desistance, Rehabilitation and Correctionalism: Developments and prospects in Scotland. *The Howard Journal* 43 (4), 42–436.
- McNeill, Fergus (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology and Criminal Justice* 6 (1), 39–62.
- Mellow, Jeff & Christian, Johanna (2008). A Content Analysis of Reentry Guides for Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*. 47 (4), 339–355.
- Mielonen, Jani (1993). Teurastajan poika. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3/1993, Helsinki.
- Miles, Matthew B. & Huberman, Michael (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. London: Sage.
- Mohell, Ulla & Jussi Pajuoja (2006). Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Moffitt, Terry E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674–701.
- Moffitt, Terry E. (1994). Natural histories of delinquency. Teoksessa Weitekamp, Elmar G.M. & Kerner, Hans-Jürgen (Eds): *Cross-National Longitudinal Research on Human Development and Criminal Behavior*. Dordrecht: Kluwer, 3–61.
- Moffitt, Terrie E, & Caspi, Avshalom & Rutter, Michael & Silva, Phil A. (2002). *Sex Differences in Antisocial Behaviour*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Moffitt, Terry E. (2006). Life-course persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. Teoksessa Cicchetti, Dante & Cohen, Donald J. (Eds): *Developmental Psychopathology* (2nd ed.). New York: Wiley, 11–54.
- Morizot, Julien & Le Blanc, Marc (2007). Behavioral, Self, and Social Control Predictors of Desistance From Crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 23:1, 50–71.
- Morris, Pauline (1965). *Prisoners and their families*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Mulvey, Edward P. & Steinberg, Laurence & Fagan, Jeffrey & Gauffman, Elizabeth & Piquero, Alex R. & Chassin, Laurie & Knight, George P. & Brame, Robert & Schuber, Carol A. & Hecker, Thomas & Losoya, Sandra H. (2004). Theory and Research on Desistance from Antisocial Activity among Serious Adolescent Offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice* 2 (3), 213–236.
- Myhrberg, Pertti (2002) Rangaistusten täytäntöönpano. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.): *Vankeinhoidon perusteet*. Helsinki: Tietosanoma Oy, 49–77.
- Nagin, Daniel S. & Farrington, David & Moffitt, Terrie E. (1995) Life-Course Trajectories of Different Types of Offenders. *Criminology* 33 (1), 111–139.
- Nilsson, Anders (2002). Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar. Kriminologiska Institutionen, Stockholms Universitet. Avhandlingsserie nr 8, Stockholm.
- Paternoster, Raymond & Dean, Charles W. & Piquero, Alex & Mazerolle, Paul & Brame, Robert (1997). Generality, Continuity, and Change in Offending. *Journal of Quantitative Criminology*, 13(3), 231–266.
- Pettus, Carrie A. & Severson, Margaret (2006). Paving the Way for Effective Reentry Practice: The Critical Role and Function of the Boundary Spanner. *The Prison Journal* 86 (2), 206–229.
- Piquero, Alex R. (2004). Somewhere between persistence and desistance: the intermittency of criminal careers. Teoksessa Shadd Maruna & Russ Immarigeon (Eds): *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Cullompton: Willan, 102–125.
- Piquero, Alex R. & Moffitt, Terrie E. & Wright, Bradely E. (2007). Self-Control and Criminal Career Dimensions. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 23:1, 72–89.
- Pitkäsilta, Nikki (1991). *Kujakatit*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1991, Helsinki.
- Plummer, Ken (2007). The Call of Life Stories in Ethnographic Research. Teoksessa Paul Atkinson & Amanda Coffey & Sara Delamont & John Lofland & Lyn Lofland (Eds): *Handbook of Ethnography*. Los Angeles ym.: Sage, 395–406.
- Polkinghorne, Donald E. (1988). *Narrative knowing and human sciences*. Albany: State University of New York.
- Pollner, Melvin & Emerson, Robert M. (2007). Ethnomethodology and Ethnography. Teoksessa Paul Atkinson & Amanda Coffey & Sara Delamont & John Lofland & Lyn Lofland (Eds): *Handbook of Ethnography*. Los Angeles ym.: Sage, 119–135.

- Power, C. & Stansfeld, S. A. & Matthews, S. & Manor, O. & Hope, S. (2002). Childhood and adulthood risk factors for socio-economic differentials in psychological distress: evidence from the 1958 British birth cohort. *Social Science & Medicine* 55, 1989–2004.
- Priestley, Philip (1970). *The Problem of Short-term Prisoner*. London: NACRO.
- Pulkkinen, Minna-Leena & Aaltonen, Jukka (2003). Sence of Agency in narrative processes of repeatedly convicted drunk drivers. *Counselling Psychology Quarterly* 16 (2), 145–159.
- Pösö, Tarja (1993). Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä. *Acta Universitatis Tamperensis*. Ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004). Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Tutkimuksia* 133. Helsinki: Stakes.
- Rantanen, Elisa & Vehviläinen, Jukka (2007). Kannattavaa opiskelua? – Opintojen keskeyttäminen ammatillisissa oppilaitoksissa. Opetushallitus (ESR). Helsinki.
- Reitz, Ellen & Deković, Maija & Meijer, Anne Marie (2006). Relations between parenting and externalising and internalizing problem behaviour in early adolescence: Child behaviour as moderator and predictor, in Arjan Blokland and Paul Nieuwebeerta (Eds): *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime. A Review of Contemporary Dutch Research*. Hague 2006: BJu Legal Publishers, 147–162.
- Rex, Sue (2002). Re-inventing community penalties: the role of communication. Teoksessa Rex, Sue & Tonry, Michael (Eds): *Reform and Punishment. The Future of Sentencing*. Willan, Cullompton.
- Rex, Sue (2005). *Reforming Community Penalties*. Cullompton, UK, Willan.
- Richards, Stephen S. & Richard S. Jones (2004). Beating the perpetual incarceration machine: overcoming structural impediments to re-entry. Teoksessa Shadd Maruna & Russ Immarigeon (Eds): *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Cullompton: Willan, 201–231.
- Ritchie, Jane & Spencer, Liz & O'Connor, William (2007). Carrying out Qualitative Analysis. Teoksessa Jane Ritchie & Jane Lewis (Eds): *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*, 219–262.
- Robinson, Gwen (2008). Late-modern rehabilitation: The evolution of a penal strategy. *Punishment and Society* 10 (4), 429–445.
- Rodger, John J. (2008). *Criminalising Social Policy. Anti-social behaviour and welfare in a de-civilised society*. Cullompton: Willan Publishing.
- Ruckenstein, Minna & Teppo, Annika (2005). Vankien väliset valtasuhteet ja väkivallan pelko suljetussa vankilassa. *Rikoseuraamusviraston julkaisuja* 1/2005.
- Ruotsalainen, Jarno (2006). Kuntouttava vankityö. Selvitys työhön kuntouttamisen roolista vankeinhoidossa. *Kriminaalihuollon tukisäätiön julkaisuja* 2/2006. Helsinki.
- Räsänen, Olavi (1995). Ulkopuolinen. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 5/1995, Helsinki.
- Salmi, Venla (2008). Nuorten miesten rikoskäyttäytyminen 1962 ja 2006. Rikollisuuden kehitys itse ilmoitetun rikollisuuden kyselyjen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 235, Helsinki.

- Salmi, Venla (2009). Nuoret seurusteluväkivallan uhreina. Teoksessa Venla Salmi (toim.): Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Nuorisori-kollisuuskyselyiden tuloksia 1995–2008. Oikeuspoliittisen tutkimuslaih-toksen tutkimuksia 246, Helsinki.
- Salmi, V. & Kivivuori, J. (2006). The Association between Social Capital and Juvenile Crime: The Role of Individual and Structural Factors. *European Journal of Criminology* 3:2, 123–148.
- Salmi, Venla & Lehti, Martti & Sirén, Reino & Kivivuori Janne & Aaltonen, Mikko (2009). Perheväkivalta Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaih-toksen verkkojulkaisu 12/2009.
- Salonen, Mikael (2008). Determinants of Military Adjustment and Attrition During Finnish Conscript Service. National Defence University. Maanpuolustus-korkeakoulu. Publication Series 2 – Julkaisusarja 2. Research Reports No 21 – Tutkimuksia No 21. Helsinki.
- Sampson, Robert J. (2000). Whither the Sociological Study of Crime? *Annual Review of Sociology* 26, 711–714.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1996). Socioeconomic Achievement in the Life Course of Disadvantaged Men: Military Service as a Turning Point, Circa 1940–1965, *American Sociological Review* 61, 347–367.
- Sampson, Robert J. & Laub, John H. (1997). A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency. Teoksessa Terence P. Thornberry (Ed.): *Developmental theories of crime and delinquency*. New Brunswick: Transaction Publishers, 133–161.
- Savolainen, Jukka (2009). Work, Family and Criminal Desistance. *Adult Social Bonds in a Nordic Welfare State*. *British Journal of Criminology* 49, 285–304.
- Seddon, Toby (2006). Drugs, Crime and Social Exclusion. *Social Context and Social Theory in British Drug – Crime Research*. *British Journal of Crimi-nology* 46, 680–703.
- Silverman, David (2000). *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*. London ym.: Sage.
- Skardhamar, T. (2009). Family Dissolution and Children’s Criminal Careers. *European Journal of Criminology* 6:3, 203–223.
- Snacken, Sonja (1986). Les courtes peines de prison. *Deviance et Société* 10 (4), 363–387.
- Snijders, Tom A.B. & Baerveldt, Chris (2006). A Multilevel Network Study of the Effects of Delinquent Behavior on Friendship Evolution. Teoksessa Blokland, Arjan & Nieuwbeerta, Paul (Eds): *Developmental and Life Course Studies in Delinquency and Crime. A Review of Contemporary Dutch Research*. The Hague: Bju Legal Publishers, 261–281.
- Soothill, Keith & Francis, Brian & Ackerley, Elisabeth & Humphreys, Leslie (2008). Changing Patterns of Offending Behaviour Among Young Adults. *British Journal of Criminology* 48, 75–95.
- Spencer, Liz & Ritchie, Jane & O’Connor, William (2007). *Analysis: Practices, Principles and Processes*. Teoksessa Ritchie, Jane & Lewis, Jane (Eds):

- Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers. Los Angeles ym.: Sage, 199–218.
- Sprott, Jane B & Jenkins, Jennifer M. & Doob, Anthony N. (2005). The Importance of School. Protecting At-Risk Youth From Early Offending. *Youth Violence and Juvenile Justice* 3 (1), 59–77.
- Stattin, Håkan & Kerr, Margaret (2000). Parental Monitoring: A Reinterpretation. *Child Development* 71:4, 1072–1085.
- Strauss, Anselm & Corbin, Juliet (1998). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Sullivan, Christopher J. (2006). Early Adolescent Delinquency: Assessing the Role of Childhood Problems, Family Environment, and Peer Pressure. *Youth Violence and Juvenile Justice* 4 (4), 291–313.
- Thornberry, Terence P. & Krohn, Marvin & Lizotte, Alan J. & Chard-Wierschem, Deborah (1993). The Role of Juvenile Gangs in Facilitating Delinquent Behavior. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 30 (1), 55–87.
- Thornberry, Terence P. (2005). Explaining multiple patterns of offending across the life course and across the generations, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 602, 156–196.
- Tittle, C. E. & Ward, D. R. & Grasmick, H. (2003). Self-control and crime/deviance: Cognitive vs. behavioural measures. *Journal of Quantitative Criminology* 19:4, 333–365.
- Toiviainen, Seppo (1997). *Kantapöydän imu. Juoppokulttuuri valintana ja pakko-*na. Karisto Oy: Hämeenlinna.
- Trulson, Chad & Marquart, James W. & Mullings, Janet L. & Caeti, Tory, J. (2005). In *Between Adolescence and Adulthood: Recidivism Outcomes of Cohort of State Delinquents*. *Youth Violence and Juvenile Justice* 3 (4), 355–387.
- Turner, Michael G. & Piquero, Alex R. (2002). The stability of self-control. *Journal of Criminal Justice* 30, 457–471.
- Turunen, Jouni (2002). *Vankiloiden sosiaalinen rakenne ja konfliktitilanteet. Teoksessa Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.): Vankeinhoiton perusteet*. Helsinki: Tietosanoma Oy, 26–33.
- Turunen, Martti (1990). *Vankilablues*. Vapokustannus, Helsinki.
- Uggen, Christopher & Manza, Jeff & Behrens Angela (2004). 'Less than average citizen': stigma, role transition and the civic reintegration of convicted felons. Teoksessa Shadd Maruna & Russ Immarigeon (Eds) *After Crime and Punishment. Pathways to offender reintegration*. Cullompton: Willan, 261–293.
- Unnever, James D. & Cullen, Francis T. & Agnew, Robert (2006). Why is "Bad" Parenting Criminogenic? Implications from Rival Theories. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (1), 3–33.
- Unruh, Deanne & Bullis, Michael & Yovanoff, Paul (2004). Adolescent Fathers Who Are Incarcerated Juvenile Offenders: Explanatory Study of the Co-Occurrence of Two Problem Behaviors. *Journal of Child and Family Studies* 13:4, 405–419.
- Vankeuslaki (23.9.2005). Suomen säädöskokoelma N:o 767–788. Helsinki.

- Vaughan, Barry (2000). Punishment and conditional citizenship. *Punishment and Society* 2 (1), 23–39.
- Vaughan, Barry (2007). The Internal Narrative of Desistance. *British Journal of Criminology* 47, 390–404.
- Warr, Mark (2002). *Companions in Crime: The social aspects of criminal conduct*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Weber, M. (1964). *The Theory of Social and Economic Organization*. Edited with and introduction by T. Parsons. New York: The Free Press.
- Whyte, William Foote (1993). *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum*. (4th edition). Chicago: University of Chicago Press.
- Wikström, Per-Olof & Treiber, Kyle (2007). The Role of Self-Control in Crime Causation. *European Journal of Criminology* 4:2, 237–264.
- Worrall, Anne & Hoy, Clare (2005). *Punishment in the Community. Managing offenders, making choices*. Cullompton: Willan.
- Wright, John Paul & Beaver, Kevin M. (2005). Do Parents Matter in Creating Self-Control in Their Children? A Genetically Informed Test of Gottfredson and Hirschi's Theory of Low Self-Control. *Criminology* 43:4, 1169–1202.
- Wright, Kevin N. & Bronstein, Laura (2007). Creating Decent Prisons: A Serendipitous Finding About Prison Hospice. *Journal of Offender Rehabilitation* 44 (4), 1–16.
- Yu, Jiang & Evans, Peggy Chin & Clark, Lucia Perfetti (2006). Alcohol addiction and perceived sanction risks: Detering drinking drivers. *Journal of Criminal Justice* 34 (2), 165–174.
- Öberg, Peter (1997). *Livet som berättelse. Om biografi och åldrande*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Ödman, Per-Johan (2007). *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik. Andra upplagan, första tryckningen*. Nordstedts Akademiska förlag.

Janne Kivivuori & Henrik Linderborg

SUMMARY

National Research Institute of Legal Policy
The Criminal Sanctions Agency

Research Report No. 248
Publication 1/2009
Helsinki 2009

SHORT-TERM PRISONERS IN FINLAND: A Study of Their Living Conditions and Criminality

In this study, we examine the socio-demographic characteristics of short-term prisoners, their criminal behaviour and how they view their criminal development in the past and in the future. Short-term prisoners were targeted for three reasons: First, there were no prior Finnish studies on this category of convicts. Second, short-term prisoners are a strategic group suffering from under-provision of services in prison due to the shortness of the sentence. Third, this prisoner group is relevant when the line between community sanctions and custodial sanctions is drawn. A short-term prisoner was defined as a prisoner serving a sentence of less than eight months in duration.

Data. The study combines qualitative interviews with a quantitative survey of short-term prisoners. The qualitative part draws on 31 interviews with short-term convicts. The quantitative part is based on a survey targeted at all prisoners serving short sentences in Finnish prisons in January 2008. At that time, there were 492 male short-term prisoners, 351 of whom responded to the survey (71 % response rate). To estimate how this group of men differs from men at large, a reference group was created. 1200 men were randomly drawn from the population register, representing the same age bracket as the prisoners, and a mail survey was targeted at them. From this sample, 445 men responded to the survey (37 %). The following findings emerged from the comparison of short-term prisoners with the reference group¹.

Socio-demographic characteristics. The short-term prisoners typically came from socially disadvantaged backgrounds. They were more likely to come from broken homes, and felt that they had received little social support during childhood and youth. They were more prone to have

¹ Differential age distributions in the prisoner and reference groups were corrected by weights.

received psychosocial treatment and be in contact with support services during childhood and youth. They had problems adjusting to school and showed, on average, lower academic achievement (as measured by GPA). After the comprehensive school (finished at the age of 15), the prisoners had tended to move directly to employment instead of pursuing additional education in upper secondary schools or vocational institutions.

The transition to adulthood had been difficult for the prisoners. They had problems in securing employment, education and housing. The socioeconomic position they reached was lower than that of the reference group. Many of the prisoners had serious economic problems, and relied heavily on income support from the social security services. Unemployment had been the typical state for most prisoners.

Overall, there were very few factors which did not differentiate prisoners from the reference group of ordinary men. Number of siblings was one such exception. Similarly, the difference in the economic conditions of the childhood family (as recollected by the respondents) was not very significant in the prisoner and reference groups. It appears that the differences between the prisoner and reference groups increase as we move from variables describing childhood conditions towards those describing adulthood conditions. While this study is strictly cross-sectional and retrospective, this may reflect processes of cumulative disadvantage.

Self-control and self-reported criminal behaviour. The surveys additionally included a scale measuring self-control of the respondent. As a group, prisoners manifested lower levels of self-control than the reference group. Due to the lack of space in the questionnaire, other constructs tapping into relatively stable personality traits were not included.

The prisoners and the reference group men also responded to a self-report delinquency scale designed to measure criminal involvement in a manner not dependent on police detection and criminal statistics. Not surprisingly, the prisoners reported consistently higher participation in youth crime and adult crime, with speeding as the sole exception with equal participation (Figure 1).

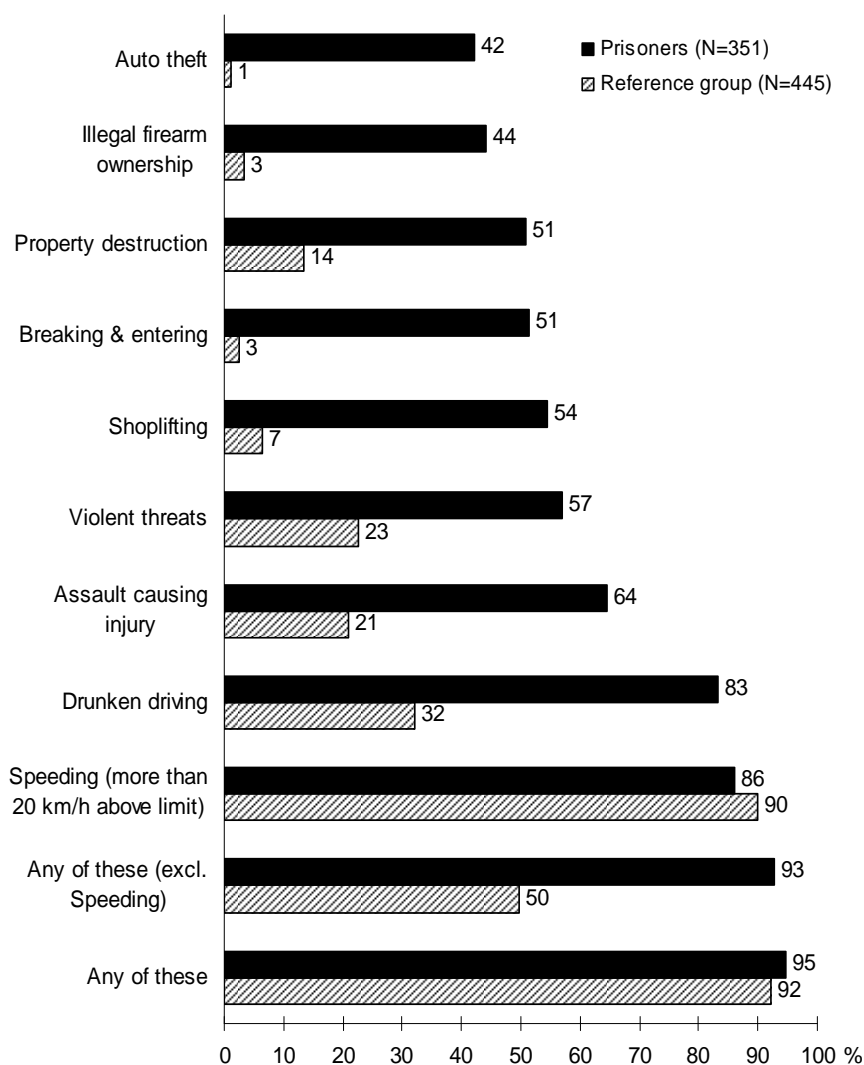

Figure 1 Participation in offences during adulthood (older than 18) among short-term prisoners and age-adjusted comparison group, %

Sub-groups within the short-term prison population. In further analysis, the prisoners were divided into four groups: 1) young (aged 18–34) prisoners with early onset of criminal behaviour, 2) young prisoners with onset of crime after the age of 18, 3) old prisoners (aged 35–62) with early onset of crime, and 4) old prisoners with onset of crime after the age of 18.

The findings consistently indicated that the group of young prisoners with early onset of crime was not only socially most disadvantaged, but also came from the most disadvantaged social backgrounds. The group of old prisoners with late onset was consistently least disadvantaged. The two intermediate groups were typically located between these extremes in terms of social adjustment.

Self-assessed re-offending probability. Prisoners' self-assessed probability of future offending was also examined. Several factors emerged as significant correlates of estimated future crime. Prisoners with low self-control and versatile involvement in youth crime were more likely to project offences to post-release future. However, variables tapping ties to social institutions remained robust correlates when such individual-level variables were held constant. Having many siblings, parental supervision in childhood home, years spent living in a nuclear family, army support and having a 6–12-year-old child appeared to be protective factors against estimated post-release offending. Difficulties in transition from youth to adulthood were associated with increased projection of future offences. The same held true for negative turning points during adulthood. Motivated participation in alcohol abuse treatment, participation in prison work, and remorse for past crimes were linked to reduced post-release offending estimates. All these findings refer to a multivariate analysis of cross-sectional survey data.

Qualitative dimension of the study. The qualitative part of the study was based on 31 interviews with short-term prisoners. The thematic structure of the interviews followed the life cycle of the prisoner, from childhood to youth and adulthood, and to the current prison term. The interviewees represented two career types: early-onset offenders and late-onset offenders. The former were characterised by heavy involvement in youth crime and, in many cases, by drugs use. The late-onset offenders, on the other hand, described their criminal careers as something triggered by a negative turning point, such as divorce. Both groups shared a strong sense of individual agency. The prisoners did not describe themselves as determined by external social forces. They often referred to their inner yearnings and propensities as factors which collided with the expectations of social control sources such as employers, spouses and would-be spouses.